

ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
2021 - 2027

Η παρούσα εμπειρογνομosύνη συντάχθηκε από την ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Αιγαίου, με βάση τα προβλεπόμενα στην Προγραμματική Σύμβαση μεταξύ Ε.Ε.Τ.Α.Α. και ΕΛΚΕ Πανεπιστημίου Αιγαίου. Σκοπός της είναι η υποστήριξη των νησιωτικών Δήμων στο σχεδιασμό των αναπτυξιακών παρεμβάσεών τους, μέσω της αναλυτικής παρουσίασης α) μιας συνεκτικής μεθοδολογίας σχεδιασμού, β) μιας «εργαλειοθήκης» καινοτόμων προτάσεων για δράσεις και έργα στο νησιωτικό χώρο (από την οποία οι Δήμοι θα μπορούν να επιλέξουν, βάσει του οράματός τους εκείνες που θα συμπεριλάβουν στα δικά τους ολοκληρωμένα σχέδια δράσης), και γ) των δυνατοτήτων άντλησης πόρων από χρηματοδοτικά Προγράμματα της Περιόδου 2021 - 2027.

Για την παρουσίαση της μεθοδολογίας σχεδιασμού (όραμα, στρατηγικοί και ειδικοί στόχοι) και των πηγών χρηματοδότησης αξιοποιήθηκαν πρόσφατα κείμενα που είχε συντάξει η Ε.Ε.Τ.Α.Α., στο πλαίσιο του ρόλου της, ως επιστημονικού και τεχνικού συμβούλου των Ο.Τ.Α.

Ομάδα έργου:

Καθηγητής Σπιλάνης Ι., καθηγητής Κίζος Α., Μητροπούλου Α., Γαστεράτου Α.

Σύμβουλοι Έργου:

Χατζηδιαμαντής Α., Χατζηευσταθίου Μ.

Χρήσιμες παρατηρήσεις και προτάσεις έγιναν από τον Γ. Γούπιο, Διευθυντή Οικονομικής Ανάπτυξης, Οργάνωσης και Περιβάλλοντος της Ε.Ε.Τ.Α.Α. και από τη Β. Φλέγγα, Υπεύθυνη Τμήματος Περιφερειακής Ανάπτυξης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
1. Το ζήτημα της νησιωτικότητας	5
2. Στόχος της εμπειρογνωμοσύνης – μεθοδολογική προσέγγιση	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ – ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ΑΝΑΓΚΕΣ.....	14
1.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις	14
1.2. Η πορεία, η σύνθεση και η δυναμική του παραγόμενου προϊόντος.....	15
1.3. Δομή και εξέλιξη του πληθυσμού και άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά.	20
1.4. Περιβαλλοντική διατήρηση & ισορροπία	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ – ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ.....	46
3.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις	46
3.2.Ανάλυση Ισχυρών και Αδύνατων Σημείων, Ευκαιριών και Κινδύνων (SWOT analysis).....	47
3.3. Προτάσεις για τη διαμόρφωση μιας Νησιωτικής στρατηγικής (άξονες προτεραιότητας και προϋποθέσεις).....	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΞΙΟΝΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2021-2027	56
4.1. Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΕΠΑ) 2021-2025	56
4.2. Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης - Περιφερειακά Προγράμματα Ανάπτυξης.....	56
4.3. Νόμος 4770/2021 – Πρόγραμμα ΝΕΑΡΧΟΣ.....	56
4.4. Πρόγραμμα «Αντώνης Τρίτσης»	59
4.5. Χρηματοδοτήσεις του Πράσινου Ταμείου	59
4.6. Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης - Ε.Σ.Π.Α. 2021-2027 (ΕΣΠΑ 2021-27)	60
4.7. Ταμείο Ανάκαμψης	60
4.8. Γαλάζια Οικονομία και Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιεργειών (Ε.Τ.Θ.Α.Υ.).....	60
4.9. Λοιπά ευρωπαϊκά προγράμματα.....	62
4.10. Συμπερασματικά	63
ΜΕΡΟΣ Β	66
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ ΔΗΜΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	69
1.1. Αποτελέσματα έρευνας σε ευρωπαϊκά νησιά ως προς τους παράγοντες ελκυστικότητας....	69
1.2. Προβλήματα, αναπτυξιακοί στόχοι, δράσεις και εμπόδια: οι απόψεις των ελληνικών δημοτικών αρχών.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ: ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΗΣΙΩΝ.....	78

2.1. Όραμα, τοπική ταυτότητα (local branding) και τοπική συναίνεση: επισημάνσεις και προτάσεις.....	79
2.2 Διαμόρφωση στρατηγικών και ειδικών στόχων.....	84
2.3. Παραδείγματα δράσεων και πηγές χρηματοδότησης ανά κατηγορία νησιών.....	87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΗΣΙΩΝ..	101
3.1. Σχέδιο Βιώσιμης Νησιωτικής Κινητικότητας (ΣΒΝΚ-SIMP).....	101
3.2. Βιώσιμος Τουρισμός: Τουριστικό Παρατηρητήριο και Φορέας Διαχείρισης και Προβολής Προορισμού	102
3.3. Καλές Πρακτικές στο Βιώσιμο Τουρισμό	103
3.4. Ανάδειξη και χρήση τοπικών πόρων – βελτίωση της αποτελεσματικότητας (βιωσιμότητας) λειτουργίας των επιχειρήσεων: οι υπεύθυνες επιχειρήσεις	103
3.5. Η θάλασσα ως πηγή πλούτου. Οι ευκαιρίες από τη Γαλάζια Οικονομία	105
3.6. Κέντρα διήγησης της τοπικής ιστορίας.....	107
3.7. Ενεργειακή πολιτική: Από την αύξηση παραγωγής και κατανάλωσης στην εξοικονόμηση ενέργειας, τις ενεργειακές κοινότητες & τα πράσινα νησιά	108
3.8. Κυκλική Οικονομία.....	110
3.9. Ανθρώπινο Δυναμικό και κατάρτιση σε νέα επαγγέλματα με σύγχρονες δεξιότητες ...	111
3.10. Ολοκληρωμένες Προσεγγίσεις Βιώσιμων Νησιών	112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	113
Παράρτημα 1: Νησιά και Διοικητική Διαίρεση	114
Παράρτημα 2: Μεταβλητές και χωρικό επίπεδο διαθεσιμότητας.....	118
Παράρτημα 3. Πίνακας δεδομένων ανά νησί: Βασικά πληθυσμιακά και τουριστικά δεδομένα και δείκτες.....	119
Παράρτημα 4 Ομαδοποίηση νησιών με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους	122
.....	126
Παράρτημα 6 – Χάρτες	126
Παράρτημα 7 Δήμοι που απάντησαν στο Ερωτηματολόγιο.....	132

Η Ε.Ε.Τ.Α.Α., στο πλαίσιο της συνεργασίας της με την ΚΕΔΕ, σχεδίασε, υλοποίησε και υλοποιεί ένα σύνολο δράσεων που αποσκοπούν στην υποστήριξη των Δήμων για την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των πόρων της προγραμματικής περιόδου 2023-2027. Στο πλαίσιο αυτό και μεταξύ άλλων δράσεων, συνέταξε την εμπειρογνωμοσύνη με θέμα «Νησιωτικότητα και Νέα Προγραμματική Περίοδος».

Η σύνταξη της εμπειρογνωμοσύνης υπαγορεύθηκε από το γεγονός ότι οι νησιωτικοί Δήμοι και ιδίως οι μικροί, λόγω των ιδιαιτεροτήτων τους, απομόνωση, περιφερειακότητα, έλλειψη εξειδικευμένου στελεχιακού δυναμικού, έχουν αυξημένες ανάγκες υποστήριξης σε θέματα σχεδιασμού, προγραμματισμού δράσεων και αξιοποίησης των χρηματοδοτικών ευκαιριών.

Στόχος της εμπειρογνωμοσύνης, επομένως, είναι να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για τους Δήμους, στο οποίο θα μπορούν να αναζητήσουν τις αναπτυξιακές κατευθύνσεις που ορίζει το ευρύτερο, ευρωπαϊκό και εθνικό, περιβάλλον, το χρηματοδοτικό πλαίσιο της νέας Προγραμματικής Περιόδου, να ενημερωθούν για τις τάσεις της αγοράς, να αντλήσουν ιδέες από «καλές πρακτικές» και καινοτόμες δράσεις άλλων Ο.Τ.Α. και, με τα δεδομένα αυτά να προσδιορίσουν το όραμα τους, τις προτεραιότητες για την περιοχή τους και να ωριμάσουν τις κατάλληλες δράσεις.

Για τη σύνταξη της εμπειρογνωμοσύνης η Ε.Ε.Τ.Α.Α. συνεργάσθηκε με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Περιβάλλοντος, στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί το Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης και το Παρατηρητήριο Βιώσιμου Τουρισμού Αιγαίου και αξιοποίησε παλιότερους και νέους οδηγούς (Μεθοδολογία και περιεχόμενα επιχειρησιακών προγραμμάτων Ο.Τ.Α., χρηματοδοτικές ευκαιρίες για την Αυτοδιοίκηση στο πλαίσιο του νέου ΕΣΠΑ) που συνέταξε στο πλαίσιο του ρόλου της, ως επιστημονικού και τεχνικού συμβούλου των Ο.Τ.Α.

Σπύρος Σπυρίδων
Διευθύνων Σύμβουλος της Ε.Ε.Τ.Α.Α.

1. Το ζήτημα της νησιωτικότητας

Ένα νησί, ανεξάρτητα του πληθυσμιακού μεγέθους του, πρέπει να έχει τις ελάχιστες υποδομές και υπηρεσίες (π.χ. το σχολείο, το κέντρο υγείας, το λιμάνι, το ταχυδρομείο, τον φούρνο, το παντοπωλείο, το σύστημα ύδρευσης, το σύστημα διαχείρισης στερεών αποβλήτων κ.λπ.) που είναι απαραίτητες για τη διαβίωση των κατοίκων αλλά και τη λειτουργία των επιχειρήσεων του, αφού είναι ιδιαίτερα δύσκολη, αν όχι αδύνατη, η εξυπηρέτηση του από διπλανό νησί, χωρίς την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και της ελκυστικότητάς του.

Ένας νησιωτικός δήμος, λόγω της απομόνωσης του, πρέπει να «αυτοεξυπηρετείται» σε μεγάλο βαθμό, έστω και αν τα τελευταία χρόνια, με την εξέλιξη του διαδικτύου και των εφαρμογών του αλλά και των ταχύπλων πλοίων- που άλλαξαν σημαντικά τη ταχύτητα εξυπηρέτησης στα νησιά χωρίς αεροδρόμιο¹- η αίσθηση της υψηλής απομόνωσης δεν υπάρχει πλέον, τουλάχιστον στο βαθμό που έχει βιωθεί σε προηγούμενες περιόδους. Ειδικότερα στα νησιά:

- **Η έννοια του διαδημοτικού² και πόσο μάλλον του περιφερειακού ή του εθνικού έργου**, για τα οποία η επισπεύδουσα αρχή είναι υποχρεωτικά είτε η περιφέρεια, είτε το κεντρικό κράτος, δεν υπάρχει. Δεν υπάρχουν δηλαδή, περιφερειακά ή εθνικά δίκτυα που διατρέχουν ένα νησί και διακλαδίζονται ώστε να εξυπηρετούν μικρότερες πληθυσμιακές οντότητες, όπως συμβαίνει στην ηπειρωτική χώρα. Έτσι το οδικό δίκτυο είναι «τοπικό»³, το λιμάνι καλύπτει μόνο τις ανάγκες του νησιού, ο ΧΥΤΑ το ίδιο. Η έννοια του δικτύου σε περιπτώσεις όπως η ηλεκτροδότηση και οι τηλεπικοινωνίες με την ενεργειακή διασύνδεση και τις οπτικές ίνες, δημιουργεί διανησιωτικά συμπλέγματα με κοινή εξάρτηση.
- **Η δημιουργία υποδομών-υπηρεσιών** (π.χ. διαχείριση υγρών και στερεών αποβλήτων, υπηρεσίες πολιτικής προστασίας, υπηρεσίες υγείας, υπηρεσίες κατάρτισης και δια βίου εκπαίδευσης, κοινωνικές υπηρεσίες σε άτομα που βρίσκονται σε αποκλεισμό κ.λπ) **για την εξυπηρέτηση μικρού πληθυσμού απαιτεί διαφορετικές προδιαγραφές και διαχείριση απ' ότι στην ηπειρωτική χώρα**, ενώ οι έννοιες της περιφερειακής δομής υγείας, της πολιτικής προστασίας και των υπηρεσιών πυρόσβεσης δεν μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά σε πολυνησιωτικές περιφέρειες με τον ίδιο τρόπο που λειτουργούν στην υπόλοιπη χώρα.
- **Η αναζήτηση μιας σειράς υπηρεσιών ανώτερου επιπέδου στα νησιά, ειδικά για έναν σημαντικό αριθμό μικρών και μεσαίων νησιών, συνεπάγεται μετακίνηση εκτός νησιού για μια ή περισσότερες ημέρες με τις αντίστοιχες συνέπειες σε εργασιακό και οικογενειακό επίπεδο**. Σε αντίστοιχες περιπτώσεις στην ηπειρωτική χώρα, όπου και εκεί στους οικισμούς χαμηλής τάξης οι ίδιες υπηρεσίες είτε δεν παρέχονται καθόλου είτε παρέχονται σε χαμηλότερο επίπεδο ποιότητας, η υποχρεωτική μετακίνηση σε οικισμούς υψηλότερων τάξεων που τις διαθέτουν (πχ. έδρα Περιφερειακής Ενότητας) γίνεται αυθημερόν. Ζητούμενο λοιπόν είναι η επί τόπου παροχή του μεγαλύτερου δυνατού εύρους υπηρεσιών (κυρίως υπηρεσιών δημοσίου συμφέροντος όπως η υγεία και οι κοινωνικές υπηρεσίες, η παιδεία και η κατάρτιση, ο αθλητισμός και ο πολιτισμός) από ότι δικαιολογεί ο αριθμός των κατοίκων με βάση τα υπάρχοντα πρότυπα για τις ηπειρωτικές περιοχές (πχ. ποιος είναι ο ελάχιστος αριθμός μαθητών για να υπάρχει γυμνάσιο ή ποιος πρέπει να είναι ο εξοπλισμός και η στελέχωση ενός Κέντρου Υγείας) ώστε να μην απαιτείται μετακίνηση εκτός νησιού. Σε πολλές περιπτώσεις η παρουσία των αναβαθμισμένων αυτών υπηρεσιών σχετικά με τον υπάρχοντα μόνιμο πληθυσμό δικαιολογούνται από τον αριθμό των μη μόνιμων κατοίκων (παραθεριστών και τουριστών) όπως πχ. το Νοσοκομείο Σαντορίνης.

---

¹ Η λειτουργία των υδροπλάνων αναμένεται να λειτουργήσει στην ίδια κατεύθυνση ειδικά για τα μικρότερα νησιά, ενώ μπορεί να βελτιώσει σημαντικά τις ενδονησιωτικές μεταφορές προσώπων.

² Πλην των νησιών όπου έγινε πρόσφατα διάσπαση σε περισσότερους από ένα δήμους

³ Ακόμη και αν τμήματα οδικού δικτύου ή λιμάνια έχουν χαρακτηριστεί ως «εθνικά», ο δήμος πρέπει να ασχοληθεί ώστε να υλοποιηθούν τα αναγκαία έργα

- **Το κόστος λειτουργίας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις είναι υψηλότερο σε σχέση με αυτό των αντίστοιχων ηπειρωτικών επιχειρήσεων, λόγω των περιορισμένων, διαθέσιμων τοπικά, πόρων, της μικρής αγοράς, της αδυναμίας παραγωγής σε μεγάλη κλίμακα, των δυσκολιών εξεύρεσης προμηθευτών πρώτων υλών και υπηρεσιών, του επιπλέον χρόνου, αλλά και του μεταφορικού κόστους πρόσβασης στις αγορές, των λιγότερων και χαμηλότερης ποιότητας και εξειδίκευσης τοπικά παρεχόμενων υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (τόσο από δημόσιους φορείς όσο και από ιδιώτες), των μικρότερων δυνατοτήτων εξεύρεσης κατάλληλου προσωπικού. Αυτό τις οδηγεί συχνά, είτε να κλείσουν, είτε, για να παραμείνουν ανταγωνιστικές, να μετακινηθούν στην ηπειρωτική χώρα ή έστω να λειτουργούν με μικρότερο περιθώριο κέρδους, γεγονός που τις καθιστά πιο ευάλωτες οικονομικά στην όποια δυσκολία, ενώ ταυτόχρονα οι αναγκαίες επενδύσεις εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης γίνονται δυσκολότερα και είναι επισφαλείς.**

Το αυξημένο κόστος λειτουργίας του κράτους & των επιχειρήσεων, αλλά και διαβίωσης των κατοίκων⁴ είναι μια σειρά από παράγοντες -απόρροια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των νησιών⁵ που καθιστούν τα νησιά, σε «κλασσικούς όρους» παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, λιγότερο ελκυστικά. Αυτό αφορά στην εγκατάσταση τόσο επιχειρήσεων όσο και νοικοκυριών, αφού για να έχουν ανάλογο επίπεδο εξυπηρέτησης με αντίστοιχους οικισμούς της ηπειρωτικής χώρας, χρειάζονται περισσότερο χρόνο και χρήμα.⁶ **Η χαμηλή αυτή ελκυστικότητα επηρεάζει αρνητικά τη δυνατότητα απασχόλησης και έχει ως συνέπεια τη μείωση του ενεργού πληθυσμού, την αρνητική φυσική κίνηση, και τη γήρανση του πληθυσμού⁷.** Η τουριστική ανάπτυξη που καταγράφεται τις τελευταίες δεκαετίες είχε ως αποτέλεσμα να αντιστραφεί η φθίνουσα πορεία σε ένα αριθμό νησιών, ενώ οι σύγχρονες τάσεις για ευζωία & ποιότητα ζωής, σε συνδυασμό με τις δυνατότητες που δίνουν οι εφαρμογές των τηλεπικοινωνιών, δημιουργούν νέες προκλήσεις και προοπτικές σε ότι αφορά στην ελκυστικότητα τους.

Με βάση το ότι η νησιωτικότητα επηρεάζει άμεσα την διαβίωση των κατοίκων και την επιβίωση των επιχειρήσεων και των επαγγελματιών, η κάθε δημοτική αρχή γίνεται αποδέκτης παραπόνων αλλά και αιτημάτων για ανάληψη πρωτοβουλιών και δράσεων σε μια σειρά από τομείς, ανεξάρτητα αν έχει αρμοδιότητα ή όχι. **Έτσι, για θέματα μεταφορών (υποδομών αλλά και των δρομολογίων), ενέργειας, υγείας, παιδείας και κατάρτισης, απασχόλησης, αθλητισμού, πολιτισμού, πολιτιστικής προστασίας, περιβάλλοντος κ.λπ., η δημοτική αρχή καλείται να οραματιστεί, να σχεδιάσει και να υλοποιήσει όλα τα «μεγάλα» και τα μικρά έργα και γενικότερα όλες τις παρεμβάσεις (π.χ. άυλες δράσεις) που θα επηρεάσουν δομικά την εξέλιξη του νησιού, κινητοποιώντας παράλληλα και τους καθ' ύλην αρμόδιους για να δράσουν,⁸ διατυπώνοντας προς αυτούς όσο γίνεται πιο σωστά το ανάλογο αίτημα.⁹ Στη συνέχεια απαιτείται η εύρεση των πόρων για την υλοποίηση του/των μεγάλων παρεμβάσεων που θα**

---

⁴ Η μικρή αγορά συνεπάγεται υψηλότερες τιμές αγαθών και υπηρεσιών, ενώ και η ανάγκη μετακίνησης εκτός νησιού έχει υψηλότερο κόστος (σε χρόνο και χρήμα) από ότι στην ηπειρωτική χώρα. Η μείωση του συντελεστή ΦΠΑ έχει ως στόχο τη μείωση της τελικής τιμής τους.

⁵ του μικρού μεγέθους, της απομόνωσης και της περιφερειακότητας, της ιδιαίτερης ταυτότητας και των μοναδικών αλλά εύθραυστων στοιχείων του περιβάλλοντος και του πολιτισμού. Ειδικά η ευθραυστότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων των νησιών γίνεται ακόμη μεγαλύτερη λόγω των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής

⁶ Το υψηλότερο αυτό κόστος μειώνει η εφαρμογή του Μεταφορικού Ισοδύναμου που εφαρμόζεται από το 2018 και αφορά μετακινήσεις προσώπων, μεταφορά εμπορευμάτων και επιδότηση καυσίμων.

⁷ Αντίστοιχα φαινόμενα που παρατηρούνται και σε ορεινές περιοχές οφείλονται και εκεί στη μειωμένη ελκυστικότητα. Άλλωστε ορεινές και νησιωτικές περιοχές υπάγονται στην ίδια κατηγορία των λιγότερο ευνοημένων περιοχών (Σπιλιάνης Γ, Ιωσηφίδης Θ., Κίζος Θ, 2004)

⁸ Η δράση δεν αφορά πάντα τη κατασκευή ενός έργου, αλλά μπορεί να αφορά νομοθετική ρύθμιση, διοικητική πράξη, οργανωτική παρέμβαση, με ή χωρίς οικονομικό κόστος

⁹ Τα νησιά, λόγω του σχετικά μικρού μεγέθους του πληθυσμού τους, δεν έχουν «δικαίωμα» να χρηματοδοτηθούν παρά για πολύ περιορισμένο αριθμό μεγάλων (για το μέγεθος τους) έργων από τα περιφερειακά προγράμματα (κυρίως τα συγχρηματοδοτούμενα) και πιθανά για κανένα από τα έργα τους από εθνικά προγράμματα

βελτιώσουν την ελκυστικότητα του νησιού και θα επηρεάσουν καθοριστικά την πορεία του¹⁰ για μια βιώσιμη ανάπτυξη, αλλά και για μικρές παρεμβάσεις, που όμως είναι καθοριστικές για την καθημερινότητα των πολιτών και των επιχειρήσεων. Τέλος, η υλοποίησή τους και μάλιστα σε υψηλό βαθμό αρτιότητας, δεν αποτελεί το ευκολότερο στάδιο, με το ανθρώπινο δυναμικό σε συνδυασμό με το θεσμικό πλαίσιο να αποτελούν σημαντικότερα εμπόδια από αυτό της εύρεσης χρηματοδότησης.

Κατά συνέπεια ένας νησιωτικός δήμος «εντέλλεται» να ασχοληθεί, πέρα από τις κατά τον νόμο εκτελεστικές του αρμοδιότητες, με όλα τα θέματα που αντιμετωπίζουν οι πολίτες όλων των ηλικιών και όλων των επαγγελματιών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ανεξαρτήτως του ποιος φορέας (δήμος, περιφερειακή αυτοδιοίκηση, κεντρικό κράτος) είναι ο αρμόδιος για την υλοποίηση της συγκεκριμένης ενέργειας.

Για να ανταπεξέλθει σε αυτόν τον «φόρτο» και να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που υπάρχουν – ειδικά τις χρηματοδοτικές- μια δημοτική νησιωτική αρχή πρέπει τουλάχιστον:

- να διαθέτει έναν ελάχιστο αριθμό εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού, μεταξύ των πολιτών της τοπικής κοινωνίας, που θα συνδράμει στη δημιουργία του τοπικού οράματος και των στρατηγικών στόχων, αξόνων και προτεραιοτήτων στις οποίες θα πρέπει να επικεντρωθεί μια νησιωτική κοινωνία (στρατηγικό και επιχειρησιακό σχέδιο),
- να ξεπεράσει το εμπόδιο των υποστελεχωμένων υπηρεσιών και τις ελλείψεις σε εξειδικευμένο προσωπικό που μπορεί να ασχοληθεί με δράσεις πέρα από τη διαχείριση της καθημερινότητας -όπως για παράδειγμα τον επιχειρησιακό και τον αναπτυξιακό σχεδιασμό-να υλοποιήσει ότι προβλέπει στο δικό του προϋπολογισμό και τεχνικό πρόγραμμα και παράλληλα να ανταποκριθεί με επάρκεια στις προκηρύξεις έργων που γίνονται, είτε από την Περιφέρεια (ΕΣΠΑ και ΠΔΕ/ΠΑΑ), είτε από το Υπ. Εσωτερικών (π.χ. προγράμματα Φιλόδημος, Τρίτσης) και τις άλλες adhoc προσκλήσεις (π.χ. Πράσινο Ταμείο, Leader, Ταμείο Ανάκαμψης). Στη συνέχεια οφείλει να υλοποιήσει ή να παρακολουθήσει την υλοποίηση του όποιου έργου εγκριθεί.
- να αξιοποιήσει τις τυχόν αναπτυξιακές δομές που υπάρχουν πχ. αναπτυξιακές εταιρείες, Εταιρείες Τοπικής Δράσης ή τους νέους αναπτυξιακούς οργανισμούς
- να αντιμετωπίσει την έλλειψη ουσιαστικής καθοδήγησης και υποστήριξης από την Περιφέρεια, που από τον νόμο είναι ο αρμόδιος φορέας αναπτυξιακού σχεδιασμού και αυτός που χειρίζεται τη μεγάλη πλειοψηφία των πόρων, εθνικών και ευρωπαϊκών,
- να παρακολουθήσει τις διεθνείς τάσεις (πχ. βιώσιμος τουρισμός, ενεργειακή μετάβαση, ψηφιακός μετασχηματισμός κ.λπ.) συμμετέχοντας σε αντίστοιχα δίκτυα
- να αντιμετωπίσει ένα «εχθρικό» περιβάλλον, σε ότι αφορά τις κεντρικές υπηρεσίες υπουργείων και άλλων κρατικών φορέων, που λειτουργούν ισοπεδωτικά προς όλους, αφού η νομοθεσία είναι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, μία και ενιαία για όλη την Τ.Α., από τον Δήμο Αθηναίων μέχρι τον Δήμο Τήλου¹¹.

2. Στόχος της εμπειρογνωμοσύνης – μεθοδολογική προσέγγιση

Στόχος της παρούσας εμπειρογνωμοσύνης είναι, αφού παρουσιάσει το ευρύτερο υφιστάμενο πλαίσιο πολιτικών και χρηματοδοτήσεων, να προτείνει συγκεκριμένες αναπτυξιακές προτεραιότητες και δράσεις, που θα αντιμετωπίζουν ορισμένα από τα αντικειμενικά εμπόδια που περιγράφηκαν προηγουμένως. Με άλλα λόγια, στόχος είναι να δημιουργήσει μια «εργαλειοθήκη» δράσεων που θα αντιμετωπίζει διαπιστωμένα προβλήματα, από την οποία οι Δήμοι θα μπορούν

---

¹⁰ Να σημειωθεί ότι λόγω του μεγάλου χρόνου ωρίμανσης και υλοποίησης των «μεγάλων» έργων, γενικά στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στα νησιά, τα έργα αυτά «κινδυνεύουν» να υλοποιηθούν σε άλλη «αναπτυξιακή εποχή» από αυτή που έγινε η σύλληψη τους, με ότι αυτό συνεπάγεται.

¹¹ Ο Ν.3852/10 (γνωστός ως Καλλικράτης) που δημιούργησε τους νέους μεγάλους δήμους με στόχο να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα τους είχε ελάχιστες ειδικές ρυθμίσεις για τα νησιά, ενώ η ταξινόμηση των δήμων που εισήγαγε το άρθρο 2 του Ν.4555/18 (Κλεισθένης) δεν οδήγησε σε καμία πρακτική εφαρμογή.

να επιλέξουν, βάσει του οράματός τους εκείνες που θα συμπεριλάβουν στα δικά τους ολοκληρωμένα σχέδια δράσης, και τη σύνδεση τους με δυνατότητες άντλησης πόρων από επιχειρησιακά προγράμματα

Η νέα προγραμματική περίοδος, που ξεκίνησε τυπικά το 2021, φέρνει την Ελλάδα στο σύνολο της, αλλά και κάθε περιφέρεια και κάθε δήμο της ξεχωριστά, μπροστά σε σημαντικές προκλήσεις σε ότι αφορά την επίτευξη των **(απώτερων) στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης**.

Με βάση τη προσέγγιση αυτή, βιώσιμο είναι ένα νησί που έχει:

- **Μια ανθεκτική οικονομία** που παράγει αρκετά προϊόντα και υπηρεσίες, με το μικρότερο δυνατό περιβαλλοντικό αποτύπωμα και τα διαθέτει σε τέτοιες τιμές που επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να είναι κερδοφόρες και να έχουν δυνατότητα για νέες επενδύσεις, αλλά ταυτόχρονα να μπορούν να παρέχουν ικανοποιητικές αμοιβές και σωστές συνθήκες εργασίας στους εργαζόμενους. Μια οικονομία που να είναι αποτελεσματική, παράγοντας ανταγωνιστικά αγαθά και υπηρεσίες,¹² γεγονός που θα αποτυπώνεται στην αύξηση του ΑΕΠ και της απασχόλησης,
- **Μια ανθεκτική κοινωνία** που έχει έναν βιώσιμο πληθυσμό (σχέση ενεργού/μη ενεργού πληθυσμού, νέων/τρίτης ηλικίας, θετική φυσική κίνηση) και ταυτόχρονα προσφέρει κοινωνική δικαιοσύνη (εργασία, εισόδημα, υγεία, εκπαίδευση, ποιότητα ζωής κ.λπ.) χωρίς αποκλεισμούς και με υψηλή ποιότητα ζωής
- **Ένα ανθεκτικό περιβάλλον** που παρέχει στην κοινωνία αλλά και στο παραγωγικό σύστημα του νησιού τους πόρους για να αναπαράγονται, παρέχοντας τα αναγκαία οικοσυστημικά αγαθά και υπηρεσίες (καθαρό νερό, καθαρή ατμόσφαιρα, ποιότητα διαβίωσης, δυνατότητα παραγωγής τροφής κλπ).

Τα προηγούμενα, δεν μπορούν να επιτευχθούν «αυτόματα», χωρίς σχέδιο και, όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα, μετά από περισσότερα από δέκα χρόνια οικονομικο-κοινωνικής κρίσης, βρίσκεται πολύ μακριά από την επίτευξη των στόχων αυτών, ειδικά σε σύγκριση με τις υπόλοιπες δυτικο-ευρωπαϊκές χώρες της ΕΕ (στην οποία είναι ενταγμένη εδώ και περισσότερα από 40 χρόνια). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τις διαφορές και τις ανισότητες που υπάρχουν και μέσα στη χώρα, μεταξύ των διαφόρων περιφερειών, αλλά και στο εσωτερικό τους, ειδικά σε ότι αφορά τις ενδονησιωτικές διαφορές στα πολυνησιωτικά συστήματα. **Οι διαφοροποιήσεις αυτές οφείλονται στις μεγάλες διαφορές ελκυστικότητας που έχουν οι διάφορες περιοχές της χώρας και της ΕΕ, γεγονός που καθορίζει το που τελικά θα εγκατασταθούν τόσο οι οικονομικές δραστηριότητες όσο και τα νοικοκυριά.**

Κάθε τόπος έχει διαφορετική ελκυστικότητα από έναν άλλον γιατί έχουν μεταξύ τους διαφορετικά χαρακτηριστικά, δηλαδή διαφορετική ποσότητα (απόθεμα) κεφαλαίων (φυσικού, τεχνητού, ανθρώπινου¹³) που είναι απαραίτητα για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, για την ανθρώπινη ευημερία και για την υποστήριξη της ανθρώπινης ζωής. Αυτό είναι αποτέλεσμα τόσο των ιδιαίτερων φυσικών και γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών όσο και της ιστορικής διαδρομής του κάθε τόπου. Το μέγεθος (η έκταση) ενός νησιού έχει σημασία σε ότι αφορά την ποσότητα και την ποικιλότητα των φυσικών πόρων και τη θέση του σε σχέση με κέντρα λήψης αποφάσεων και παραγωγής αλλά και με τα παγκόσμια δίκτυα μεταφορών, ενώ η ιστορική του διαδρομή έχει επηρεάσει την ποσότητα και την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, την οργάνωση και τη λειτουργία της τοπικής κοινωνίας (κοινωνικό κεφάλαιο), την ποσότητα και την ποιότητα των υποδομών, τον παραγωγικό εξοπλισμό και την ενσωματωμένη σ' αυτόν τεχνολογία.

Τα παραπάνω απαντούν έμμεσα στο ερώτημα που τίθεται από δημοτικές αρχές, φορείς και πολίτες, κατά πόσο όλα τα νησιά έχουν την ίδια ελκυστικότητα και αν όχι, από τι εξαρτάται αυτή.

---

¹²Αγαθά και υπηρεσίες που μπορούν να σταθούν είτε στη τοπική αγορά είτε να εξαχθούν και αναφέρονται στους κλάδους του πρωτογενή τομέα, στη μεταποίηση και στον τουρισμό

¹³ Στις τρεις αυτές μορφές κεφαλαίου που είναι απαραίτητες για την όποια παραγωγική διαδικασία προστίθενται το κοινωνικό κεφάλαιο, η οργάνωση και διοίκηση (στο ανθρώπινο κεφάλαιο), η τεχνολογία και ο πολιτισμός (στο ανθρωπογενές κεφάλαιο).

Προφανώς τα Ψαρά δεν έχουν την ίδια ελκυστικότητα με την Κω, αλλά η σύγκριση που πρέπει να γίνει είναι α) αν η Κως και τα Ψαρά έχουν την ίδια ελκυστικότητα με αντίστοιχους πληθυσμιακά και οικονομικά τόπους¹⁴ στην ηπειρωτική Ελλάδα/Ευρώπη και β) ποια είναι τα κοινά χαρακτηριστικά τους, ώστε να εξεταστεί ποια θα πρέπει να είναι τα κοινά στοιχεία πολιτικής στο νησιωτικό χώρο.¹⁵ Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής ότι, μέχρι τώρα, το σύνολο της επικράτειας, για να μην πούμε ότι το σύνολο της ΕΕ, λειτουργεί κάτω από κοινούς διοικητικούς και αναπτυξιακούς κανόνες,¹⁶ ανεξάρτητα αν πρόκειται για αστική, αγροτική, ορεινή, παράκτια ή νησιωτική περιοχή.

Επίσης θα πρέπει να κατανοηθεί ότι **η ελκυστικότητα των τόπων δεν είναι κάτι αμετάβλητο**. Χαρακτηριστικό διαχρονικό παράδειγμα, που αποτυπώνει τις αλλαγές στην ελκυστικότητα ενός τόπου, είναι οι σημαντικές μεταβολές σε ότι αφορά τις μεταναστευτικές ροές και ειδικά αυτές που έχουν συμβεί στη χώρα μας μετά το 1950 μέχρι και τις μέρες μας. Ενώ κατά τη πρώτη περίοδο (1950-1980) είχαμε σημαντική εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση -ειδικά από τα νησιά- μετά το 1990 είχαμε υψηλές εισροές αλλοδαπών οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας που διατηρήθηκαν μέχρι την αρχή της κρίσης. Με την κρίση καταγράφηκε αντιστροφή της κίνησης αυτής αλλά και υψηλό μεταναστευτικό ρεύμα Ελλήνων, κυρίως επιστημόνων, προς το εξωτερικό, γεγονός που συμπίπτει με τη συρρίκνωση των θέσεων εργασίας και του ΑΕΠ. Η μείωση της ελκυστικότητας της χώρας σε σχέση με την ΕΕ αλλά και ευρύτερα είναι προφανής και το αποτύπωμα της σαφές.

Στα νησιά, στη μεταπολεμική περίοδο, μπορούμε να πούμε ότι ζούμε την περίοδο πριν και μετά την τουριστική ανάπτυξη. Στην προπολεμική περίοδο, η εξόρυξη, η ναυπηγική, η ναυτιλία και η μικρή βιομηχανία είχαν το ρόλο των προωθητών της ανάπτυξης, σε νησιά όπως π.χ. η Σύρος, η Λέσβος, η Χίος, η Σάμος (Καρλόβασι) ακόμη και μικρότερα όπως η Μήλος και η Σέριφος. Μεταπολεμικά, τα νησιά, σχεδόν στο σύνολο τους, ήταν ελάχιστα ελκυστικά για επιχειρηματικότητα και παραμονή ενώ, την ίδια περίοδο, τα αστικά κέντρα προσέφεραν πολλαπλές ευκαιρίες για εκπαίδευση, εργασία, επιχειρηματικότητα, με πρόσβαση σε υποδομές μεταφορών και ενέργειας, σε κοινωνικές υπηρεσίες, σε πολιτιστικές και ψυχαγωγικές υπηρεσίες. Παράλληλα, η αγροτική παραγωγή στις μεγάλες πεδιάδες ήταν περισσότερο ανταγωνιστική, με συνέπεια την εγκατάλειψη της παραγωγής στην πλειοψηφία των νησιών. Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση από τα νησιά ήταν ιδιαίτερα σημαντική όλη αυτή τη περίοδο και άρχισε να ανακόπτεται με την εμφάνιση του τουρισμού.

Τα φαινόμενα αυτά διαφοροποιούνται σε ένταση από νησί σε νησί και εξαρτώνται από τη δυναμική του κάθε τόπου: η Ρόδος και η Κέρκυρα γνώρισαν την τουριστική ανάπτυξη ήδη από τη δεκαετία του '50, ενώ η πλειοψηφία των νησιών μόλις τη δεκαετία του '80 ή και αργότερα.

Στην τρέχουσα περίοδο τη δυναμική αυτή καθορίζει, σε μεγάλο βαθμό, η τουριστική δραστηριότητα και η ένταση που αυτή καταγράφει σε κάθε νησί και δευτερευόντως ο κλάδος της αγροδιατροφής (παρά τη συρρίκνωση της πρωτογενούς παραγωγής), ενώ υπάρχουν και κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις όπου άλλες δραστηριότητες μεταποίησης επηρεάζουν τα αποτελέσματα (π.χ. εξόρυξη στη Μήλο). Η απόλυτη εξάρτηση από τον τουρισμό και η υψηλή εποχικότητα, που είναι συνυφασμένη με το επικρατούν τουριστικό προϊόν του ήλιου και της θάλασσας, δημιουργεί μια ειδική μορφή «εποχιακής ελκυστικότητας» που απαιτεί ειδική διαχείριση.

Το ζητούμενο δεν είναι να αποκτήσουν όλα τα νησιά την ίδια ελκυστικότητα μεταξύ τους, ούτε την ελκυστικότητα που έχουν μεγάλα αστικά κέντρα ή άλλες περιοχές της ηπειρωτικής χώρας. Ο

---

¹⁴ Η Κως πρέπει να συγκριθεί με μια «πόλη» με αντίστοιχο αριθμό κατοίκων που βρίσκεται σε πάνω σε ένα καλό δίκτυο μεταφορών, ενώ τα Ψαρά με ένα δυσπρόσιτο «χωριό».

¹⁵ Για παράδειγμα ο Ν.4555/18 (άρθρο 2) κατηγοριοποιεί τις πρωτεύουσες νομών στην ίδια ομάδα με τους μεγάλους δήμους, και τους νησιωτικούς δήμους κάτω από 3.500 κατοίκους στους μικρούς. Πράγματι είναι γνωστό ότι ο μεγάλος πληθυσμός επηρεάζει θετικά τις οικονομίες κλίμακας και συγκέντρωσης, το ίδιο και σε ότι αφορά τη παρουσία διοικητικών υπηρεσιών, χωρίς να αποτελούν τα αποκλειστικά κριτήρια.

¹⁶ Το ΕΣΠΑ έχει 6 κοινούς άξονες δράσεις, ενώ το ΕΠΑ έχει 5 που έχουν εφαρμογή σε όλη την επικράτεια ανεξάρτητα επιπέδου ανάπτυξης και χωρικής ιδιαιτερότητας

στόχος είναι να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ώστε το κάθε νησί ξεχωριστά να μπορεί να προσελκύσει πληθυσμό και οικονομικές δραστηριότητες που να έχουν βιώσιμα χαρακτηριστικά, στο σημερινό ανταγωνιστικό περιβάλλον, αξιοποιώντας τις νέες δυνατότητες και προκλήσεις που υπάρχουν, (και με στόχο να μείνει το νησί βιώσιμο και ως προς τους τρεις πυλώνες).

Κατά συνέπεια τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν είναι:

- Ποιά είναι τα προβλήματα που έχουν τα νησιά σε σχέση με τις παραμέτρους της βιώσιμης ανάπτυξης, δηλαδή την ανταγωνιστικότητα και την δυναμικότητα της οικονομίας τους, την διάχυση της όποιας ευημερίας στο κοινωνικό σύνολο, όπως αποτυπώνεται στα δημογραφικά χαρακτηριστικά και τέλος την περιβαλλοντική ισορροπία, που αντανάκλαται στην επάρκεια των φυσικών πόρων αλλά και στην ποιότητα ζωής και, κυρίως, πώς αυτά αντιμετωπίζονται;
- Ποιά είναι τα στοιχεία υψηλής ή χαμηλής ελκυστικότητας που επηρεάζουν την πορεία των νησιών, ποιά προβλήματα προκαλούν και ποιά μπορεί να είναι η στρατηγική για τη διαχείριση τους;
- Ποιές είναι οι δράσεις, πώς διαφοροποιούνται χωρικά και ποιό περιεχόμενο πρέπει να έχουν ώστε να βελτιωθεί η ελκυστικότητα του κάθε νησιού ξεχωριστά και να είναι βιώσιμο σε βάθος χρόνου;
- Ποιές είναι οι αρχές που πρέπει να χαρακτηρίζουν αυτές τις πολιτικές;
- Ποιές είναι οι δράσεις που μπορούν να υλοποιηθούν από τους νησιωτικούς δήμους και ποιές από άλλα επίπεδα διακυβέρνησης;

Για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων, το βασικό & άμεσο εργαλείο παρέμβασης που έχουν οι φορείς του δημοσίου (κεντρική διοίκηση και αυτοδιοίκηση) είναι οι δημόσιες επενδύσεις και οι δημόσιες δαπάνες, σε ότι αφορά την κατασκευή και συντήρηση υποδομών και τις παρεχόμενες υπηρεσίες σε κατοίκους και επιχειρήσεις, ενώ, σε ότι αφορά τα κίνητρα εγκατάστασης και λειτουργίας των επιχειρήσεων καθορίζονται μέσω των χρηματοδοτήσεων επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, κυρίως από το κεντρικό κράτος και δευτερευόντως από την περιφερειακή αυτοδιοίκηση. Επίσης, σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις διαδραματίζουν και τα υφιστάμενα χωροταξικά/χωρικά πλαίσια που αποτελούν αποκλειστική ευθύνη του κεντρικού κράτους.

Για το σκοπό αυτό, θα πρέπει να υπάρξει, μια ενιαία συναντίληψη στην ανάλυση των αιτιών που δημιουργούν τη συνολική υστέρηση της χώρας αλλά κυρίως για την υστέρηση των νησιών λόγω νησιωτικότητας, έτσι ώστε οι πολιτικές που θα υιοθετηθούν σε κυβερνητικό επίπεδο και οι δράσεις που θα αναληφθούν από τους δήμους να επιτρέπουν την αντιμετώπιση της. Μέχρι στιγμής, τα σχέδια που υπάρχουν (Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία, ΕΠΑ 2021-25, ΕΣΠΑ 2021-27, ΕΛΛΑΔΑ 2.0) είναι γενικά και συνολικά για όλη την επικράτεια χωρίς τις αναγκαίες χωρικές εξειδικεύσεις. Ο ΟΟΣΑ υπογραμμίζει, στην πρόσφατη έκθεσή του (OECD 2020), το ζήτημα της έλλειψης χωρικών στρατηγικών, γεγονός που είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τον νησιωτικό χώρο, λόγω των ιδιαίτερων του χαρακτηριστικών. Ο Νόμος 4770/2021, προβλέπει τη σύνταξη Εθνικής Στρατηγικής, η οποία είναι υπό εκπόνηση κατά την περίοδο σύνταξης της παρούσας εμπειρογνωμοσύνης.

Προκειμένου να υπάρξει εξειδίκευση προτάσεων σε επίπεδο δράσεων που θα συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και των αναγκών και που θα μπορούν να αξιοποιηθούν από τους νησιωτικούς δήμους, θα πρέπει να δημιουργηθεί, μια πρόταση για ένα πλαίσιο αναπτυξιακής στρατηγικής για τις ειδικότερες ομάδες του νησιωτικού χώρου, βασισμένη στα εθνικά κείμενα και τους αναπτυξιακούς άξονες των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, ιδωμένο μέσα από τις ιδιαιτερότητες της νησιωτικότητας. Με βάση αυτή τη στρατηγική θα μπορέσουν να εκπονηθούν γενικοί άξονες δράσης με προτεραιότητες, οι οποίοι στη συνέχεια θα εξειδικευθούν ανά ομάδα νησιών.

Η προσέγγιση που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη ολοκληρώνεται σε τρία βήματα:

- στο πρώτο γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστούν τα προβλήματα που υπάρχουν, με βάση τα κριτήρια βιώσιμης ανάπτυξης
- στο δεύτερο γίνεται διερεύνηση των αιτιών που έχουν δημιουργήσει τα προβλήματα αυτά
- στο τρίτο γίνεται επεξεργασία προτάσεων που θα «θεραπεύσουν» τα αίτια που δημιουργούν τα προβλήματα, μέσα από επενδύσεις για την ενίσχυση των διαφόρων μορφών κεφαλαίου (ανθρώπινου, ανθρωπογενούς-τεχνητού, φυσικού, κοινωνικού).

Η προσέγγιση σε τρία επίπεδα έχει ως στόχο τη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών που να απορρέουν άμεσα από τα προβλήματα που έχουν διαπιστωθεί, με τη «θεραπεία» των αιτιών που τα έχουν δημιουργήσει. Έτσι για παράδειγμα, η έλλειψη πόσιμου νερού σε ένα νησί μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη επενδύσεων (πχ. παλαιότητα δικτύου), σε υπερκατανάλωση από τους κατοίκους και τις οικονομικές δραστηριότητες (γεωργία και τουρισμό), σε έλλειψη πόρων λόγω φυσικών παραμέτρων, σε υποβάθμιση της ποιότητας του υδροφόρου ορίζοντα, κ.λπ. Η επίλυση του προβλήματος απαιτεί συνδυασμό δράσεων από τις πλέον «κλασσικές» (πχ. αντικατάσταση δικτύου και έργα ανάσχεσης της απορροής του βρόχινου νερού στη θάλασσα) μέχρι τις πλέον «σύγχρονες» (πχ. ανακύκλωση χρησιμοποιημένου νερού για εμπλουτισμό του υδροφόρου – κυκλική οικονομία, αναβαθμίσεις ανάσχεσης, προτροπή των καταναλωτών για μείωση της χρήσης κλπ). Οι δράσεις αυτές απαιτούν επένδυση σε μία ή συχνότερα περισσότερες μορφές κεφαλαίου, η οποία θα γίνει είτε από δημόσια κεφάλαια που θα αντληθούν από κάποιο επιχειρησιακό πρόγραμμα, είτε από συνδυασμό ιδιωτικών και δημόσιων κεφαλαίων. Σίγουρα θα χρειαστεί να ενισχυθεί και το κοινωνικό κεφάλαιο ώστε οι χρήστες του νερού να συνεργαστούν με την δημοτική αρχή στο πλαίσιο μιας νέας προσέγγισης στη χρήση του.

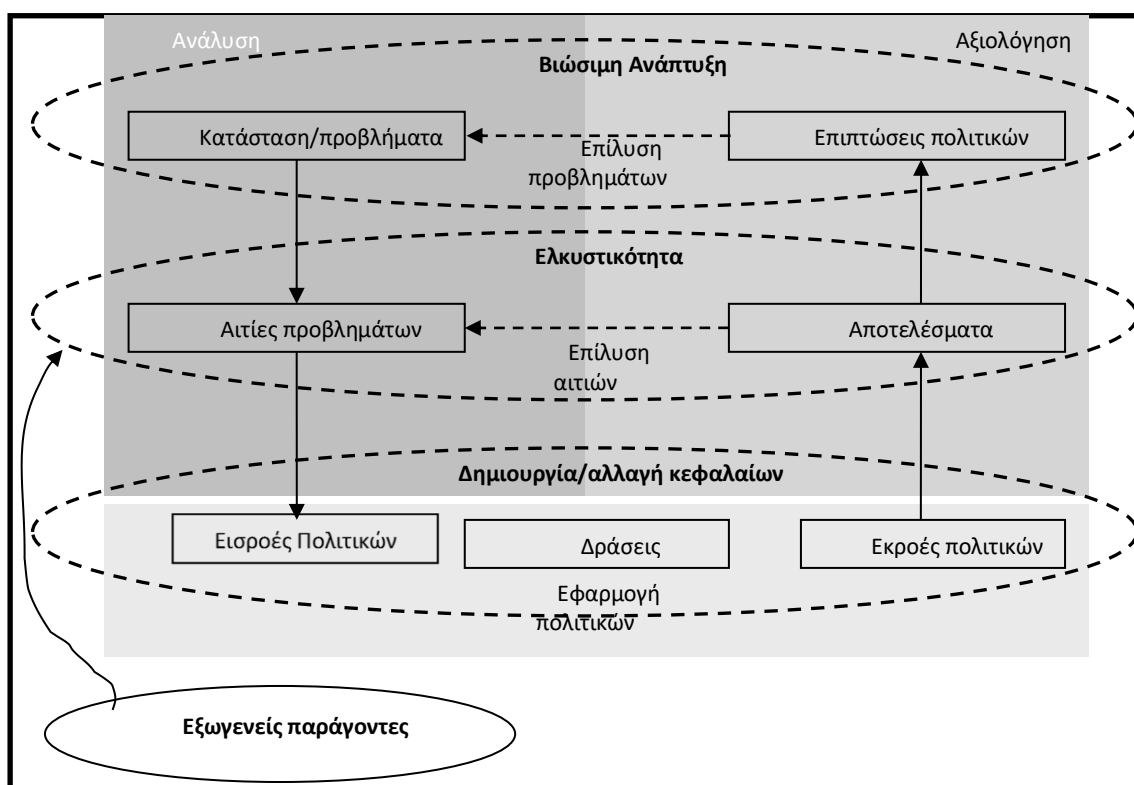
Οι άξονες δράσης/μέτρα πολιτικής που θα προταθούν, θα πρέπει να έχουν ολοκληρωμένο χαρακτήρα για να αντιμετωπίσουν τις προαναφερθείσες αιτίες, με δεδομένο ότι συχνά τα αίτια είναι σύνθετα και απαιτούν δέσμη δράσεων που να κινούνται ταυτόχρονα προς την ίδια κατεύθυνση, ώστε να επηρεάσουν την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα της περιοχής μελέτης και να επιλύσουν τα προβλήματα που έχουν επισημανθεί.

Υπογραμμίζεται, στο σημείο αυτό, ότι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών περιφερειών στο σύνολο τους και ειδικά των νησιωτικών, βρίσκεται στις τελευταίες είκοσι θέσεις, μεταξύ του συνόλου των 268 ευρωπαϊκών περιφερειών, με την περιφέρεια του Β. Αιγαίου να βρίσκεται στην τελευταία (EC,2019)¹⁷.

---

¹⁷European Commission, 2019, *The EU regional competitiveness index 2019*

Σχήμα 1: Απεικόνιση εννοιολογικού πλαισίου προσέγγισης

Πηγή: Σπυλιάνης Γ., 2015, *Ευρωπαϊκά Νησιά και Πολιτική Συνοχής*, εκ. Gutenberg

Αν και σε επίπεδο ΕΕ οι διαφορές μεταξύ των ελληνικών νησιωτικών περιφερειών είναι ασήμαντες, δεν συμβαίνει το ίδιο όταν η ανάλυση περιορίζεται στα όρια της χώρας μας και μάλιστα επιχειρείται ανάλυση σε επίπεδο νησιού. Τότε διαπιστώνονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των ενότητων νησιών¹⁸, αλλά και στο εσωτερικό μιας ενότητας, όπου μπορεί να υπάρχουν νησιά που καταγράφουν μακροχρόνια αύξηση απασχόλησης, εισοδημάτων και πληθυσμού, νησιά με στασιμότητα και νησιά με φαινόμενα συρρίκνωσης. Συχνά, η εικόνα είναι περισσότερο σύνθετη. Σε αυτό το σημείο ανάλυσης, η καταγραφή των προβλημάτων και των αναγκών και η σύνδεση τους με τα αίτια που την προκαλούν, θα συμβάλει ώστε στην επόμενη φάση να είναι εφικτή η επεξεργασία σχεδίων δράσης. Το κάθε νησί θα μπορεί, ανάλογα με τις διαπιστωμένες συγκεκριμένες ανάγκες του, να επιλέξει κατά προτεραιότητα τις δέσμες δράσεων που θα τις αντιμετωπίζουν, αντί να «σπαταλά» τους περιορισμένους διαθέσιμους πόρους για δράσεις που το αφορούν σε μικρότερο βαθμό.

Η μελέτη αφορά σε όλα τα ελληνικά νησιά πλην:

- της Κρήτης, γιατί λόγω πληθυσμιακού μεγέθους, έκτασης και εδαφικής συνέχειας σε επίπεδο περιφέρειας έχει άλλης κλίμακας προβλήματα και άλλες αναπτυξιακές δυνατότητες,
- της Εύβοιας για τους ίδιους λόγους αλλά επιπλέον λόγω του ότι συνδέεται με την ηπειρωτική χώρα με γέφυρα.¹⁹

¹⁸ Η εισαγωγή των Περιφερειακών Ενότητων (ΠΕ) ως διοικητικές και στατιστικές ενότητες ενώ δεν επηρέασε την ηπειρωτική Ελλάδα έχει σημαντικό, θετικό αντίκτυπο στη νησιωτική όπου αντί των 9 Νομαρχιών στις νησιωτικές περιφέρειες υπάρχουν τώρα 23 ΠΕ συν 3 για τα παράκτια νησιά που ανήκουν σε ηπειρωτικές περιφέρειες (Νησιά Αργοσαρωνικού, Σποράδες, Θάσος)

¹⁹ Η Λευκάδα παρόλο που συνδέεται με γέφυρα με τον ηπειρωτικό κορμό της χώρας θεωρείται ως νησί εντασσόμενο στη νησιωτική περιφέρεια των Ιόνιων Νησιών

Στην ενότητα A1 θα γίνει η ομαδοποίηση των νησιών με βάση το βαθμό βιωσιμότητας και ελκυστικότητας τους, με βάση κρίσιμες παραμέτρους.

Στην ενότητα A2 θα γίνει η επεξεργασία κατευθύνσεων και στρατηγικών που θα επιτρέψουν την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων που θα έχουν εντοπιστεί.

Με δεδομένο ότι το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους δημάρχους για συμπλήρωση αφορά και στις δύο ενότητες, τα αποτελέσματα του θα αξιοποιηθούν ανάλογα.

1.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Η διαθεσιμότητα δεδομένων είναι ένα τεράστιο εμπόδιο για μια τεκμηριωμένη ανάλυση (evidence based analysis). Το ελληνικό στατιστικό σύστημα παρήγαγε, μέχρι πρόσφατα, κυρίως δεδομένα σε επίπεδο περιφερειών & νομαρχιών και σε ελάχιστες περιπτώσεις δημοσιεύονται στοιχεία σε επίπεδο «καλλικρατικού» δήμου. Και ενώ στην ηπειρωτική χώρα το επίπεδο νομαρχίας δίνει ικανοποιητική εικόνα, η ιδιαιτερότητα των νησιών (απομόνωση) δεν επιτρέπει αυτή η προσέγγιση να είναι ικανοποιητική για το σχεδιασμό, που απαιτεί δεδομένα σε επίπεδο νησιού. Η δημιουργία της Περιφερειακής Αυτοδιοίκησης προκάλεσε μια διοικητική αλλαγή που είχε την επίπτωση της και στο στατιστικό σύστημα της χώρας και βελτίωσε σε κάποιο βαθμό τη πληροφόρηση στο νησιωτικό χώρο: τις Νομαρχίες αντικατέστησαν οι Περιφερειακές Ενότητες (ΠΕ). Και αν αυτό δεν έχει ιδιαίτερη επίπτωση για την ηπειρωτική χώρα, όπου οι παλαιές νομαρχίες ταυτίζονται με τις νέες ΠΕ, είναι σημαντικό για τη νησιωτική, αφού στο επίπεδο των παλαιών επαρχιών δημιουργήθηκαν ΠΕ, «διασπώντας» τις νομαρχίες διοικητικά αλλά και στατιστικά. Αυτό καλύπτει σε καλύτερο βαθμό την πληροφόρηση για τα νησιά αφού κάποιες ΠΕ ταυτίζονται με μεγάλα κυρίως νησιά, ενώ άλλες με ομάδες νησιών.

Ταυτόχρονα τα κατοικημένα νησιά, ως γεωγραφικές οντότητες, ανήκουν σε διαφορετικά διοικητικά επίπεδα:

- νησιά που μετά την πρόσφατη διάσπαση των δήμων Λέσβου, Κέρκυρας και Κεφαλληνίας αποτελούνται από περισσότερους από ένα δήμο
- νησιά που ταυτίζονται με δήμο
- νησιά που αποτελούν τμήμα δήμου, αλλά αποτελούν Δημοτική Ενότητα
- νησιά που αποτελούν τμήμα δήμου, αλλά αποτελούν οικισμό

Η διαθεσιμότητα των στατιστικών δεδομένων διαφοροποιείται ανάλογα με το στατιστικό επίπεδο. Τα περισσότερα δεδομένα είναι διαθέσιμα σε επίπεδο Περιφέρειας, σε επίπεδο ΠΕ υπάρχει διαθέσιμος ένας αυξανόμενος αριθμός δεδομένων, ενώ όσο κατεβαίνουμε διοικητικό επίπεδο τα διαθέσιμα στοιχεία μειώνονται. Για τα νησιά που αποτελούν απλά έναν οικισμό (και είναι 5 νησιά με μικρό αριθμό κατοίκων) το μόνο στοιχείο που είναι διαθέσιμο είναι αυτό των κατοίκων που προέρχεται από την απογραφή πληθυσμού.

Στο Παράρτημα 1 αποτυπώνεται η πολυπλοκότητα του διοικητικού συστήματος που, συνδυαζόμενο με την πολυπλοκότητα του στατιστικού συστήματος, δυσκολεύουν την ανάλυση και τη διαθεσιμότητα των στοιχείων ανά διοικητικό επίπεδο.

Πέρα από τα στοιχεία που συγκεντρώνει, επεξεργάζεται και δημοσιοποιεί η ΕΛΣΤΑΤ καθώς και τα στοιχεία που προκύπτουν από γεω-παρατήρηση (πχ. στοιχεία χρήσεων γης) υπάρχουν άλλες δύο κατηγορίες στοιχείων:

- αυτά που συγκεντρώνονται με βάση μια διοικητική διαδικασία (πχ. στοιχεία εισοδήματος, στοιχεία στερεών αποβλήτων, συστήματα διαχείρισης υγρών αποβλήτων, στελέχωση και λειτουργία δομών υγείας, στελέχωση και λειτουργία δομών εκπαίδευσης) και των οποίων τμήμα δημοσιοποιείται μέσω του διαδικτύου, σπάνια σε επίπεδο νησιού
- αυτά που αφορούν την καθημερινή λειτουργία αλλά και τον μακροχρόνιο σχεδιασμό ενός τόπου (π.χ. κατανάλωση νερού, υποδομές, υπηρεσίες και συνθήκες κινητικότητας, υποδομές και λειτουργία δομών πολιτισμού & αθλητισμού, συνθήκες κατοικίας, δημόσια και δημοτική περιουσία κ.λπ.), για τα οποία δεν υπάρχει πληροφόρηση.

Ο περιορισμός της διαθεσιμότητας των δεδομένων επηρεάζει την καταγραφή και την ανάλυση, αφού αντί για τα αναγκαία, με βάση τη μεθοδολογία, δεδομένα, ο μελετητής, ειδικά όταν πρόκειται για μια οριζόντια μελέτη και όχι για μελέτη περίπτωσης, υποχρεώνεται να προσαρμοστεί στα υπάρχοντα και να προχωρήσει σε σειρά υποθέσεων εργασίας για να καλύψει, όπου είναι δυνατόν, τις ελλείψεις.

Το Εργαστήριο Τοπικής και Νησιωτικής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Αιγαίου έχει δημιουργήσει σε προηγούμενη χρονική περίοδο τον ΑΤΛΑΝΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΗΣΙΩΝ που περιλαμβάνει δεδομένα και αναλύσεις σε διάφορα χωρικά επίπεδα. Η βάση δεδομένων, που επικαιροποιείται ανάλογα με την δημοσιοποίηση δεδομένων από τις αρχές που τα παράγουν, θα χρησιμοποιηθεί ως βάση για την παρούσα ανάλυση, ενώ θα μπορεί να αξιοποιηθεί και από τις δημοτικές αρχές για τον σχεδιασμό τους στις επόμενες φάσεις.

Η παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων στην παρούσα μελέτη δεν γίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο παράθεσης ασύνδετων μεταξύ τους αριθμών, αλλά με βάση μεθοδολογία που στοχεύει να απαντήσει στα ερωτήματα που ήδη τέθηκαν και τα οποία θα εξειδικευτούν στη συνέχεια. Ταυτόχρονα γίνεται προσπάθεια ποσοτικής τεκμηρίωσης των προβλημάτων με τις αιτίες που τα δημιουργούν. Στόχος είναι η διευκόλυνση στη λήψη αποφάσεων των δημάρχων και όποιων άλλων εμπλέκονται στις διαδικασίες διακυβέρνησης του κάθε νησιού.

Με δεδομένο ότι η παγκόσμια κοινότητα στοχεύει πλέον στη βιώσιμη ανάπτυξη, το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται είναι αν τα νησιά μας πληρούν συνθήκες βιωσιμότητας, ενώ στόχος των παρεμβάσεων είναι να βοηθήσουν προς αυτή τη κατεύθυνση. **Η βιωσιμότητα των νησιών** συνδέεται με το κατά πόσο εξασφαλίζονται ταυτόχρονα:

- η **οικονομική αποτελεσματικότητα**, όπως καταγράφεται από τη σύνθεση και τη δυναμική του παραγωγικού ιστού
- η **κοινωνική δικαιοσύνη**, όπως αποτυπώνεται έμμεσα από τα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού,
- η **περιβαλλοντική διατήρηση**, όπως καταγράφεται από την επάρκεια και ποιότητα των φυσικών πόρων, απαραίτητη για την εξασφάλιση των απαραίτητων λειτουργιών για την επιβίωση ανθρώπων και οικοσυστήματος

Έχοντας, επομένως, ως στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη, αφού διαπιστωθεί η υπάρχουσα κατάσταση ως προς τη βιώσιμη ανάπτυξη και προσδιοριστούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, η μελέτη εστιάζει σε αυτά που μια δημοτική αρχή είναι σκόπιμο, είτε να εντάσσει στο δικό της σχέδιο δράσης, με βάση τις υφιστάμενες αρμοδιότητες και πόρους, είτε να «πιέζει» να υλοποιηθούν από το αρμόδιο επίπεδο διοίκησης.

1.2. Η πορεία, η σύνθεση και η δυναμική του παραγόμενου προϊόντος

Τα βασικά κριτήρια, σε ότι αφορά στην **οικονομική βιωσιμότητα**, που αποτελούν ενδείξεις οικονομικής ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας σε βάθος χρόνου είναι:

- **ο ρυθμός μεταβολής της παραγωγής (ΑΕΠ) και της απασχόλησης** σε σύγκριση με άλλες περιοχές, που οδηγεί σε αναπτυξιακή απόκλιση και όχι σύγκλιση,
- **ο βαθμός συγκέντρωσης της δραστηριότητας σε ανταγωνιστικούς κλάδους της οικονομίας** (δηλαδή σε κλάδους που επηρεάζονται από τον εξωτερικό ανταγωνισμό όπως είναι η μεταποίηση, ο τουρισμός και ο πρωτογενής τομέας) στο σύνολο του ΑΕΠ
- **ο βαθμός συγκέντρωσης σε ένα κλάδο**, που καταγράφει υψηλή εξάρτηση από μια δραστηριότητα με ότι αυτό συνεπάγεται.

Τα μόνα στοιχεία που καταγράφουν την οικονομική δραστηριότητα σε επίπεδο χαμηλότερο των παλαιών νομαρχιών είναι αυτά του Μητρώου Επιχειρήσεων της ΕΛΣΤΑΤ, σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας. Τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν τον αριθμό των επιχειρήσεων (με την ευρεία έννοια του όρου αφού περιλαμβάνουν και τους φορείς του κράτους και της αυτοδιοίκησης), τον αριθμό των απασχολούμενων και τον τζίρο.

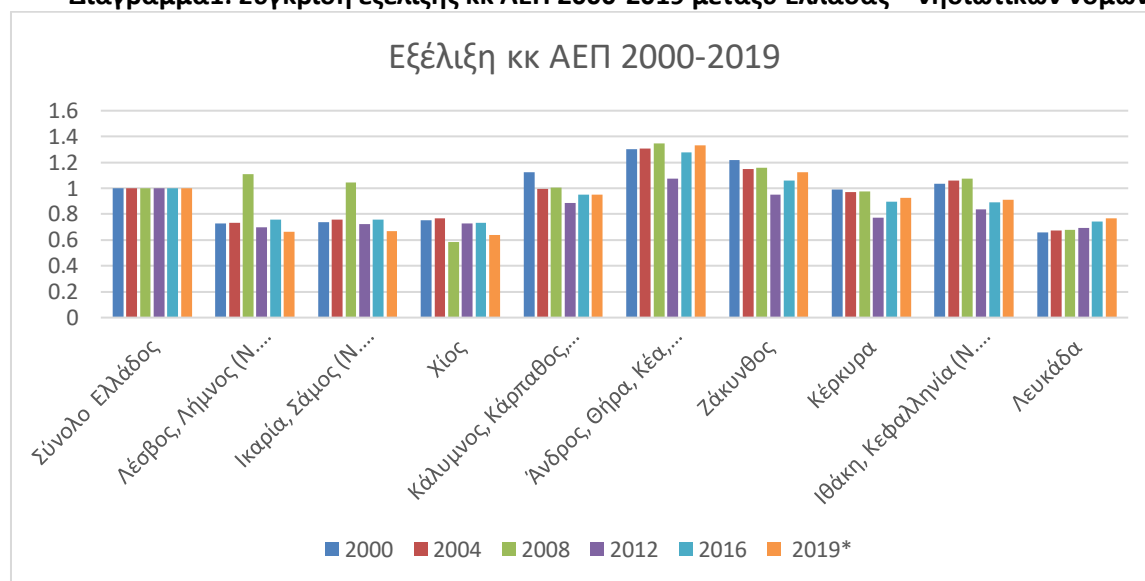
Τα στοιχεία αυτής της απασχόλησης αξίζει να συγκριθούν με τα στοιχεία απασχόλησης των μόνιμων κατοίκων, όπως προκύπτουν από την απογραφή πληθυσμού (τα στοιχεία της πρόσφατης

απογραφής δεν είναι διαθέσιμα και επομένως η ανάλυση θα γίνει με αυτά του 2011), αφού, ως γνωστόν, ένα σημαντικό τμήμα των εργαζόμενων δεν κατοικεί μόνιμα σε αυτά, εξ αιτίας της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας. Τα στοιχεία που αφορούν το ΑΕΠ και την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία ανά κλάδο υπάρχουν σε επίπεδο παλαιών νομαρχιών, ενώ εκείνα που αφορούν στις επενδύσεις σε επίπεδο Περιφέρειας.

Η εξέλιξη του ΑΕΠ των νησιών, σε σχέση με τον μέσο όρο (μ.ο.) της χώρας, καταγράφει μια μεγαλύτερη επίπτωση της κρίσης σε αυτά, ανεξάρτητα Περιφέρειας και επιπέδου του ΑΕΠ. Η μόνη εξαίρεση είναι η Λευκάδα. Οι Κυκλάδες και η Ζάκυνθος βρίσκονται πάνω από τον μέσο όρο της χώρας, ενώ τα υπόλοιπα Ιόνια νησιά παραμένουν σε σχετικά χαμηλό επίπεδο, ενδεικτικό των προβλημάτων που παρουσιάζει ο τουρισμός στην περιοχή.

Διάγραμμα1: Σύγκριση εξέλιξης κκ ΑΕΠ 2000-2019 μεταξύ Ελλάδας – νησιωτικών νομών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μελετητικής ομάδας

Ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει επίσης να καταγραφεί είναι ότι το 2000 υπήρχαν τέσσερις νησιωτικοί νομοί (Κυκλάδες, Ζάκυνθος, Δωδεκάνησα και Κεφαλληνία) που είχαν κκ ΑΕΠ πάνω από τον μέσο όρο της χώρας, γεγονός που υπονοεί ότι πρόκειται για αναπτυσσόμενους νομούς. Είναι πράγματι τουριστικά αναπτυσσόμενοι νομοί με σημαντικό αριθμό επιχειρηματιών και κυρίως εργαζόμενων που μετακινούνται εποχιακά στα νησιά, παράγουν ΑΕΠ, αλλά οι εργαζόμενοι αυτοί δεν συμμετέχουν στον υπολογισμό του κατά κεφαλή ΑΕΠ, όπου λαμβάνονται υπόψη μόνο οι μόνιμοι κάτοικοι.²⁰ Αποτέλεσμα αυτού είναι το κκ ΑΕΠ να εμφανίζεται υψηλότερο απ' ό,τι πραγματικά είναι. Αυτή η παρατήρηση έχει σημασία στη συζήτηση που γίνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε επίπεδο χώρας για το αν οι νησιωτικές περιοχές που παρουσιάζουν υψηλό κκ ΑΕΠ (που είναι το βασικό κριτήριο κατανομής των πόρων) είναι πραγματικά αναπτυσσόμενες και πρέπει να λαμβάνουν μικρότερο μερίδιο από τις χρηματοδοτήσεις.²¹

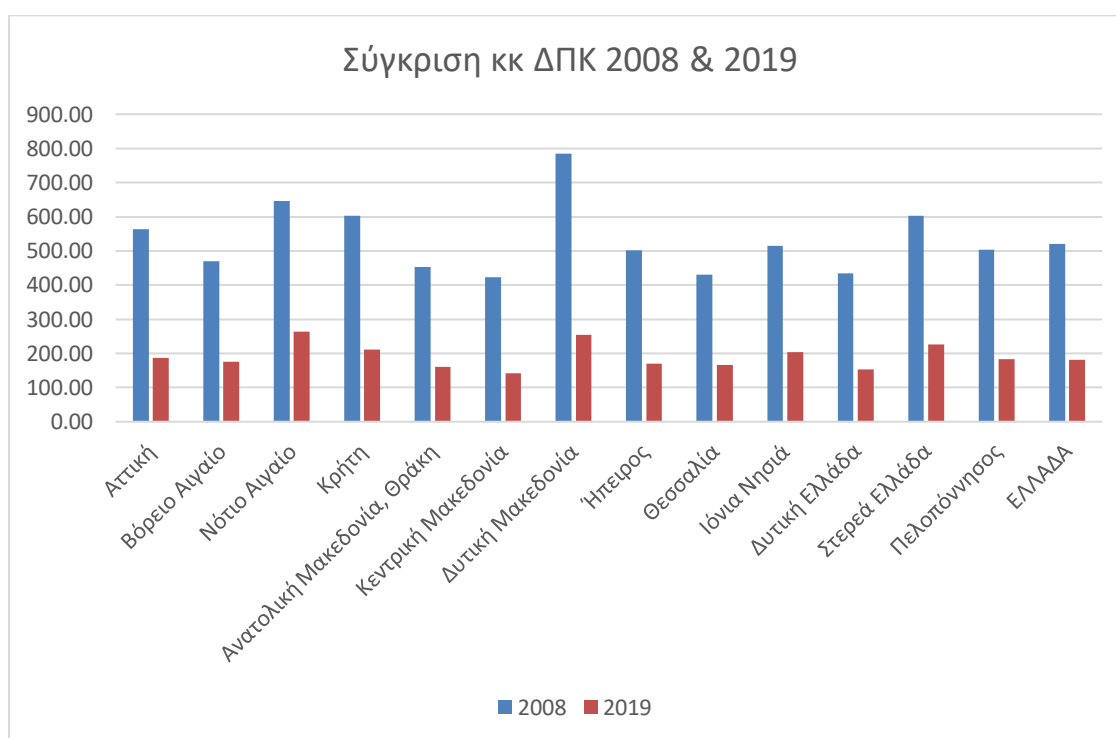
²⁰ Στο τοπικό ΑΕΠ καταγράφεται η δραστηριότητα όλων των επιχειρήσεων που υπάρχουν σε έναν τόπο, ενώ ο υπολογισμός του κατά κεφαλή ΑΕΠ γίνεται μόνο με βάση τους μόνιμους κατοίκους χωρίς τους εποχιακούς που στη περίπτωση του τουρισμού αποτελούν σημαντικό τμήμα του παραγωγικού δυναμικού.

²¹ Να σημειώσουμε ότι αυτό ήταν βασικό πρόβλημα στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου κατά τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους, όπου λόγω υψηλού κκ ΑΕΠ είχε καταταχθεί στις αναπτυσσόμενες περιφέρειες της ΕΕ, με συνέπεια να έχει πολύ χαμηλή χρηματοδότηση από τα διαρθρωτικά ταμεία, ενώ όλοι γνωρίζουμε ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο κατακερματισμός μιας περιφέρειας (48 κατοικημένα νησιά) τόσο περισσότερο αυξάνουν οι ανάγκες, ιδίως για την

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο, που πρέπει να υπογραμμιστεί ιδιαίτερα, είναι η χαμηλή επίδοση το 2012, που ήταν η χειρότερη χρονιά για τον **ελληνικό τουρισμό την περίοδο της κρίσης**, με σημαντική μείωση των εισερχόμενων τουριστών: αυτό καταγράφηκε σε όλους τους νομούς με υψηλό τουρισμό αλλά δεν είχε επίπτωση στους υπόλοιπους. Ανάλογη εικόνα αναμένεται ότι θα παρουσιάσουν τα δεδομένα του ΑΕΠ για το 2020 και 2021 όπου είχαμε τις επιπτώσεις της πανδημίας, αποτυπώνοντας τη μείωση του τζίρου των επιχειρήσεων στις περιοχές αυτές. Αυτό δείχνει το πρόβλημα που υπάρχει όταν μια περιοχή εξαρτάται σημαντικά από μια δραστηριότητα.

Σε ότι αφορά στις **επενδύσεις δημιουργίας παγίου κεφαλαίου (ΔΠΚ)**, δηλαδή στην προετοιμασία των οικονομιών για τη μεσο-μακροχρόνια περίοδο, η γενική εικόνα είναι ότι η κατάρρευσή τους κατά την περίοδο της κρίσης (2008-19) ήταν εντυπωσιακή (-66,4% σε επίπεδο χώρας και -58,4, -57,5 και -61,2% σε Β. Αιγαίο, Ν. Αιγαίο και Ιόνια αντίστοιχα) με αποτέλεσμα το 2019 να αποτελούν μόνο το 10,5% του ΑΕΠ από 23,8% το 2008. Σε επίπεδο κλάδων, οι επενδύσεις στην κατοικία που αντιστοιχούσαν σε πάνω από το 40% των επενδύσεων στις νησιωτικές περιφέρειες, πλην Β. Αιγαίου, έναντι 36,3% σε επίπεδο χώρας, μειώθηκαν περισσότερο από 90% την περίοδο της κρίσης, ενώ οι επενδύσεις στον πρωτογενή τομέα, στη μεταποίηση και στον τουρισμό κινήθηκαν επίσης χαμηλά, υπονομεύοντας το μέλλον όλων των περιοχών.

Διάγραμμα 2: Σύγκριση κατά κεφαλή επενδύσεων ΔΠΚ σε επίπεδο περιφέρειας (2008 & 2019)

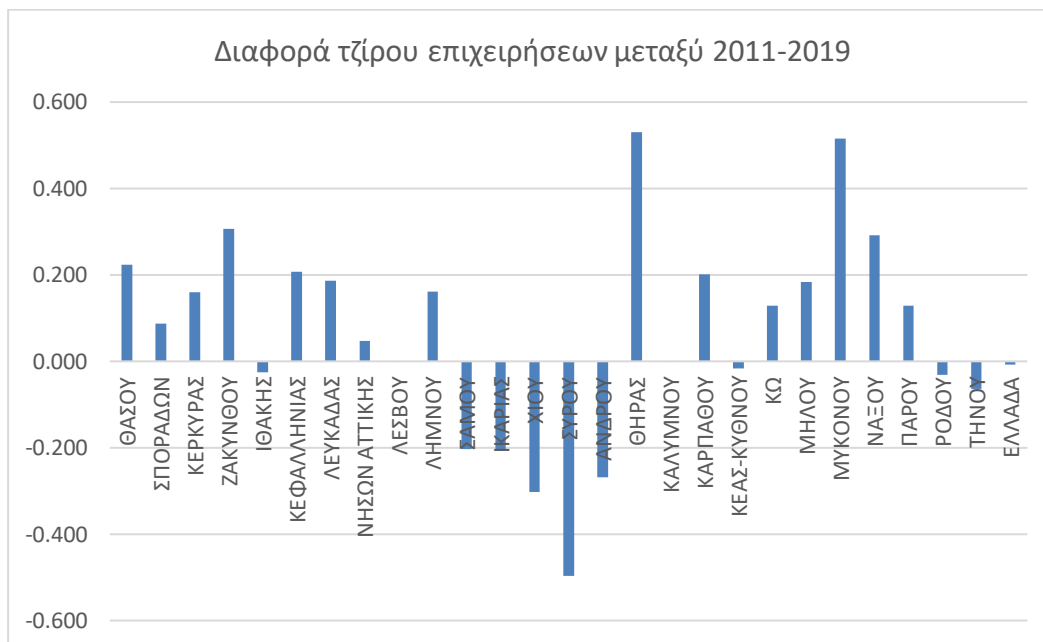

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας

Ένα συμπληρωματικό στοιχείο, που αποτυπώνει την **εξέλιξη της οικονομίας των νησιών**, αφορά στον τζίρο των επιχειρήσεων που δημοσιεύεται σε επίπεδο ΠΕ και επομένως δίνει καλύτερη χωρική εικόνα. Η εξέλιξη του τζίρου των επιχειρήσεων στη περίοδο 2011-2019 δίνει μια μεικτή εικόνα: ενώ σε επίπεδο χώρας το 2019 είναι ελαφρώς μικρότερο αυτού του 2011, σε επίπεδο ΠΕ, η ΠΕ Θήρας και Μυκόνου καταγράφουν την υψηλότερη αύξηση, ενώ σημαντικός

αριθμός ΠΕ καταγράφει μικρή (πχ ΠΕ Ρόδου, Τήνου, Κέας-Κύθνου) ή μεγάλη μείωση τζίρου (πχ. ΠΕ Σύρου).

Διάγραμμα 2: Διαφορά τζίρου επιχειρήσεων (2011-19)

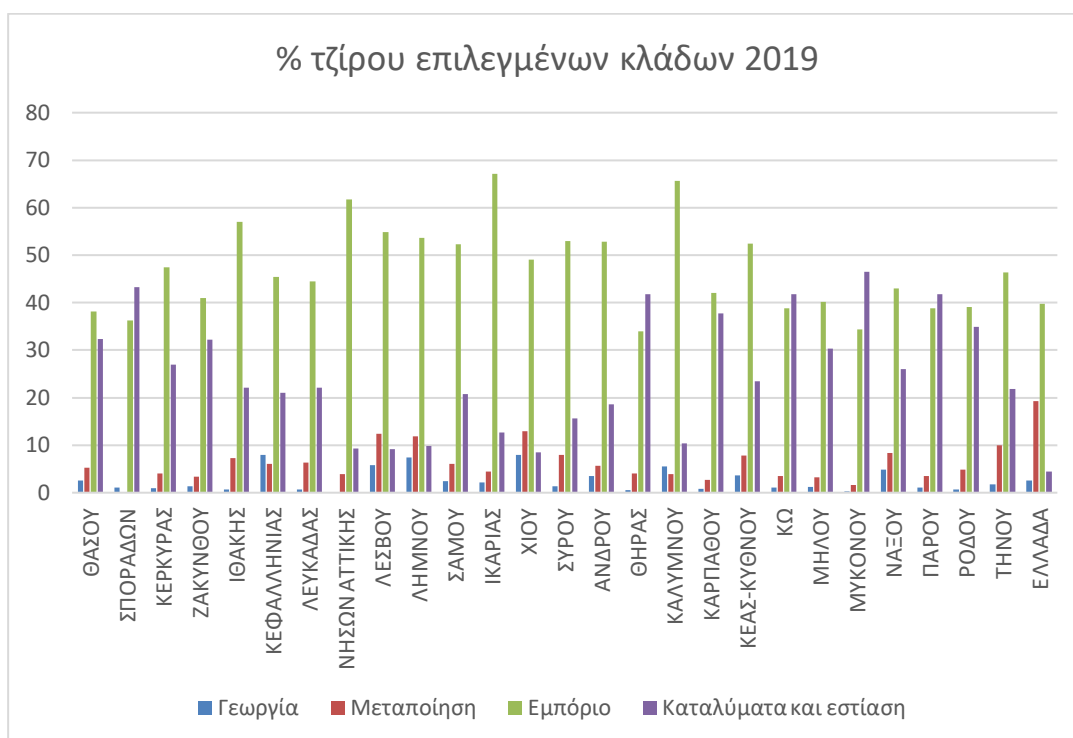
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας έργου

Σε ότι αφορά τη βαρύτητα των κύριων ιδιωτικών κλάδων της οικονομίας, διαπιστώνουμε ότι στην πλειοψηφία των ΠΕ το εμπόριο καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό και σε μόνο 5 ΠΕ, τις εξόχως τουριστικές (Θήρας, Μυκόνου, Κω, Πάρου και Σποράδων), ο κλάδος καταλυμάτων και εστίασης έχει υψηλότερο τζίρο.²² Αξίζει να σημειωθεί ότι σε όλες τις ΠΕ το ποσοστό του τζίρου που προέρχεται από τον κλάδο αυτό είναι πολλαπλάσιο από το μέσο όρο της χώρας (4,5%) μέχρι και δέκα φορές, όπως είναι η περίπτωση της Μυκόνου.

Αντίθετα σε ότι αφορά στη μεταποίηση η εικόνα είναι η αναμενόμενη: η υστέρηση των περισσότερων ΠΕ, σε σχέση με το μ.ο. της χώρας (19,3%) είναι μεγάλη, με την ΠΕ Μυκόνου να καταγράφει το χαμηλότερο ποσοστό (1,6% του τζίρου των επιχειρήσεων του νησιού) και τη ΠΕ Λέσβου την υψηλότερη (12,4%). Σε ότι αφορά τον αγροτικό τομέα η ΠΕ Θήρας καταγράφει τη χαμηλότερη επίδοση (0,6%) ενώ οι ΠΕ Λήμνου και Χίου καταγράφουν τις υψηλότερες (7,4 και 7,9% αντίστοιχα) σε σχέση με το μ.ο. της χώρας που είναι 2,5%.

²² Με βάση τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, καταλύματα και εστίαση αποτελούν μόνο τμήμα της τουριστικής δραστηριότητας που συμπεριλαμβάνει τη μεταφορά (αεροπορική, θαλάσσια, επίγεια) προσώπων, τον κλάδο της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, τις δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης, τη δραστηριότητα των ταξιδιωτικών πρακτορείων και τους κλάδους που συνδέονται με τέχνες διασκέδαση και ψυχαγωγία. Αναφέρεται σε κλάδους που δέχονται άμεσα την τουριστική δαπάνη, δηλαδή απ'ευθείας από τον τουρίστα.

Διάγραμμα 3 : Δομή παραγωγικού ιστού των νησιών σε επίπεδο ΠΕ

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Μητρώο επιχειρήσεων, επεξεργασία ομάδας

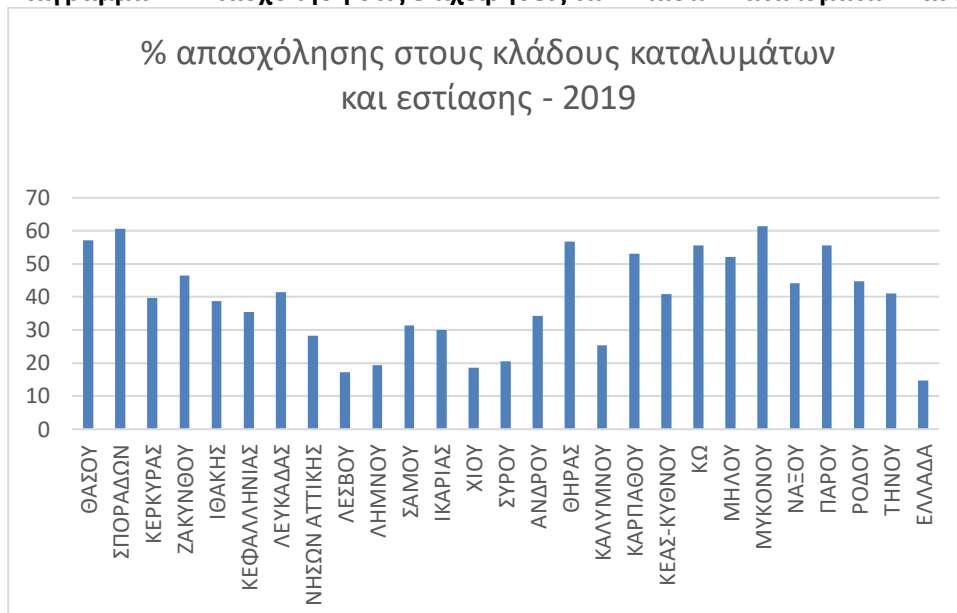
Κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί αυτή τη διαφορά της παραγωγικής δομής των νησιών, σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, γιατί αποτελεί κρίσιμο στοιχείο τόσο της ανάλυσης όσο και των πολιτικών που θα προταθούν. **Ο τουρισμός αποτελεί κινητήρια δύναμη** που επηρεάζει όλες τις παραμέτρους, οικονομικές, κοινωνικές-δημογραφικές και περιβαλλοντικές. **Αντίθετα, ο κλάδος του εμπορίου**, που έχει υψηλή συμμετοχή και στο σύνολο της χώρας, εξυπηρετεί άμεσα κυρίως τους μόνιμους κατοίκους και τις κάθε είδους επιχειρήσεις και σε μικρό βαθμό τους τουρίστες. Κατά συνέπεια το εμπόριο δεν έχει αυτόνομη δυναμική αλλά εξαρτάται κυρίως και άμεσα από τα εισοδήματα των μόνιμων κατοίκων και έμμεσα από τη τουριστική δαπάνη. Επίσης, ο κλάδος του εμπορίου επηρεάζεται περιορισμένα από τον εξωτερικό ανταγωνισμό αφού μπορεί να υποκατασταθεί μόνο από το ηλεκτρονικό εμπόριο.²³

Σε ότι αφορά στην απασχόληση η εικόνα είναι εντελώς ξεκάθαρη: τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε περιφερειακό, η αύξηση της απασχόλησης, συνολικά την περίοδο 2011-19 είναι σημαντική, 38,4% σε επίπεδο χώρας, μετά τη δραματική μείωση που καταγράφηκε στην αρχή της περιόδου. Η αύξηση αυτή προκαλείται κυρίως από τον κλάδο καταλυμάτων και εστίασης που κατέγραψε αύξηση κατά 83,3% της απασχόλησης και έγινε ο δεύτερος κλάδος στη χώρα, ενώ όλοι οι άλλοι, σημαντικοί για την απασχόληση κλάδοι (εμπόριο, μεταποίηση, δημόσιος τομέας, αγροτικός τομέας), κατέγραψαν μείωση. Η εξέλιξη αυτή προφανώς αποτυπώνεται ακόμη πιο έντονα στα νησιά όπου η απασχόληση στον κλάδο αυτό υπερδιπλασιάζεται στις περισσότερες των ΠΕ, ακόμη και σε αυτές όπως η ΠΕ Ρόδου όπου δεν είχαν θετική εξέλιξη σε ότι αφορά τον τζίρο. Στο ακραίο παράδειγμα της Μυκόνου ο αριθμός των απασχολούμενων στον κλάδο αυτό πλησιάζει τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων του νησιού, γεγονός που καταδεικνύει τον μεγάλο αριθμό των εποχιακά εργαζόμενων μη μόνιμων κατοίκων.

²³ Το ηλεκτρονικό εμπόριο, που βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης και «εκτοξεύθηκε» στη περίοδο της πανδημίας, αποτελεί μια λύση ειδικά για τους κατοίκους των μικρών νησιών που μπορούν να αποκτήσουν αγαθά, ακόμη και βασικά όπως ένδυση, γιατί δεν υπάρχουν αντίστοιχες επιχειρήσεις εγκαταστημένες στο νησί, χωρίς να είναι απαραίτητο να μετακινηθούν έξω από αυτό, ενώ αυτό ισχύει σε μικρότερο βαθμό και στα μεγαλύτερα νησιά όπου υπάρχει περιορισμένη προσφορά.

Υπογραμμίζεται ότι το ποσοστό των απασχολούμενων στις επιχειρήσεις καταλυμάτων και εστίασης, σε όλες τις νησιωτικές ΠΕ, είναι υψηλότερο από το μέσο όρο της χώρας (14,8%): η ΠΕ Μυκόνου με 61,4%, η ΠΕ Σποράδων με 60,6%, η ΠΕ Θάσου με 57,2% και η ΠΕ Θήρας με 56,7% έχουν τις υψηλότερες επιδόσεις, καταγράφοντας απόλυτη εξάρτηση από τους κλάδους αυτούς, ενώ οι ΠΕ Λέσβου με 17,2%, η ΠΕ Χίου με 18,5%, η ΠΕ Λήμνου με 19,4% και η ΠΕ Σύρου με 20,5% καταγράφουν τις χαμηλότερες.

Διάγραμμα 4 : Απασχόληση στις επιχειρήσεις των κλάδων καταλυμάτων και εστίασης

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας έργου

Ως ένα πρώτο συμπέρασμα που μπορεί να καταγραφεί είναι ότι ο τουρισμός, που αποτελεί την κυριότερη δραστηριότητα των νησιών, χωρίς εξαιρέσεις, είχε ένα ρόλο μείωσης των συνεπειών της κρίσης και πανελλαδικά και στα νησιά, ενώ σε ορισμένα από αυτά υπήρξε διαχρονικά παράγοντας μεγέθυνσης. Ταυτόχρονα, η αύξηση της βαρύτητάς του δεν είναι χωρίς προβλήματα: η εξάρτηση των νησιών απ' αυτόν μεγαλώνει (επίδραση που βιώθηκε ιδιαίτερα το 2012 και το 2020), ενώ η επίδραση που ασκεί σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής των νησιών και κατά συνέπεια της βιωσιμότητάς τους, είναι καθοριστική.

1.3. Δομή και εξέλιξη του πληθυσμού και άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά.

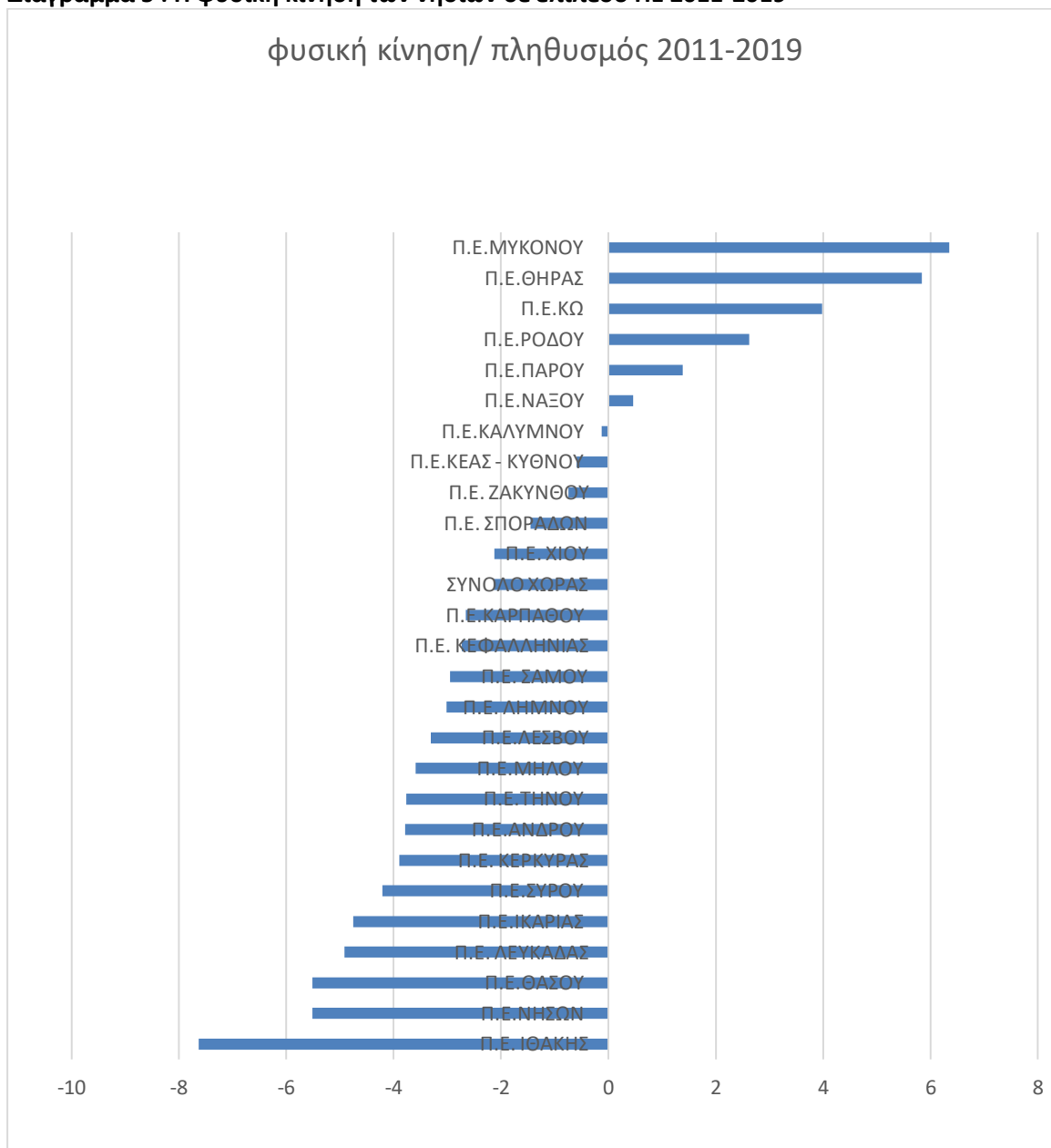
Ο δεύτερος πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης, η **κοινωνική δικαιοσύνη, εστιάζει στα πληθυσμιακά και λοιπά δημογραφικά στοιχεία**, στα οποία αποτυπώνεται η επιρροή των οικονομικών εξελίξεων, αφού η δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης και τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά επηρεάζουν μεγέθη όπως φυσική κίνηση²⁴ και μετανάστευση, καθορίζουν τη συνολική πληθυσμιακή εξέλιξη, την ηλικιακή σύνθεση, το ποσοστό ενεργού πληθυσμού, το επίπεδο εκπαίδευσης, το επίπεδο φτώχειας κλπ.

Η εξέλιξη της **φυσικής κίνησης** σε μια περιοχή αποτελεί (σε συνδυασμό με αυτή του πληθυσμού) την ισχυρότερη ένδειξη για το πως αποτυπώνεται η εξέλιξη της ελκυστικότητας ενός τόπου στα δημογραφικά δεδομένα. Αυτή επηρεάζεται όχι μόνο από την οικονομική του δυναμική

²⁴ Φυσική κίνηση είναι η διαφορά μεταξύ των γεννήσεων και των θανάτων σε έναν τόπο όπως καταγράφεται με τις ανάλογες διοικητικές πράξεις

αλλά και από στοιχεία της ποιότητας ζωής. Με δεδομένη τη δημογραφική αφαίμαξη των περισσότερων νησιών στη μεταπολεμική περίοδο, τη μείωση της γεννητικότητας στην Ελλάδα, αλλά και την ανατροπή της μεταναστευτικής ροής, από εισερχόμενη τις δύο προηγούμενες δεκαετίες σε εξερχόμενη τη δεκαετία της κρίσης, η εξέλιξη της φυσικής κίνησης επηρεάζει και θα επηρεάσει ακόμη περισσότερο, τη βιωσιμότητα των νησιωτικών κοινωνιών.

Διάγραμμα 5 : Η φυσική κίνηση των νησιών σε επίπεδο ΠΕ 2011-2019

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδα έργου

Όπως προκύπτει από το παραπάνω διάγραμμα, από τις 26 νησιωτικές ΠΕ, μόνο σε 6 καταγράφεται θετική φυσική κίνηση, ενώ σε 15 ΠΕ η αρνητική εξέλιξη είναι ισχυρότερη από αυτή της χώρας. Σε επίπεδο νησιού (βλ. Παράρτημα 2) καταγράφονται 14 νησιά με θετική εξέλιξη, 19 νησιά με αρνητική φυσική κίνηση, αλλά μικρότερη από αυτή της χώρας και 44 με

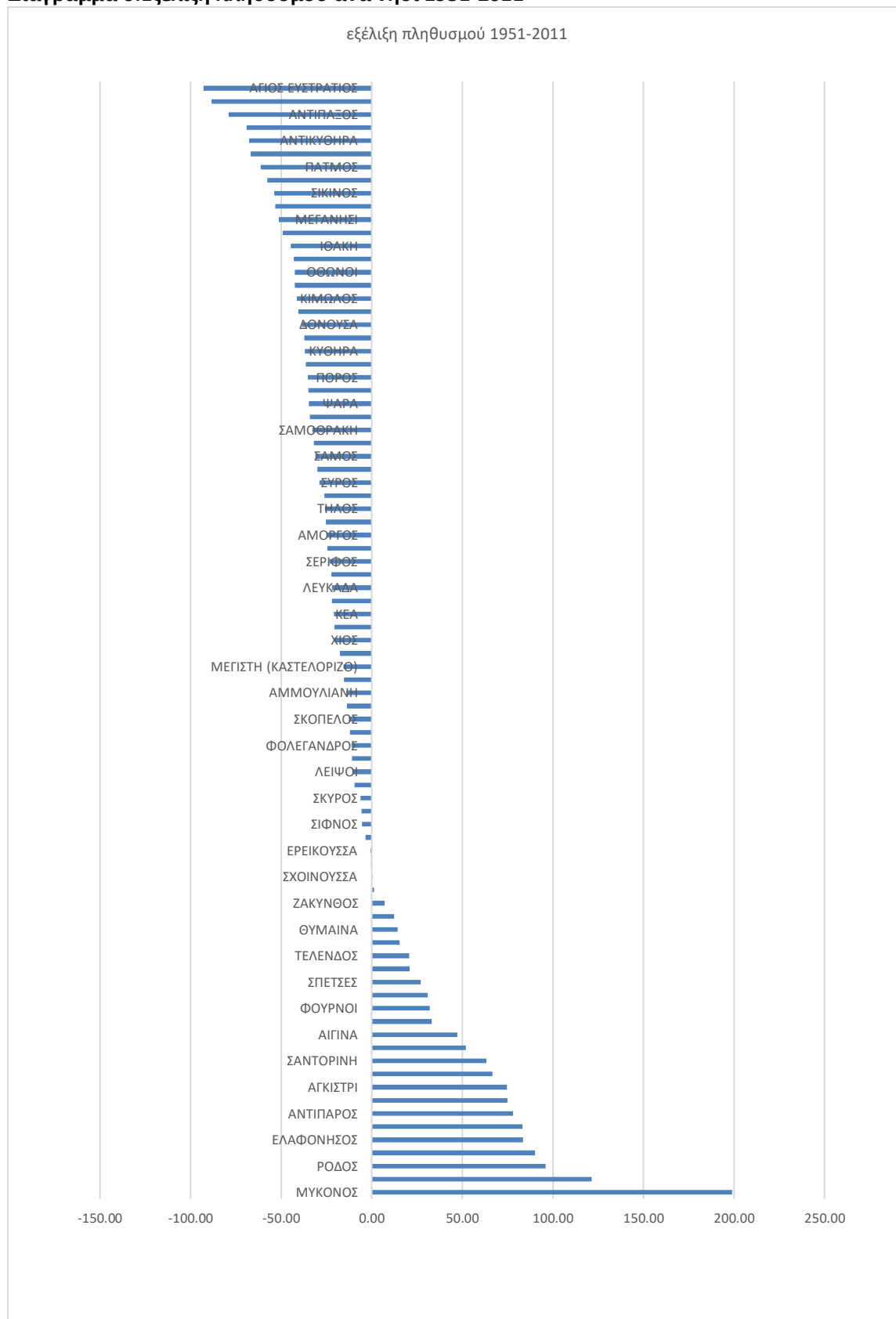
αρνητική εξέλιξη, υψηλότερη από το μέσο όρο της χώρας. Το κατά πόσο αυτή η εξέλιξη επηρέασε τελικά και τον συνολικό πληθυσμό των νησιών θα φανεί από τα στοιχεία της απογραφής πληθυσμού 2021 όπου θα αποτυπώνεται, εκτός από τη φυσική και η μεταναστευτική κίνηση. Η τελευταία, που ήταν θετική συνολικά για τη χώρα τη περίοδο 1990-2010, με την εγκατάσταση περίπου 800.000 οικονομικών μεταναστών, κυρίως από την Αλβανία και από χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης, αποτυπώθηκε και στα νησιά μας με την αύξηση του ποσοστού των μονίμων κατοίκων με ξένη υπηκοότητα. Στην περίοδο της κρίσης που ακολούθησε (2010-2021) είναι κοινή πεποίθηση ότι σημαντικός αριθμός τόσο Ελλήνων όσο και αλλοδαπών υπηκόων εγκατέλειψαν τη χώρα (περίπου 500.000 κυρίως εκπαιδευμένοι), ενώ είναι ακόμη άγνωστες οι επιπτώσεις από την πανδημία που φαίνεται να έχει αφήσει ισχυρό αποτύπωμα στους εργαζόμενους. Το πόσο αυτή η κίνηση επηρέασε τα νησιά θα αποτυπωθεί στα αποτελέσματα της απογραφής²⁵.

Σε ότι αφορά στη συνολική **πληθυσμιακή εξέλιξη** αποτυπώνεται μια διπλή εικόνα: την περίοδο 1951-1981 η συντριπτική πλειοψηφία των νησιών (81%) γνωρίζει μεγάλη πληθυσμιακή μείωση που σε ακραίες περιπτώσεις ξεπερνά το 60%. Στον αντίποδα βρίσκονται τέσσερα νησιά του Αργοσαρωνικού (εγγύτητα στη πρωτεύουσα), τέσσερα ιδιαίτερα τουριστικά νησιά (Μύκονος, Ρόδος, Κως και Σκιάθος) και τέσσερα νησιά, ειδικές περιπτώσεις (Λέρος, Αλόνησος, Φούρνοι, Κάλυμνος), που κατέγραψαν αύξηση. Στη συνέχεια η πορεία αναστρέφεται και την περίοδο 1981-2011 μόνο 14 μικρά νησιά και ένα μεγάλο (Λέσβος) καταγράφουν αρνητική επίδοση. Στο σύνολο της περιόδου, 25 νησιά έχουν θετική εξέλιξη (με πρωταθλήτρια τη Μύκονο που τριπλασίασε το πληθυσμό της) και 60 νησιά αρνητική, αφού η θετική εξέλιξη της τελευταίας τριακονταετίας δεν αντιστάθμισε τις απώλειες της περιόδου 1951-81.

---

²⁵ Επειδή μεσολάβησε η έκδοση των προσωρινών στοιχείων της απογραφής θεωρήθηκε σκόπιμο να αποτυπωθεί η κατάσταση με μια πρώτη σύγκριση των στοιχείων που προέρχονται από τη φυσική κίνηση (εκτίμηση πληθυσμού) με αυτή που καταγράφηκε στην απογραφή στο Παράρτημα 5. Υπάρχουν αρκετές διαφορές και μάλιστα και αρκετές «εκπλήξεις» για νησιά με υψηλή φυσική κίνηση όπως η Σαντορίνη και η Μύκονος όπου αναμενόταν σημαντική αύξηση πληθυσμού και καταγράφηκε μείωση. Σκόπιμο είναι να αναμένουμε την επιβεβαίωση της απογραφής πριν χρησιμοποιηθούν. Η ανάλυση μας που βασίστηκε στη φυσική κίνηση ως πραγματική δυναμική ενός τόπου και όχι στην απογραφή με τις γνωστές αδυναμίες (μετακινήσεις κατοίκων) δεν επηρεάζεται.

Διάγραμμα 6: Εξέλιξη πληθυσμού ανά νησί 1951-2011

Πίνακας 2: Εξέλιξη πληθυσμού 1951-2011 και άλλων δημογραφικών δεικτών

Διοικητική ενότητα	1951/1981	1981/2011	2011/1951	ΦΚ 2001-19	ΦΚ/πληθυσμός 2011
ΕΛΛΑΔΑ	27,6	11	41,70	-186770	-1,73
Π. ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	-20,1	13,8	-9,10	-10001	-4,81
Π. ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	-30,7	2,2	-29,20	-12127	-6,09
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	-5,6	32,3	24,90	14493	4,69
Π. ΚΡΗΤΗΣ	8,7	24,1	34,80	21257	3,41

	Πληθυσμός >70	Δείκτης εξάρτησης	Πληθυσμός 25-64 με τριτοβάθμια	Εκτός εκπαίδευσης και απασχόλησης NEET	Κίνδυνος φτώχειας 2019	% Ανεργίας Δ' τρίμηνο 2019	Απασχολούμενοι σε επιστημονικά και τεχνολογικά πεδία	% Απασχόλησης 2019	% Ανεργίας 2018	% Ανεργίας μακράς διάρκειας, 2018	% κατοίκων μεταναστών 2011
ΕΛΛΑΔΑ	14,9	34,6	31,9	12,5	30,0	16,8	22,5	61,2	19,6	72,5	
Π. ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	16,6	36,9	24,6	15,4	25,7	12,1	17,9	64,7	16,5	54,4	9
Π. ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	17,3	34,1	26,9	25,7	35,5	16,9	18,7	65,1	23	67,5	6,5
Π. ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	11,6	28,2	22,2	16,1	34,5	13	14,6	66,0	17,3	32,6	9,8
Π. ΚΡΗΤΗΣ	13,4	30,2	26,3	13,1	31,6	12,5	17,3	67,0	13,6	50,4	6,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, απογραφή πληθυσμού 2011, EUROSTAT, επεξεργασία ομάδας έργου

Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει ότι η λιγότερο τουριστική νησιωτική Περιφέρεια της χώρας, η Περιφέρεια Β. Αιγαίου, παρουσιάζει τη δυσμενέστερη συνολική εικόνα σε ότι αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, ενώ σε ότι αφορά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με το μέλλον των νησιών (πχ. % στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, % απασχόλησης σε επιστημονικά και τεχνολογικά πεδία), η κατάσταση στις έντονα τουριστικές περιφέρειες του Ν. Αιγαίου και Ιονίων εμφανίζεται να είναι δυσμενής. Ταυτόχρονα πρέπει να υπογραμμιστεί η αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργείται στα τουριστικά νησιά (και ιδίως για τις γυναίκες) με αποτέλεσμα τα συνολικά ποσοστά απασχόλησης στα νησιά να είναι υψηλότερα από αυτά του μ.ο. της χώρας.

1.4. Περιβαλλοντική διατήρηση & ισορροπία

Οι σημαντικές αλλαγές στην οικονομία των νησιών (που πέρασε από τη γεωργία χαμηλών εισροών στην τουριστική οικονομία), έχουν οδηγήσει σε **αυξημένες πιέσεις** σε ότι αφορά στις αλλαγές των χρήσεων γης, στη χρήση πόρων και στην παραγωγή αποβλήτων. Η κατάσταση αυτή περιγράφεται συνοπτικά στη συνέχεια αναφορικά με τις κύριες συνιστώσες των περιβαλλοντικών πόρων:

Διαθεσιμότητα και ποιότητα πόσιμου νερού:

Οι αλλαγές στο οικονομικό σύστημα, σε συνδυασμό με τις αλλαγές (μείωση του αριθμού και της ποσότητας και αύξηση της έντασης) στις βροχοπτώσεις και τις υψηλές απώλειες στο πεπαλαιωμένο εξωτερικό και εσωτερικό δίκτυο, συμβάλλουν ώστε το **θέμα της ποιότητας και της διαθεσιμότητας νερού** να αποτελεί το σημαντικότερο περιβαλλοντικό πρόβλημα. Δεδομένη είναι η έλλειψη αλλά και η αμφιλεγόμενη ποιότητα νερού του δικτύου και η υφαλμύριση του υδροφόρου ορίζοντα σε πολλά νησιά, με αποτέλεσμα την εκτεταμένη χρήση εμφιαλωμένου

νερού.²⁶ Ο τουρισμός δεν αποτελεί το μόνο «καταναλωτή νερού», αλλά η τουριστική κατανάλωση προστίθεται στην αγροτική κατανάλωση (που είναι συνήθως υψηλή, έστω κι αν η γεωργία-κτηνοτροφία στα νησιά έχει σαφώς υποχωρήσει) και στην κατανάλωση των μόνιμων κατοίκων. Η πρόσθετη πίεση που ασκεί ο τουρισμός φαίνεται από τον δείκτη των κλινών/κάτοικο αλλά και τους ισοδύναμους κατοίκους(δηλαδή την αναγωγή του συνολικού αριθμού διανυκτερεύσεων των επισκεπτών σε ετήσια βάση) όπου οι νησιωτικές περιφέρειες καταγράφουν τους υψηλότερους δείκτες. Οι παραδοσιακοί τρόποι προμήθειας νερού (πηγάδια και στέρνες) έχουν πρακτικά εγκαταλειφθεί υπέρ των δικτύων ύδρευσης, γεγονός που έχει συντελέσει στην κατακόρυφη αύξηση της κατανάλωσης.

Αποτέλεσμα αυτής της πίεσης και της αδυναμίας κάλυψης της ζήτησης από επιφανειακά και κυρίως υπόγεια ύδατα είναι η κατασκευή φραγμάτων και λιμνοδεξαμενών σε δέκα (10) νησιά, η κατασκευή δημόσιων αφαλατώσεων σε δεκαέξι (16) νησιά και ο προγραμματισμός για κατασκευή άλλων δέκα (10) εγκαταστάσεων. Παράλληλα, οι ιδιωτικές αφαλατώσεις στα ξενοδοχεία αυξάνουν διαρκώς. Τέλος, δεν είναι χωρίς οικονομικό και περιβαλλοντικό κόστος το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των τουριστών και των επισκεπτών καταναλώνει για την ασφάλεια του, μόνο εμφιαλωμένο νερό πολλές φορές προληπτικά, δηλαδή χωρίς να έχει καταγραφεί υποβάθμιση της ποιότητας νερού στο συγκεκριμένο νησί²⁷.

Η εξέλιξη αυτή είναι συνέπεια, προφανώς, της αυξημένης άντλησης νερού, αλλά και της μείωσης της κατείδυσης νερού στον περιορισμένο υδροφόρο ορίζοντα των νησιών από την μείωση αλλά και την διάβρωση των φυσικών εκτάσεων, την καταστροφή των αναβαθμίδων, την ερημοποίηση, την υποβάθμιση των υδροβιότοπων, την αυξανόμενη σφράγιση εδαφών λόγω δόμησης και άλλων έργων και όλα τα φαινόμενα εκείνα που επιταχύνουν την απορροή των επιφανειακών νερών στη θάλασσα. Παράλληλα, η κλιματική αλλαγή που καταγράφεται ήδη, έχει οδηγήσει σε περιορισμό των βροχοπτώσεων με παράλληλη αύξηση των έντονων καιρικών φαινομένων, γεγονότα που μειώνουν τον εμπλουτισμό του υδροφόρου ορίζοντα. Η ποιότητα του νερού επηρεάζεται, σε περιορισμένες περιπτώσεις, από τα προβλήματα στη διαχείριση αποβλήτων από τις μονάδες μεταποίησης (κυρίως του αγροδιατροφικού τομέα που αποτελεί τη σημαντικότερη μεταποιητική δραστηριότητα στα νησιά, όπως τα ελαιουργία, τα τυροκομία, τα σφαγεία, τα οινοποιία), από τις κτηνοτροφικές μονάδες και τη γεωργική δραστηριότητα.

Ο πίνακας που ακολουθεί καταγράφει την **ύπαρξη σημαντικών προβλημάτων σε πολλά από τα νησιά του Αιγαίου**, γεγονός που δεν οφείλεται αποκλειστικά στην τουριστική κίνηση, όπως φαίνεται από τον αναλυτικό πίνακα ανά νησί και λεκάνη απορροής, όπου καταγράφονται διαθεσιμότητα νερού και απολήψεις ανά κατηγορία.

---

²⁶ Το γεγονός αυτό έχει μεν θετικό οικονομικό αποτέλεσμα αφού δημιουργεί πρόσθετη δραστηριότητα, είναι όμως πολλαπλά επιβαρυντικό για το περιβάλλον, τόσο λόγω των αποβλήτων, όσο και της μεταφορικής επιβάρυνσης.

²⁷ Να σημειωθεί ότι το αφαλατωμένο νερό δεν θεωρείται κατάλληλο για πόσιμο

Πίνακας 3: Μέση ετήσια τροφοδοσία, μέση ετήσια απόληψη, κατανάλωση νερού και ποσοτική κατάσταση σε υπόγεια υδατικά συστήματα νησιών Ν.Αιγαίου

αα	Νησί	Κωδικός ΥΥΣ	Όνομασία ΥΥΣ	Μέση Ετήσια Τροφοδοσία (10 ⁶ m ³)	Μέση Ετήσιας Απόληψης (10 ⁶ m ³)	Απόδοση (10 ⁶ m ³)	Υγρασία (10 ⁶ m ³)	Κτηνοτροφία (10 ⁶ m ³)	Βιομηχανία (10 ⁶ m ³)	Ποσοτική Κατάσταση
77	Ν.Θήρα	EL1400873	Καμαριού – Φηρών – Εμπορείου (Γ)	0.06	0.06	0.06	0.00	0.000	0.000	Κακή
78	Ν.Ανάφη	EL1400880	Ανάφης	1.38	0.14	0.14	0.00	0.000	0.000	Καλή
79	Ν.Κουφονήσι	EL1400890	Κουφονησιού	0.16	0.01	0.00	0.01	0.001	0.000	Καλή
80	Ν.Θηρασία	EL1400900	Θηρασίας	1.02	0.01	0.01	0.00	0.000	0.000	Καλή
81	Ν.Ψέριμος	EL1400910	Ψερίμου	2.46	0.00	0.00	0.00	0.001	0.000	Καλή
ΛΑΠ Δωδεκανήσιων (EL1438)										
82	Ν.Αγαθονήσι	EL1400320	Αγαθονησιού	2.40	0.00	0.00	0.00	0.002	0.000	Καλή
83	Ν.Αρκοί	EL1400330	Αρκίων	1.23	0.00	0.00	0.00	0.001	0.000	Καλή
84	Ν.Λειψοί	EL1400341	Παναγιάς - Μοσχάτου (Α)	0.76	0.00	0.00	0.00	0.000	0.000	Καλή
85	Ν.Λειψοί	EL1400342	Παναγιάς - Μοσχάτου (Β)	0.02	0.03	0.00	0.03	0.000	0.000	Κακή
86	Ν.Πάτμος	EL1400350	Νερομυλιών	1.92	0.33	0.17	0.16	0.004	0.000	Καλή
87	Ν.Λέρος	EL1400361	Λέρου (Α)	1.99	1.16	0.24	0.91	0.011	0.000	Καλή
88	Ν.Λέρος	EL1400362	Λέρου (Β)	0.09	0.10	0.01	0.09	0.001	0.000	Κακή
89	Ν.Κάλυμνος	EL1400370	Πόθειας	0.96	1.11	0.06	1.05	0.001	0.000	Κακή
90	Ν.Κάλυμνος	EL1400380	Βαθέος	1.48	1.53	0.33	1.20	0.002	0.000	Κακή
91	Ν.Κάλυμνος	EL1400390	Καλύμνου	9.85	0.38	0.23	0.15	0.004	0.000	Καλή
92	Ν.Κως	EL1400400	Βορείου τμήματος Ν.Κω	6.96	6.87	3.39	3.47	0.013	0.000	Καλή
93	Ν.Κως	EL1400410	Αντιμάχειας-Κεφάλου	6.19	3.38	2.10	1.26	0.015	0.000	Καλή
94	Ν.Κως	EL1400420	Κεφαλόβρυσης - Ζιας	2.22	1.51	0.63	0.87	0.004	0.000	Καλή
95	Ν.Κως	EL1400430	Δικαίου	4.17	2.09	0.63	1.45	0.016	0.000	Καλή
96	Ν.Κως	EL1400440	Καρδάμαινας	0.18	0.19	0.19	0.00	0.000	0.000	Κακή
97	Ν.Νίσυρος	EL1400450	Νισύρου	1.32	0.02	0.01	0.00	0.004	0.000	Καλή
98	Ν.Αστυπάλαια	EL1400461	Λινοποτιού (Α)	2.59	0.09	0.04	0.04	0.005	0.000	Καλή
99	Ν.Αστυπάλαια	EL1400462	Λινοποτιού (Β)	0.03	0.04	0.04	0.00	0.000	0.000	Κακή
100	Ν.Αστυπάλαια	EL1400470	Αστυπάλαιας	7.51	0.07	0.06	0.00	0.006	0.000	Καλή
101	Ν.Τήλος	EL1400480	Τήλου	4.38	0.25	0.11	0.14	0.003	0.000	Καλή
102	Ν.Σύμη	EL1400490	Σύμης	10.04	0.07	0.03	0.03	0.007	0.000	Καλή
103	Ν.Χάλκη	EL1400500	Χάλκης	6.31	0.00	0.00	0.00	0.003	0.000	Καλή
104	Ν.Ρόδος	EL1400511	Βορείου τμήματος Ρόδου (Α)	34.98	15.18	6.37	8.73	0.077	0.001	Καλή
105	Ν.Ρόδος	EL1400512	Βορείου τμήματος Ρόδου (Β)	4.44	2.13	0.66	1.46	0.005	0.001	Καλή
106	Ν.Ρόδος	EL1400520	Προφ. Ηλία - Σάλακου	3.91	0.01	0.01	0.00	0.002	0.000	Καλή
107	Ν.Ρόδος	EL1400530	Επτά πηγών	6.06	2.32	1.22	1.10	0.007	0.002	Καλή
108	Ν.Ρόδος	EL1400540	Καλάθου - Γαδουρά	3.40	3.07	1.15	1.91	0.001	0.000	Καλή
109	Ν.Ρόδος	EL1400550	Κεντρικής Ρόδου	63.09	6.51	5.16	1.32	0.022	0.001	Καλή
110	Ν.Ρόδος	EL1400560	Ατταβύρου	6.72	0.22	0.22	0.00	0.001	0.000	Καλή
111	Ν.Ρόδος	EL1400570	Απολακκιάς	4.48	1.87	0.80	1.06	0.002	0.000	Καλή
112	Ν.Ρόδος	EL1400580	Γενναδίου	8.19	2.99	0.70	2.29	0.006	0.000	Καλή
113	Ν.Καστελλόριζο	EL1400590	Μεγίστης	2.40	0.02	0.01	0.02	0.002	0.000	Καλή
114	Ν.Κάρπαθος	EL1400600	Κεντρικής Καρπάθου	47.46	1.25	0.03	1.22	0.006	0.000	Καλή
115	Ν.Κάσος	EL1400610	Αγίας Μαρίας - Εμπορείου	0.13	0.13	0.00	0.13	0.000	0.000	Κακή
116	Ν.Κάσος	EL1400620	Κάσου	5.27	0.00	0.00	0.00	0.000	0.000	Καλή

Πηγή: ΕΓΥ, 2017, Σχέδιο διαχείρισης των Λεκανών Απορροής Ποταμών του Υδατικού Διαμερίσματος Νήσων Αιγαίου (ΕΛ 14)

Στον Πίνακα 4 υπάρχει συνοπτική εικόνα των υπογείων συστημάτων των νησιών του Αιγαίου, όπου εμφανίζεται σημαντικός αριθμός περιοχών σε κακή κατάσταση, γεγονός που αναμένεται να έχει ήδη επιδεινωθεί στο διάστημα που πέρασε, λόγω της αύξησης της πίεσης και της συνεχιζόμενης μείωσης των φυσικών αποθεμάτων.

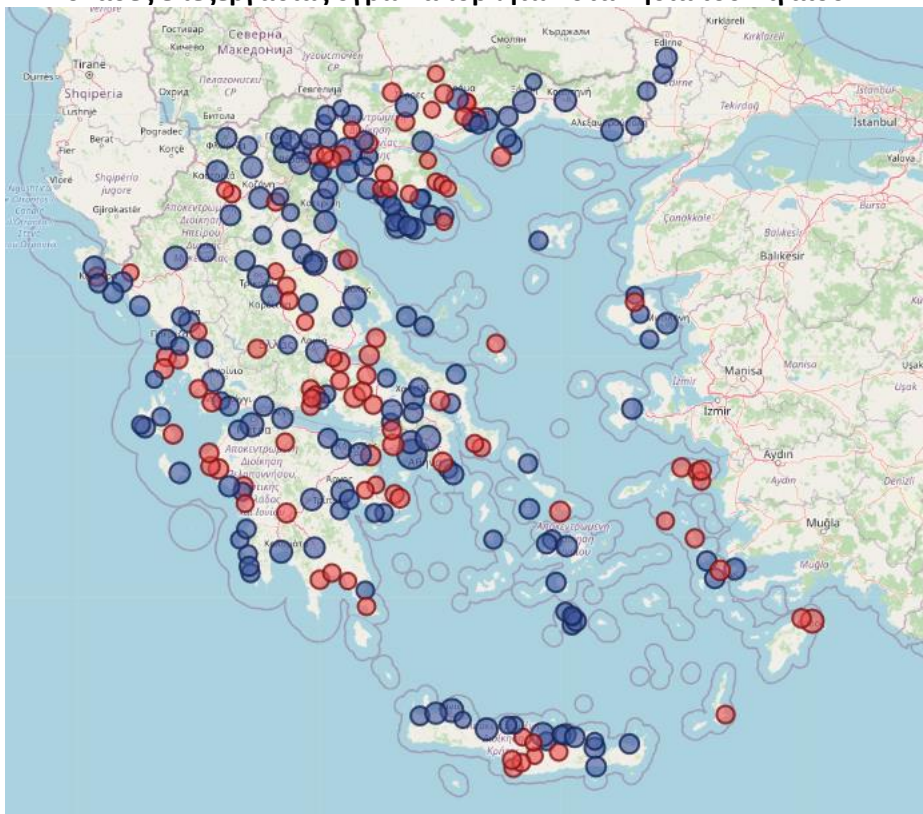
Διαχείριση υγρών αποβλήτων:

Σε έναν σημαντικό αριθμό νησιών υπάρχουν εγκαταστάσεις, που καλύπτουν συνήθως τμήμα του μόνιμου και του εποχικού πληθυσμού. Προβλήματα λειτουργίας υπάρχουν σε πολλές από τις μονάδες. Τα δεδομένα ποιότητας των παράκτιων υδατικών συστημάτων εμφανίζουν ότι η χημική κατάσταση τους είναι υψηλή, ενώ η οικολογική τους κατάσταση παρουσιάζει κάποια, περιορισμένα προβλήματα. Υπάρχουν 542 σημεία ελέγχου της ποιότητας νερού σε όλα τα νησιά. Παρά τα προβλήματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως, σε ότι αφορά στη διαχείριση υγρών αποβλήτων από οικισμούς και δραστηριότητες, **δεν έχουν αναφερθεί σοβαρά προβλήματα**. Αντίθετα η ποιότητα των παράκτιων υδάτων θεωρείται αρκετά καλή, όπως φαίνεται από τον αριθμό των «γαλάζιων σημαιών» που απονέμονται κάθε χρόνο στη χώρα. Παρ' όλα αυτά χρειάζεται μια συστηματική παρακολούθηση και υψηλότερη επαγρύπνηση ώστε να μην υπάρξει

υποβάθμιση αυτού του στοιχείου που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τα νησιά.

Στον χάρτη που ακολουθεί, με μπλε χρώμα, επισημαίνονται οι Εγκαταστάσεις Επεξεργασίας Λυμάτων (ΕΕΛ) που είναι σε συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της Οδηγίας 91/271/ΕΟΚ, ενώ με κόκκινο χρώμα απεικονίζονται οι ΕΕΛ σε μη συμμόρφωση, είτε γιατί δεν λαμβάνουν επαρκή αριθμό μετρήσεων ή γιατί παράμετροι που ελέγχονται στην εκροή δεν είναι εντός των ορίων που θέτει η Οδηγία.

Χάρτης 1: Μονάδες επεξεργασίας υγρών αποβλήτων στα νησιά του Αιγαίου

Πηγή: Υπουργείο Ενέργειας και Περιβάλλοντος: Εγκαταστάσεις Επεξεργασίας Λυμάτων Βάση Δεδομένων Παρακολούθησης Λειτουργίας <http://astikalimata.ypeka.gr/Services/Pages/WtpViewApp.aspx>, 2022

Τα παραπάνω οδηγούν σε μια πίεση στα παράκτια υδατικά συστήματα των νησιών με αποτέλεσμα να καταγράφονται περιπτώσεις όπου η κατάσταση τους είναι μεν αποδεκτή (χαρακτηρίζεται ως καλή), πλην μιας περιοχής όπου ο χαρακτηρισμός είναι «μέτρια», **αλλά δεν επιτρέπει εφησυχασμό**, σε συνδυασμό με την συνεχιζόμενη έλλειψη Μονάδων Επεξεργασίας Υγρών Αποβλήτων (ΜΕΥΑ) σε πολλά νησιά ή σε τμήματα των νησιών.

Πίνακας 4: Συνοπτική κατάσταση ποιότητας παράκτιων και υπόγειων υδατικών συστημάτων νησιών Αιγαίου

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ/ΔΥΝΑΜΙΚΟ			ΛΑΠ Ανατολικού Αιγαίου (EL1436)				ΛΑΠ Κυκλάδων (EL1437)				ΛΑΠ Δωδεκανήσων (EL1438)				ΣΥΝΟΛΟ ΥΔ14				
			Αριθμός	% Αριθμού	Έκταση (km ²)	% Έκτασης	Αριθμός	% Αριθμού	Έκταση (km ²)	% Έκτασης	Αριθμός	% Αριθμού	Έκταση (km ²)	% Έκτασης	Αριθμός	% Αριθμού	Έκταση (km ²)	% Έκτασης	
ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΥΔΑΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ																			
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΚΤΙΩΝ ΥΣ	ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ	Υψηλή	26	74,3	2.144,8	66,2	33	94,3	3.292,3	97,5	12	70,6	1.768,6	79,1	71	81,6	7.205,8	81,4	
		Καλή	9	25,7	1.095,7	33,8	2	5,7	84,8	2,5	4	23,5	425,3	19,0	15	17,2	1.605,8	18,1	
		Μέτρια	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5,9	41,0	1,8	1	1,1	41,0	0,5
		Ελλιπής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Κακή	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ΧΗΜΙΚΗ	Άγνωστη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Καλή	35	100	3.240,5	100	35	100	3.377,1	100	17	100	2.234,9	100	87	100	8.852,5	100	
		Κατώτερη της καλής	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Άγνωστη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ΥΠΟΓΕΙΑ ΥΔΑΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ																			
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟΓΕΙΩΝ ΥΣ	ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑ	H	Καλή	32	71,1	3.543,4	92,9	28	80,0	2512,9	97,3	28	77,8	2.384,2	96,7	88	75,9	8.440,5	95,2
		K	Κακή	12	28,9	271,6	7,1	7	20,0	71,0	2,7	8	22,2	81,7	3,3	28	24,1	424,3	4,8
		H	Άγνωστη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		K	Καλή	32	71,1	3.543,4	92,9	28	80,0	2512,9	97,3	28	77,8	2.384,2	96,7	88	75,9	8.440,5	95,2
		K	Κακή	12	28,9	271,6	7,1	7	20,0	71,0	2,7	8	22,2	81,7	3,3	28	24,1	424,3	4,8
		Άγνωστη	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Πηγή: ΕΓΥ, 2017, Σχέδιο διαχείρισης των Λεκανών Απορροής Ποταμών του Υδατικού Διαμερίσματος Νήσων Αιγαίου (EL 14)

Διαχείριση στερεών αποβλήτων:

Κάθε περιφέρεια διαθέτει σχέδιο διαχείρισης αποβλήτων, που έχει εκπονηθεί από κάθε Περιφερειακή Αρχή σε συνεργασία με τους δήμους και αντανακλά τις αρχές και τους στόχους του εθνικού σχεδίου διαχείρισης. Σήμερα οι Περιφέρειες λειτουργούν με τα σχέδια που εκπονήθηκαν στην αρχή της προγραμματικής περιόδου 2014-2020, ως προαπαιτούμενα για την χρηματοδότηση σχετικών έργων. Τα σχέδια αυτά θα πρέπει να αναθεωρηθούν για να εναρμονιστούν με το νέο εθνικό σχέδιο που εκπονήθηκε το 2020 αλλά και την αλλαγή της ευρωπαϊκής πολιτικής που βάζει υψηλότερα ελάχιστα ποσοστά για την ανακύκλωση και χαμηλότερα για τα απόβλητα που οδηγούνται σε ταφή. Παράλληλα η εισαγωγή των αρχών της κυκλικής οικονομίας οφείλει να οδηγήσει σε σταδιακή προσαρμογή το παραγωγικό σύστημα με την εφαρμογή καινοτομιών που θα αξιοποιούν ότι μέχρι σήμερα θεωρείται απόβλητο και συχνά απορρίπτεται ανεξέλεγκτα ρυπαίνοντας, πχ. μαλλί προβάτων, τυρόγαλο. Το ίδιο ισχύει και με τα Τοπικά Σχέδια τα οποία θα πρέπει να αποκτήσουν περισσότερο λειτουργικό και συμμετοχικό χαρακτήρα, από την πλευρά των επιχειρήσεων και των πολιτών, ώστε να συμφωνούν με το πνεύμα της νέας ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Αν και έχει σημειωθεί πρόοδος στο κλείσιμο και στην **αποκατάσταση παλαιών χωματερών** (σε λίγα νησιά λειτουργούν ακόμη οι παλαιές εγκαταστάσεις), μικρότερη πρόοδος έχει σημειωθεί στο **ποσοστό απόθεσης αποβλήτων** σε παλαιές και νέες εγκαταστάσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί απουσιάζουν δράσεις που αφορούν ανακύκλωση και κομποστοποίηση, κυρίως εξ αιτίας της αδυναμίας των τοπικών αρχών να οργανώσουν τέτοιες δραστηριότητες ενεργοποιώντας τους τοπικούς πληθυσμούς. Ταυτόχρονα, οι εθνικοί δρώντες που είναι αρμόδιοι για τη συλλογή και μεταφορά των ανακυκλώσιμων υλικών, δεν είναι ιδιαίτερα ενεργοί στα νησιά, εξ αιτίας του πρόσθετου κόστους που απαιτεί η διαχείριση τους (λόγω μικρών όγκων και υψηλού μεταφορικού κόστους). Τέλος, στα περισσότερα δεν έχουν κατασκευαστεί **χώροι υποδοχής και ανακύκλωσης υλικών** που προέρχονται από τον κατασκευαστικό τομέα.

Η καθυστέρηση αυτή στην υλοποίηση των στόχων των σχεδίων διαχείρισης, κινδυνεύει να δημιουργήσει ένα διπλό πρόβλημα: (α) την πλήρωση των νέων εγκαταστάσεων πιο γρήγορα από τον προβλεπόμενο χρόνο, γεγονός που θα απαιτήσει πρόσθετους πόρους για να κατασκευαστούν

νέες εγκαταστάσεις και (β) την επιβολή προστίμων από την ΕΕ λόγω των καθυστερήσεων στην υλοποίηση των στόχων.

Βέβαια υπάρχουν πιλοτικές δράσεις που είναι σημαντικές σε τοπικό επίπεδο, όπως στην Τήλο με το «Tilos just go zero (<https://ypen.gov.gr/kostas-skrekas-tilos-to-elliniko-nisi-me-to-megalytero-pososto-anakyklosis-ston-kosmo/>)». Όμως αυτές οι πιλοτικές ενέργειες σπάνια κεφαλαιοποιούνται και διαδίδονται ως καλές πρακτικές που θα υιοθετηθούν και από τα υπόλοιπα νησιά.

Τα επίσημα διαθέσιμα στοιχεία στη βάση του ΥΠΕΝ ([Ηλεκτρονικό Μητρώο Αποβλήτων | Στατιστικά για τους ΟΤΑ ανά ΕΚΑ \(ypoka.gr\)](#)) είναι ελλιπή και ανεπαρκή, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει μια συνολική εικόνα και να μην μπορούν να βγουν ασφαλή συμπεράσματα σε ότι αφορά την αποτελεσματικότητα των σχεδίων διαχείρισης, αφού οι εκτιμήσεις στηρίζονται στα βιβλιογραφικά δεδομένα που υπάρχουν στη πλειοψηφία των περιφερειακών και τοπικών σχεδίων διαχείρισης αποβλήτων. Η συμμόρφωση των συστημάτων διαχείρισης με την **τρέχουσα νομοθεσία** (που θα συνεχίσει να γίνεται όλο και περισσότερο αυστηρή ειδικά μετά την εφαρμογή των αρχών της κυκλικής οικονομίας, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως) θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη σημαντική αύξηση των αποβλήτων κατά την τουριστική περίοδο, όπου οι συνολικοί διαμένοντες σε ημέρες αιχμής μπορεί να είναι μέχρι και πέντε φορές περισσότεροι από τους μόνιμους κατοίκους, με ότι αυτό συνεπάγεται.²⁸

Έδαφος, τοπίο και βιοποικιλότητα :

Οι αλλαγές στις χρήσεις και στην κάλυψη της γης, κυρίως εξ αιτίας της αύξησης της δόμησης, των άλλων ανθρώπινων παρεμβάσεων και της αύξησης της τουριστικής δραστηριότητας (π.χ. την κατασκευή έργων υποδομής), οδηγούν στη **μείωση των διαθέσιμων φυσικών εκτάσεων** των νησιών, ενώ ταυτόχρονα έχουν αυξήσει κατακόρυφα την κατάτμησή τους. Παράλληλα, η εγκατάλειψη της αγροτικής παραγωγής αλλά και η βόσκηση αλλάζουν την κάλυψη των φυσικών ενδιαιτημάτων. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί στην **οριστική απώλεια εδάφους, στη μείωση της βιοποικιλότητας, σε απώλεια ενδιαιτημάτων και στην υποβάθμιση του τοπίου**.

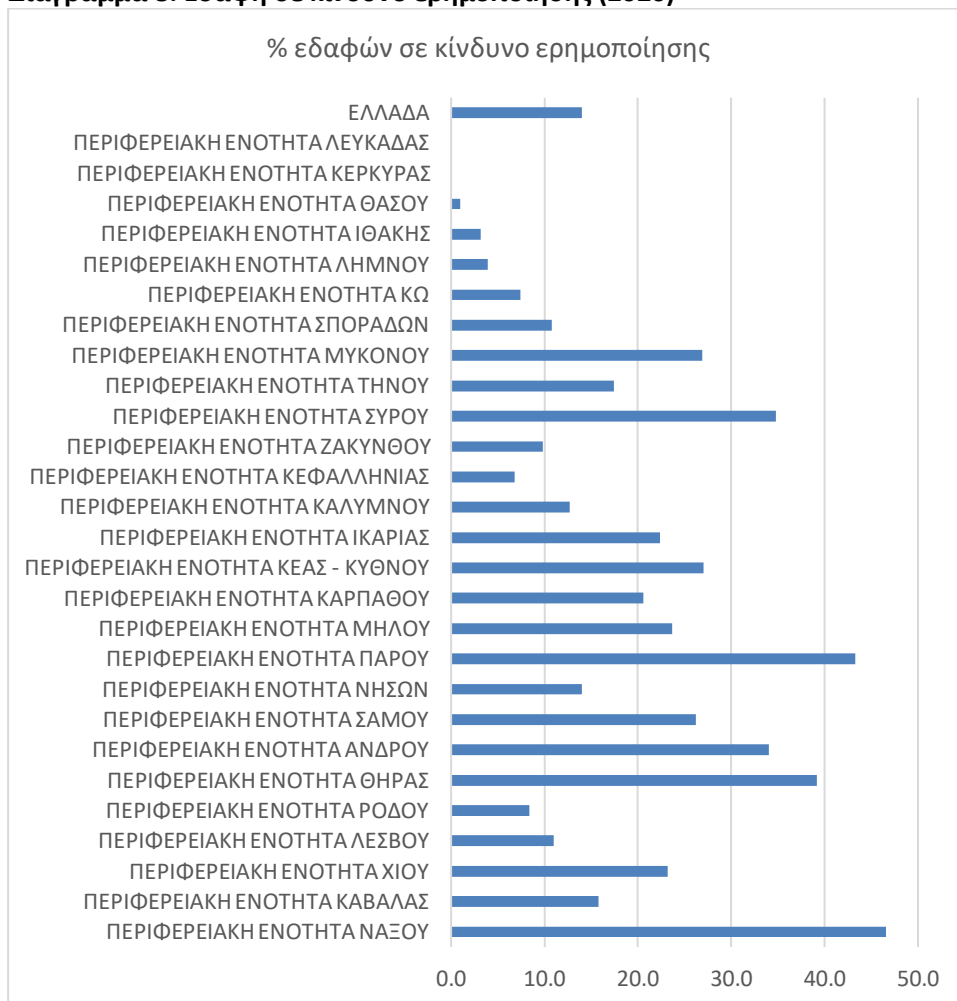
Όπως αναφέρθηκε ήδη, τα νησιά που καταγράφουν υψηλό ποσοστό δομημένου εδάφους, σε συνδυασμό με υψηλό ποσοστό κατάτμησης αποτελούν τα νησιά με την υψηλότερη πίεση σε ότι αφορά τον φυσικό τους πλούτο. Στην κορυφή των πιέσεων βρίσκονται η Μύκονος και η Σαντορίνη λόγω της πολύ υψηλής δόμησης που παρουσιάζουν, τόσο εντός όσο και εκτός των οικισμών αλλά και του μικρού μεγέθους τους. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία του CORINE2018, στη Σαλαμίνα το 34,16% του εδάφους έχει δομηθεί, στη Μύκονο το 23,29%, στη Θήρα το 20,22, στη Σύρο το 15,53, στην Αίγινα το 11,0 στη Κέρκυρα το 8,36 και στο Κουφονήσι το 8,08.

Σε πολλές νησιωτικές περιφερειακές ενότητες το ποσοστό των εδαφών που βρίσκεται σε κίνδυνο ερημοποίησης υπερβαίνει το μ.ο της χώρας (14%), με υψηλότερες αυτές τις ΠΕ Πάρου 43,3%, Θήρας 39,2%, Σύρου 34,8 και Άνδρου 34%. Αυτό σημαίνει ότι όχι μόνο μειώνεται η βιοποικιλότητα και η δυνατότητα παραγωγής τροφής (γεγονός που αναδείχτηκε με τα τελευταία γεγονότα της πανδημίας και του πολέμου στην Ουκρανία όπου οι αλυσίδες τροφοδοσίας έχουν διαταραχθεί), αλλά ότι αυξάνεται η ταχύτητα απορροής των νερών από τις βροχοπτώσεις, με ότι αυτό συνεπάγεται (πλημμύρες, μείωση ποσοστού κατείδυσης).

Ως αλλοίωση του τοπίου νοείται η μεταβολή (υποβάθμιση) των στοιχείων του φυσικού εξωαστικού περιβάλλοντος από τη διάσπαρτη δόμηση, τις οχλούσες δραστηριότητες (παραγωγή ενέργειας, αποθήκες, μεταποιητικές μονάδες) και άλλες εγκαταστάσεις όπως πχ. τα εμπορικά κέντρα. Στα στοιχεία αυτά συμπεριλαμβάνονται οι παραλίες, τα μονοπάτια, γεωργικά κτίσματα και πληθώρα άλλων πόρων που αποτελούν τμήμα του προϊόντος που έρχονται να καταναλώσουν οι τουρίστες στα νησιά.

²⁸ Οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει το σύστημα διαχείρισης σε ένα νησί είναι πολλαπλές: η μεγάλη αύξηση του πληθυσμού κατά τη τουριστική περίοδο που σημαίνει ανάγκη για υποδομές και προσωπικό με εποχιακή χρήση, δυσκολία εμπλοκής των προσωρινών αυτών κατοίκων σε συστήματα ανακύκλωσης, υψηλό κόστος μετακίνησης ανακυκλώσιμων υλικών, έλλειψη χώρου για προσωρινή ή μόνιμη απόθεση αποβλήτων. Η θεσμοθέτηση περιφερειακών ΦΟΣΔΑ στις νησιωτικές περιφέρειες μένει να αποδείξει την αποτελεσματικότητά της

Διάγραμμα 8: Εδάφη σε κίνδυνο ερημοποίησης (2020)

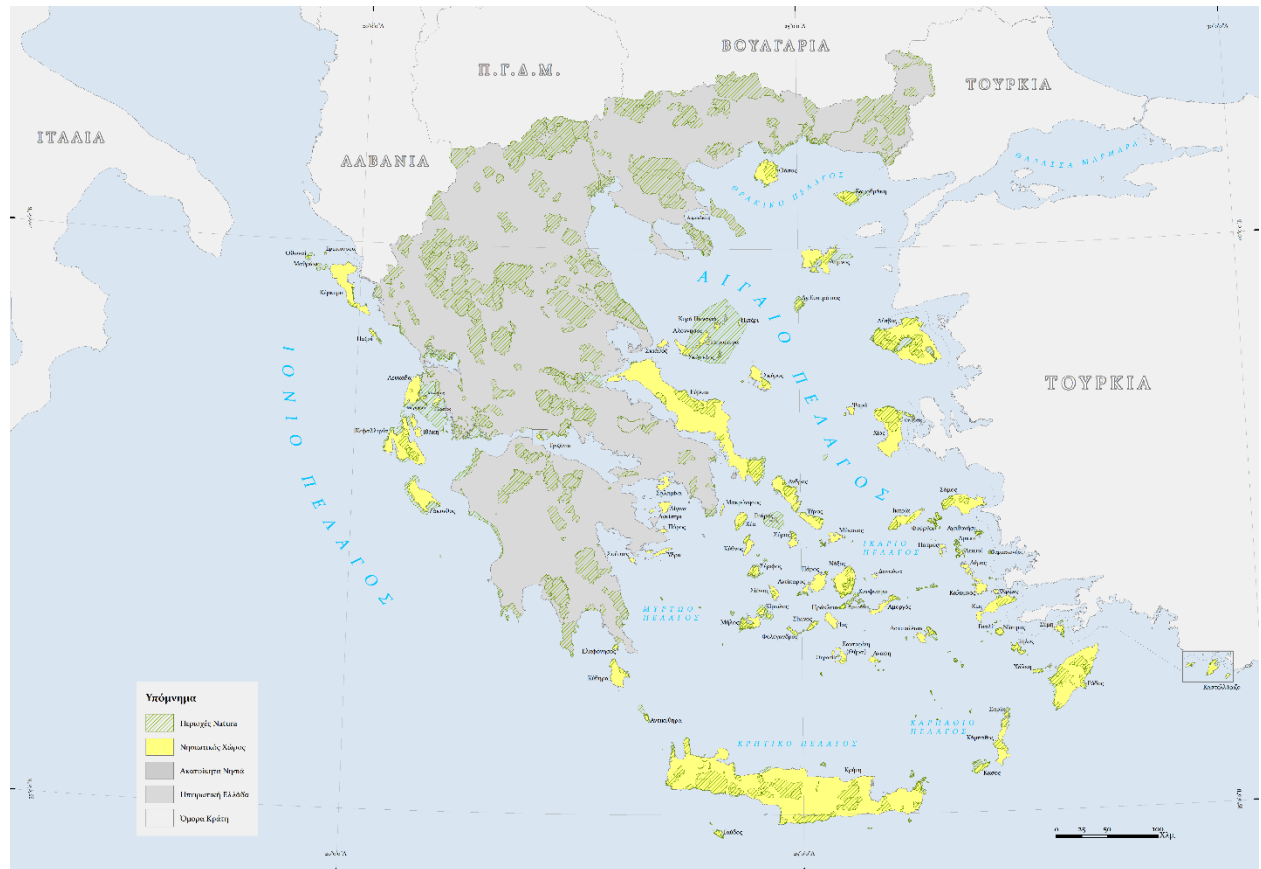

Πηγή: Ομάδα για την εκπόνηση εθνικού σχεδίου δράσης για την ερημοποίηση, 2022

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στα νησιά υπάρχουν και εκτεταμένες περιοχές που έχουν υπαχθεί στο **καθεστώς προστασίας NATURA 2000**, καθώς εξ αιτίας της απομόνωσης τους έχουν δημιουργήσει ιδιαίτερα ενδιαιτήματα και παρουσιάζουν υψηλό ενδημισμό. Επιπλέον, θα πρέπει να καταγραφεί ότι εκτός από τις χερσαίες περιοχές, σε πολλά νησιά και νησιωτικά συμπλέγματα υπάρχουν εκτεταμένες θαλάσσιες ζώνες που έχουν χαρακτηριστεί προστατευταίες, ενώ ήδη λειτουργούν δύο θαλάσσια πάρκα στην Αλόνησο και τη Ζάκυνθο. Οι περιοχές αυτές, σε ελάχιστα νησιά, έχουν αξιοποιηθεί ως μέρος του τουριστικού προϊόντος.

Χάρτης 2: Προστατευόμενες περιοχές NATURA 2000

Πηγή: Άτλαντας των Νησιών, 2015

Ενεργειακή κατάσταση και ποιότητα αέρα:

Ο τουρισμός απαιτεί κατανάλωση ενέργειας, τόσο ηλεκτρικής, που παράγεται από πετρέλαιο σε τοπικές μονάδες (σε όλο και λιγότερα νησιά δεδομένου ότι προχωρά το σχέδιο διασύνδεσης τους με την ηπειρωτική χώρα),²⁹ όσο και από άλλα ορυκτά καύσιμα κυρίως για μεταφορές (αεροπορικές, θαλάσσιες και χερσαίες), αλλά και για άλλες δραστηριότητες όπως π.χ. σε επιχειρήσεις που παράγουν τμήματα του τουριστικού προϊόντος (πχ. εστιατόρια που χρησιμοποιούν υγραέριο).³⁰ Η αυξημένη **κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας την υψηλή τουριστική περίοδο** δημιουργεί προβλήματα στα τοπικά δίκτυα, λόγω μη διασύνδεσης των νησιών με την ηπειρωτική χώρα, ενώ η ανάπτυξη τοπικών και ατομικών λύσεων με Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) δεν έχει καρποφορήσει ιδιαίτερα, πέρα από την εκτεταμένη χρήση ηλιακών θερμοσιφώνων.

Σε ότι αφορά τη **συμμετοχή των ΑΠΕ** στην ηλεκτροπαραγωγή, το 2021 ήταν 19,11%, με την Κρήτη και τη Σάμο να έχουν τα υψηλότερα ποσοστά διείσδυσης (26,4 και 23,1% αντιστοίχως) και άλλα 10 νησιά με ποσοστό άνω του 10%.³¹ Ιδιαίτερη προσπάθεια για ενεργειακή

²⁹ Με βάση τα στοιχεία της ΔΕΔΗΕ 22 νησιά ήταν μέχρι το τέλος του 2021 με διασυνδεδεμένα στο εθνικό δίκτυο ενέργειας

³⁰ Με βάση τις εκτιμήσεις που είχε κάνει το δίκτυο Δάφνη, η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας είναι μικρότερη από το 50% της συνολικής καταναλισκόμενης ενέργειας (Στρατηγική Μελέτη για την εξοικονόμηση ενέργειας, την προώθηση των ΑΠΕ και τη μείωση των εκπομπών στα νησιά του Αιγαίου, 2009)

³¹ Αφορά τη παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας τον 8/2021 (Πηγή: <https://deddie.gr/media/14781/%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE>)

αυτονομία γίνεται στην Τήλο και στον Αη Στράτη, ενώ πιο στοχευμένες ενέργειες σε Αστυπάλαια, Νίσυρο, Λειψούς³² αλλά και Ικαρία.

Αν και στα νησιά η ποιότητα αέρα θεωρείται υψηλή, λόγω μικρών συγκεντρώσεων διοξειδίου του άνθρακα και άλλων ρύπων³³, (γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη ρυπογόνων εγκαταστάσεων και στην παρουσία ανέμων), με βάση πρόσφατη μελέτη του ΟΟΣΑ (OECD, 2020, Greece: Regional policy after 2020) τόσο στην ΠΝΑ όσο και στην ΠΒΑ αναφέρεται υψηλή παρουσία αιωρούμενων σωματιδίων PM_{2,5} (μg/m²) 23,7 και 21,0 αντίστοιχα, όταν ο μέσος όρος της χώρας είναι 18,4, χωρίς όμως να προσδιορίζεται η αιτία³⁴.

Ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων (πχ. <https://www.ventusky.com/?p=38.64;25.68;8&l=pm25>) δίνουν επίσης υψηλή επιβάρυνση από το όζον, ενώ τα επίπεδα διοξειδίου του αζώτου και του θείου είναι σταθερά χαμηλά.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, συμπεραίνεται:

- η έλλειψη δεδομένων που θα επέτρεπαν μια σε βάθος αποτύπωση και αξιολόγηση της κατάστασης σε επίπεδο νησιού-δήμου, απαραίτητης λόγω της ασυνέχειας του χώρου
- η διαφοροποίηση των νησιωτικών περιοχών (Περιφερειών και ΠΕ) από αυτές της ηπειρωτικής χώρας λόγω της επικράτησης του τουρισμού ως μονοκαλλιέργειας
- η ενδονησιωτική διαφοροποίηση εξ αιτίας της διαφορετικής έντασης και είδους τουρισμού μεταξύ των νησιών
- η κυριαρχία της τουριστικής δραστηριότητας
- η ανάγκη για προστασία των φυσικών πόρων
- η ανάγκη για ολοκληρωμένη προσέγγιση (οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική) της υφιστάμενης κατάστασης και των προτάσεων που αφορούν τη βιωσιμότητα των νησιών

[%BA%CE%BF-%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%B9%CE%BF-2021-%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%83.pdf](#)

³²https://www.businessdaily.gr/oikonomia/22944_ta-nisia-poy-kanoy-n-megalo-alma-pros-tin-prasini-energeia

³³ Ο δείκτης ποιότητα αέρα εξαρτάται από τη ποσότητα αιωρούμενων στερεών PM_{2,5} και PM₁₀, τη ποσότητα όζοντος, διοξειδίου του αζώτου, διοξειδίου του θείου, μονοξειδίου του άνθρακα.

³⁴ Από εκτιμήσεις ειδικών η κατάσταση σε ότι αφορά το όζον και τα σωματίδια οφείλεται σε μεταφορά ατμοσφαιρικών ρύπων και σπάνια σε επιβάρυνση που προκαλούν τοπικοί παράγοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ³⁵

Από την ανάλυση που προηγήθηκε γίνεται εμφανές ότι η βασική κινητήρια δύναμη των εξελίξεων στα νησιά, τις τελευταίες δεκαετίες, είναι ο τουρισμός, σε συνδυασμό με τον παραθερισμό. Τα νησιά, περισσότερο ή λιγότερο απομονωμένα, μετατράπηκαν σε τόπους διακοπών (και παραθερισμού) για τους πολλούς, ενώ για μια μικρότερη ομάδα- που έχει διαφορετική προσέγγιση της ελκυστικότητας ενός τόπου δίνοντας υψηλότερη βαρύτητα στα στοιχεία της ποιότητας ζωής-τα νησιά έγιναν τόπος μόνιμης κατοικίας τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μεταβληθούν σημαντικά ο παραγωγικός τους ιστός, η δημογραφική και επαγγελματική τους σύνθεση αλλά και οι περιβαλλοντικές πιέσεις.

Με βάση τα παραπάνω η ερευνητική ομάδα αποφάσισε **να ομαδοποιήσει τα νησιά με βάση την τουριστική πίεση που δέχονται**, ως κρίσιμη μεταβλητή για τον καθορισμό των εξελίξεων αλλά και των προτάσεων πολιτικής. **Ως τουριστική πίεση³⁶** θεωρείται το σύνολο των τουριστικών κλινών που υπάρχουν σε επαγγελματικά καταλύματα (ξενοδοχεία, campings, ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα και τουριστικές κατοικίες) και σε ιδιωτικά, που κατά την απογραφή δηλώθηκαν ως κενά και χρησιμοποιούνται είτε ως παραθεριστικές/δευτερεύουσες κατοικίες, είτε ενοικιάζονται, ως προς τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων³⁷. Η πίεση αυτή αναφέρεται τόσο στις υποδομές και τις υπηρεσίες που διαθέτει το κάθε νησί (από το νερό και τις τοπικές μεταφορές μέχρι και τις υπηρεσίες υγείας) που συνήθως σχεδιάζονται και χρηματοδοτούνται από το κεντρικό κράτος με βάση τον μόνιμο πληθυσμό, όσο και στην κοινωνική πίεση, αυτή δηλαδή που δέχονται οι ίδιοι οι κάτοικοι.

Η παράμετρος αυτή επιτρέπει να διακρίνουμε τα νησιά σε 4 κλάσεις:

- i. στην πρώτη περιλαμβάνονται 20 νησιά χαμηλής πίεσης, με λιγότερες από 1,8 τουριστικές κλίνες ανά κάτοικο
- ii. στην δεύτερη 20 νησιά μέσης πίεσης, με αριθμό τουριστικών κλινών που κυμαίνεται από 1,8 μέχρι 2,6 κλίνες ανά κάτοικο
- iii. στην τρίτη 20 νησιά υψηλής πίεσης, με αριθμό τουριστικών κλινών που διακυμαίνεται από 2,6 μέχρι 3,6 κλίνες ανά κάτοικο
- iv. στην τέταρτη 19 νησιά ιδιαίτερα υψηλής πίεσης με αριθμό τουριστικών κλινών ανά κάτοικο υψηλότερο από 3,6.

Η παράμετρος αυτή εξετάστηκε σε σχέση με 3 δημογραφικές παραμέτρους που καταδεικνύουν διαφορετικές πτυχές της δυναμικής του πληθυσμού, ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσο ο τουρισμός αποτελεί επαρκή κινητήριο/αναπτυξιακή δύναμη:

- 1) **Τον πληθυσμό του νησιού**, διακρίνοντας τα νησιά ανάλογα με τον πληθυσμό τους και την ύπαρξη διοικητικού κέντρου (έδρα ΠΕ). Θεωρητικά ένα νησί που έχει μεγάλο πληθυσμό και

³⁵Υπάρχουν και άλλες τυπολογίες με αξιόλογα αποτελέσματα που μπορούν να αξιοποιηθούν συνδυαστικά με όσα θα αναλυθούν στο παρόν έργο όπως αυτή του Δικτύου ΔΑΦΝΗ <https://dafninetwork.gr/portfolio/typologhsh-ellhnikwn-nhsion-anaptuksh-kainotomia/>

³⁶ Η εκτίμηση της τουριστικής πίεσης με βάση τον αριθμό των διαθέσιμων κλινών, δίνει τη δυνατότητα της εκτίμησης της υψηλότερης πίεσης που μπορεί να υπάρξει εφόσον όλες αυτές οι κλίνες χρησιμοποιηθούν. Η πραγματική πίεση υπολογίζεται με βάση τις διανυκτερεύσεις αλλά και την ημερήσια παρουσία επισκεπτών. Αυτός ο υπολογισμός είναι εξαιρετικά δύσκολος και μπορεί να γίνει μετά από επιτόπια έρευνα ή με υποθέσεις εργασίας με βάση τις αφίξεις σε κάθε νησί που είναι επισφαλείς αν δεν γνωρίζει κανείς τη τοπική πραγματικότητα (πχ. ημερήσιοι επισκέπτες με πλοία, αεροπορικές αφίξεις που διοχετεύονται σε άλλα νησιά, συχνότητα ταξιδιού ιδιοκτητών δεύτερης κατοικίας κλπ).

³⁷ Ο αριθμός κλινών καταγράφει τη μέγιστη δυνατή πίεση που μπορεί να έχει ένας προορισμός εφόσον όλες οι κλίνες πληρωθούν. Ο αριθμός διανυκτερεύσεων δείχνει τη πραγματική πίεση που υφίσταται ένας προορισμός. Όμως τα διαθέσιμα στοιχεία των διανυκτερεύσεων σε επίπεδο νησιού αφορούν μόνο τις διανυκτερεύσεις σε ξενοδοχεία και camping και επομένως δεν αποτυπώνουν την πραγματική κατάσταση.

αποτελεί διοικητικό κέντρο είναι περισσότερο ελκυστικό για εγκατάσταση κατοίκων και επιχειρήσεων από ένα μικρότερο που διαθέτει λιγότερες δυνατότητες εξυπηρέτησης των αναγκών τους (Χάρτης 1 - Παράρτημα 6).

Η κατάταξη έγινε σε 5 κατηγορίες:

- i. νησιά με πληθυσμό <1.000 κατ. (27 νησιά ή 35,1% του συνόλου)
- ii. νησιά με πληθυσμό 1.000 - 3.500 κάτοικοι (18 νησιά ή 23,4% του συνόλου)
- iii. νησιά με πληθυσμό > 3.500 κατ., χωρίς διοικητικό κέντρο (6 νησιά ή 7,8% του συνόλου)
- iv. νησιά με πληθυσμό > 3.500 κατ., με διοικητικό κέντρο (15 νησιά ή 19,5% του συνόλου)
- v. νησιά με πληθυσμό > 20.000 κατ. (11 νησιά ή 14,3% του συνόλου)

2) **Τη μεταβολή του πληθυσμού την περίοδο 1981-2011**, με βάση τις απογραφές του πληθυσμού. Η θετική μεταβολή του πληθυσμού αποτυπώνει συγκράτηση ή και προσέλκυση νέου πληθυσμού που βρίσκει το νησί αρκετά ελκυστικό (δυνατότητα εργασίας ή/και ποιότητα ζωής) για να εγκατασταθεί. Εξαρτάται από τη φυσική κίνηση και τη καθαρή μετανάστευση.

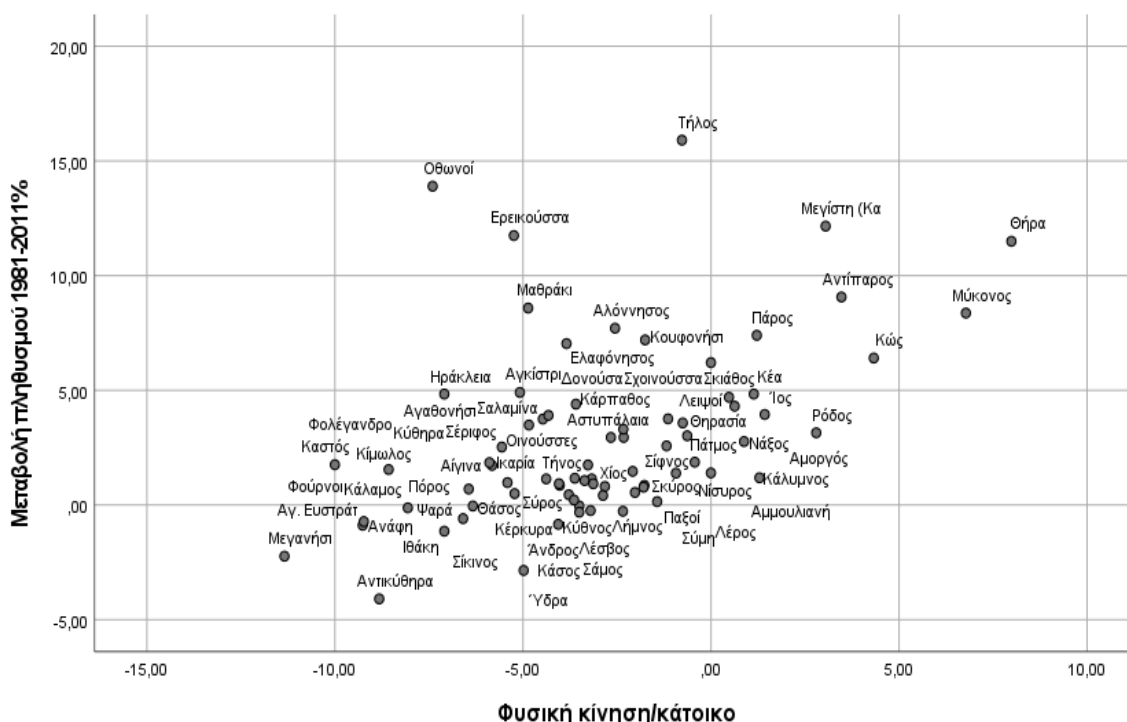
3) **Τη φυσική κίνηση του πληθυσμού** για τη περίοδο 2011-2019 σε τρεις κατηγορίες (Χάρτης 2 – Παράρτημα 6):

- i. Αρνητική φυσική κίνηση μεγαλύτερη του μ.ο. της χώρας (47 νησιά)
- ii. Αρνητική φυσική κίνηση μικρότερη του μ.ο της χώρας (16 νησιά)
- iii. Θετική φυσική κίνηση (14 νησιά)

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι την τελευταία δεκαετία το σύνολο της χώρας καταγράφει αρνητική φυσική κίνηση ύψους -2,6% και επομένως αξιολογείται ως απόλυτα αρνητική η εξέλιξη της φυσικής κίνησης όταν είναι χειρότερη από αυτή του μέσου όρου της χώρας.

Για την επιλογή της κρίσιμης δημογραφικής μεταβλητής που αποτυπώνει καλύτερα τις εξελίξεις, συσχετίστηκαν οι δημογραφικές παράμετροι μεταξύ τους και προέκυψε ότι **η φυσική κίνηση αποδίδει καλύτερα τον δυναμισμό ενός πληθυσμού**, ενώ παρουσιάζει ικανοποιητική συσχέτιση με τη μεταβολή του πληθυσμού την περίοδο 1981-2011. Τα νησιά που εμφανίζουν αύξηση πληθυσμού χωρίς θετική φυσική κίνηση (και χωρίς αύξηση του ενεργού πληθυσμού) την οφείλουν σε μετανάστευση ή προσωρινή διαμονή ατόμων μεγάλης ηλικίας που όμως δεν προσθέτουν «βιωσιμότητα», αφού δεν συμβάλει στην αύξηση του ενεργού πληθυσμού σε βάθος χρόνου. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο συνολικός πληθυσμός δεν παρουσιάζει συσχέτιση, δεν εξαρτάται από τις πρόσφατες εξελίξεις που «δημιούργησε» ο τουρισμός, αλλά από άλλα ιστορικά και κοινωνικο-οικονομικά γεγονότα προηγούμενων περιόδων.

Διάγραμμα 9 : συσχέτιση μεταξύ μεταβολής του πληθυσμού 1981-2011 και φυσική κίνηση 2011-20

ηγή: ΕΛΑΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας έργου

Η κατάταξη των νησιών ανάλογα με τον πληθυσμό (σε συνδυασμό με την ύπαρξη ή όχι διοικητικού κέντρου) και τη φυσική κίνηση, μας δίνει τις παρακάτω 15 ομάδες νησιών. Αν και το πληθυσμιακό μέγεθος θεωρείται θετικός παράγοντας ελκυστικότητας και διατήρησης πληθυσμού, παρατηρείται ότι υπάρχουν μεγάλα νησιά, με ακραίο παράδειγμα την Κέρκυρα, όπου καταγράφεται υψηλή αρνητική φυσική κίνηση.

Πίνακας 5 : Ομαδοποίηση νησιών με βάση πληθυσμό και φυσική κίνηση

Πληθυσμιακές τάξεις	Θετική φυσική κίνηση	Χαμηλή αρνητική φυσική κίνηση	Υψηλή αρνητική φυσική κίνηση
< 1000 κάτοικοι	Σχοινούσα, Καστελόριζο, Αμμουλιανή	Θηρασιά, Κουφονήσι, Χάλκη, Τήλος, Λειψοί,	Αντικύθηρα, Καστός, Ηράκλεια, Γαύδος, Δονούσα, Αγαθονήσι, Αγ. Ευστράτιος, Ανάφη, Σίκινος, Μαθράκι, Οθωνοί, Ψαρά, Κάλαμος, Ερεικούσσα, Φολέγανδρος, Οινούσες, Κίμωλος
1000 - 3500	Αντίπαρος, Ίος, Κέα,	Νίσυρος, Αμοργός, Παξοί, Σύμη, Σίφνος, Σκύρος,	Μεγανήσι, Ελαφώνησος, Κάσος, Αγκίστρι, Αστυπάλαια, Σέριφος, Φούρνοι, Κύθνος, Ύδρα, Αλόνησος, Σαμοθράκη, Ιθάκη,
3500 – 20000 χωρίς ΔΚ	Σκιάθος	Πάτος, Λέρος,	Πόρος, Σπέτσες, Σκόπελος, Αίγινα
3500 – 20000 με ΔΚ	Μύκονος, Πάρος, Κάλυμνος, Θήρα, Νάξος,		Κύθηρα, Μήλος, Κάρπαθος, Ικαρία, Τήνος, Άνδρος, Θάσος, Λήμνος
>20000	Κως, Ρόδος	Ζάκυνθος, Λέσβος, Χίος,	Σύρος, Λευκάδα, Σάμος, Κεφαλληνία, Σαλαμίνα, Κέρκυρα

Στη συνέχεια διερευνήθηκε κατά πόσο η τουριστική πίεση επηρεάζει τις δημογραφικές εξελίξεις (θετική φυσική κίνηση) και ποια είναι η κατάσταση των νησιών:

Η σύγκριση/συσχέτιση μεταξύ επαγγελματικών τουριστικών κλινών ανά κάτοικο (Χάρτης 3 – Παράρτημα 6) και φυσική κίνηση ανά κάτοικο³⁸ καταδεικνύει ότι υπάρχουν 22 νησιά με υψηλή τουριστική πίεση. Συγκεκριμένα:

- ⇒ Ορισμένα, «γνωστά» εδώ και χρόνια, τουριστικά νησιά όπως η Θήρα, η Μύκονος, η Ίος, η Αντίπαρος, η Κως, η Πάρος, η Σκιάθος, η Σχοινούσα, η Αμμουλιανή, (με αναλογία τουριστικών κλινών ανά κάτοικο μεγαλύτερη του 1,6:1) έχουν θετική φυσική κίνηση
- ⇒ Νησιά με εξίσου υψηλή πίεση αλλά με ελαφρώς χαμηλή φυσική κίνηση: Κουφονήσι, Σίφνος, Αμοργός
- ⇒ Νησιά με έντονα αρνητική φυσική κίνηση, όπως Ηρακλεία, Φολέγανδρος, Θάσος, Σέριφος, Σίκινο, Σκόπελος, Ελαφόνησος, Αλόνησος, Αγκίστρι.

Από την αντίθετη πλευρά υπάρχουν τα 44 νησιά με χαμηλή τουριστική πίεση (αναλογία κλινών προς κατοίκους χαμηλότερη από 1:1) και:

- ⇒ Θετική φυσική κίνηση όπως Κάλυμνος, Μεγίστη, Ρόδος (οριακά κάτω από την αναλογία 1:1)
- ⇒ Χαμηλή αρνητική φυσική κίνηση όπως Χίος, Λέσβος, Νίσυρος, Σκύρος, Λειψοί, Θηρασιά, Χάλκη, Σύμη, Λέρος
- ⇒ Υψηλά αρνητική φυσική κίνηση (υψηλότερη από τον μέσο όρο της χώρας που είναι -2,6) όπως Σάμος, Κάρπαθος, Κεφαλληνία, Καστός, Μεγανήσι, Κάλαμος, Κίμωλος, Αγ. Ευστράτιος, Φούρνοι, Ιθάκη, Ικαρία, Ερεικούσσα, Λήμνος, Λευκάδα, Οινούσες, Τήνος, Άνδρος, Κέρκυρα, Σαμοθράκη, Σπέτσες, Σύρος, Κάσος, Ύδρα, Σαλαμίνα, Γαύδος, Αγαθονήσι, Μαθράκι, Αίγινα, Ψαρά, Πόρος, Οθωνοί, Αντικύθηρα κλπ.

Τέλος, υπάρχουν και τα 15 «ενδιάμεσα» νησιά (με αναλογία κλινών/τουρισμού μεταξύ 1:1 και 1,6:1):

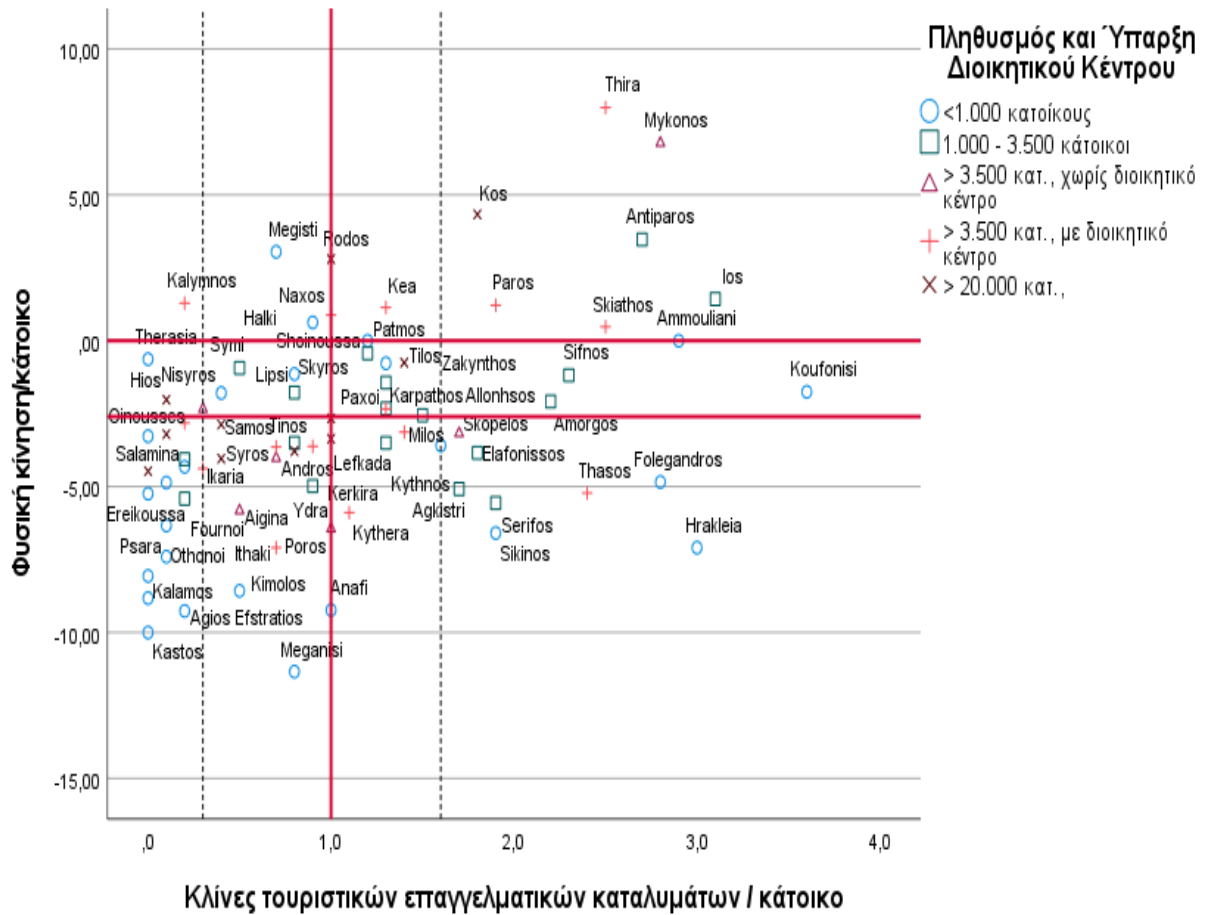
- ⇒ Κέα, Σχοινούσα, και Νάξος, που καταγράφουν θετική φυσική κίνηση.
- ⇒ Πάτμος, Τήλος, Παξοί, Ζάκυνθος, που καταγράφουν μικρή αρνητική φυσική κίνηση
- ⇒ Μήλος, Κύθηρα, Αστυπάλαια, Αλόνησος, Κύθνος, Δονούσα, Ανάφη, Κάρπαθος, που καταγράφουν υψηλή αρνητική φυσική κίνηση

Δεν θα πρέπει να παραξενεύει τον αναγνώστη ότι μεγάλα τουριστικά νησιά, όπως η Ρόδος, έχουν χαμηλή αναλογία κλινών ανά κάτοικο. Η Ρόδος έχει τις περισσότερες επαγγελματικές τουριστικές κλίνες από όλα τα νησιά (115.152) αλλά έχει πληθυσμό περίπου 118 χιλ. Κάτι ανάλογο συμβαίνει με τη Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο. Αντίθετα στα νησιά με περιορισμένο πληθυσμό όπως η Ηρακλεία μερικές εκατοντάδες κλίνες αρκούν για να υπάρχει αυξημένη πίεση. Κάτι αντίστοιχο θα παρατηρηθεί και όταν υπολογιστεί ο δείκτης κλίνες ανά επιφάνεια.

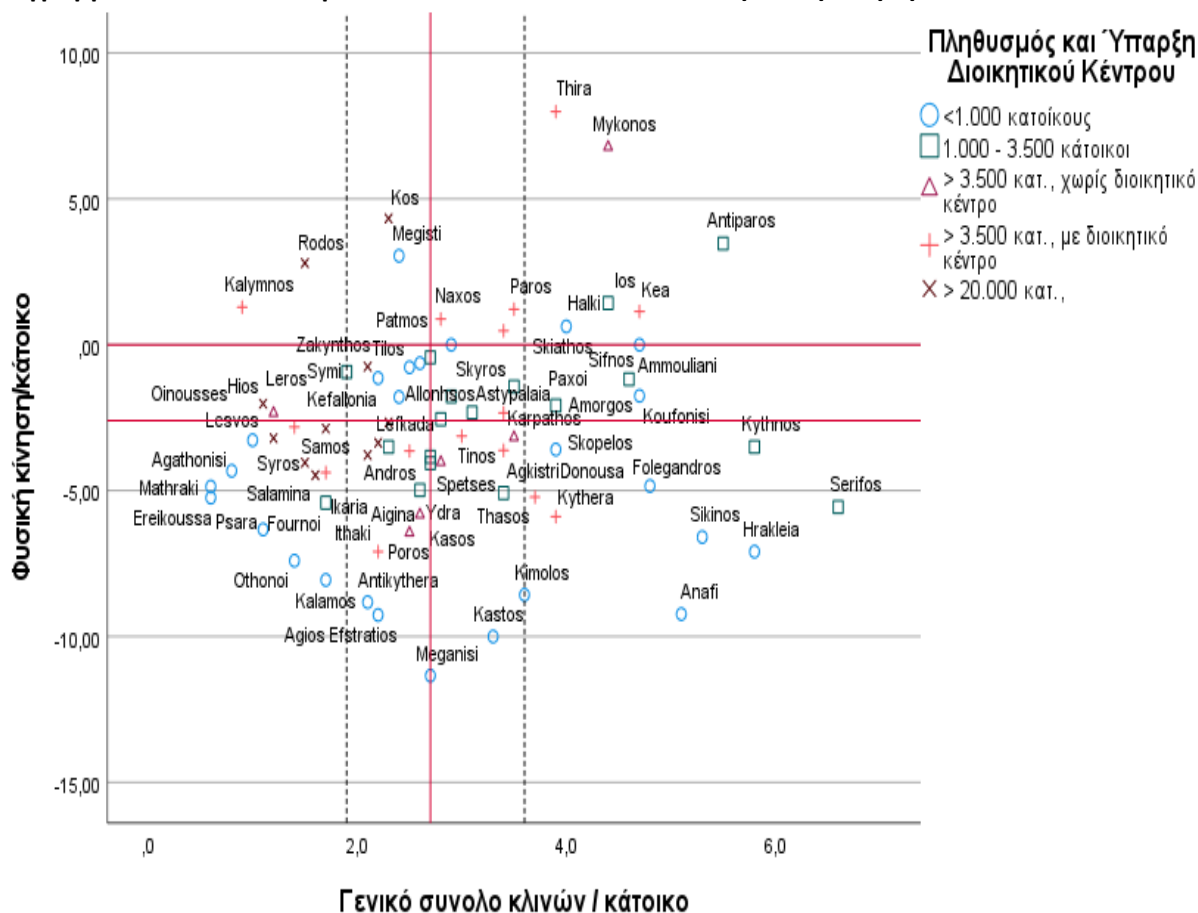
³⁸Στο Παράρτημα 2 αποτυπώνονται τα βασικά δεδομένα που αφορούν την τουριστική πίεση με βάση τις υπάρχουσες κλίνες. Οι κλίνες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: τις επαγγελματικές κάθε τύπου (ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα, τουριστικές κατοικίες και camping) και τις ιδιωτικές κατοικίες που είτε χρησιμοποιούνται από τους ιδιοκτήτες τους ως παραθεριστικές, είτε ενοικιάζονται στο πλαίσιο της οικονομίας διαμοιρασμού (airbnb κλπ). Ως ιδιωτικές κατοικίες καταγράφονται όλες οι κατοικίες που δεν έχουν μόνιμη χρήση και απογράφονται ως κενές. Τα στοιχεία που αναφέρονται στην έκθεση προέρχονται από την Απογραφή 2011 και προφανώς υποεκτιμούν τη σημερινή κατάσταση, έστω και αν η οικοδομική δραστηριότητα τη δεκαετία 2011-2021 ήταν πολύ μειωμένη σε όλη τη χώρα λόγω της οικονομικής κρίσης.

Διάγραμμα10: Επαγγελματικές τουριστικές κλίνες ανά κάτοικο και φυσική κίνηση ανά κάτοικο

Πηγή: ΕΛΑΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας έργου

Διάγραμμα 11: Σύνολο τουριστικών κλινών ανά κάτοικο και φυσική κίνηση ανά κάτοικο

Σημείωση: η κάθετη γραμμή σηματοδοτεί το μ.ο. της φυσικής κίνησης της χώρας (-2,5), ενώ η οριζόντια γραμμή τον μ.ο. της χώρας σε ότι αφορά την αναλογία του συνόλου των τουριστικών κλινών ανά κάτοικο

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ομάδας έργου

Προσθέτοντας στα επαγγελματικά τουριστικά καταλύματα και τα ιδιωτικά καταλύματα διαπιστώνεται ότι εμφανίζονται πολύ περισσότερα νησιά με συνολική υψηλή αναλογία τουριστικών κλινών/κάτοικο, με αποτέλεσμα τα νησιά χαμηλής και μέσης πίεσης (νησιά με αναλογία κλινών μικρότερη από 1,6:1 που ήταν η διάμεσος στη περίπτωση των επαγγελματικών καταλυμάτων) να είναι μόλις 14. Στη περίπτωση του συνόλου των καταλυμάτων, με βάση τη στατιστική ανάλυση, το 25% των νησιών (19 νησιά) έχουν μικρότερη σχέση από 1,95:1 καταλύματα ανά κάτοικο και άλλο 25% έχουν σχέση μεγαλύτερη από 3,675:1. (Χάρτης 4 – Παράρτημα 6)

Είναι, επομένως, ιδιαίτερα κρίσιμο και υπογραμμίζεται με έμφαση το γεγονός ότι υπάρχουν **19 νησιά που στην υψηλή τουριστική περίοδο μπορεί να τετραπλασιάσουν τον πληθυσμό τους, ενώ τα λιγότερο τουριστικά νησιά «απλά» τον διπλασιάζουν.** Η πίεση αυτή πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο από την πολιτεία, για να αυξήσει τη στήριξη της προς τους περισσότερους νησιωτικούς δήμους, όσο και από τους ίδιους τους δήμους, όταν σχεδιάζουν τις υποδομές τους και τις παρεχόμενες υπηρεσίες, αφού ο πληθυσμός στην αιχμή της περιόδου αυξάνεται και μπορεί να εξαπλασιαστεί σε νησιά όπως η Σέριφος, η Ηρακλεία και η Κύθνος.

Σε ότι αφορά την επίδραση που ασκούν οι επαγγελματικές τουριστικές κλίνες στη δημογραφική εξέλιξη των νησιών παρατηρείται ότι σε πολλά νησιά, κυρίως μικρά με υψηλή αρνητική εξέλιξη, η υψηλή αναλογία κλινών ανά κάτοικο δεν έχει αντιστρέψει αυτή την κατάσταση. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι την έχει περιορίσει σε σχέση με την καταστροφική περίοδο 1951-81, αλλά θα χρειαστούν και άλλες προσπάθειες-πολιτικές ώστε να συγκρατηθεί η γήρανση του πληθυσμού σε βιώσιμα επίπεδα.

Από την ανάλυση των στοιχείων των κενών κατοικιών, σε σχέση, τόσο με τα επαγγελματικά καταλύματα, όσο και με τον συνολικό πληθυσμό, προκύπτει ότι, στο μεγαλύτερο αριθμό των νησιών, οι κλίνες σε ιδιωτικές κατοικίες είναι περισσότερες από τις επαγγελματικές. Σε πολλές από τις περιπτώσεις αφορά νέες κατοικίες που αναέρθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, ειδικά για το σκοπό αυτό (πχ. Κέα, Κύθνος, Σέριφος), ενώ ειδικά σε μη τουριστικά νησιά αφορά σε παλαιές κατοικίες που είχαν εγκαταλειφθεί στην περίοδο της μετανάστευσης και χρησιμοποιούνται σε κάποιο βαθμό κυρίως από τους ιδιοκτήτες τους (πχ. Ερεικούσσα, Λέσβος, Χίος Λήμνος). Αντίθετα, στην πλειοψηφία των τουριστικών νησιών πχ. Θάσος, Σκιάθος, Ζάκυνθος, Κως, Ρόδος, Ίος, Μύκονος, Θήρα κλπ, υπερτερούν οι επαγγελματικές κλίνες. Γίνεται αντιληπτό ότι η λειτουργία των δύο τύπων νησιών (ας χρησιμοποιήσουμε τους αδόκιμους όρους «παραθεριστικά» και «ξενοδοχειακά» νησιά) είναι σημαντικά διαφορετική.

Για την τελική ταξινόμηση των νησιών ελήφθησαν υπόψη οι παράμετροι «επαγγελματικές κλίνες/κάτοικο» και «φυσική κίνηση ανά κάτοικο» που δίνουν την κατάταξη των νησιών σε 12 κατηγορίες. Δεν επιλέχθηκε για την ταξινόμηση ο αριθμός των συνολικών τουριστικών κλινών γιατί παρουσιάζει χαμηλότερο βαθμό συσχέτισης. Αυτό κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στο γεγονός ότι οι ιδιωτικές τουριστικές κλίνες έχουν χαμηλότερη συμβολή στην οικονομία και κατ' επέκταση στην τοπική κοινωνία και δεν οδηγούν στην παραμονή των κατοίκων στα νησιά.

Πίνακας 6 : Ταξινόμηση νησιών με βάση τον αριθμό επαγγελματικών κλινών/κάτοικο

Τάξεις του Λόγου κλίνες/κάτοικο	Θετική φυσική κίνηση	Χαμηλή αρνητική φυσική κίνηση	Υψηλή αρνητική φυσική κίνηση
<0,28:1	Κάλυμνος	Θηρασιά, Χίος, Λέσβος, Λέρος,	Οινούσες, Αντικύθηρα, Κασός, Σαλαμίνα, Κάλαμος, Ερεικούσσα, Μαθράκι, Οθωνοί, Ψαρά, Αγ.Ευστράτιος, Λήμνος, Κάσος, Αγαθονήσι, Ικαρία, Φούρνοι
0,28:1 - 0,89:1	Καστελόριζο	Νίσυρος, Σύμη, Λειψοί, Σκύρος, Χάλκη,	Σύρος, Σάμος, Αίγινα, Κίμωλος, Γαύδος, Άνδρος, Σπέτσες, Ιθάκη, Σαμοθράκη, Κέρκυρα, Μεγανήσι, Τήνος
0,89 – 1,6:1	Ρόδος, Νάξος, Σχοινούσα, Κέα,	Πάτμος, Ζάκυνθος, Τήλος, Παξοί	Ύδρα, Κεφαλληνία, Αστυπάλαια, Πόρος, Λευκάδα, Ανάφη, Κύθηρα, Κάρπαθος, Δονούσα, Αλόνησος, Μήλος, Κύθνος
>1,6:1	Κως, Μύκονος, Πάρος, Θήρα, Αντίπαρος, Σκιάθος, Αμμουλιανή, Ίος	Αμοργός, Σίφνος, Κουφονήσι,	Σκόπελος, Ελαφόνησος, Αγκίστρι, Σίκινος, Σέριφος, Θάσος, Φολέγανδρος, Ηράκλεια

Πηγή: Επεξεργασία ομάδας έργου

Η κατάταξη των νησιών σε ομάδες, έστω και αν κάθε τυπολογία «κρύβει» εσωτερικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των νησιών που βρίσκονται στην ίδια κατηγορία, έχει ως σκοπό να αναδείξει το είδος ορισμένων κοινών προτεραιοτήτων που θα πρέπει να τεθούν στα επιχειρησιακά σχέδια των νησιών, εφόσον ο στόχος είναι η βιώσιμη ανάπτυξη. Οι όποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν οφείλονται σε παράγοντες που (είναι απαραίτητο να) γνωρίζουν οι δήμοι και πρέπει να τους λάβουν υπόψη κατά το σχεδιασμό της δράσης τους. Είναι σημαντικό να τους γνωρίζουν επίσης όσοι σχεδιάζουν προγράμματα και πολιτικές³⁹ γιατί στην περίπτωση των νησιών που θεωρούνται εξόχως τουριστικά (σε ότι αφορά τον απόλυτο αριθμό κλινών), υπάρχουν νησιά με υψηλή θετική επίδραση στη φυσική κίνηση όπως είναι η Ρόδος, η Κως, η Μύκονος, η Θήρα, η Πάρος, ενώ αντίθετα η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος που έχουν ανάλογη τουριστική κίνηση, καταγράφουν φθίνουσα δημογραφική πορεία, όπως άλλωστε και το σύνολο των νησιών του

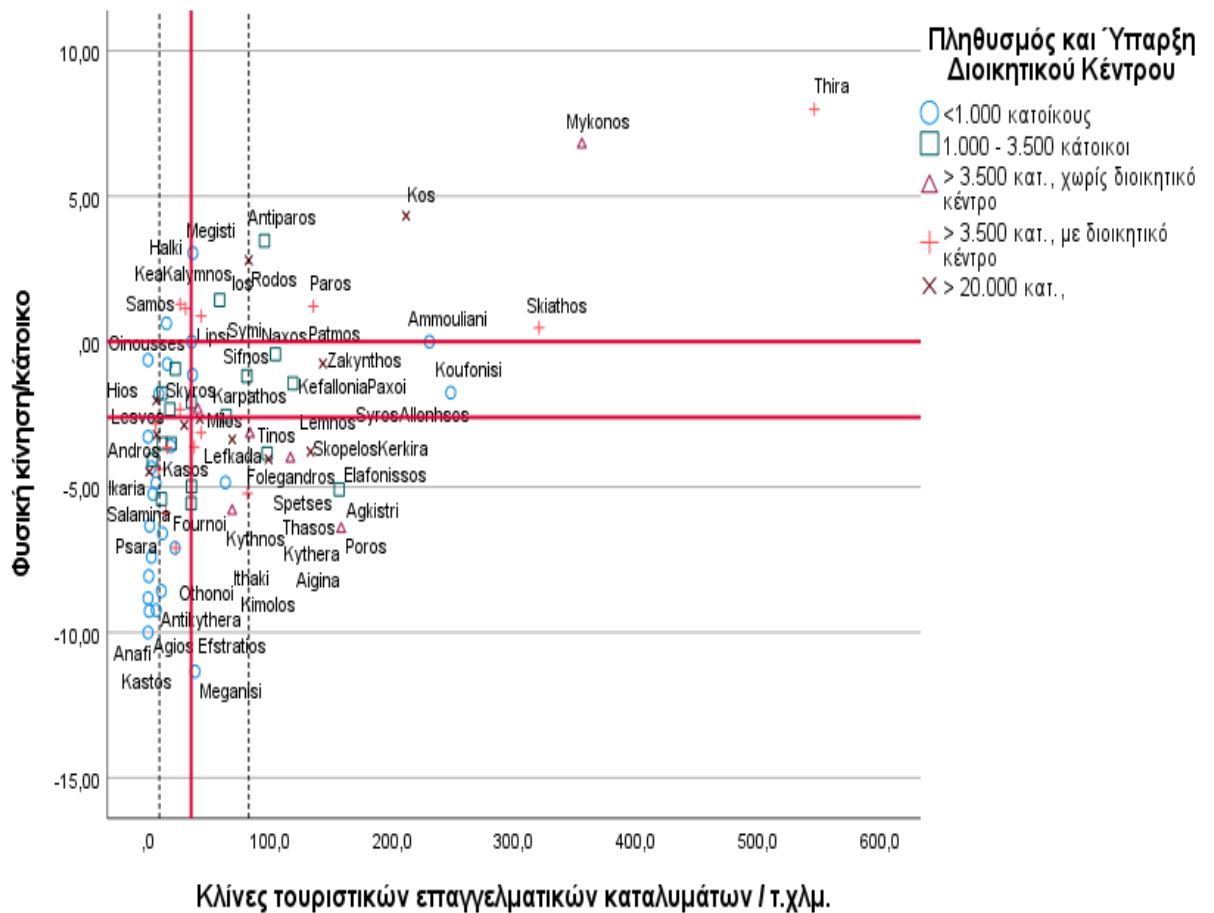
³⁹ Αν και η αναφορά εδώ γίνεται για τις δημοτικές αρχές, αφορά και τις υπερκείμενες αρχές (κεντρικό κράτος και περιφέρεια) που με τις πολιτικές τους επηρεάζουν καθοριστικά τις εξελίξεις

Ιονίου. Είναι κάτι που δεν εξηγείται από την ανάλυση των δεδομένων και πρέπει να διερευνηθεί με διαφορετικό τρόπο, πιθανά κάθε περίπτωση χωριστά.

Πέρα από την εικόνα που πρέπει να έχει ένας δήμος για το πόσο μπορεί να αυξηθεί ο πληθυσμός ενός νησιού κατά την τουριστική περίοδο με βάση τις υπάρχουσες κλίνες, θα πρέπει να έχει εικόνα και των δυνατοτήτων ή περιορισμών που συνεπάγεται **η φυσική και χωρική διάσταση του νησιού σε βάθος χρόνου**. Για το λόγο αυτό δημιουργήθηκε μια πρόσθετη ταξινόμηση που λαμβάνει υπόψη την περιβαλλοντική πίεση που δέχεται ένα νησί, με βάση τον αριθμό των ανθρώπων που μπορούν να βρεθούν σε μια δεδομένη στιγμή εκεί. Αυτή υπολογίζεται με βάση το σύνολο των διαθέσιμων τουριστικών κλινών (επαγγελματικές και ιδιωτικές) που αποτυπώνουν το μέγιστο αριθμό ατόμων που μπορεί να φιλοξενήσει ένας τόπος και στις οποίες προστίθενται οι μόνιμοι κάτοικοι. Ακολουθεί η παρουσίαση σε τρία διαγράμματα με βάση τις επαγγελματικές τουριστικές κλίνες, τις συνολικές τουριστικές κλίνες και το σύνολο των κλινών για να φανεί από που προέρχεται η πίεση, καθώς αποτελεί στοιχείο που κάθε δήμος πρέπει να λάβει υπόψη του στο σχέδιο του, είτε αυτό είναι επιχειρησιακό, είτε είναι διαχειριστικό/χωροταξικό.

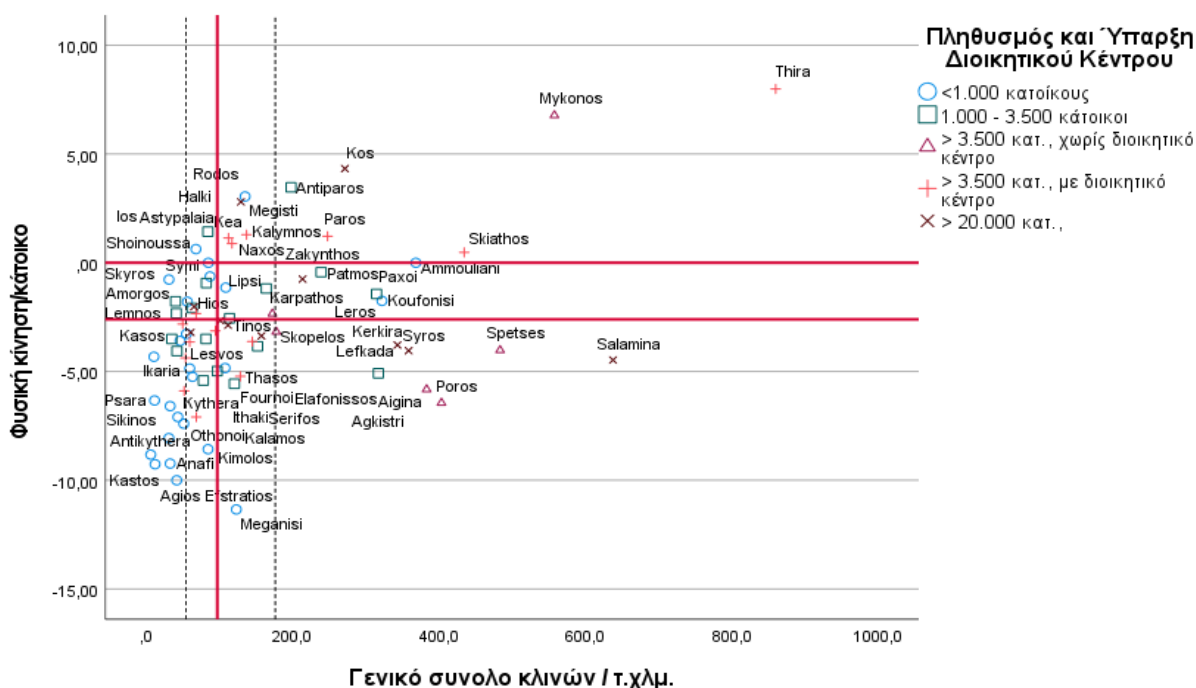
Από το πρώτο διάγραμμα, αυτό που περιλαμβάνει μόνο τις επαγγελματικές τουριστικές κλίνες διαπιστώνεται ότι ειδικά η Θήρα καταγράφει πολύ υψηλή πίεση (546 κλίνες ανά τ.χ.) και ακολουθούν Μύκονος, Σκιάθος, Αμμουλιανή, Κουφονήσι, Κως. Τα νησιά αυτά ανήκουν και στην κατηγορία των τουριστικών νησιών, με την Αμμουλιανή και το Κουφονήσι να βρίσκονται ψηλά λόγω μικρού μεγέθους.

Διάγραμμα 12 : Επαγγελματικές τουριστικές κλίνες ανά τχ²

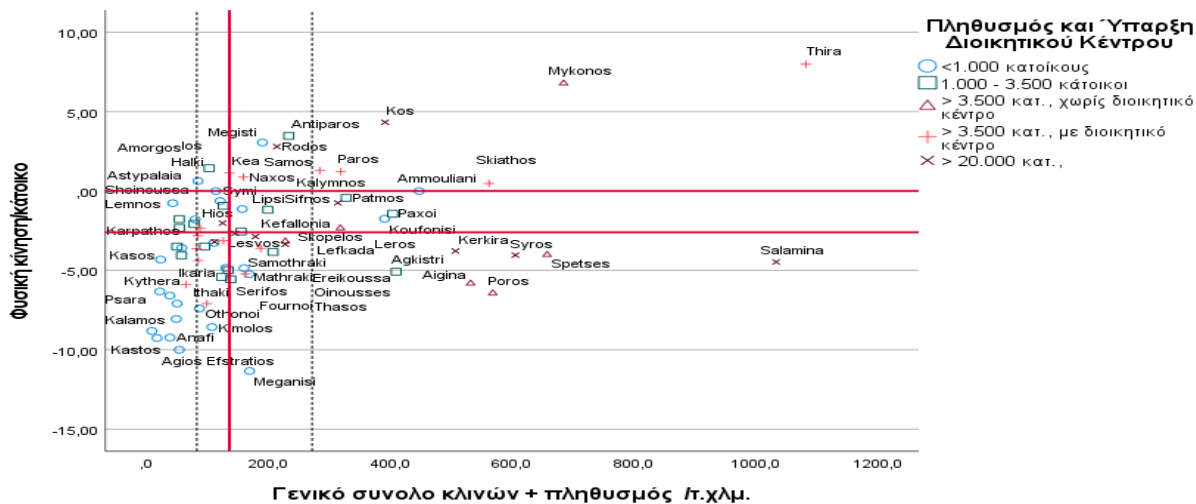

Και στο δεύτερο διάγραμμα, όπου περιλαμβάνονται και οι ιδιωτικές κλίνες, πάλι η Σαντορίνη βρίσκεται στην πρώτη θέση, με 860 κλίνες/τ.χ. και ακολουθούν τα νησιά του Αργοσαρωνικού Σαλαμίνα, Πόρος, Αίγινα, Σπέτσες και η Σύρος λόγω μεγάλου αριθμού παραθεριστικών κλινών, η Μύκονος, οι Σπέτσες, η Σκιάθος και η Κέρκυρα.

Διάγραμμα 13 : Συνολικές τουριστικές κλίνες ανά τχ2

Διάγραμμα 14 : Τουριστική και συνολική (πληθυσμιακή και τουριστική) πυκνότητα προς φυσική κίνηση

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία από ομάδα έργου

Τέλος, στο τρίτο διάγραμμα, όπου συμπεριλαμβάνεται και ο πληθυσμός, Θήρα και Σαλαμίνα ξεπερνούν τους 1.000 κατοίκους/τ.χ. και ακολουθούν τα νησιά που αναφέρθηκαν και προηγουμένως (Χάρτης 5 – Παράρτημα 6).

Πίνακας 7: Ταξινόμηση με βάση τη μέγιστη δυνατή πυκνότητα τουριστών και κατοίκων

Επαγγελματικές κλίκες ανά τ.χ.	Θετική φυσική κίνηση	Χαμηλή αρνητική φυσική κίνηση	Υψηλά αρνητική φυσική κίνηση
< 80 / τ.χ.		Τήλος, Σκύρος, Αμοργός,	Αντικύθηρα, Αγ.Ευστράτιος, Γαύδος, Σίκινος, Ανάφη, Καστός, Κάλαμος, Κύθηρα, Δονούσα, Αστυπάλαια, Ηράκλεια, Σαμοθράκη, Ψαρά, Κάσος, Αγαθονήσι,
80 -130 / τ.χ.	Ίος, Σχοινούσα,	Νίσυρος, Σύμη, Χάλκη, Λέσβος, Θηρασιά, Χίος,	Κίμωλος, Ικαρία, Οθωνοί, Λήμνος, Άνδρος, Κάρπαθος, Ιθάκη, Κύθνος, Οινούσες, Φούρνοι, Μήλος,
130 – 230 / τ.χ.	Ρόδος, Νάξος, Κέα, Καστελόριζο,	Λειψοί, Σίφνος	Φολέγανδρος, Ύδρα, Σέριφος, Κεφαλληνία, Λευκάδα, Θάσος, Αλόνησος, Μαθράκι, Σάμος, Μεγανήσι, Ερεικούσσα, Τήνος, Ελαφώνησος, Σκόπελος,
> 230 / τ.χ.	Κως, Μύκονος, Πάρος, Θήρα, Αντίπαρος, Σκιάθος, Αμμουλιανή, Κάλυμνος,	Κουφονήσι, Ζάκυνθος, Λέρος, Πάτμος, Παξοί	Αγκίστρι, Κέρκυρα, Αίγινα, Πόρος, Σπέτσες, Σύρος, Σαλαμίνα

Πηγή: επεξεργασία ομάδας έργου

Η νέα ταξινόμηση πρέπει να ιδωθεί συμπληρωματικά με την προηγούμενη στον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων πολιτικής που θα τεθούν σε κάθε νησί. Για παράδειγμα, σε όλα τα νησιά που βρίσκονται στην υψηλή κατηγορία πίεσης ανά τ.χ. χρειάζεται να αφιερωθούν οικονομικοί πόροι, κατά προτεραιότητα στη διαχείριση του χώρου και του περιβάλλοντος, ενώ ταυτόχρονα στα νησιά με υψηλά αρνητική φυσική κίνηση θα πρέπει να υπάρξουν πρωτοβουλίες ώστε να αντιστραφεί η δημογραφική αποψίλωση πριν γίνει μη αναστρέψιμη.

Να παρατηρηθεί ότι υπάρχουν αρκετές ομοιότητες των δύο ταξινομήσεων, με τα νησιά Κως, Μύκονος, Πάρος, Θήρα, Αντίπαρος, Σκιάθος, Αμμουλιανή, να βρίσκονται στο πλεόν θετικό τεταρτημόριο, όπου το κύριο μέλημα οφείλει να είναι η σωστή διαχείριση της «επιτυχίας» ώστε να μην ανατραπεί (να μη γίνει boomerang). Η Ρόδος, λόγω και πληθυσμιακού μεγέθους και έκτασης, δεν βρίσκεται στην «πρώτη γραμμή» των νησιών με υψηλή πίεση αλλά καταγράφει σταθερά από το 1961 θετικά δημογραφικά αποτελέσματα. Προφανώς η ανάγκη για διαχείριση υπάρχει, όπως και σε όλα τα νησιά που βρίσκονται στο δεύτερο επίπεδο πίεσης.

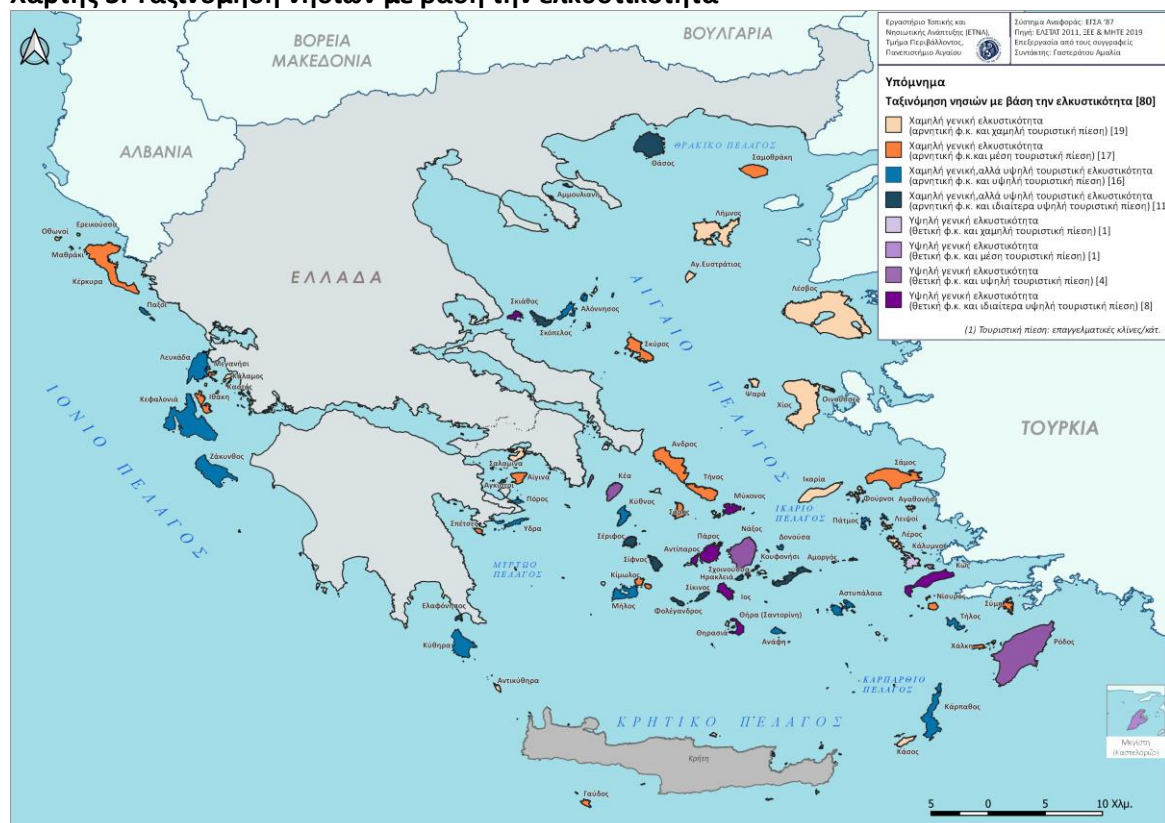
Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν τα νησιά που έχουν αρνητική και ιδιαίτερα αρνητική φυσική κίνηση, με ότι αυτό συνεπάγεται. Μεταξύ των νησιών αυτών βρίσκονται τα Ιόνια νησιά που, ενώ είναι τουριστικά, έχουν ανησυχητικά αρνητικές δημογραφικές εξελίξεις. Το ίδιο συμβαίνει με τα νησιά του Αργοσαρωνικού που είναι παραδοσιακά περισσότερο «παραθεριστικά» παρά «τουριστικά», λόγω και της γειτνίασης με την πρωτεύουσα και χρειάζονται ειδικές πολιτικές για να γίνουν βιώσιμα αποκτώντας μια ισορροπία.

Προφανώς και όλα τα νησιά δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες ανάπτυξης, όπου η έκταση (και κατά συνέπεια η αφθονία και ποικιλία των πόρων) και ο πληθυσμός έχουν το ρόλο τους. Όμως, όπως έχουμε ήδη αναλύσει και τεκμηριώσει, αυτές οι παράμετροι δεν είναι ικανές και αναγκαίες συνθήκες ώστε να υπάρξει θετικό αποτέλεσμα. Ακόμη και αν θεωρήσουμε ότι μεταξύ δύο νησιών, που βρίσκονται σήμερα στην ίδια οικονομική και κοινωνική κατάσταση, το μεγαλύτερο έχει περισσότερες πιθανότητες να βελτιώσει τη θέση του, αυτό δεν θα γίνει αυτόματα.

Με βάση την τυπολογία που προηγήθηκε, προκύπτουν ανάλογες κατευθύνσεις ανά κατηγορία νησιών:

- ⇒ **Νησιά με υψηλή ελκυστικότητα (δηλαδή θετική φυσική κίνηση κυρίως εξ αιτίας της υψηλής τουριστικής πίεσης)** θα πρέπει να προσανατολιστούν κυρίως στη διαχείριση των πιέσεων, δίνοντας έμφαση στη διαφοροποίηση της οικονομίας τους και/ή του τουριστικού τους προϊόντος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα εγκαταλείψουν τις προσπάθειες περεταίρω βελτίωσης τους,
- ⇒ **Νησιά με χαμηλή γενική αλλά υψηλή τουριστική ελκυστικότητα (δηλαδή υψηλή τουριστική πίεση αλλά αρνητική και πολύ αρνητική φυσική κίνηση)** θα πρέπει να εντοπίσουν ποια είναι τα στοιχεία χαμηλής ελκυστικότητας σε ότι αφορά την μόνιμη εγκατάσταση ανθρώπων. Η αντιμετώπιση της υψηλότερης εποχικότητας του τουρισμού, που σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνά το 80% το τρίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου-Σεπτεμβρίου, θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο πολιτικής
- ⇒ **Νησιά με χαμηλή γενική ελκυστικότητα (που έχουν και χαμηλή τουριστική πίεση και αρνητική φυσική κίνηση)** θα πρέπει να εστιάσουν στη βελτίωση τόσο της ελκυστικότητας προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τον πληθυσμό, χωρίς απαραίτητα να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στον τουρισμό.

Χάρτης 3: Ταξινόμηση νησιών με βάση την ελκυστικότητα

Πηγή: Ομάδα έργου

3.1. Εισαγωγικές επισημάνσεις

Στην ενότητα που προηγήθηκε προσεγγίστηκε το ζήτημα της βιωσιμότητας των νησιών, με βάση οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους και **έγινε κατηγοριοποίησή τους με κριτήριο την ελκυστικότητα**. Τονίζεται, ωστόσο, ξανά ότι **καμία γενική κατηγοριοποίηση δεν υποκαθιστά την ανάγκη για ανάλυση ανά νησί** που πρέπει να κάνει η κάθε δημοτική αρχή, ώστε να καταγράψει τις ιδιαιτερότητες εκείνες που εξηγούν κάποια από τα φαινόμενα που φαίνονται εξ αρχής «περίεργα» και δεν συμφωνούν με την κυρίαρχη ανάλυση, όπως πχ. ο ρόλος που έχει διαδραματίσει στις εξελίξεις της Καλύμνου η σπογγαλιεία εδώ και δεκαετίες και επηρεάζει ακόμη, έστω σε μικρότερο βαθμό.

Ο ρόλος του τουρισμού στη διαμόρφωση της όλης κατάστασης είναι, χωρίς καμία αμφιβολία, καθοριστικός τα τελευταία 50 χρόνια, αφού αποτελεί την μοναδική προωθητική δύναμη που καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις στον νησιωτικό χώρο. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν προβλήματα που διαιωνίζονται, λόγω έλλειψης επενδύσεων τόσο σε στρατηγικές υποδομές όσο και σε παραγωγικές δραστηριότητες και σε ανθρώπινο δυναμικό, ενώ η έλλειψη εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής που να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας έχει οδηγήσει σε σπατάλη πόρων σε αναποτελεσματικές δράσεις. Οι παρεμβάσεις της αυτοδιοίκησης γίνονται μέχρι σήμερα με βάση τους άξονες δράσης των προγραμμάτων και των τομεακών δημόσιων πολιτικών, που είναι α-χωρικές, αφού δεν εξειδικεύονται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των περιοχών της χώρας (αστικές και περιφερειακές, αγροτικές, ορεινές, παράκτιες και νησιωτικές) αλλά αποτυπώνουν τις, υποχρεωτικά, γενικές αναπτυξιακές προτεραιότητες της ΕΕ.

Η έλλειψη αυτής της εξειδίκευσης και η έλλειψη συγκεκριμένου στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης για το νησιωτικό χώρο, που με βάση τις προβλέψεις του Νόμου 4770/2021, θα ξεπεραστεί το επόμενο διάστημα, οδηγεί σε λανθασμένες επιλογές δράσεων, με αποτέλεσμα, ενώ υπάρχει υψηλή απορρόφηση τόσο κοινοτικών όσο και εθνικών πόρων, να υπάρχει ιδιαίτερα χαμηλός αντίκτυπος στην αντιμετώπιση των οικονομικό-κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, τα οποία, κατά συνέπεια, διαιωνίζονται.

Την έλλειψη ολοκληρωμένου σχεδίου με σαφή στοχοθεσία «συμπληρώνουν» οι **μεμονωμένες και ασύνδετες μεταξύ τους παρεμβάσεις** από όλες τις βαθμίδες της διοίκησης και αυτοδιοίκησης που, αν και αφορούν την αντιμετώπιση υπαρκτών προβλημάτων, αποδίδουν ελάχιστα. Προτεραιότητα όλων παραμένει η απορρόφηση εθνικών και κοινοτικών πόρων, ανεξάρτητα της πηγής χρηματοδότησης και διαφεύγει, αρκετές φορές, το αναμενόμενο αποτέλεσμα και πολύ περισσότερο οι αναπτυξιακές επιπτώσεις. Είναι γνωστή η διαχρονική παρατήρηση-κριτική της ΕΕ σχετικά με τη χαμηλή απόδοση στη χρήση των κοινοτικών πόρων των διαρθρωτικών ταμείων, πάντα κατώτερη από την αντίστοιχη άλλων χωρών.

Είναι προφανές ότι μόνο από τη δράση των δήμων δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν οι συνολικοί στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης των νησιών, με δεδομένο ότι τα αποτελέσματα επηρεάζονται τόσο από εθνικές και από περιφερειακές αποφάσεις και δράσεις όσο και από αναπτυξιακές πολιτικές που σχεδιάζονται οριζόντια⁴⁰. Με αυτά ως δεδομένα οι δήμοι και τα συλλογικά τους όργανα (ΠΕΔ, ΚΕΔΕ) έχοντας στα χέρια τους ένα αναπτυξιακό σχέδιο που ανταποκρίνεται στα οράματα και τις ανάγκες τους, θα μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις των

---

⁴⁰ Ειδικά οι οριζόντιες παρεμβάσεις του κεντρικού κράτους είναι καθοριστικής σημασίας δεδομένου του συγκεντρωτικού συστήματος διοίκησης που έχει η χώρα

άλλων επιπέδων διοίκησης μέσα από τις προβλεπόμενες διαδικασίες διαβούλευσης στις οποίες συμμετέχουν.

Στόχος της ενότητας αυτής είναι να διαμορφώσει ένα πλαίσιο κατευθύνσεων και στρατηγικών ανά ομάδα ή ομάδες νησιών, που θα λαμβάνουν υπόψη:

- **τις ιδιαιτερότητες του νησιωτικού χώρου** (μικρό μέγεθος, απομόνωση και περιφερειακότητα, μοναδικούς αλλά εύθραυστους πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους, ιδιαίτερη βιωματική ταυτότητα)
- **τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα προβλήματα του νησιωτικού χώρου** που είναι συνέπειες είτε της νησιωτικότητας, είτε διαρθρωτικών προβλημάτων
- **τις τάσεις της παγκόσμιας αγοράς** (πχ. στροφή του καταναλωτή στα ποιοτικά και ασφαλή προϊόντα, στον τουρισμό εμπειρίας, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την ευζωία και την ευεξία, στην «τοπικότητα» και στην ιδιαίτερη ταυτότητα των τόπων που επισκέπτεται και των προϊόντων που καταναλώνει, στα πράσινα προϊόντα και υπηρεσίες για τη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος)
- **τις πολιτικές των διεθνών οργανισμών που αποτελούν ταυτόχρονα και δεσμεύσεις της χώρας** (πχ. Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης 2030, European Green Deal, μηδενικό αποτύπωμα άνθρακα, διαχείριση βιοποικιλότητας και τοπίου, γαλάζια ανάπτυξη, κυκλική οικονομία κ.λπ.) και
- **τις κατευθύνσεις προγραμμάτων όπως το νέο ΕΣΠΑ, το ΠΑΑ, το ΕΠΑ, κλπ.**⁴¹

Στην ενότητα αυτή αναπτύσσονται οι βασικές αρχές που είναι σκόπιμο να διατρέχουν:

1. τους στρατηγικούς στόχους, ώστε αυτοί να ανταποκρίνονται στις προκλήσεις της εποχής (βιώσιμη ανάπτυξη) και να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που έχουν επισημανθεί (πχ. ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού, γαλάζια ανάπτυξη, μείωση ανισοτήτων, βελτίωση ποιότητας ζωής, ασφαλής εργασία, πληθυσμιακή ισορροπία κλπ),
2. τους ειδικούς στόχους ώστε να βελτιωθεί η ελκυστικότητα των νησιών, με παρεμβάσεις που θα αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που έχουν τεθεί (πχ. εποχικότητα τουρισμού, χαμηλό επίπεδο κατάρτισης ανθρώπινου δυναμικού, χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών υγείας κλπ) ως προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης και
3. τους βασικούς άξονες δράσης, που αφορούν τις επενδύσεις σε όλες τις μορφές κεφαλαίου που θα προγραμματιστούν και που θα «επιλύσουν» τα προβλήματα χαμηλής ελκυστικότητας (βλ. Σχήμα 1, σελ.9).

Ακολουθεί η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης (μέσω ανάλυσης SWOT) που αναφέρεται συνολικά στη νησιωτικότητα, με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, ανεξάρτητα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που προέκυψαν από την ομαδοποίηση των νησιών, που θα συμπληρωθεί με μια ανάλυση των «αδύνατων σημείων» ανά κατηγορία νησιών.

3.2.Ανάλυση Ισχυρών και Αδύνατων Σημείων, Ευκαιριών και Κινδύνων (SWOT analysis)

Από την προηγούμενη ανάλυση προκύπτουν τα ακόλουθα γενικά συμπεράσματα για το σύνολο των νησιών:

---

⁴¹Σε αυτή τη φάση δεν διαθέτουμε τα στοιχεία από το ερωτηματολόγιο που στάλθηκε στους δήμους για να εκφραστεί και η δική τους άποψη πάνω στα θέματα που θα θιγούν. Θα γίνει προσπάθεια να υπάρξουν περισσότερες απαντήσεις ώστε το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό ώστε οι απόψεις τους να ενταχθούν στο δεύτερο μέρος της εμπειρογνωμοσύνης.

- **Η επίδοση των νησιών γενικά υστερεί σε σχέση με την ηπειρωτική Ελλάδα (και Ευρώπη)** για τους περισσότερους αναπτυξιακούς δείκτες –κλειδιά. Αυτή η χαμηλή επίδοση πρέπει να αποδοθεί στη χαμηλή ελκυστικότητα των νησιών (όπως αναλύθηκε προηγουμένως).
- **Η Ευθραυστότητα** είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της οικονομίας (μονοκαλλιέργεια ή οικονομία βασισμένη στην παρουσία του κράτους) και του περιβάλλοντος (καθώς η έντονη οικονομική δραστηριότητα βασισμένη σε φυσικούς πόρους απειλεί την ισορροπία αυτών των ευαίσθητων οικοσυστημάτων) των νησιών.
- **Η ελκυστικότητα των νησιών είναι ιδιαίτερα χαμηλή συγκρινόμενη με τον εθνικό μέσο όρο:** αυτή η θέση ισχύει για όλες τις παραμέτρους ελκυστικότητας, που επηρεάζονται άμεσα ή έμμεσα από την νησιωτικότητα, καθώς και για όλα τα νησιά. Χαμηλή προσπελασιμότητα, χαμηλή παρουσία των Υπηρεσιών Δημοσίου Συμφέροντος, χαμηλή διείσδυση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών, χαμηλό επίπεδο προσόντων του ανθρώπινου δυναμικού, χαμηλό επίπεδο έρευνας και καινοτομίας χαρακτηρίζουν τα νησιά υπονομεύοντας το μέλλον τους.
- **Στα μικρά νησιά και στα αρχιπελάγη** οι επιδόσεις και η ελκυστικότητα είναι **ακόμη χαμηλότερες**.
- **Το φυσικό και το πολιτιστικό κεφάλαιο** αποτελεί ένα ελπιδοφόρο δυναμικό για ένα σημαντικό αριθμό νησιών.

Τα προηγούμενα επιβεβαιώνονται από τους φορείς των «νησιών με υψηλές επιδόσεις»⁴² που οφείλονται αποκλειστικά στον τουρισμό, όπως είναι τα Ιόνια νησιά και το Νότιο Αιγαίο, αλλά και οι Βαλεαρίδες και τα Κανάρια νησιά. Δεν θεωρούν πλέον τις περιπτώσεις τους ως «καλές πρακτικές», καθώς η τουριστική ανάπτυξη είναι υπό πίεση από τους χαμηλού κόστους προορισμούς, την κλιματική αλλαγή και την έλλειψη πόρων. Ταυτόχρονα, επιμένουν στο γεγονός ότι έχουν χαμηλές επιδόσεις σε αρκετούς δείκτες ελκυστικότητας (έρευνα και καινοτομία, προσόντα ανθρώπινου δυναμικού, κόστος ταξιδιού, διπλή νησιωτικότητα στο αρχιπέλαγος κλπ) – που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υπερεξειδίκευση σε χαμηλής προστιθέμενης αξίας τουριστικές και κατασκευαστικές δραστηριότητες- γεγονός που δημιουργεί πολλές αβεβαιότητες για το μέλλον τους.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα που είχαν τα νησιά τη μεταπολεμική περίοδο στον μαζικό τουρισμό «των 3S» έχει σταδιακά εξανεμιστεί, καθώς από τότε νέοι ανταγωνιστικοί (χαμηλού κόστους) και «εξωτικοί» προορισμοί αναπτύχθηκαν κατ' αρχή στη Μεσόγειο και σήμερα σε όλο τον πλανήτη. Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου αυτές οι νησιωτικές περιφέρειες **δεν κατάφεραν να ανανεώσουν ή να διαφοροποιήσουν το τουριστικό τους προϊόν**. Η μείωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ των περιοχών αυτών, κατά την περίοδο της κρίσης 2008-19, δεν φαίνεται να είναι ένα τυχαίο γεγονός,⁴³ παρά το ότι οι τουριστικές ροές (κυρίως από το εξωτερικό), μετά από μία κάμψη τη περίοδο 2009-12, αυξήθηκαν.

Ταυτόχρονα, φορείς από τα νησιά του Βορρά όπως το Gotland(Σουηδία) θεωρούν την τοπική εξάρτηση από εθνικούς πόρους ως «αντιφατικές» κινήσεις μέσα σε μια γενικότερη πολιτική μείωσης των κρατικών δαπανών. Αυτή η μεταφορά πόρων έχει μετριάσει την παρακμή τους αλλά δεν «ήταν ικανή συνθήκη να φέρουν τις νησιωτικές οικονομίες σε καλύτερη κατάσταση».

⁴² Η διαπίστωση αυτή έγινε αρχικά από τη μελέτη «EUROISLANDS», όπου περιφέρειες με υψηλό κκ ΑΕΠ λόγω τουρισμού διαπίστωναν διαρθρωτικές αδυναμίες σε ότι αφορά στην ανταγωνιστικότητα και στην καινοτομία που υπονόμωσαν το μέλλον τους. Από τότε υπάρχουν διαπιστώσεις φορέων (πχ. Επιμελητήρια- INSULEUR&EOAEN) που επιβεβαιώνουν αυτή τη κατάσταση και ζητούν την ανατροπή της μέσω στοχευμένων νησιωτικών πολιτικών

⁴³ Η ανάλυση των δεδομένων για τα ευρωπαϊκά νησιά τη περίοδο της κρίσης σε σχέση με τις εξελίξεις στην ηπειρωτική ΕΕ παρουσιάστηκε πρόσφατα: Katsounis Y., Spilanis I., Lekakou M., Kizos A., Chatziefstathiou M., Mitropoulou A., 2022, *The effects of the financial crisis on social cohesion and sustainable development on island regions of EU, 18th Conference of ISISA on islands: nature and culture, Zadar, June 2022*

Πιστεύουν ότι οι «επενδύσεις είναι συχνότερα ένας καταλληλότερος τρόπος για να αντιμετωπιστούν οι τοπικές (περιφερειακές) ανάγκες, υιοθετώντας δομικές αλλαγές». Οι επενδύσεις όμως αυτές πρέπει να είναι κατάλληλες ώστε να αξιοποιούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των νησιών με βάση τις υπάρχουσες ευκαιρίες πάνω σε μια νέα αναπτυξιακή βάση που να οδηγεί στη βιώσιμη ανάπτυξη.

Κατά συνέπεια η νησιωτικότητα θα πρέπει να θεωρηθεί σήμερα ως ένα μόνιμο φυσικό χαρακτηριστικό που επηρεάζει αρνητικά, άμεσα και έμμεσα, την ελκυστικότητα των νησιών, με βάση την επικρατούσα άποψη, που πρεσβεύει ότι οι εξωτερικές οικονομίες και οι οικονομίες συγκέντρωσης, ευνοούν τις υψηλές συγκεντρώσεις (εκπαιδευμένου) πληθυσμού, δραστηριοτήτων και υποδομών. Η χαμηλή ελκυστικότητα έχει ως συνέπεια τη χαμηλή επίδοση των νησιών σε όρους βιώσιμης ανάπτυξης και δημιουργεί άνισες ευκαιρίες μεταξύ αυτών των περιοχών και της ηπειρωτικής χώρας.

Η Πράσινη Βίβλος για την Εδαφική Συνοχή έχει ήδη υπογραμμίσει ότι οι διαφορετικές εδαφικές δυνατότητες μπορεί να αποτελέσουν τη βάση για μια βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη: «(...) οι διαφορετικές εδαφικές δυνατότητες των περιφερειών για βιώσιμη οικονομική μεγέθυνση και δημιουργία θέσεων εργασίας στην ΕΕ πρέπει να προσδιοριστούν και να κινητοποιηθούν (...)».

Η ανάπτυξη δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο σε υπάρχουσες δραστηριότητες και σε ήδη «αναγνωρισμένους» πόρους, που στη πλειοψηφία των ελληνικών νησιών, αλλά και ευρύτερα αυτών της Μεσογείου, είναι το τρίπτυχο «ήλιος, θάλασσα, άμμος». Η αναπτυξιακή διαδικασία σε παγκόσμιο επίπεδο είναι δυναμική, αποκαλύπτοντας «νέους» πόρους, υλικούς και άυλους, τους οποίους το τοπικό σύστημα οφείλει να προσδιορίσει και να κεφαλαιοποιήσει. **Η πρόκληση για τα νησιά** είναι να αξιοποιήσουν το διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον και να κάνουν χρήση των χαρακτηριστικών της νησιωτικότητας ως πλεονεκτημάτων, δημιουργώντας **μια «νησιωτική ελκυστικότητα»**. Για να γίνει αυτό απαιτείται να αναγνωριστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι επιπτώσεις τους και να χαραχθούν οι **κατάλληλα προσαρμοσμένες πολιτικές**.

Ποιά θα μπορούσε να είναι η στρατηγική των νησιών μετά τη διάρκεια του 21^{ου} αιώνα βασισμένη στα χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας, στα ισχυρά σημεία αλλά και στους περιορισμούς των νησιών καθώς και στις ευκαιρίες που προέρχονται από το ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον; Η ανάλυση SWOT (Ισχυρών και Αδύνατων Σημείων, Ευκαιριών και Κινδύνων) αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο για να απαντήσει σε τέτοιου είδους ερωτήματα, αλλά και το κατάλληλο βήμα ώστε να προσεγγισθεί το ερώτημα: «Ποιές πολιτικές μπορεί να είναι οι κατάλληλες για την βελτίωση της ελκυστικότητας των νησιών και τη διασφάλιση ότι η αναπτυξιακή τους πορεία ανταποκρίνεται στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης».

Βάσει της προηγούμενης ανάλυσης περί ελκυστικότητας (τόσο σε ότι αφορά την εκτίμηση τους όσο και την ταξινόμηση τους από τους ενδιαφερόμενους φορείς), τα ισχυρά σημεία, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι κίνδυνοι των νησιών μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

Στα **Ισχυρά Σημεία** των νησιών, καταγράφεται η ποιότητα ζωής και το φυσικό και πολιτιστικό τους κεφάλαιο: Η Ποιότητα Ζωής (χαμηλό καθημερινό stress σε μια μικρής κλίμακας κοινωνία, σε ένα τοπίο & περιβάλλον υψηλής ποιότητας, κοντά στη φύση με περιορισμένη ανθρώπινη παρέμβαση, σε σχέση με τις αστικές περιοχές κ.λπ.) αποτελεί ένα πλεονέκτημα που πρέπει να διατηρηθεί⁴⁴ αλλά και να αξιοποιηθεί, δημιουργώντας νέες θέσεις απασχόλησης αλλά και μια διαφορετική ελκυστικότητα από εκείνη των αστικών και γενικά των άλλων περιοχών. Το υψηλής ποιότητας και πυκνότητας φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και η ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα συνδυάζονται με το γεγονός ότι τα νησιά έχουν, σε μεγάλο βαθμό, χαμηλή κατάτμηση της φύσης

---

⁴⁴ Οι τοπικοί φορείς έχουν αναγνωρίσει τη «ποιότητα ζωής» ως ένα σημαντικό στοιχείο στη πορεία για βιώσιμη ανάπτυξη.

από τεχνητές περιοχές. Αυτό το πλεονέκτημα δεν έχει αξιοποιηθεί για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (πχ. καλλιτεχνικά επαγγέλματα, επαγγέλματα σχετικά με την διαχείριση φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος) ή με την «ανακαινισμένη» χρήση παραδοσιακών χώρων (κτιρίων και άλλων εγκαταστάσεων) και δραστηριοτήτων πχ. για τη παραγωγή ασφαλών τροφίμων ποιότητας και τοπικής αυθεντικότητας, ανάπτυξη αλιευτικού τουρισμού, λειτουργία θεματικών ακαδημιών, καλλιτεχνικών δρώμενων κλπ. Αντίθετα, αυτοί οι αναντικατάστατοι και μη ανανεώσιμοι πόροι καταναλώνονται στο πλαίσιο ενός χαμηλής προστιθέμενης αξίας τουρισμού. Το παλαιό πλεονέκτημα των νησιών, ως κόμβων του παγκόσμιου θαλάσσιου δικτύου, μπορεί να αξιοποιηθεί και πάλι με ένα διαφορετικό αναπτυξιακό υπόδειγμα βασισμένο στην ποιότητα ζωής (slow food, slow tourism, slow economy, slow but qualitative life) και όχι στη ποσότητα ή και την πολυτέλεια των καταναλισκόμενων αγαθών και υπηρεσιών (πχ. real estate πολυτελείας).

Σε ότι αφορά τις **Αδυναμίες**, η νησιωτικότητα επηρεάζει άμεσα και μόνιμα μερικούς από τους σημαντικότερους παράγοντες της ελκυστικότητας, όπως προσπελασιμότητα, οικονομίες κλίμακας, μικρή αγορά με επίπτωση στις οικονομίες συγκέντρωσης, υπηρεσίες δημόσιου συμφέροντος και ιδιωτικές υπηρεσίες. Όλες οι παραπάνω παράμετροι αυξάνουν το κόστος επενδύσεων (εγκατάστασης) και λειτουργίας για επιχειρήσεις, νοικοκυριά και κράτος. Τα εμπόδια που συνδέονται άμεσα πρέπει να μετριαστούν με τις κατάλληλες πολιτικές. Εστιασμένες πολιτικές πρέπει επίσης να βελτιώσουν το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού, τη διείσδυση νέων τεχνολογιών, την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και λοιπές καταστάσεις που συσσωρεύουν αδυναμίες. Την ίδια στιγμή πρέπει να γίνει ξεκάθαρο ότι τα προϊόντα των νησιών δεν μπορούν να γίνουν ανταγωνιστικά στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια αγορά, αλλά ούτε καν στην εθνική αγορά μέσω χαμηλών (ανταγωνιστικών) τιμών, καθώς είναι αδύνατον να επιτευχθεί χαμηλό κόστος παραγωγής, ανεξάρτητα από το ποια πολιτική θα εφαρμοστεί.

Οι παράμετροι των **Ευκαιριών και Κινδύνων**, που συνοψίζονται στον Πίνακα 8, αποτελούν κοινά ζητήματα στα νησιά ανεξάρτητα του μεγέθους, της χωροθέτησης και του επιπέδου ανάπτυξης τους. Οι Ευκαιρίες πρέπει να «αδραχθούν» καθώς τώρα υπάρχει ανάγκη για την αναβάθμιση του περιβάλλοντος της επιχειρηματικότητας με «ήπια» έργα υποδομών. Λιγότερο απτά στοιχεία του ενεργητικού πρέπει να αξιοποιούνται που να ενισχύουν το εδαφικό κεφάλαιο και να καθιστούν μια περιοχή ικανή να συνειδητοποιήσει τις ικανότητές της⁴⁵. Ο ακριβής τρόπος εξαρτάται από τη κάθε περιοχή» (ESPON 2006, p.79).

Ποιο συγκεκριμένα τα νησιά πρέπει να εκμεταλλευτούν **ευκαιρίες** που προσφέρουν:

- Οι Νέες τεχνολογίες, σε τομείς όπως της επικοινωνίας, της πληροφόρησης, της πληροφορικής, της παραγωγής κλπ και τις εφαρμογές τους, που μειώνουν την αρνητική επίπτωση της νησιωτικότητας (μικρό μέγεθος και απομόνωση). Οι νέες ευέλικτες τεχνολογίες μπορεί να είναι επίσης επωφελείς για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και για την παροχή υπηρεσιών όπως εκπαίδευση και έρευνα, υγεία, πληροφόρηση, πολιτιστικές και άλλες δραστηριότητες.
- Άλλες τεχνολογικές αλλαγές (ανάπτυξη νέων μορφών ανανεώσιμης ενέργειας, τεχνολογίες μερικής υποκατάστασης στη χρήση φυσικών πόρων, πρόοδος στον τομέα των μεταφορών κλπ) μπορεί να έχουν θετικό αποτέλεσμα στους περιορισμούς που θέτει η νησιωτικότητα.
- Η μετακίνηση των ανθρώπινων προτιμήσεων προς τη ποιότητα, όπως εκφράζεται από την αυξανόμενη ζήτηση διαφόρων ομάδων πληθυσμού (όπως επιχειρηματιών και στελεχών επιχειρήσεων, ελεύθερων επαγγελματιών καλλιτεχνών, ερευνητών και γενικότερα ατόμων με οικονομική άνεση) να κατοικούν σε περιοχές με υψηλής ποιότητας φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Σε αυτή την περίπτωση η παροχή μιας ευρείας γκάμας υπηρεσιών δημοσίου

---

⁴⁵ Η μελέτη αναφέρεται στο γεγονός ότι τα κεφάλαια (ενεργητικό) των νησιών που πρέπει να αξιοποιηθούν, γιατί αυτά βρίσκονται σε αφθονία, είναι όχι τα κλασικά υλικά κεφάλαια, αλλά περισσότερο άυλα και λιγότερο προφανή: πχ. η ανάδειξη μονοπατιών αντί του οδικού δικτύου, ο ρόλος της ποιότητας, του ελεύθερου χρόνου όπως παρουσιάζονται στη συνέχεια.

συμφέροντος (οικονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες) καθώς και η εξασφάλιση πρόσβασης μέσω διαδικτύου σε πολλές διάφορες άλλες «ανέσεις»⁴⁶ φαίνεται να είναι προαπαιτούμενο⁴⁷.

- Η αύξηση της σημασίας των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου. Και πάλι τα νησιά που μπορούν να προσφέρουν πολλές ευκαιρίες για υπηρεσίες τέτοιου τύπου, μπορούν να μετατραπούν σε ελκυστικές περιοχές.
- Η πράσινη οικονομία με χαμηλές εισροές πόρων και χαμηλές εκροές αποβλήτων, που αποτελεί ένα παγκόσμιο αίτημα, συμβαδίζει με την χαμηλή διαθεσιμότητα πόρων των νησιών.

Οι **Κίνδυνοι**, όπως η κλιματική αλλαγή, η παγκοσμιοποίηση, ή αύξηση των τιμών ενέργειας κλπ έχουν παγκόσμια σημασία αλλά θα επηρεάσουν περισσότερο τα νησιά που είναι οικονομικά και περιβαλλοντικά περισσότερο εύθραυστα από την ηπειρωτική χώρα.

Για παράδειγμα, καθώς οι μεταφορές είναι ήδη ιδιαίτερα ακριβές για τα νησιά, συγκρινόμενες με ότι συμβαίνει στην ηπειρωτική χώρα και Ευρώπη, στην κάθε αύξηση των τιμών ενέργειας (όπως συμβαίνει στις μέρες μας), το κόστος στα νησιά μπορεί να αυξηθεί με ένα δυσανάλογο τρόπο, καθώς ήδη οι τιμές για την ίδια απόσταση είναι υψηλότερες στα νησιά απ' ότι στην ηπειρωτική χώρα⁴⁸.

Το ίδιο ισχύει με την κλιματική αλλαγή: η ανύψωση της στάθμης της θάλασσας απειλεί περισσότερο τα νησιά, με το περιορισμένο έδαφος και με τη μεγάλη συγκέντρωση του ενεργητικού και του τεχνητού κεφαλαίου στην απειλούμενη με εξαφάνιση παράκτια ζώνη, απ' ότι τις ηπειρωτικές περιοχές. Η διαθεσιμότητα νερού είναι επίσης μια κρίσιμη παράμετρος, καθώς η μείωση των βροχών, παράλληλα με την άνοδο της θερμοκρασίας, μπορεί να μειώσει δραματικά την διαθεσιμότητα νερού τουλάχιστον στα μεσογειακά νησιά. Επίσης οι παράκτιοι υδροφόροι ορίζοντες είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στις επιπτώσεις από την κλιματική αλλαγή⁴⁹. Η αύξηση της θερμοκρασίας και η κλιματική αλλαγή απειλεί επίσης την τουριστική δραστηριότητα στη Μεσόγειο. Για παράδειγμα η διάβρωση των παραλιών προκαλείται από μια αυξημένη συχνότητα των κυμάτων που χτυπούν στις ρίζες των βράχων και απομακρύνουν, με περισσότερο αποτελεσματικό τρόπο, τα αποσαθρωμένα εδάφη από την ακτή (λόγω των αλλαγών στη θερμοκρασία και των βροχοπτώσεων κατά τη διάρκεια του χρόνου).

Τα αποθέματα ψαριών κινδυνεύουν σοβαρά με εξαφάνιση εξ αιτίας της πίεσης που δέχονται από την αλιευτική δραστηριότητα αλλά και από τη ρύπανση των θαλασσών. Στη Μεσόγειο και ειδικά στο Αιγαίο Πέλαγος έχει γίνει υπερ-εκμετάλλευση των αποθεμάτων με αποτέλεσμα η παράκτια αλιεία να είναι προβληματική για τους ντόπιους κατοίκους⁵⁰. Αυτή η εξέλιξη έχει ιδιαίτερα σοβαρές επιπτώσεις στα μικρά νησιά, όπου οι άλλες ευκαιρίες απασχόλησης είναι πρακτικά ανύπαρκτες.

---

⁴⁶ Οι «ανέσεις» δεν ταυτίζονται με τη πολυτέλεια, αλλά με τις βασικές ανάγκες όπως τις βλέπει η σύγχρονη κοινωνία

⁴⁷ Η προσέγγιση των digital nomads απαιτεί την εξασφάλιση αυτών των προϋποθέσεων

⁴⁸ «Η αύξηση των τιμών ενέργειας θα έχει αρνητικές συνέπειες στην προσπελασιμότητα, ειδικά των αγροτικών και περισσότερο απομονωμένων (απομακρυσμένων) περιοχών. Οι περιοχές αυτές ήδη έχουν χαμηλότερη προσπελασιμότητα και υψηλότερα μεταφορικά κόστη θα κάνει συνθετότερο το πρόβλημα. Κατά συνέπεια οι ανισότητες μεταξύ περιοχών με υψηλή και χαμηλή προσπελασιμότητα πιθανόν θα αυξηθούν (ESPON, 2006, p.7). Το Μεταφορικό Ισοδύναμο (M.I.) είναι μια πολιτική προσαρμοσμένη στο να αντιμετωπίσει ακριβώς το ειδικό πρόβλημα της ασυνέχειας και του υψηλότερου κόστους ενέργειας και μεταφοράς και πρέπει να συνεχίσει να εφαρμόζεται τουλάχιστον όπως αρχικά σχεδιάστηκε.

⁴⁹ ESPON, 2010, *New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories*, p. 88-89

⁵⁰ Η υπεραλίευση, που γίνεται σε διεθνή και εθνικά ύδατα εκτός ΕΕ από αλιευτικούς στόλους που δεν τηρούν τους ευρωπαϊκούς περιορισμούς, αλλά και η «ερασιτεχνική αλιεία» αποτελούν τεράστια προβλήματα που καταδεικνύουν ότι δεν αρκούν οι τοπικές παρεμβάσεις αν δεν υπάρχουν οι σωστές εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές, αλλά και διεθνείς συμφωνίες. Έτσι, η κοπή αλιευτικών σκαφών που πριμοδοτήθηκε από την ΕΕ για να μειωθεί η πίεση στα ιχθυοαποθέματα της Μεσογείου κατηγορείται ότι διέλυσε τις τοπικές κοινωνίες χωρίς να έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αντίθετα θετικά παραδείγματα από προστατευόμενες θαλάσσιες περιοχές δεν φαίνεται να διαχέονται ανάλογα.

Τέλος, η παγκοσμιοποίηση έχει ήδη θέσει τις «παραδοσιακές ανταγωνιστικές δραστηριότητες» όπως είναι η γεωργία και η μεταποίηση τροφίμων, ο τουρισμός, και η αλιεία σε πρόσθετο ανταγωνισμό με τις ανταγωνιστικές, λόγω χαμηλού κόστους, χώρες. Η καινοτομία (σε συνδυασμό με την ποιότητα και τη διαφοροποίηση) είναι ο μοναδικός τρόπος να μείνουν τα νησιά αυτά ανταγωνιστικά.

Η παραπάνω ανάλυση παρουσιάζεται σχηματικά στον Πίνακα 8, που ακολουθεί.

Πίνακας 8.: SWOT analysis για τα νησιά

Ισχυρά σημεία	Αδύνατα σημεία
<ul style="list-style-type: none"> - Ποιότητα ζωής - Φυσικό Κεφάλαιο - Πολιτιστικό Κεφάλαιο - Αίσθηση ασφάλειας - Ισχυρή πολιτιστική ταυτότητα βασισμένη σε διαφοροποιημένη «βιωματική ταυτότητα» κάθε νησιού. 	<ul style="list-style-type: none"> - Απομόνωση και χαμηλή προσβασιμότητα: - Περιορισμένο μέγεθος αγοράς/ Χαμηλός αστικός δυναμισμός - Μονο-δραστηριότητα/ Ευθραυστότητα οικονομίας - Υψηλό κόστος παροχής Υπηρεσιών Δημοσίου Συμφέροντος - Χαμηλή κάλυψη από Υπηρεσίες Δημοσίου Συμφέροντος (υγεία, εκπαίδευση κλπ) ειδικά στα μικρά νησιά - Έλλειψη από τοπικό εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό εξ αιτίας περιορισμένων ευκαιριών απασχόλησης και κατάρτισης - Χαμηλό επίπεδο καινοτομίας - Περιορισμένη χρήση τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας - Περιορισμένες δυνατότητες απασχόλησης και καριέρας
Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
<ul style="list-style-type: none"> - Ποιότητα ζωής - Βιωσιμότητα – Περιβαλλοντική Διαχείριση - Αυξημένη ζήτηση για προϊόντα διατροφής ποιοτικά και ασφαλή - Αυξημένη ζήτηση για τουρισμό ειδικού ενδιαφέροντος - Πολιτιστική και Δημιουργική Οικονομία - Οικονομία της (Δεύτερης) Κατοικίας - Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας - Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας 	<ul style="list-style-type: none"> - Κλιματική αλλαγή, Σπανιότητα νερού, Διάβρωση Ακτών, ανύψωση στάθμης Θάλασσας - Οικονομική κρίση/ Μείωση Μεταβιβαστικών Πληρωμών Δημοσίου - Παγκοσμιοποίηση/ Αυξημένος ανταγωνισμός για προϊόντα και υπηρεσίες που ενσωματώνουν χαμηλή προστιθέμενη αξία (χαμηλή ένταση κεφαλαίου και χαμηλών προσόντων εργατικό δυναμικό) - Αύξηση τιμών ενέργειας - Εξαφάνιση αλιευτικών αποθεμάτων

Η προηγούμενη ανάλυση αφορά το σύνολο των νησιών και μπορεί να εξειδικευτεί περαιτέρω, ανά κατηγορία, ειδικά σε σχέση με τις αδυναμίες – μειονεκτήματα.

Πίνακας 9: Μειονεκτήματα ανά κατηγορία νησιών

Νησιά με υψηλή πίεση και θετική φυσική κίνηση	Νησιά με υψηλή πίεση αλλά αρνητική και πολύ αρνητική φυσική κίνηση	Νησιά που έχουν και χαμηλή πίεση και αρνητική φυσική κίνηση
<ul style="list-style-type: none"> - Υψηλή αλλοίωση του αστικού και αγροτικού τοπίου - Υψηλή πίεση στους περιβαλλοντικούς πόρους - Υψηλή πίεση στις τοπικές κοινωνίες (υπερτουρισμός) - Υψηλή μονοκαλλιέργεια και υψηλή εποχικότητα του τουρισμού 3S - Έλλειψη συστήματος παρακολούθησης και διαχείρισης του τουρισμού - Έλλειψη συστήματος ολοκληρωμένης παρακολούθησης της κατάστασης στο νησί που να συνδέεται με τον επιχειρησιακό σχεδιασμό 	<ul style="list-style-type: none"> - Συνεχιζόμενη δημογραφική συρρίκνωση παρά την αυξημένη τουριστική πίεση - Αλλοίωση του αστικού και αγροτικού τοπίου - Πίεση στις τοπικές κοινωνίες - Πίεση στους περιβαλλοντικούς πόρους - Υψηλή μονοκαλλιέργεια και πολύ υψηλή εποχικότητα του τουρισμού 3S - Έλλειψη συστήματος παρακολούθησης και διαχείρισης του τουρισμού - Έλλειψη συστήματος ολοκληρωμένης παρακολούθησης της κατάστασης στο νησί που να συνδέεται με τον επιχειρησιακό σχεδιασμό 	<ul style="list-style-type: none"> - Συνεχιζόμενη οικονομική και δημογραφική συρρίκνωση - Έλλειψη συστήματος ολοκληρωμένης παρακολούθησης της κατάστασης στο νησί που να συνδέεται με τον επιχειρησιακό σχεδιασμό

3.3. Προτάσεις για τη διαμόρφωση μιας Νησιωτικής στρατηγικής (άξονες προτεραιότητας και προϋποθέσεις)

Το γεγονός ότι τα νησιά έχουν ειδικά χαρακτηριστικά και μόνιμα φυσικά εμπόδια δεν θα πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι τα νησιά είναι «μειονεκτικές» περιοχές που έχουν ανάγκη κοινωνικής πολιτικής για να επιβιώσουν, σε λογική αντίστοιχη με τα μειονεκτούντα άτομα. Αντιθέτως, τα **νησιά χρειάζονται τη σωστή στρατηγική και τις ειδικές πολιτικές** που θα επιτρέψουν να αξιοποιηθούν αυτά τα χαρακτηριστικά μέσα στο ευρωπαϊκό και το διεθνές περιβάλλον. Η ανάλυση SWOT έχει υπογραμμίσει τα ισχυρά στοιχεία των νησιών και έχει αποκαλύψει τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις που τα νησιά αντιμετωπίζουν μέσα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Η σωστή χρήση της παραπάνω ανάλυσης, στο πλαίσιο της Στρατηγικής «ΕΥΡΩΠΗ 2020» που αναπτύχθηκε από την ΕΕ και παραμένει ισχυρή, παρά τις λεκτικές διαφοροποιήσεις, μπορεί να οδηγήσει στην επεξεργασία μιας Στρατηγικής «Νησιά 2030+», προσαρμόζοντας τις νησιωτικές ιδιαιτερότητες, δυνατότητες και ανάγκες στις Ευρωπαϊκές κατευθυντήριες γραμμές. Στον Πίνακα 9 προτείνονται τρεις άξονες προτεραιότητας για τα νησιά, σε αντιστοιχία με τις ευρωπαϊκές:

Πίνακας 9: Άξονες Προτεραιότητας για τη Νησιωτική Στρατηγική 2030+⁵¹

Στρατηγική ΕΥΡΩΠΗ 2020	Στρατηγική Νησιά 2030+
1. Έξυπνη μεγέθυνση: ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση και στη καινοτομία	1. Ποιοτικά Νησιά: εστιάζοντας σε επώνυμα, διαφοροποιημένα και ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες που χρησιμοποιούν τοπικούς πόρους προορισμένα σε ειδικές αγορές
2. Βιώσιμη Μεγέθυνση: προωθώντας μια οικονομία περισσότερο αποτελεσματική στη χρήση των πόρων, πράσινη και ανταγωνιστική	2. Πράσινα νησιά: μείωση της χρήσης και αύξηση της επανάχρησης των σπάνιων πόρων όπως το νερό, η γη, η ενέργεια στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών
3. Μεγέθυνση χωρίς αποκλεισμούς: προωθώντας μια οικονομία υψηλής απασχόλησης που να έχει ως αποτέλεσμα κοινωνική και εδαφική συνοχή	3. Νησιά ίσων Ευκαιριών: δίνοντας τις ίδιες ευκαιρίες σε νησιωτικές επιχειρήσεις και πληθυσμούς ώστε να επιτύχουν όπως στην Ευρωπαϊκή Ηπειρωτική χώρα

Αναλύοντας τα προηγούμενα περαιτέρω:

- ✓ **Η προτεραιότητα «Ποιοτικά Νησιά»** συνδέεται με το γεγονός ότι οι νησιωτικές επιχειρήσεις δεν μπορούν να ελπίζουν να γίνουν ανταγωνιστικές στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή αγορά με μια στρατηγική μαζικής και χαμηλού κόστους παραγωγής, εξ αιτίας της νησιωτικότητας (μικρό μέγεθος, μικρά αγορά, χαμηλή προσπελασιμότητα). Αντίθετα, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις όπου νησιωτικά προϊόντα βασισμένα στους τοπικούς (ιδιαίτερους) πόρους και στην τεχνογνωσία είναι ανταγωνιστικά. Αυτή η επιτυχία μπορεί να επεκταθεί και στην παραγωγή υπηρεσιών όπως ο τουρισμός αλλά και ο πολιτισμός, αντί να καταναλώνονται οι περιορισμένοι πόροι των νησιών για μια μαζική δραστηριότητα. Νέα γνώση, καινοτομία και εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό αποτελούν προαπαιτούμενα για την επιτυχία μιας τέτοιας στρατηγικής.
- ✓ **Η προτεραιότητα «Πράσινα Νησιά»** συνδέεται με τους περιορισμένους φυσικούς πόρους των νησιών. Εδώ ο στόχος είναι η μείωση της χρήσης πόρων όπως το νερό, η γη, η ενέργεια και η ανακύκλωση των αποβλήτων από τις επιχειρήσεις και τον τοπικό πληθυσμό. Το πρασίνο της νησιωτικής οικονομίας είναι τμήμα της στρατηγικής ποιότητας, αλλά αναφέρεται ξεχωριστά, δεδομένης της μεγάλης σημασίας που έχει για τη βιωσιμότητα των νησιών, ενώ παράλληλα, πολιτικές όπως η «κυκλική οικονομία» πρέπει να βρουν τις ειδικές εφαρμογές τους στα νησιά.
- ✓ **Η προτεραιότητα «Νησιά Ίσων Ευκαιριών»** συνδέεται με τον στόχο της ίσης πρόσβασης όλων των ευρωπαϊκών πολιτών στις Υπηρεσίες Γενικού (Δημόσιου) Συμφέροντος (ΥΓΣ) – που είναι μια εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση για ποιότητα ζωής και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα – όπως εκφράστηκε αρχικά στο Σχέδιο Ανάπτυξης Ευρωπαϊκού Χώρου (ESDP, 1999). Η σημασία των ΥΓΣ για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή υπογραμμίζεται στη Συνθήκη της Λισσαβόνας (άρθρο 14 και πρωτόκολλο 26).

Η προτεινόμενη στρατηγική για τα νησιά βασίζεται στο γεγονός ότι:

- 1ο. Η ανάλυση των ειδικών χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων των νησιών, των ευκαιριών που μπορούν να αξιοποιηθούν (προτεραιότητες 1&2), με ταυτόχρονη αντιμετώπιση των

⁵¹ Η ανάλυση βασίζεται στη μελέτη που εκπονήθηκε από ερευνητική ομάδα υπό τον Γ. Σπιλιάνη, για λογαριασμό του ESPON: EUROISLANDS – The Development of the Islands – European Islands and Cohesion Policy (<https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/targeted-analyses/euroislands-development-islands-%E2%80%93-european-islands>). Στα ελληνικά: Γ.Σπιλιάνης, 2012, Ευρωπαϊκά Νησιά και πολιτική συνοχής, εκδ. Gutenberg (<https://ilid.aegean.gr/wp-content/uploads/2021/07/B.30-%CE%95%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%9D%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%BF%CF%87%CE%AE%CF%82.pdf>)

μειονεκτημάτων (προτεραιότητα 3), έχουν ως απώτερο στόχο τη βελτίωση της απόδοσης των νησιωτικών οικονομιών, τη μεγιστοποίηση των ωφελειών και την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης.

2ο. Υπάρχουν ήδη σε νησιά επιτυχημένες δράσεις, σύμφωνα με αυτή τη στρατηγική, που μπορούν να θεωρηθούν ως άριστες πρακτικές ή ως δυνητικά καλές πρακτικές καθώς πολλά σχέδια βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη.

Ορισμένοι **κοινοί παράγοντες επιτυχίας** των παραπάνω περιπτώσεων μπορούν να συνοψιστούν ως ακολούθως:

- **Καλή διακυβέρνηση και τοπική στρατηγική με ενδοπεριφερειακή συνεργασία.** Στις περισσότερες περιπτώσεις, η κινητήρια δύναμη που ξεκίνησε τη δράση είναι η τοπική κυβέρνηση σε συνεργασία με διάφορους τοπικούς φορείς. Η κινητοποίηση των ενδογενών δυνάμεων αποτελεί ένα πρώτο στάδιο για την εκπόνηση και την εφαρμογή μιας στρατηγικής.
- **Διαπεριφερειακή δικτύωση.** Διεθνείς διαπεριφερειακοί οργανισμοί και προγράμματα διαπεριφερειακής συνεργασίας προσφέρουν εξωτερική επιστημονική, οργανωτική και χρηματοδοτική βοήθεια και κινητοποιούν τις μικρές και σκόρπιες περιφερειακές και τοπικές αρχές.
- **Δομές Έρευνας και Καινοτομίας** είναι αναγκαίες για τη προσαρμογή και την αποτελεσματική χρήση (με τη σχετική προσαρμογή στις τοπικές ιδιαιτερότητες) εξωγενών καινοτομιών (πχ. ανεμογεννήτριες) αλλά ακόμη και υπαρκτής τοπικής τεχνογνωσίας (πχ. παραγωγής τροφίμων). Προφανώς δεν πρέπει να λειτουργήσουν σε επίπεδο νησιού, αλλά σε επίπεδο Περιφέρειας ή ακόμη και σε εθνικό επίπεδο για επιμέρους θεματικές.
- **Νέες δεξιότητες του ανθρώπινου κεφαλαίου** θεωρούνται ως αναγκαίες για την ενίσχυση των τοπικών οικονομιών. Κατά συνέπεια οι τοπικές αρχές είναι σκόπιμο να κινητοποιήσουν και να στηρίξουν τον τοπικό πληθυσμό, που δεν έχει τα μέσα για να χρηματοδοτήσει την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων εκτός των ορίων των νησιών ή και στο εξωτερικό, καθώς και τις τοπικές επιχειρήσεις για να τους απασχολήσουν στη συνέχεια. Το ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό ατόμων που συμμετέχουν στην δια βίου εκπαίδευση στη χώρα μας και η σχεδόν παντελής του απουσία από τα νησιά αποτελεί ένα σοβαρό μειονέκτημα.
- **Πρόσθετη χρηματοδότηση** (Ευρωπαϊκή/ Εθνική / Τοπική) είναι απαραίτητη για την κινητοποίηση των τοπικών φορέων για καινοτόμες δράσεις (πχ. πράσινες στρατηγικές, δικτύωση κλπ) και τη παροχή καλύτερων δημόσιων υπηρεσιών στους νησιώτες.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες συνδέονται με την ελκυστικότητα των νησιών, όπως έχει ήδη αναλυθεί. Αλλά μέχρι τώρα η επιτυχία τους είναι περιορισμένη και τα αποτελέσματα μεμονωμένα με περιορισμένες επιπτώσεις στη συνολική κατάσταση των νησιών.⁵² Οι περισσότερο σημαντικές αιτίες γι' αυτό φαίνεται να οφείλονται στο ότι:

- οι δράσεις συνήθως αντιμετωπίζουν μερικώς το πρόβλημα της ελκυστικότητας και ιδιαίτερα τα έμμεσα αίτια και δημιουργούν τις απαραίτητες, αλλά όχι και τις ικανές συνθήκες για να μεταβάλουν ριζικά τις υπάρχουσες τάσεις
- λείπει μια συνολική στρατηγική που να υποστηρίζεται από ειδικές πολιτικές, ευρωπαϊκές και κυρίως εθνικές.

Η εφαρμογή συντονισμένων πολιτικών και ολοκληρωμένων προγραμμάτων που να αντιμετωπίζουν ταυτόχρονα όλους τους παράγοντες ελκυστικότητας θα είναι μια περισσότερο αποτελεσματική στρατηγική. Η υλοποίηση της παραπάνω στρατηγικής βασίζεται σε επενδύσεις στις επιμέρους μορφές κεφαλαίου (ανθρωπογενούς, ανθρώπινου, φυσικού, κοινωνικού), που θα πρέπει να σχεδιαστούν έτσι ώστε να αξιοποιήσουν τους πόρους από τα επιμέρους εθνικά και ευρωπαϊκά επιχειρησιακά προγράμματα.

---

⁵²Καθώς οι περισσότερες από τις παραπάνω πρωτοβουλίες είναι πρόσφατες, οι επιπτώσεις τους δεν αποτυπώνονται ακόμη στους δείκτες βιωσιμότητας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΞΟΝΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 2021-2027

Στην προηγούμενη παράγραφο δόθηκε έμφαση στη διατύπωση του οράματος και της οριζόντιας εθνικής στρατηγικής για το σύνολο του ελληνικού νησιωτικού χώρου, γεγονός που αποτελεί σημαντικό έλλειμμα της ελληνικής αναπτυξιακής πολιτικής, η οποία δεν έχει χωρική διαφοροποίηση ώστε να λάβει υπόψη τα διαφορετικά χαρακτηριστικά περιοχών όπως οι νησιωτικές και οι ορεινές περιοχές, σε σχέση με τις αστικές, τις περιαστικές, τις πεδινές και τις παράκτιες. Όραμα και στρατηγική αποτελούν στοιχεία ενός μεσο-μακροπρόθεσμου σχεδιασμού και δεν μπορεί να αλλάζουν ανά προγραμματική περίοδο.

Το ζητούμενο, σε αυτή τη φάση, είναι κατά πόσο οι άξονες αυτής της προγραμματικής περιόδου, τόσο σε ελληνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μπορούν να εξυπηρετήσουν τους στόχους μιας νησιωτικής πολιτικής.

4.1. Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΕΠΑ) 2021-2025

Οι άξονες της νέας εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής όπως καταγράφεται στο ΕΠΑ 2021-2025 είναι:

1^ο ΕΞΥΠΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΕΡΕΥΝΑ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ
	ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ
	ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
2^ο ΠΡΑΣΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
	ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
3^ο ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟΔΟΜΩΝ	ΔΙΚΤΥΑ
	ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ
	ΕΦΟΔΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΥΣΙΔΑ
4^ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΥΓΕΙΑ
	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
	ΠΑΙΔΕΙΑ
	ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ
	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ
5^ο ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑΣ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ
	ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
	ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

4.2. Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης - Περιφερειακά Προγράμματα Ανάπτυξης

Πέρα από τα νέα 5ετή Περιφερειακά Προγράμματα Ανάπτυξης (ΠΠΑ) που υποκατέστησαν το ετήσιο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) υπάρχουν και τα προγράμματα των τομεακών Υπουργείων που μπορούν, κατά περίπτωση, να χρηματοδοτήσουν έργα στα νησιά.

4.3. Νόμος 4770/2021 – Πρόγραμμα ΝΕΑΡΧΟΣ

Ειδική αναφορά θα πρέπει να γίνει στο νόμο **4770/2021(ΦΕΚ Α 15/29.1.2021)** που ψηφίστηκε από τη Βουλή, με νομοθετική πρωτοβουλία του **Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής (ΥΝΑΝΠ)**, όπου προβλέπεται ο σχεδιασμός εθνικής στρατηγικής για την ολοκληρωμένη θαλάσσια πολιτική στον νησιωτικό χώρο, ο προσδιορισμός βιώσιμων αναπτυξιακών πολιτικών καθώς επίσης

και ειδικό πρόγραμμα χρηματοδότησης παρεμβάσεων στο νησιωτικό χώρο, με την επωνυμία ΝΕΑΡΧΟΣ.

Πιο αναλυτικά, με βάση τις διαπιστώσεις ότι:

- Το τρίπτυχο «Νησιωτικότητα, Θαλάσσια οικονομία, Γαλάζια Ανάπτυξη» αποτελεί το δομικό στοιχείο της Νησιωτικής Πολιτικής
- Το 18,7% της συνολικής επιφάνειας του εδάφους της αποτελείται από νησιά, στα οποία διαμένει πληθυσμός που αντιστοιχεί στο 15,1% του συνολικού εγχώριου πληθυσμού.
- Η θάλασσα, τα νησιά και ο παράκτιος χώρος της Ελλάδος, καθίστανται μοναδικοί πλουτοπαραγωγικοί πόροι για τη χώρα, ενώ περισσότερο από το 25% του ΑΕΠ της χώρας – με όρους καθαρής παραγόμενης αξίας – προέρχεται από οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη ναυτιλία, τον τουρισμό και τα συμπληρωματικά αυτών επαγγέλματα.
- Η αδιαμφισβήτητη αυτή αξία – με όρους εισοδήματος και απασχόλησης – που καταγράφεται στο νησιωτικό και παράκτιο χώρο στην Ελλάδα, δεν αντικατοπτρίζεται στην υιοθέτηση μιας δημόσιας πολιτικής μέχρι σήμερα.
- Ο ελληνικός θαλάσσιος χώρος του Αιγαίου, της Κρήτης και του Ιονίου στην Ανατολική Μεσόγειο, έχει ταυτόχρονα διεθνή και ευρωπαϊκό χαρακτήρα. Η διατήρηση ενός οικονομικά και κοινωνικά νησιωτικού ζωτικού χώρου, αποτελεί δικλείδα προστασίας εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων και αυτό δεν πρέπει να παραγνωρίζεται από κανέναν, πόσο δε μάλλον από το Κεντρικό Κράτος.
- Η νησιωτική οικονομία της Ελλάδας διαθέτει ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά και τα οποία επιβάλλουν διακριτή αναπτυξιακή παρέμβαση: η ασυνέχεια του χώρου, ο κατακερματισμός των αγορών προϊόντων και εργασίας, οι αναλογικά αυξημένες απαιτήσεις σε υποδομές και εξοπλισμούς, το αυξημένο κόστος μεταφορών και η αδυναμία προσέγγισης στο ελάχιστο απαιτούμενο επίπεδο αναπτυξιακής βάσης.

Θεσμοθετείται η υποχρέωση για κατάρτιση της Εθνικής Στρατηγικής για την «Ολοκληρωμένη Θαλάσσια Πολιτική στο Νησιωτικό Χώρο». Η ΕΣ περιλαμβάνει σαφείς και μετρήσιμους δείκτες – στόχους τόσο στο εθνικό όσο και στο περιφερειακό επίπεδο, συγκεκριμένες πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης και αναφέρεται στο σύνολο των διαθέσιμων πόρων που μπορούν να αξιοποιηθούν για το σκοπό αυτό.

Μεταξύ των βασικών αρχών της νέου θεσμικού πλαισίου συγκαταλέγονται:

- η διασφάλιση της διακριτής αντιμετώπισης των μικρών και πολύ μικρών νησιών με υιοθέτηση ειδικών προγραμμάτων,
- η άσκηση ειδικής αναπτυξιακής πολιτικής για τα νησιά,
- ενίσχυση κοινοβουλευτικού έργου και παρουσίας στην αρμόδια επιτροπή,
- η υιοθέτηση Ειδικών Προγραμμάτων για τομεακές πολιτικές στο νησιωτικό χώρο.

Προτεραιότητες – «ελάχιστοι» τομείς παρέμβασης

Η Εθνική Στρατηγική περιλαμβάνει ειδικούς αναπτυξιακούς στόχους που σχετίζονται κατ' ελάχιστο με τους κάτωθι τομείς:

- Λιμενική Πολιτική – Θαλάσσιοι Λιμένες
- Κρίσιμες Υποδομές Ενέργειας και Διαχείρισης Υδατικών πόρων
- Ακτοπλοΐα– Θαλάσσιες Μεταφορές
- Ενίσχυση νησιωτικής ανταγωνιστικότητας & επιχειρηματικότητας – Νησιωτικά παραγωγικά πρότυπα
- Θαλάσσια Επιτήρηση και Στρατηγική Ασφάλειας στη Θάλασσα
- Γαλάζια Επαγγέλματα – Απασχόληση και επενδύσεις στη Γαλάζια Οικονομία
- Θεσμική Ενδυνάμωση – Ψηφιακή Διακυβέρνηση
- Τεχνική υποστήριξη υλοποίησης δράσεων ιδιαίτερα στα μικρά νησιά

Μέσα αποτελεσματικής Διακυβέρνησης

- Ετήσια Έκθεση Αξιολόγησης Πολιτικών στο Νησιωτικό Χώρο. Μέχρι την 31η Μαρτίου εκάστου έτους το Συμβούλιο Νησιωτικής Πολιτικής συντάσσει και υποβάλλει στον Υπουργό Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής έκθεση αξιολόγησης και αποτίμησης αποτελεσμάτων και επιπτώσεων των πολιτικών που εφαρμόστηκαν στο νησιωτικό χώρο κατά το αμέσως προηγούμενο έτος. Η έκθεση παρουσιάζεται από τον Υπουργό Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής στην αρμόδια Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων εντός του πρώτου εξαμήνου εκάστου έτους.
- Εθνικό Μητρώο Φορέων Θαλάσσιας Οικονομίας. Εγκαθίσταται στη Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής του Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής Εθνικό Μητρώο Φορέων Θαλάσσιας Οικονομίας, στο οποίο δύνανται να εγγραφούν φορείς που δραστηριοποιούνται στους τομείς που σχετίζονται με την Εθνική Στρατηγική. Η εγγραφή των ως άνω φορέων στο Μητρώο έχει ως σκοπό την προώθηση της Εθνικής Στρατηγικής, καθώς και τη χαρτογράφηση και το συντονισμό των εγγεγραμμένων φορέων, ιδίως στα πεδία της θαλάσσιας οικονομίας και ανάπτυξης, της Γαλάζιας Οικονομίας και της νησιωτικότητας.
- Ειδικό Πρόγραμμα Θεσμικής Ενδυνάμωσης Φορέων της Θαλάσσιας Οικονομίας. Θεσπίζεται ειδικό πρόγραμμα χρηματοδότησης, στο οποίο εντάσσονται δράσεις, μελέτες και ενέργειες για τη θεσμική ενδυνάμωση των φορέων της θαλάσσιας οικονομίας. Το Πρόγραμμα Θεσμικής Ενδυνάμωσης αφορά κυρίως τη χρηματοδότηση ερευνών - μελετών για τη συστηματική παρακολούθηση της αγοράς PolicyPaper «Θεσμοθέτηση Ολοκληρωμένης Θαλάσσιας Πολιτικής στο Νησιωτικό Χώρο» και την ανάπτυξη επαρκώς τεκμηριωμένων προτάσεων στο πλαίσιο συμμετοχής σε διαβουλεύσεις ή/ και εισηγήσεις επί του περιεχομένου της Εθνικής Στρατηγικής.
- Πλατφόρμα Ενιαίας Παρακολούθησης και Τεκμηρίωσης στους τομείς της Εθνικής Στρατηγικής. Δημιουργείται υποδομή υπό μορφή πληροφοριακού συστήματος ως μηχανισμός παρακολούθησης και τεκμηρίωσης δεδομένων που συμβάλουν στη λήψη αποφάσεων ή/και τη διαχείριση γνώσης στα πεδία της Εθνικής Στρατηγικής, καθώς και παροχής πληροφόρησης σε σχέση με τα δεδομένα αυτά υπο μορφή SharingKnowledgePlatform). Η Πλατφόρμα Ενιαίας Παρακολούθησης και Τεκμηρίωσης διαθέτει συνεκτική και λειτουργική αρχιτεκτονική και συμβάλλει στην αναβάθμιση των ειδικών στόχων της Εθνικής Στρατηγικής και στο στρατηγικό και επιχειρησιακό συντονισμό των δομών και υπηρεσιών του Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής.

Χρηματοδοτικά Εργαλεία και Μηχανισμοί

- Χρηματοδότηση Έργων Δημοσίου Χαρακτήρα - Πρόγραμμα ΝΕΑΡΧΟΣ. Στο πλαίσιο υλοποίησης δράσεων της Εθνικής Στρατηγικής, οι φορείς της Γενικής Κυβέρνησης δύνανται να συνομολογούν επενδυτικά δάνεια με το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων για τη χρηματοδότηση έργων δημοσίου χαρακτήρα («Πρόγραμμα Νέαρχος»). Η εξυπηρέτηση των δανείων του Προγράμματος «Νέαρχος» χρηματοδοτείται από το εθνικό ή το συγχρηματοδοτούμενο σκέλος του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) του Υπουργείου Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής και έχει στόχο την υλοποίηση αναγκαίων έργων υποδομής, ενέργειας και περιβάλλοντος.
- Πρόγραμμα Χρηματοδότησης Νησιωτικής Επιχειρηματικότητας. Το Πρόγραμμα Νησιωτικής Επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει κατάλληλο μίγμα χρηματοδοτικών εργαλείων και μηχανισμών και αποσκοπεί στη δίκαιη, βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της νησιωτικής οικονομίας, συμβάλλοντας στην αντιμετώπιση των ατελειών της αγοράς, των σοβαρών διαταραχών λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης, αλλά και των ειδικών συνθηκών και χαρακτηριστικών του νησιώτη επιχειρηματία. Θα παρέχει στήριξη επί του λειτουργικού κόστους της νησιώτικης επιχείρησης, πρόσβαση στην αγορά χρήματος, ενίσχυση εξωστρέφειας και εξαγωγών κοκ.

- ο Ταμείο Θαλάσσιας – Γαλάζιας Οικονομίας, για τη χρηματοδότηση δράσεων για την ανάπτυξη και προώθηση της καινοτόμου επιχειρηματικότητας στον τομέα της θαλάσσιας οικονομίας και ιδίως στον τομέα της Γαλάζιας Οικονομίας, όπως ορίζεται στην ενωσιακή νομοθεσία, καθώς και στους τομείς ναυτιλιακής τεχνολογίας, του ναυτιλιακού ή/ και ναυπηγικού εξοπλισμού, ανάπτυξης εφαρμογών και χρήση τεχνολογίας, πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) στους ανωτέρω τομείς.

Πεδίο εφαρμογής της εθνικής στρατηγικής είναι:

- οι αμιγώς νησιωτικές περιφέρειες της χώρας, δηλαδή Κρήτη, Ιόνιο (συμπεριλαμβανομένης της Λευκάδας), Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο,
- οι περιφέρειες με νησιωτικά συμπλέγματα ή μεμονωμένα νησιά, δηλαδή Ανατολική Μακεδονία Θράκη, Θεσσαλία, Αττική, Στερεά Ελλάδα, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Ελλάδα, καθώς και
- η Εύβοια και η Ελαφώνησος Λακωνίας.

4.4. Πρόγραμμα «Αντώνης Τρίτσης»

Οι άξονες του προγράμματος είναι:

- 1ος. **Πολιτική προστασία** (απόκτηση εξοπλισμού και μέσων και ενίσχυση της διοικητικής ικανότητας για την αποτελεσματική εκτέλεση των ανατιθέμενων καθηκόντων), προστασία της δημόσιας υγείας και ιδίως δράσεις προστασίας του πληθυσμού από την εξάπλωση της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, δράσεις τεχνικής βοήθειας των δικαιούχων για την εφαρμογή του Προγράμματος.
- 2ος. **Ποιότητα ζωής και εύρυθμη λειτουργία των πόλεων, της υπαίθρου, των οικισμών** (κατασκευή απαραίτητων έργων υποδομής, προστασία αδέσποτων κ.ά. καθώς και ενίσχυση της διοικητικής ικανότητας και ανταπόκρισης των ΟΤΑ),
- 3ος. **Περιβάλλον** (βιώσιμη ανάπτυξη με έντονο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, δράσεις εξοικονόμησης ενέργειας, δράσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, διαχείριση υδάτων, υγρών και στερεών αποβλήτων κ.α.),
- 4ος. **Ψηφιακή σύγκλιση** [τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), εφαρμογές διαδικτύου των πραγμάτων (Internet of Things), έξυπνες ψηφιακές τεχνολογίες, με εφαρμογή στην τοπική διοικητική πρακτική και την καθημερινότητα των πολιτών και στόχο τον μετασχηματισμό των πόλεων σε «έξυπνες πόλεις»],
- 5ος. **Κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη** (δράσεις κοινωνικής συνοχής για την αποτελεσματική εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης για όλους τους πολίτες καθώς και ειδικών προγραμμάτων για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, με βασική στόχευση την άρση ή τον μετριασμό του κοινωνικού αποκλεισμού),
- 6ος. **Παιδεία, πολιτισμός, τουρισμός και αθλητισμός** (όπως ανέγερση σχολείων, αξιοποίηση δημοτικής περιουσίας, εναλλακτικός τουρισμός κ.ά.).

4.5. Χρηματοδοτήσεις του Πράσινου Ταμείου

Σημαντική βοήθεια μπορεί να προέλθει και από τις χρηματοδοτήσεις του **Πράσινου Ταμείου** του οποίου σκοπός είναι η ενίσχυση της ανάπτυξης, μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος με την διαχειριστική, οικονομική, τεχνική και χρηματοπιστωτική υποστήριξη προγραμμάτων, μέτρων, παρεμβάσεων και ενεργειών που αποβλέπουν στην ανάδειξη και αποκατάσταση του περιβάλλοντος, τη στήριξη της περιβαλλοντικής πολιτικής της χώρας και την εξυπηρέτηση του δημόσιου και κοινωνικού συμφέροντος.

4.6. Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης - Ε.Σ.Π.Α. 2021-2027 (ΕΣΠΑ 2021-27)

Το **ΕΣΠΑ 2021-27** θα αποτελέσει και την τρέχουσα προγραμματική περίοδο τον κύριο χρηματοδότη δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων. Οι Δήμοι είναι τελικοί δικαιούχοι πολλών πράξεων με βάση το σχεδιασμό που γίνεται από τις Περιφέρειες της χώρας με τις διαχειριστικές Αρχές. Οι **άξονες πολιτικής του ΕΣΠΑ** που αποτυπώνονται σε κάθε ένα από τα ΠεΠ 2021-27 και εξειδικεύονται με διαφορετικό τρόπο είναι:

- **Στόχος Πολιτικής 1** : Μια εξυπνότερη Ευρώπη, μέσω της προώθησης του καινοτόμου και έξυπνου οικονομικού μετασχηματισμού
- **Στόχος Πολιτικής 2** : Μια πιο πράσινη Ευρώπη με χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, μέσω προώθησης της δίκαιης μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας, των πράσινων και γαλάζιων επενδύσεων, της κυκλικής οικονομίας, της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, της πρόληψης και της διαχείρισης των κινδύνων
- **Στόχος Πολιτικής 3** : Μια πιο διασυνδεδεμένη Ευρώπη, μέσω της ενίσχυσης της κινητικότητας και των περιφερειακών διασυνδέσεων
- **Στόχος Πολιτικής 4** : Μια πιο κοινωνική Ευρώπη, μέσω της υλοποίησης του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων.
- **Στόχος Πολιτικής 5** : Μια Ευρώπη πιο κοντά στους πολίτες της, μέσω της προώθησης της βιώσιμης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης των αστικών, αγροτικών και παράκτιων περιοχών, καθώς και μέσω της στήριξης τοπικών πρωτοβουλιών

Ειδικά σε ότι αφορά στον άξονα 5, προβλέπεται να υπάρξουν **ολοκληρωμένα προγράμματα τύπου ΤΑΠΤοΚ** (Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων) με αντίστοιχη φιλοσοφία με αυτή των Leader, ανάλογα με την εξειδίκευση που έχει δώσει στο ΠεΠ η Περιφέρεια.

Συμπληρωματικά με τα ΠεΠ μπορούν να λειτουργήσουν τα προγράμματα Leader που υλοποιούν οι Τοπικές Ομάδες Δράσεις και περιλαμβάνουν εκτός από ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις.

4.7. Ταμείο Ανάκαμψης

Το **Ταμείο Ανάκαμψης** αποτελεί την τρέχουσα περίοδο ένα σημαντικό χρηματοδοτικό εργαλείο που έρχεται να αναθερμάνει τις ευρωπαϊκές οικονομίες που έχουν πληγεί από πολλαπλές κρίσεις. Οι πυλώνες του Ταμείου Ανάκαμψης είναι:

- 1^ο: Πράσινη Μετάβαση
- 2^ο: Ψηφιακή Μετάβαση
- 3^ο: Απασχόληση – Δεξιότητες – Κοινωνική Συνοχή
- 4^ο: Ιδιωτικές επενδύσεις και μετασχηματισμός της οικονομίας

Αν και οι πόροι του ταμείου Ανάκαμψης δεν έχουν κατανεμηθεί χωρικά, η σταδιακή εξειδίκευση τους σε θεματικές πολιτικές μπορεί να δώσουν τη δυνατότητα για χρηματοδοτήσεις μεμονωμένων έργων όπως πχ. αναβάθμιση ιαματικών πηγών μέσα από τον σχετικό άξονα δράσης του Υπουργείου Τουρισμού.

4.8. Γαλάζια Οικονομία και Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιεργειών (Ε.Τ.Θ.Α.Υ.)

Στο ευρύτερο ελληνικό θαλάσσιο χώρο και ειδικότερα, στο Αιγαίο Πέλαγος υπάρχει εξαιρετικά μεγάλος αριθμός και εκτεταμένες Περιοχές Περιορισμού Αλιείας (ΠΠΠ και όχι Θαλάσσιες

Προστατευόμενες Περιοχές, ΘΠΠ), στην συντριπτική πλειοψηφία των οποίων απαγορεύεται η άσκηση αλιευτικών δραστηριοτήτων με συρόμενα ή κινητά εργαλεία σε μόνιμη βάση.

Οι Περιοχές Περιορισμού Αλιείας (ΠΠΑ) που προσδιορίστηκαν και χαρτογραφήθηκαν καλύπτουν το 56,2% της περιοχής του Αιγαίου και εξ αυτών οι ΠΠΑ που αφορούν μόνιμο περιορισμό των αλιευτικών δραστηριοτήτων καλύπτουν το 38% της ίδιας περιοχής, ενώ οι ΠΠΑ που αφορούν τον εποχιακό περιορισμό των αλιευτικών δραστηριοτήτων καλύπτουν το 27,6%.

Για να χαρακτηριστεί μία περιοχή ως Θαλάσσια Προστατευόμενη Περιοχή (ΘΠΠ), και να ρυθμιστεί η αλιεία μέσα σε αυτή, με βάση την Κοινή Αλιευτική Πολιτική και τον Κανονισμό της Μεσογείου, απαιτείται σχέδιο διαχείρισης με συγκεκριμένες προδιαγραφές που προβλέπονται από τον GFCM (Γενική Επιτροπή Αλιείας για την Μεσόγειο του FAO).

Για τον σκοπό αυτό είναι αναγκαία η εκπόνηση μελέτης διαχείρισης των αποθεμάτων η οποία τεκμηριώνει τόσο την ανάγκη για προστασία και την απαγόρευση συγκεκριμένων περιοχών, όσο και τη λήψη άλλων μέτρων. Επίσης, απαιτείται είτε να υπάρχουν μετρήσεις για τα αποθέματα από το παρελθόν, είτε να ξεκινήσουν και να διαρκέσουν τουλάχιστον 3 με 5 έτη, ώστε να τεκμηριώνεται η αναγκαιότητα. Η έγκριση της χρηματοδότησης μίας τέτοιας μελέτης δεν είναι εύκολη, ενώ υποχρεωτικά απαιτείται να διασφαλισθεί η χρηματοδότηση και της παρακολούθησης της κατάστασης των αποθεμάτων μετά των χαρακτηρισμό της ΘΠΠ.

Μία άλλη σημαντική δραστηριότητα που εντάσσεται στο πλαίσιο της γαλάζιας ανάπτυξης είναι οι υδατοκαλλιέργειες, που σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της Στρατηγικής για τη Γαλάζια Ανάπτυξη. Ο Σχεδιασμός της χώρας, για την περίοδο 2021-2030, περιλαμβάνει τον Στρατηγικό Στόχο και το Όραμα για τον κλάδο, όπου ως Στρατηγικός Στόχος ορίστηκε η βιώσιμη (περιβαλλοντικά και οικονομικά) και κοινωνικά υπεύθυνη ανάπτυξη της υδατοκαλλιέργειας που θα πραγματοποιηθεί με την υλοποίηση ειδικών στόχων και δράσεων, ανά τομέα, στην κατεύθυνση αύξησης της παραγωγής προϊόντων και κυρίως αύξησης της ανταγωνιστικότητας.

Ο Κανονισμός της Ε.Ε. για το νέο Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας, Αλιείας και Υδατοκαλλιέργειας (ΕΤΘΑΥ), μέσα από το οποίο θα γίνει η χρηματοδότηση των έργων στον τομέα της αλιείας, παρέχει μεγαλύτερη ελευθερία σε σχέση με το προηγούμενο Ταμείο προκειμένου τα Κράτη-Μέλη να σχεδιάσουν και να υλοποιούν δράσεις οι οποίες θα είναι ευέλικτες.

Ο νέος κανονισμός θα εξακολουθήσει να παρέχει οικονομική στήριξη στους αλιείς για την ανάκτηση και συλλογή απορριμμάτων και απολεσθέντων αλιευτικών εργαλείων και να χρηματοδοτεί την κατάλληλη επεξεργασία σε λιμένες και τόπους εκφόρτωσης, όπως αναφέρεται στην οδηγία για τις λιμενικές εγκαταστάσεις παραλαβής.

Ευκαιρίες χρηματοδότησης από το ΕΤΘΑΥ (2021-2027)

Η ανανέωση των γενεών και η διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων στην παράκτια αλιεία μικρής κλίμακας θα υποστηριχθούν από το ΕΤΘΑΥ. Ειδικότερα, η δημιουργία και ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων στον τομέα από αλιείς νεαρής ηλικίας και η στήριξη κατά την ίδρυση της επιχείρησής τους.

Επιπλέον, προβλέπεται να ενθαρρύνονται οι βιώσιμες αλιευτικές πρακτικές στην παράκτια αλιεία μικρής κλίμακας, με αυξημένη χρηματοδότηση, καθώς οι αλιείς μικρής κλίμακας εξαρτώνται ιδιαίτερα από τα υγιή αλιευτικά αποθέματα τα οποία αποτελούν την κύρια πηγή εισοδήματός τους. Επίσης, θα υποστηριχθεί η υγιεινή και ασφάλεια εργασίας στο σκάφος, η μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, η λήψη μέτρων για τον μετριασμό των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας κτλ.

Ενδεικτικές ενέργειες που θα μπορούσαν να χρηματοδοτηθούν από το νέο ΠΑΛΥΘ και για τις οποίες εξετάζεται η δυνατότητα ένταξής τους στο νέο Πρόγραμμα για την περίοδο 2021 - 2027 (πηγή: ΥΠΑΑΤ/ΓΔΑ), θα μπορούσαν να είναι και οι παρακάτω:

- Κατασκευή σε τοπικό επίπεδο και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον παραδοσιακών αλιευτικών εργαλείων, αλλά και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον παραδοσιακών τεχνικών αλιείας.
- Εκπαίδευση που θα παρέχεται από παλαιότερους αλιείς σε νεότερους, που ενδιαφέρονται να ακολουθήσουν το επάγγελμα, για την κατασκευή και χρήση των προαναφερόμενων φιλικών προς το περιβάλλον παραδοσιακών αλιευτικών εργαλείων και τεχνικών, ενίσχυση κατά προτεραιότητα νέων αλιέων που θα τις χρησιμοποιούν (διαδοχή των γενεών).
- Στόχευση ειδών που βρίσκονται σε καλή κατάσταση, λιγότερο εμπορικών και ξενικών εδώδιμων ειδών, και εκδηλώσεις για την προώθησή τους, στο πλαίσιο σχετικών ομάδων (π.χ. ομάδων γυναικών αλιέων).
- Διοργάνωση εκδηλώσεων για ανταλλαγή γνώσεων και πρακτικών με αλιείς άλλων περιοχών
- Δημιουργία ή εκσυγχρονισμός δομών τυποποίησης και επεξεργασίας των προϊόντων τους, εμπλοκή των γυναικών και των οικογενειών των αλιέων, αλλά και των κατοίκων των τοπικών κοινοτήτων, επιχειρήσεων για την διάθεσή τους (καταστήματα, εστιατόρια, ξενώνες με παροχή γευμάτων κτλ) ή για απευθείας πώλησή τους στους τελικούς καταναλωτές.
- Συμμετοχή αλιέων παράκτιας αλιείας μικρής κλίμακας σε συνδιαχείριση περιοχών, ειδικά όσων εντάσσονται στο δίκτυο NATURA 2000.
- Διαφοροποίηση δραστηριοτήτων, για συμπλήρωση του εισοδήματος, όπως π.χ. αλιευτικός τουρισμός με επίδειξη μεθόδων κατασκευής παραδοσιακών εργαλείων ή παραδοσιακών μεθόδων μεταποίησης αλιευτικών προϊόντων. Υποστήριξη- οργάνωση δράσεων, σε συνδυασμό με τουριστικές λοιπές υποδομές.

Παράλληλα με την αλιευτική τους δραστηριότητα οι αλιείς, κυρίως της μικρής παράκτιας αλιείας μπορούν να αναζητήσουν μία εναλλακτική μορφή δραστηριότητας που έχει σχέση πχ με τον τουρισμό, την τυποποίηση, μεταποίηση και άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που αναπτύσσεται σε τοπικό επίπεδο. Στόχος είναι η ενίσχυση του εισοδήματος των αλιέων που δραστηριοποιούνται στην παράκτια ζώνη, η στήριξη της τοπικής οικονομίας και η ανάπτυξη των παράκτιων περιοχών.

Στην κατηγορία των εναλλακτικών μορφών απασχόλησης συγκαταλέγεται και ο αλιευτικός τουρισμός ο οποίος τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μια δυναμική ανάπτυξη. Η ενασχόληση με τον αλιευτικό τουρισμό περιορίζει την αλιευτική δραστηριότητα και επομένως μειώνεται η πίεση στα ιχθυοαποθέματα, εξασφαλίζοντας έτσι μία Βιώσιμη ανάπτυξη. Οι νέες πηγές εισοδήματος μπορεί να συμβάλλουν στη διατήρηση των αλιέων στο επάγγελμα και την ενίσχυση της ελκυστικότητας του κλάδου, ώστε ηλικιακά νεότερα άτομα να ασχοληθούν με την αλιεία. Παράλληλα παρέχοντας υπηρεσίες σχετικά με το επάγγελμά τους οι αλιείς μπορούν να συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τη βιώσιμη αλιεία και τις υπεύθυνες καταναλωτικές επιλογές. Τέλος ο αλιευτικός τουρισμός μπορεί να συνδυαστεί και με άλλες δραστηριότητες όπως: γαστρονομικές εμπειρίες με έμφαση στα ψάρια και τα θαλασσινά, παρουσίαση εθίμων και συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, γνωριμία με τα θαλάσσια οικοσυστήματα και τα οικοσυστήματα εσωτερικών υδάτων της ευρύτερης περιοχής κλπ.

Για το σκοπό αυτό, ωστόσο, απαιτείται κατάρτιση των αλιέων, ως προς τις δυνατότητες του αλιευτικού τουρισμού σε σχέση και με άλλες δραστηριότητες.

4.9. Λοιπά ευρωπαϊκά προγράμματα

Πέραν των προηγούμενων, υπάρχουν και άλλα προγράμματα που μπορούν να καλύψουν στοχευμένες ανάγκες όπως:

- Το **LIFE**, που αποτελεί το κύριο χρηματοδοτικό μέσο της ΕΕ για το περιβάλλον με ετήσιες προσκλήσεις που αλλάζουν τομείς στόχευσης,
- το **HORIZON** που αφορά κύρια στην έρευνα και στη καινοτομία αλλά μπορεί να είναι χρήσιμο μέσα από συνεργασίες με επιστημονικούς φορείς να καλύψει εξειδικευμένες ανάγκες,

- το **INTERREG** που έχουν ως στόχο να αντιμετωπίσουν κοινές διασυνοριακές και διακρατικές προκλήσεις, να στηρίξουν συνέργιες μέσω κοινών εταιρικών σχημάτων και να εδραιώσουν δυνατές συνεργασίες με γνώμονα την ισορροπημένη οικονομική, κοινωνική και χωρική ανάπτυξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στο οποίο εμπλέκονται κύρια αλλά όχι αποκλειστικά Περιφερειακές Αυτοδιοικήσεις. Ειδικά το INTERREGMED έχει εκπονήσει προγράμματα για τον βιώσιμο τουρισμό και θα συνεχίζει στη κατεύθυνση αυτή με μεγάλη έμφαση
- το **ESPON** που εστιάζει στη βελτίωση της εδαφικής συνοχής της ΕΕ μέσα από δράσεις που αφορούν περισσότερο περιφέρειες αλλά και πόλεις.

4.10. Συμπερασματικά

Από την παράθεση των αξόνων των κύριων επιχειρησιακών και χρηματοδοτικών προγραμμάτων,⁵³ από τα οποία προέρχεται και το 90% των πόρων της αυτοδιοίκησης, φαίνεται ότι καλύπτονται όλοι οι τομείς στους οποίους αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Η αξιοποίηση τους, με τρόπο που να επιλύει τα διαρθρωτικά προβλήματα των νησιών «σκοντάφτει» σε δύο σημεία που έχουν ήδη επισημανθεί στην εισαγωγή του παρόντος κειμένου:

- Στην **έλλειψη οράματος και σχεδίου προσαρμοσμένου στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ανάγκες του νησιού**, που «υποκαθίσταται» από τις προκηρύξεις – «σειρήνες» χρηματοδοτήσεων που δημοσιεύονται διαρκώς στο πλαίσιο της υλοποίησης των διαφόρων ευρωπαϊκών, εθνικών, περιφερειακών, τομεακών προγραμμάτων, οι οποίες αποπροσανατολίζουν το σύστημα αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο
- Στην **έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού** στους δήμους αλλά και στις περιφέρειες για να εκπονήσουν και να υλοποιήσουν αυτό το επιχειρησιακό σχέδιο, σε συνεργασία με τα ενδιαφερόμενα μέρη της τοπικής κοινωνίας, στο πλαίσιο της λειτουργίας των οργάνων διαβούλευσης. Η έλλειψη αυτή «υποκαθίσταται» από ιδιώτες μελετητές που παρεμβαίνουν ad hoc με τα αποτελέσματα που γνωρίζουμε στις τελευταίες δεκαετίες.

Οι προβλέψεις του Ν.3852/10 περί επιχειρησιακού σχεδιασμού και περί διαβούλευσης, που είχαν εισαχθεί ακριβώς για να αντιμετωπίσουν τις δομικές παθογένειες που αναφέρθηκαν προηγούμενα, δεν βελτίωσαν τα πράγματα, αφού ατόνησαν στη συνέχεια. Οι διατάξεις που καθιστούν τη ΜΟΔ και την Ε.Ε.Τ.Α.Α. βοηθούς των μικρών ΟΤΑ στην ωρίμανση και υλοποίηση έργων, θα αποτελέσουν ένα σημαντικό εργαλείο αντιμετώπισης της έλλειψης ανθρώπινου δυναμικού και ειδικά τεχνικής επάρκειας στους μικρότερους νησιωτικούς και άλλους δήμους.

Μια άλλη παθογένεια του συστήματος «σχεδιασμού» είναι η επικέντρωση στο θέμα των υποδομών και γενικότερα των «hard» δράσεων και η παντελής αγνόηση των παραμέτρων άσκησης ή έστω επηρεασμού της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής μέσα από την αξιοποίηση των υπάρχοντων εργαλείων, μέσα από “soft” δράσεις. Έτσι, **προτιμώνται ακριβές δράσεις αμφιβόλου αποτελέσματος, έναντι δράσεων μικρού κόστους αλλά πιθανά μεγαλύτερου αποτελέσματος**, αφού θα έχουν πολλαπλασιαστικές επιδράσεις.

Ας αναφέρουμε ένα παράδειγμα που αφορά στην κυρίαρχη δραστηριότητα, τον τουρισμό. Πόσα νησιά, ακόμη και τα πιο τουριστικά, διαθέτουν ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης για το βιώσιμο τουρισμό που να περιλαμβάνει:

- Παρατηρητήριο Τουρισμού και Φορέα Διαχείρισης και Προβολής Προορισμού - DMMO (που λόγω της νησιωτικής ιδιαιτερότητας θα αφορά το σύνολο του νησιού και των δραστηριοτήτων

⁵³ Η ΕΕΤΑΑ έχει εκπονήσει έναν οδηγό χρηματοδοτήσεων που τον επικαιροποιεί διαρκώς ώστε να μην χρειάζεται να προχωρήσουμε σε μια λεπτομερή παρουσίαση που από τη στιγμή που θα γραφεί είναι ήδη απαξιωμένη από τις εξελίξεις https://www.eetaa.gr/eetaa/fundings/index.php?tag=view_xrimatodotiseis

- του) και θα λειτουργεί με βάση τους κανόνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού
- Εφαρμογή ολοκληρωμένης στρατηγικής διαχείρισης προορισμού,
  - Ανάπτυξη σχεδίου για την αντιμετώπιση επί μέρους θεμάτων όπως της εποχικότητας, της κλιματικής αλλαγής, των standards αειφορίας και ασφάλειας, μηχανισμών αντιμετώπισης κρίσεων, της ικανοποίησης επισκεπτών, επιχειρηματιών και κατοίκων, την εφαρμογή πρακτικών πράσινης παραγωγής και κατανάλωσης, τη μείωση των στερεών αποβλήτων, της ρύπανσης από θόρυβο και φωτισμό, συστήματα μεταφορών χαμηλών επιπτώσεων κλπ;

Είναι αλήθεια ότι δράσεις για τον τουρισμό απουσιάζουν από τον σχεδιασμό ακόμη και των νησιωτικών ΟΤΑ⁵⁴, πόσο μάλλον δράσεις για τους άλλους οικονομικούς κλάδους. Και, ενώ τα θέματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι δημοτικές αρχές των νησιών αναφορικά με τη διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων, νερού, κυκλοφοριακού, προσβασιμότητας, διαχείρισης δημόσιων χώρων και ειδικά παραλιών κ.λπ. είναι προβλήματα τα οποία οφείλονται στην τουριστική πίεση, σε ελάχιστες περιπτώσεις υπάρχουν βασικές πληροφορίες που να καταγράφουν και να αξιολογούν το αποτύπωμα του τουρισμού ώστε να σχεδιαστούν οι βέλτιστες (από πλευράς κόστους και αποτελεσματικότητας) πολιτικές και δράσεις.

Κατά συνέπεια, στη δεύτερη φάση του έργου θα αξιοποιηθούν τα συμπεράσματα των ερωτηματολογίων προς τους δημάρχους των νησιών, ώστε να αποτυπωθεί η άποψή τους σε ότι αφορά την κατάσταση του νησιού τους, το «έλλειμμα ελκυστικότητας» του νησιού τους και τις προτεραιότητες των δράσεων. Στη συνέχεια, θα γίνει η σύνδεση μεταξύ προτεραιοτήτων που θα αντιμετωπίζουν προβλήματα με ένα λειτουργικό τρόπο, όπου θα υπάρχει εσωτερική σύνδεση μεταξύ διαπιστωμένου προβλήματος, αιτίας, δράσεων δημιουργίας κεφαλαίων και αναμενόμενων αποτελεσμάτων που θα συμβάλουν στην άρση των αιτιών που δημιουργούν τα προβλήματα όπως παρουσιάστηκε στο σχήμα 1 (σ.8).

Στην ανάλυση που προηγήθηκε καταδεικνύεται ότι:

- Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών (νησιωτικότητα) έχουν ως συνέπεια η ελκυστικότητα τους να διαφοροποιείται από αυτή των ηπειρωτικών περιοχών, με κυριότερο αίτιο το αυξημένο κόστος λειτουργίας επιχειρήσεων, νοικοκυριών & κράτους αλλά και την ευθραυστότητα του συστήματος από πλευράς οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής
- Η διαφοροποίηση αυτή απαιτεί διαφορετική προσέγγιση-πολιτική «ομπρέλα» σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο που να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες αυτές
- Οι ιδιαιτερότητες αυτές οδηγούν σε μια διαφορετική αναπτυξιακή στρατηγική στον νησιωτικό χώρο που βασίζεται στο τρίπτυχο: ποιοτικά, πράσινα και ίσων ευκαιριών νησιά.

⁵⁴ Η ΕΕΤΑΑ εκπόνησε σχετικό οδηγό που δίνει τις βάσεις για έναν ορθολογικό τουριστικό σχεδιασμό μαζί με τα εργαλεία του https://www.eetaa.gr/eetaa/tourismos/20220405_egxeiridio_touristikou_sxediasμου_kai_provolhs.pdf
https://www.eetaa.gr/eetaa/tourismos/odhgos_sxediasμου_toyristikhs_anaptyxhs-links.pdf
https://www.eetaa.gr/eetaa/tourismos/ergaleia_sxediasμου_toyristikhs_anaptyxhs.pdf

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- OECD, 2020, Regional Policy for Greece post 2020, ed. OECD – Territorial Reviews, p.341
- Κίζος Θ., Σπιλάνης Γ. 2016, Άτλας των νησιών, εκδ. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σ. 117
- Σπιλάνης Γ. 2012, Ευρωπαϊκά νησιά κι πολιτική συνοχής, εκδ. Gutenberg, σ. 243
- Σπιλάνης Γ, Ιωσηφίδης Θ., Κίζος Θ, 2004, Στρατηγικές Ανάπτυξης σε Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές, εκ. Gutenberg, σ.333.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην α' φάση της παρούσας εμπειρογνωμοσύνης εξετάσθηκαν:

- Οι ιδιαιτερότητες της νησιωτικότητας και οι συνέπειές της στην ελκυστικότητα των νησιών, δηλαδή στην προσέλκυση δραστηριοτήτων και κατοίκων
- Η υφιστάμενη κατάσταση των νησιών και τα προβλήματα που εντοπίζονται σε ότι αφορά την απόκλιση από την υλοποίηση των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης
- Η ταξινόμηση των νησιών με βάση επιλεγμένες μεταβλητές που αποτυπώνουν από τη μια μεριά τις δημογραφικές τάσεις και από την άλλη την τουριστική πίεση
- Οι γενικές κατευθύνσεις μιας νησιωτικής πολιτικής που μπορεί να αντιμετωπίσει τα διαρθρωτικά προβλήματα και τα οποία έχουν ως αίτιο το συνδυασμό χαμηλής ελκυστικότητας για μόνιμη κατοικία και για ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων εκτός τουρισμού

Στην β' φάση αντικείμενο αποτελεί:

- Η αποτύπωση των παραγόντων ελκυστικότητας που αναγνωρίζουν οι δήμαρχοι των νησιών και η παρουσίαση αυτών που θεωρούν ότι αποτελούν προτεραιότητα τους⁵⁵
- Η διατύπωση προτάσεων κατηγοριών δράσεων, τόσο οριζόντιων (για το σύνολο του νησιωτικού χώρου) όσο και ανά ομάδα ομοειδών νησιών, με βάση τα τρέχοντα χρηματοδοτικά εργαλεία και τους άξονες δράσης τους. Όπως προαναφέρθηκε, στόχος είναι ο κάθε νησιωτικός δήμος, με βάση το όραμα και το στρατηγικό σχέδιο που θα συντάξει, θέτοντας έτσι τις αναπτυξιακές του προτεραιότητες, να μπορεί να επιλέξει από μια «εργαλειοθήκη» δράσεων, εκείνες τις δράσεις που θα επιτρέψουν να επιτύχει με τον καλύτερο τρόπο τους στόχους του.
- Η διατύπωση προτάσεων για την διευκόλυνση της υλοποίησης των στόχων μέσα από ολοκληρωμένες παρεμβάσεις όπως είναι οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ) και τις δυνάμεις που πρέπει να κινητοποιηθούν προς το σκοπό αυτό.

Με δεδομένο ότι απώτερος στόχος όλων είναι η βιώσιμη ανάπτυξη, αποτελεί απαραίτητο βήμα η σύνδεση των προβλημάτων βιωσιμότητας που έχουν αναλυθεί στην πρώτη φάση, με τα αίτια που τα προκαλούν (παράγοντες ελκυστικότητας) ώστε να εντοπιστούν οι αναγκαίες προτεραιότητες που στη συνέχεια να αποτυπωθούν σε δέσμες έργων και δράσεων που θα στοχεύουν στην αντιμετώπιση των αιτίων αυτών (βλ. Α' φάση, σχήμα 1). **Υπογραμμίζεται για μια ακόμη φορά ότι, η ελκυστικότητα αφορά τόσο στην εγκατάσταση νέων ή διατήρηση υφιστάμενων επιχειρήσεων, εφόσον υπάρχουν ή διαμορφώνονται οι συνθήκες ώστε αυτές να είναι οικονομικά ανταγωνιστικές και επομένως βιώσιμες, όσο και στην διατήρηση ή εγκατάσταση νέων κατοίκων, εφόσον υπάρχουν ή διαμορφώνονται οι συνθήκες ποιότητας ζωής που επιθυμούν και οι κατάλληλες συνθήκες εργασίας.** Κρίσιμο στοιχείο που πρέπει να επαναληφθεί εδώ είναι ότι η νησιωτικότητα δεν επιτρέπει την εφαρμογή των «κλασσικών» παραγόντων ελκυστικότητας (πχ. υψηλές συγκεντρώσεις πληθυσμού, αφθονία πρώτων υλών, συγκοινωνιακός κόμβος, ύπαρξη υψηλού επιπέδου καινοτομίας και εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού που εργάζεται σε τεχνολογικά προηγμένες επιχειρήσεις κ.λπ.). Μπορεί όμως να δημιουργήσει παράγοντες **με βάση τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, με έμφαση στην ιδιαίτερη ποιότητα ζωής της μικρής κλίμακας και της άμεσης επαφής με τη φύση.** Ακόμη και στην περίπτωση που επιλεγεί ως στρατηγική η προσέλκυση των ψηφιακών νομάδων η προσέγγιση τους στα νησιά δεν μπορεί να γίνει με τον ίδιο τρόπο όπως σε μια πόλη ή στην ύπαιθρο. Τονίζεται

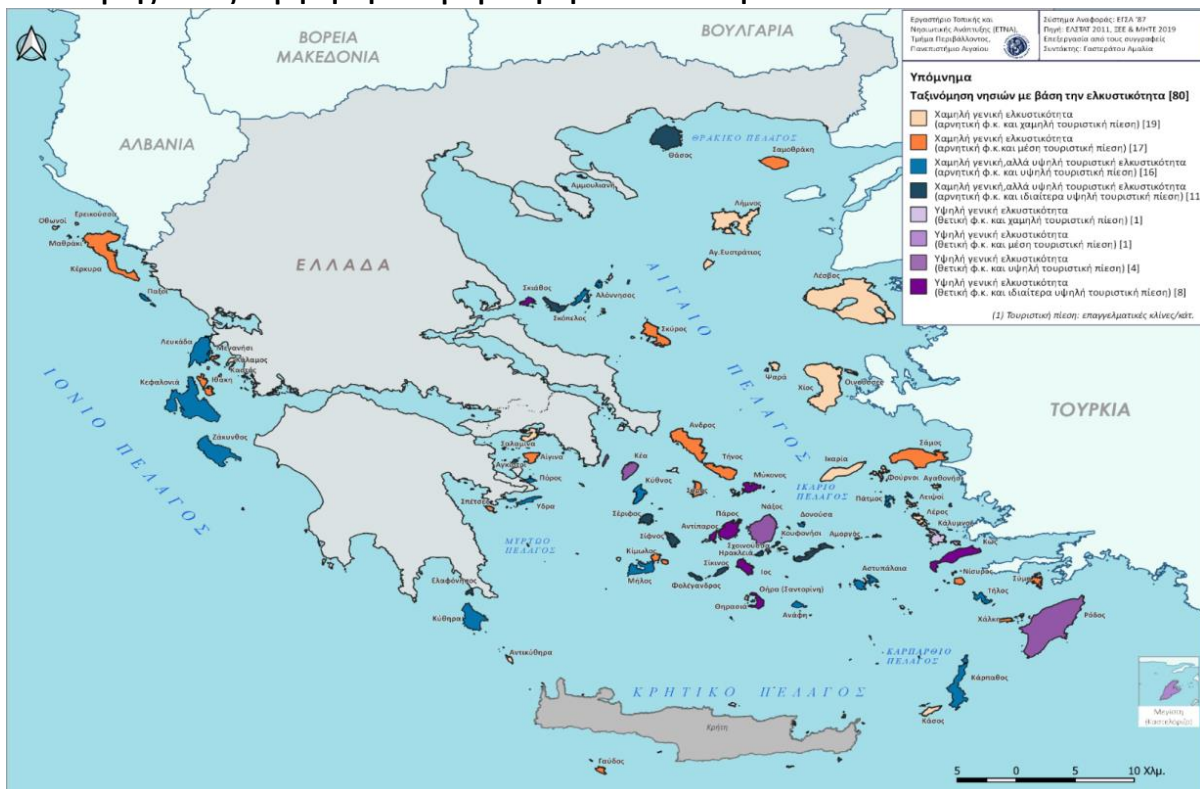
⁵⁵ Η ενότητα αυτή είχε σχεδιαστεί αρχικά να ενσωματωθεί στο παραδοτέο της α' φάσης, αλλά λόγω των προβλημάτων στη διακίνηση των ερωτηματολογίων γίνεται στο παρόν παραδοτέο.

επίσης ότι διαφορετικές επιχειρήσεις και διαφορετικοί άνθρωποι έχουν τις δικές τους προτεραιότητες σε ότι αφορά στην ελκυστικότητα ενός τόπου, πέρα από κάποιους κοινούς παράγοντες (πχ. προσβασιμότητα, υγεία, γενικές υποδομές και υπηρεσίες) και επομένως η στόχευση γίνεται στο να δημιουργηθεί τουλάχιστον μια ελάχιστη βάση παραγόντων που να συνθέτουν την ελκυστικότητα αυτή.

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, η τυπολογία των νησιών που προτείνεται τα κατατάσσει σε τρεις ομάδες:

- ⇒ **Νησιά με υψηλή ελκυστικότητα (δηλαδή θετική φυσική κίνηση κυρίως εξ αιτίας της υψηλής τουριστικής πίεσης)** που θα πρέπει να προσανατολιστούν κυρίως στη διαχείριση των πιέσεων, δίνοντας έμφαση στη διαφοροποίηση τη οικονομίας τους και/ή του τουριστικού τους προϊόντος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα εγκαταλείψουν τις προσπάθειες περαιτέρω βελτίωσης της,
- ⇒ **Νησιά με χαμηλή γενική αλλά υψηλή τουριστική ελκυστικότητα (δηλαδή υψηλή τουριστική πίεση αλλά αρνητική και πολύ αρνητική φυσική κίνηση)** που θα πρέπει να εντοπίσουν ποια είναι τα στοιχεία χαμηλής ελκυστικότητας σε ότι αφορά την μόνιμη εγκατάσταση ανθρώπων. Η αντιμετώπιση της υψηλότερης εποχικότητας του τουρισμού, που σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνά το 80% το τρίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου-Σεπτεμβρίου, θα πρέπει να αποτελέσει επίσης ζήτημα προς αντιμετώπιση,
- ⇒ **Νησιά με χαμηλή γενική ελκυστικότητα (που έχουν και χαμηλή τουριστική πίεση και αρνητική φυσική κίνηση)** που θα πρέπει να εστιάσουν στη βελτίωση τόσο της ελκυστικότητας προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τον πληθυσμό, χωρίς απαραίτητα να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στον τουρισμό.

Χάρτης 1: Ταξινόμηση νησιών με βάση την ελκυστικότητα

Πηγή: Φάση Α΄

Με βάση την συμβατική προσέγγιση περί ανάπτυξης υπάρχει μια αντίθεση μεταξύ ελκυστικότητας και βιωσιμότητας καθώς η υψηλή ελκυστικότητα, δηλαδή αυτή που οδηγεί στην

αύξηση ανθρώπων και δραστηριοτήτων σε μια περιοχή, συνεπάγεται αύξηση των χρησιμοποιούμενων πόρων και των παραγόμενων αποβλήτων και έχει αναπόφευκτα αρνητικές συνέπειες στη διατήρηση της περιβαλλοντικής ισορροπίας. Το αν καταγράφονται ζητήματα «υπερτουρισμού» ή/και υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας⁵⁶ εξαρτάται από την πραγματική κατάσταση κάθε νησιού ξεχωριστά και καλούνται οι δημοτικές αρχές μαζί με όλους τους εμπλεκόμενους, αφού τα διαπιστώσουν να τα αντιμετωπίσουν προτάσσοντας τις αντίστοιχες δράσεις.

Αντίθετα, η χαμηλή ελκυστικότητα που οδηγεί σε μείωση οικονομικής δραστηριότητας, αφήνει απόθεμα αναξιοποίητων πόρων με το ανθρώπινο δυναμικό να υποαπασχολείται ή να μεταναστεύει δημιουργώντας συνθήκες γερασμένων και μη βιώσιμων κοινωνιών. Υπάρχει και μία ενδιάμεση κατηγορία (η 2^η στη τυπολογία που προηγήθηκε) εξ αιτίας του τουρισμού: νησιά εποχιακά ελκυστικά, αποκλειστικά ως τόποι διακοπών (με υψηλή εποχικότητα που δεν ξεπερνά τους 2 με 3 μήνες), όπου όμως η τουριστική ανάπτυξη από τη μια πλευρά οδηγεί σε υψηλή πίεση, κυρίως περιβαλλοντική αλλά και κοινωνική⁵⁷, με απρόβλεπτες συνέπειες, ενώ από την άλλη δημιουργεί μια κατηγορία “νησιών-resorts”⁵⁸, αφού δεν καταφέρνει να αντιστρέψει τουλάχιστον τα δημογραφικά μεγέθη.

Επομένως οι προτάσεις θα πρέπει να στοχεύουν στο πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε μια νέα ισορροπία μεταξύ και των τριών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης, νησιά των 365 ημερών με κοινωνίες που θα λειτουργούν σε ισορροπία όλο το χρόνο. **Προφανώς δεν μπορεί να ακολουθηθεί η ίδια στρατηγική για τα νησιά και των τριών κατηγοριών, αλλά ούτε και υπάρχει κάποια «συνταγή» που μπορεί να ακολουθηθεί «στα τυφλά» χωρίς προσαρμογές** που έχουν να κάνουν με τη σημερινή κατάσταση του κάθε νησιού, το πως έφτασε σ’ αυτή και το διαθέσιμο έμπυχο δυναμικό. Ήδη στο κεφ. 3 της α’ φάσης περιγράφηκαν οι αρχές μιας στρατηγικής για βιώσιμα νησιά με χρονικό ορίζοντα το 2030+ που να εστιάζεται στο τρίπτυχο ποιοτικά, πράσινα και ίσων ευκαιριών νησιά δημιουργώντας μια ιδιαίτερη νησιωτική ελκυστικότητα, όπου τόσο το περιεχόμενο της ανάπτυξης όσο και της ποιότητας ζωής θα έχουν αναγκαία διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά των πόλεων, αλλά αρκετά κοινά στοιχεία με «μικρότερους» τόπους.

---

⁵⁶ Ο υπερτουρισμός είναι κατά βάση ανθρωπολογικό θέμα αφού αναφέρεται είτε στην μη ικανοποίηση των κατοίκων του προορισμού είτε στη μη ικανοποίηση των επισκεπτών, είτε και των δύο, λόγω των αρνητικών επιπτώσεων που συνεπάγεται η υψηλή τουριστική συγκέντρωση στη ποιότητα ζωής των πρώτων και στην τουριστική εμπειρία των δεύτερων.

⁵⁷ Η άποψη «45 ημέρες είναι, θα περάσουν και θα έχουμε πάλι την ησυχία μας» αποτυπώνει μια κατάσταση «έντασης» λόγω της παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών που οδηγεί σε συνθήκες «υπερτουρισμού σύντομης διάρκειας». Ενός υπερτουρισμού που διαταράσσει τη ποιότητα ζωής λόγω υπερεργασίας (τα 18ώρα θεωρούνται φυσιολογικά για να είναι κερδοφόρος η επιχείρηση αλλά και να επιβιώσει η οικογένεια ένα χρόνο), θορύβου, συνωστισμού, υποβάθμισης εξυπηρέτησης στις υπηρεσίες όπως υγεία, τράπεζα, εμπόριο κ.λπ.. Υπάρχει ανοχή στη κατάσταση αυτή από τη τοπική κοινωνία αφού εξασφαλίζει ένα ικανοποιητικό εισόδημα και την αποφυγή μετανάστευσης, λόγω της υψηλής εξάρτησης της οικονομικο-κοινωνικής ζωής του νησιού από τον τουρισμό.

⁵⁸ Με την έκφραση «νησί-resort» περιγράφεται η κατάσταση όπου εκτός τουριστικής περιόδου καταγράφεται οικονομική και κοινωνική υπολειτουργία της περιοχής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΩΝ ΔΗΜΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1.1. Αποτελέσματα έρευνας σε ευρωπαϊκά νησιά ως προς τους παράγοντες ελκυστικότητας

Παρουσιάζονται στη συνέχεια τα αποτελέσματα μιας παλαιότερης έρευνας που είχε πραγματοποιηθεί σε επίπεδο ευρωπαϊκών νησιών⁵⁹ και όπου είχαν εντοπιστεί από τους άμεσα ενδιαφερόμενους οι σημαντικές παράμετροι ελκυστικότητας για την κατοικία και την επιχειρηματικότητα αντίστοιχα. Η έρευνα έγινε σε Προέδρους Ευρωπαϊκών Νησιωτικών Περιφερειών και Προέδρους Επιμελητηρίων.

1.1.1. Παράγοντες ελκυστικότητας για κατοικία

Με βάση την ιεράρχηση που έδωσαν στους παράγοντες ελκυστικότητας για κατοικία, το σύστημα υγείας, η συνδεσιμότητα, η επάρκεια νερού και οι ευκαιρίες απασχόλησης κρίθηκαν ως οι σημαντικότερες.

Παράγοντες υψηλής σημασίας (1.00-3.50)
Ποιότητα του συστήματος υγείας
Συχνότητα δρομολογίων
Κανονικότητα προμήθειας νερού
Ευκαιρίες απασχόλησης
Παράγοντες μέσης σημασίας (3.51-4.00)
Ποιότητα ζωής
Ποιότητα εκπαιδευτικού συστήματος
Κανονικότητα παροχής ενέργειας
Παράγοντες μικρής σημασίας (4.01-4.85)
Κόστος ταξιδιού
Κόστος διαβίωσης
Ποιότητα περιβάλλοντος
Ποιότητα μεταφορών
Ευκαιρίες καριέρας
Κόστος γης
Σύνδεση με δίκτυο επεξεργασίας υγρών αποβλήτων
Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (4.86-5.00)
Αποτελεσματικότητα συλλογής στερεών αποβλήτων
Γλωσσική, θρησκευτική, εθνική ποικιλία
Ευκαιρίες πολιτιστικών εκδηλώσεων
Ποιότητα δημόσιων συγκοινωνιών
Ποιότητα δομημένου περιβάλλοντος
Δίκτυα εμπιστοσύνης και κοινωνικό κεφάλαιο
Ευκαιρίες κατάρτισης
Συμμετοχή σε μη κυβερνητικές οργανώσεις

⁵⁹ Γ. Σπιλιάνης, 2012, Ευρωπαϊκά νησιά και πολιτική συνοχής, εκδ Gutenberg, μετάφραση της τελικής έκθεσης του προγράμματος EUROISLANDS εκπονήθηκε για λογαριασμό του ESPON.

1.1.2. Παράγοντες ελκυστικότητας για οικονομικές δραστηριότητες

Σε ότι αφορά στους παράγοντες ελκυστικότητας για οικονομικές δραστηριότητες, οι μεταφορές (συχνότητα και κόστος), η ύπαρξη κινήτρων, η κανονικότητα της ύδρευσης και το όραμα των τοπικών αρχών αναδείχθηκαν ως πλέον σημαντικοί.

Παράγοντες υψηλής σημασίας (1.00-3.50)
Συχνότητα δρομολογίων
Οικονομικά κίνητρα
Κανονικότητα προμήθειας νερού
Όραμα τοπικών αρχών
Κανονικότητα παροχής ενέργειας
Κόστος ταξιδιού
Παράγοντες μέσης σημασίας (3.51-4.00)
Αποτελεσματικότητα διοίκησης
Κόστος εργασίας
Κόστος γης και κατασκευών
Ποιότητα μεταφορικών υπηρεσιών
Επάρκεια καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού
Ικανότητα τοπικών αρχών να λύνουν προβλήματα
Παράγοντες μικρής σημασίας (4.01-4.85)
Ποιότητα δημόσιων συγκοινωνιών
Ευρυζωνική σύνδεση
Δυνατότητα στήριξης καινοτομίας
Βαθμός εμπλοκής stakeholders σε λήψη αποφάσεων
Υποστήριξη από άλλες επιχειρήσεις
Υπηρεσίες στήριξης επιχειρήσεων
Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (4.86-5.00)
Ασφάλεια
Αποτελεσματικότητα συλλογής στερεών αποβλήτων
Σύνδεση με δίκτυο υγρών αποβλήτων
Συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις
Φυσικοί κίνδυνοι
Τεχνολογικοί κίνδυνοι.

1.2. Προβλήματα, αναπτυξιακοί στόχοι, δράσεις και εμπόδια: οι απόψεις των ελληνικών δημοτικών αρχών

Το διάστημα 22/3 έως 29/6 η ομάδα έργου απέστειλε ερωτηματολόγια στους δημάρχους των ελληνικών νησιών,⁶⁰ με στόχο να καταγράψει τις απόψεις τους για τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τους στόχους για την ανάπτυξη των νησιών τους. Από τα εβδομήντα δύο (72) ερωτηματολόγια που απέστειλε απαντήθηκαν τα είκοσι τέσσερα (24), που αντιστοιχούν σε 19 νησιά, δηλαδή το 34% του συνόλου. Ερωτηματολόγιο επίσης συμπλήρωσε και η ΠΕΔ Ιονίων Νήσων. Οι απαντήσεις που δόθηκαν, ανά κατηγορία και ανά ερώτηση, παρουσιάζονται αναλυτικά στη συνέχεια.

⁶⁰ Ο πίνακας των δημάρχων που ανταποκρίθηκαν στο ερωτηματολόγιο επισυνάπτεται στο Παράρτημα 7

1.2.1. Ιεράρχηση προκλήσεων, χαρακτηριστικών που συντελούν στην ελκυστικότητα και προβλημάτων των κατοίκων των νησιών

Ερώτηση 1: Ιεραρχήστε τις προκλήσεις των νησιών, που προκύπτουν από τα φυσικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά τους (τιμές από 1 έως 10)

Κατάταξη προκλήσεων

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1 – 2)
Οι αυξημένες τιμές στα προϊόντα και τις υπηρεσίες
Η μεγάλη απόσταση και η απομόνωση από τα «κέντρα»
Η έλλειψη σε υπηρεσίες
2.Παράγοντες μέσης σημασίας (3 – 5)
Οι περιορισμένοι και εύθραστοι φυσικοί πόροι
Η μικρή αγορά εργασίας
Η έλλειψη σε επαγγέλματα
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (6 – 7)
Οι σημαντικοί αλλά εύθραστοι πολιτιστικοί πόροι
4.Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (8 – 10)
Ο περιορισμένος κοινωνικός περίγυρος
Η ιδιόμορφη συμπεριφορά των κατοίκων στα κοινά

Ερώτηση 2: Ιεραρχήστε τα χαρακτηριστικά που θεωρείτε ότι συντελούν περισσότερο στην ελκυστικότητα ενός νησιού

Ιεράρχηση των χαρακτηριστικών που συντελούν περισσότερο στην ελκυστικότητα των νησιών [Τιμές: 1 -1 6]

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1 - 4)
Η ύπαρξη ισχυρής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς & ταυτότητας στο νησί
Η συχνή (ακτοπλοϊκή, αεροπορική) σύνδεση με την ηπειρωτική χώρα
Η ποιότητα ζωής και η αποτελεσματική διαχείριση του τουρισμού
Η παροχή ικανοποιητικού επιπέδου υπηρεσιών υγείας
2. Παράγοντες μέσης σημασίας (5 -8)
Το κόστος ζωής
Η ικανοποιητική ακτοπλοϊκή σύνδεση με άλλα νησιά με συνδυασμένες μεταφορές
Το κόστος γης και κατοικίας
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (9 - 12)
Η δυνατότητα απασχόλησης και σε άλλους τομείς εκτός του τουρισμού
Η πρόσβαση σε ικανοποιητικού επιπέδου υπηρεσίες εκπαίδευσης
Οι ανταγωνιστικές τιμές προϊόντων και αγαθών
Το κόστος λειτουργίας των επιχειρήσεων
4. Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (13 - 16)
Οι δυνατότητες απασχόλησης και προσέλκυσης εξειδικευμένου προσωπικού
Η εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας
Το κόστος κατασκευής έργων
Η πρόσβαση σε υπηρεσίες επαγγελματικής κατάρτισης

Ερώτηση 3: Ιεραρχείστε τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι των νησιών σήμερα.

Ιεράρχηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι των νησιών [Τιμές: 1 – 14]

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1 - 3)
Οι ελλείψεις σε θέματα πρωτοβάθμιας υγείας
Οι δυσκολίες στην εξυπηρέτηση των πολιτών χωρίς μετακίνηση εκτός νησιού
2. Παράγοντες μέσης σημασίας (4 - 6)
Η επάρκεια και η διαχείριση των υδάτινων πόρων
Η επίδραση του τουρισμού (εποχικότητα, επιβάρυνση)
Η δυνατότητα μετακινήσεων σε άλλα νησιά και περιοχές (πχ. με συνδυασμένες μεταφορές)
Η έλλειψη αποτελεσματικής διαχείρισης των απορριμμάτων
Οι ελλείψεις σε κοινωνικές υποδομές
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (7 - 10)
Η ποιότητα ζωής (αθλητικές και πολιτιστικές υποδομές και δραστηριότητες, ποιότητα δημόσιων χώρων)
Η επάρκεια και η ποιότητα ενέργειας
Η ανεργία
4. Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (11-14)
Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τα ακραία καιρικά φαινόμενα
Η ποιότητα των επικοινωνιακών συνδέσεων (διαδίκτυο, κινητή τηλεφωνία)
Το προσφυγικό/μεταναστευτικό

1.2.2. Ιεράρχηση πυλώνων βιώσιμης ανάπτυξης, αναπτυξιακών στόχων και αναπτυξιακών δράσεων

Ερώτηση 4: Λαμβάνοντας υπόψη σας όλα τα δυνατά και τα αδύνατα στοιχεία του τόπου σας, αλλά και τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες αυτού, πόσο μακριά ή κοντά θα εκτιμούσατε ότι βρίσκεται το νησί σας από την υλοποίηση του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης (0 πολύ μακριά – 10 πάρα πολύ κοντά στο στόχο αυτό).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των απαντήσεων το 54% θεωρεί ότι είναι «Ούτε μακριά ούτε κοντά» (4-6), το 25% «Πολύ μακριά» (0-3) και τέλος το 21% «Πάρα πολύ κοντά» (7-10).

Πολύ μακριά (0-3)	Ούτε μακριά ούτε κοντά (4-6)	Πάρα πολύ κοντά (7-10)
25%	54%	21%

Ερώτηση 5: Σε ποιόν από τους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης θεωρείτε ότι θα δίνετε προτεραιότητα, σε επίπεδο νησιού, για την υλοποίηση σχετικών πολιτικών;

Πρώτος σε προτεραιότητα πυλώνας βιώσιμης ανάπτυξης για την υλοποίηση σχετικών πολιτικών σε επίπεδο νησιού θεωρήθηκε η **Περιβαλλοντική Διατήρηση** με βαθμολογία 1,91, δεύτερος σε προτεραιότητα αναδείχθηκε η **Κοινωνική Δικαιοσύνη** με 2,43 και, τελευταίος σε προτεραιότητα η **Οικονομική Αποτελεσματικότητα** με 2,78.

Η Περιβαλλοντική Διατήρηση χαρακτηρίστηκε ως σημαντικότερη παράμετρος από 11 συμμετέχοντες, η Κοινωνική Δικαιοσύνη από 8 και η Οικονομική Αποτελεσματικότητα από 8 επίσης.

Ερώτηση 6: Με βάση την προτεραιότητα που δώσατε στους πυλώνες βιώσιμης ανάπτυξης, ιεραρχείστε τους αναπτυξιακούς στόχους που βάζετε για το νησί σας

Ιεράρχηση των αναπτυξιακών στόχων βάσει πυλώνα βιώσιμης ανάπτυξης [Τιμές: 1- 15]

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1-4)
Βελτίωση ποιότητας ζωής κατοίκων
Διατήρηση Φέρουσας Ικανότητας Περιβάλλοντος
Διαχείριση τουρισμού
Βελτίωση ανθεκτικότητας νησιού στη κλιματική αλλαγή
2.Παράγοντες μέσης σημασίας (5-8)
Προσέλκυση νέων & νέων οικογενειών
Βελτίωση δημογραφικών στοιχείων
Αύξηση αγροτικής παραγωγής
Αύξηση απασχόλησης
Αύξηση επιχειρηματικότητας
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (9-11)
Αύξηση αγροτικής παραγωγής
Μείωση του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού
Βελτίωση εμπειρίας τουριστών
4.Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (12-15)
Εκπαίδευση επαγγελματιών και εργαζόμενων
Διαφοροποίηση οικονομίας
Αύξηση παρουσίας επαγγελματιών

Ερώτηση 7. Ιεραρχείστε τους άξονες δράσης και σημειώστε τη βαρύτητα που επιθυμείτε να έχουν στο πρόγραμμα του νησιού

Ιεράρχηση των αναπτυξιακών δράσεων [Τιμές : 1 – 26]

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1-6)
Βελτίωση οδικού δικτύου
Διαχείριση πόσιμου νερού
Αναβάθμιση κοινωνικών υποδομών (παιδείας, υγείας)
Διαχείριση στερεών αποβλήτων
Προστασία και ανάδειξη φυσικών πόρων
Αναβάθμιση δημόσιων χώρων (πχ. υπογειοποίηση καλωδίων, πλακοστρώσεις, αστικό πράσινο, παιδικές χαρές, ελεύθεροι χώροι, κτλ)
Προστασία και ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς
2. Παράγοντες μέσης σημασίας (7 – 12)
Βιώσιμη νησιωτική κινητικότητα (πχ. κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, πεζόδρομοι, ποδηλατοδρόμοι, χώροι στάθμευσης, δημόσιες συγκοινωνίες, ηλεκτροκίνηση)
Διαχείριση υγρών αποβλήτων
Ενεργειακή μετάβαση & εξοικονόμηση ενέργειας
Διαχείριση περιβάλλοντος για τη μείωση των κινδύνων από πλημμύρα
Υποστήριξη αγροτικού τομέα
Αξιοποίηση δημοτικής περιουσίας
Λιμενικές εγκαταστάσεις για πολλαπλές χρήσεις (γαλάζια οικονομία)
Διαχείριση περιβάλλοντος για τη μείωση των κινδύνων από πυρκαγιά
Αξιοποίηση φυσικών πόρων (πχ. γεωθερμία, περιοχές Natura)
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (13 - 19)
Άρση Κοινωνικού αποκλεισμού (πληροφόρηση πολιτών, κοινωνικές δομές, υποστήριξη ευάλωτων ομάδων)
Τοπικό χωρικό σχέδιο
Ενίσχυση κυκλικής οικονομίας
Έξυπνο νησί (smart island)
Αθλητικοί χώροι
4. Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (20 - 26)
Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση κατοίκων και επιχειρηματιών για βιώσιμη διαχείριση νησιού
Αντιμετώπιση υποβάθμισης εδάφους – ερημοποίησης
Δια βίου κατάρτιση εργοδοτών και εργαζόμενων
Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τουριστών

1.2.3. Ιεράρχηση θεσμικών και άλλων εμποδίων για την υλοποίηση των δράσεων

Ερώτηση 8: Ιεραρχείστε τα εμπόδια που συναντάτε, κατά την υλοποίηση δράσεων που αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που επισημάνατε

Ιεράρχηση των εμποδίων κατά την υλοποίηση των αναπτυξιακών δράσεων [Τιμές : 1 – 9]

1 . Παράγοντες υψηλής σημασίας (1-2)
Έλλειψη προσωπικού
Έλλειψη εκπαιδευμένου προσωπικού
2. Παράγοντες μέσης σημασίας (3-5)
Έλλειψη χρηματοδότησης
Έλλειψη θεσμικής κατοχύρωσης της νησιωτικότητας στη λειτουργία της αυτοδιοίκησης
3. Παράγοντες μικρής σημασίας (6-7)
Έλλειψη ουσιαστικής αποκέντρωσης των τοπικών θεμάτων στην αυτοδιοίκηση
Έλλειψη ουσιαστικής καθοδήγησης και υποστήριξης για αναπτυξιακό σχεδιασμό από τη Περιφέρεια
4. Ασήμαντοι – συμπληρωματικοί (8-9)
Έλλειψη συνεργασίας, καθοδήγησης και υποστήριξης από άλλους φορείς (ΕΕΤΑΑ, Υπουργεία κλπ.)
Έλλειψη ενημέρωσης

Ερώτηση 9. Σημειώστε τα τρία (3) σημαντικότερα θεσμικά εμπόδια που έχετε διαπιστώσει ότι δυσχεραίνουν τη λειτουργία σας

- Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, οι οκτώ (8) στους είκοσι τέσσερις (24), ποσοστό 32% δήλωσαν ότι «**η υποστελέχωση και η στελέχωση με δυναμικό χωρίς επάρκεια δεξιοτήτων και επαγγελματική κατάρτιση**» και γενικά **η έλλειψη προσωπικού**, αποτελεί το μείζον θεσμικό εμπόδιο που δυσχεραίνει τη λειτουργία των Δήμων.
- Επίσης, πολύ σημαντικό θεσμικό πρόβλημα με ελάχιστη διαφορά (μόλις 1 απάντηση λιγότερη, δηλαδή 7 στους 24) με ποσοστό 29% δήλωσαν ότι είναι η «**Γραφειοκρατία**», όπου **χαρακτηριστικά αναφέρεται πως εξαιτίας των γραφειοκρατικών διαδικασιών η ολοκλήρωση ενός έργου μπορεί να διαρκέσει ακόμα και μια ολόκληρη θητεία μια δημοτικής αρχής!** Επιπλέον τονίζεται ότι οι γραφειοκρατικές διαδικασίες ευθύνονται κυρίως για την μη αποτελεσματική άσκηση των αρμοδιοτήτων της δημοτικής αρχής και εμποδίζουν την δημοτική αρχή να ανταπεξέλθει στην αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν στην καθημερινότητα των πολιτών.
- Τρίτο θεσμικό εμπόδιο παρουσιάζεται να είναι γενικά **η έννοια της νησιωτικότητας** αλλά και ειδικά ως παράγοντας θέσπισης νομοθετικών ρυθμίσεων (5 στους 24 ή 21%). Η θεσμική κατοχύρωση της νησιωτικότητας ώστε να καθιστούν ευέλικτες και ξεκάθαρες οι θεσμικές διαδικασίες στην εκτέλεση των αρμοδιοτήτων των δημοτικών αρχών.
- Συμπληρωματικά με την έλλειψη θεσμικής κατοχύρωσης της νησιωτικότητας, αναφέρεται και «**η μειωμένη διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια της Αυτοδιοίκησης, ο υπερσυγκεντρωτισμός και η εξάρτηση της δράσης των δήμων από το Κεντρικό Κράτος**», αλλά και η εκχώρηση αρμοδιοτήτων χωρίς την αντίστοιχη μεταφορά πόρων (χρηματοδότηση), καθώς και χωρίς την απαιτούμενη διασφάλιση διοικητικής και τεχνικής επάρκειας.

1.2.4. Βασικά συμπεράσματα της έρευνας

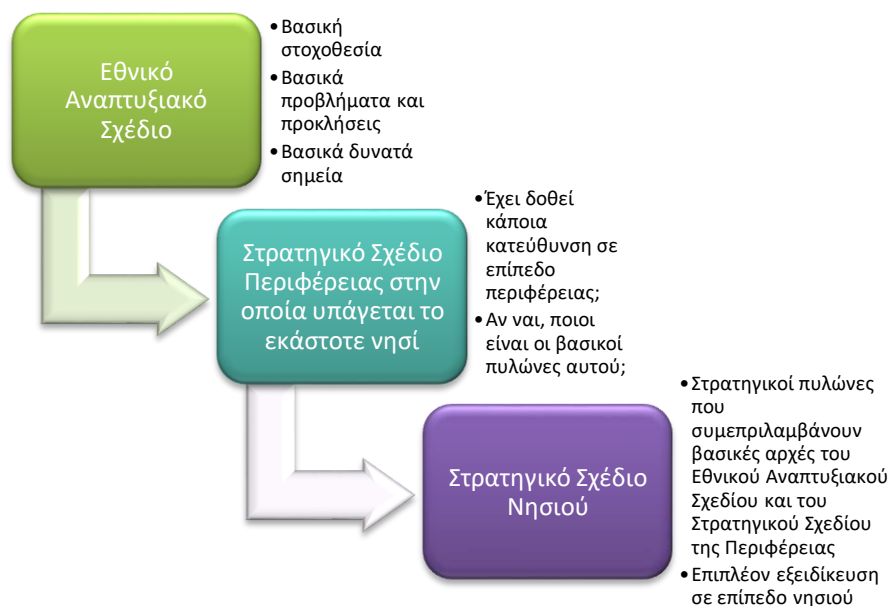
Οι παράγοντες που οι δήμαρχοι θεωρούν σημαντικούς κατατάσσονται σε 3 ομάδες:

- 1) **Παράγοντες που συνδέονται με τον πυρήνα των χαρακτηριστικών της νησιωτικότητας και δεν αντιμετωπίζονται παρά με μια ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή και εθνική νησιωτική πολιτική, διακριτή από τις πολιτικές για άλλες περιοχές με διαφορετικά χαρακτηριστικά.** Για

παράδειγμα η μεγάλη απόσταση των νησιών από την ηπειρωτική χώρα και το κόστος που αυτό συνεπάγεται αμβλύνεται σε σημαντικό βαθμό με τη πολιτική του Μεταφορικού Ισοδύναμου, ενώ και η καθολική εφαρμογή μειωμένων συντελεστών ΦΠΑ στο νησιωτικό θα συνέβαλε ακόμη περισσότερο στην αποκλιμάκωση των διαφορών στις τιμές

- 2) **Παράγοντες που συνδέονται με πολιτικές που είναι ευθύνη του κράτους.** Η υποστελέχωση των υπηρεσιών υγείας αλλά και του συνόλου των δημόσιων υπηρεσιών, η μειωμένη χρηματοδότηση, η γραφειοκρατία, η μη εφαρμογή της ρήτρας νησιωτικότητας, ώστε οι ιδιαιτερότητες των νησιών να λαμβάνονται υπόψη από τη διοίκηση στη νομοθέτηση, είναι μερικά από αυτά
- 3) **Παράγοντες που απαιτούν τοπική παρέμβαση με κύρια ευθύνη των τοπικών αρχών, όπως είναι τα θέματα ποιότητας ζωής αλλά και υποστήριξης της επιχειρηματικότητας με βελτιώσεις στο σύστημα διαχείρισης νερού, απορριμμάτων και κυκλοφοριακού, στην αποτελεσματική διαχείριση του τουρισμού, με την αποτελεσματική προστασία και ανάδειξη φυσικών και πολιτιστικών πόρων κ.λπ.**

Αν και η εμπειρογνώμοσύνη εστιάζει στο τελευταίο, είναι απαραίτητο να υπογραμμιστεί και πάλι το αυτονόητο: υπό κανονικές συνθήκες, **το όποιο στρατηγικό αναπτυξιακό σχέδιο ενός νησιού πρέπει να συνδέεται με το εκάστοτε Εθνικό Αναπτυξιακό Σχέδιο και το Στρατηγικό Σχέδιο της Περιφέρειας στην οποία υπάγεται στο εκάστοτε νησί**, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν γίνεται ή δεν είναι θεμιτό να υπάρχουν δικαιολογημένες αποκλίσεις και επιθυμητές καινοτομίες που να αφορούν το καθένα από αυτά ξεχωριστά. Όμως η ύπαρξη νησιωτικής πολιτικής «ομπρέλας» θα βοηθήσει πολύ στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των τοπικών πολιτικών, ειδικά σε μια χώρα όπως η Ελλάδα όπου ο συγκεντρωτισμός πόρων και αρμοδιοτήτων στα όργανα της κεντρικής κυβέρνησης είναι μεγάλος.

Στο 3^ο κεφάλαιο της α' φάσης σκιαγραφήθηκαν οι άξονες προτεραιότητας και οι προϋποθέσεις εφαρμογής μιας εθνικής και περιφερειακής νησιωτικής πολιτικής πάνω στην οποία θα έρθει να «κουμπώσει» το σχέδιο ενός νησιού που θα εξειδικεύεται με βάση τα χαρακτηριστικά του. Επίσης, όπως φαίνεται και στα αποτελέσματα προσδιορισμού των παραγόντων της ελκυστικότητας που μόλις αναλύθηκαν, πολλοί από αυτούς επηρεάζονται καθοριστικά από τις εθνικές πολιτικές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΡΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΙΣ: ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΝΗΣΙΩΝ

Στην ενότητα αυτή αξιοποιούνται τα προηγούμενα ευρήματα της μελέτης (αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης - SWOT, αξιολόγηση δημάρχων, με βάση το ερωτηματολόγιο), έτσι ώστε να διαμορφωθούν οι προτάσεις της ομάδας έργου σχετικά με το όραμα, τις αρχές, τους στρατηγικούς και ειδικούς στόχους, μέσω των οποίων θα επιδιωχθεί η μετάβαση από το σήμερα (και τα συγκεκριμένα του χαρακτηριστικά) στο επιθυμητό αύριο.

Ιδιαίτερα σημαντικό, στη φάση του σχεδιασμού, είναι να επιτευχθεί εσωτερική συνάφεια μεταξύ οράματος, στρατηγικών στόχων, ειδικών στόχων και σχεδίου δράσης με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη το υφιστάμενο εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον, έτσι ώστε το όραμα να μην φαίνεται ως κάτι το ανέφικτο. Αυτό δεν σημαίνει ότι το όραμα πρέπει να είναι απλή επέκταση του σήμερα (business as usual), αλλά μπορεί και πρέπει να περιλαμβάνει μικρότερες ή μεγαλύτερες «ανατροπές» στην προσπάθεια αλλαγής πορείας, λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές (ή τις ρήξεις και τις ανατροπές) που πιθανόν αναμένεται να συμβούν στο εξωτερικό περιβάλλον πχ. κλιματική αλλαγή, πανδημία, ή και ανατροπές που είναι απαραίτητες για την επίτευξη στόχων όπως είναι οι Παγκόσμιοι Δείκτες Βιώσιμης Ανάπτυξης 2030 (UN SDGs 2030)⁶¹, αλλά και η επίτευξη των στόχων της Ολοκληρωμένης Διαχείρισης Παράκτιων Περιοχών (ΟΔΠΖ-ICZM)⁶².

Δεύτερο κρίσιμο στοιχείο είναι ο χρονικός ορίζοντας της όλης διαδικασίας, δεδομένου ότι:

- 1ον. **το όραμα δεν μπορεί να έχει χρονικό ορίζοντα μικρότερο της 10ετίας, ειδικά όταν προβλέπει σημαντικές αλλαγές ή και ανατροπές σε ότι αφορά τη πορεία του τόπου και κατά συνέπεια χρειάζεται να υπάρξουν ανατροπές στο παραγωγικό και καταναλωτικό πρότυπο.** Πριν τη διατύπωση του οράματος και των στρατηγικών στόχων πρέπει έχει να προηγηθεί έρευνα και συζητήσεις/επαφές με τοπικούς φορείς, κατοίκους και επιχειρήσεις ώστε να είναι τουλάχιστον ενήμεροι και συναινούντες αν όχι συμμετοχοί στην όλη διαδικασία.
- 2ον. **το στρατηγικό σχέδιο που περιλαμβάνει ιεραρχημένες τις στρατηγικές αναπτυξιακές προτεραιότητες δεν μπορεί να έχει ορίζοντα ουσιαστικά μικρότερο από αυτό του οράματος** αφού πρέπει να ωριμάσουν και να υλοποιηθούν οι κατάλληλες επενδύσεις, δημόσιες και ιδιωτικές, καθώς και οι soft δράσεις, αλλά και να δώσουν αποτελέσματα. Μέσα στο σχέδιο αυτό περιλαμβάνεται και το place branding που οφείλει να ακολουθείται από το ανάλογο επικοινωνιακό σχέδιο
- 3ον. **οι άξονες δράσης θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο του επιχειρησιακού σχεδίου που οφείλει να εκπονείται με βάθος χρόνου τη θητεία της δημοτικής αρχής** σε συνεργασία με τον διαθέσιμο διοικητικό μηχανισμό δηλαδή τις υπηρεσίες και νομικά πρόσωπα δήμου, την αναπτυξιακή εταιρεία κλπ.

---

⁶¹ Όλες οι χώρες του κόσμου -και ειδικά αυτές της ΕΕ- έχουν δεσμευθεί στην υλοποίηση των στόχων αυτών που τέθηκαν το 2015 και πρέπει να εκπληρωθούν το 2030. Περιλαμβάνουν ιδιαίτερα φιλόδοξους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους (εξάλειψη πείνας, μηδενική φτώχεια, καλή υγεία, ποιοτική εκπαίδευση, καθαρό νερό και αποχέτευση δράση για το κλίμα κ.λπ.) αλλά και στόχους που απαιτούν ανατροπές στο οικονομικό σύστημα (φτηνή και καθαρή ενέργεια, υπεύθυνη παραγωγή και κατανάλωση κλπ - <https://unric.org/el/17-στοχοι-βιωσιμης-αναπτυξης/>)

⁶² Η ΟΔΠΖ έχει θεσμοθετηθεί τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και σε επίπεδο Μεσογείου από το Πρωτόκολλο της Βαρκελώνης. Έχουν υπάρξει πολλές εφαρμογές ειδικά στον νησιωτικό χώρο από το Περιφερειακό Κέντρο Δράσης PAP/RAC (<https://iczmplatform.org/>) που μπορούν να αξιοποιηθούν ώστε η διαχείριση των νησιών να είναι ολοκληρωμένη, με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη, και όχι μονόπλευρη.

2.1. “Όραμα, τοπική ταυτότητα (local branding) και τοπική συναίνεση: επισημάνσεις και προτάσεις

Η διαδικασία σύνταξης του οράματος ενός προορισμού επιχειρεί να αναδείξει τη θέση-κατάσταση στην οποία η τοπική κοινότητα επιθυμεί να βρίσκεται ο συγκεκριμένος προορισμός, σε ένα μεσοπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα (π.χ. μια δεκαετία από το χρόνο σύνταξής του). Προφανώς το όραμα δεν μπορεί να είναι αποσυνδεδεμένο από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου νησιού και την υπάρχουσα κατάσταση. Η γραπτή δήλωση του οράματος, σε συνδυασμό με τις αρχές, αποτελεί μια συμφωνία ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders, δηλαδή τους επιχειρηματίες, τους επαγγελματίες, τους αυτοαπασχολούμενους, τους εργαζόμενους, την επιστημονική-πνευματική κοινότητα, την ευρύτερη κοινωνία⁶³) που δείχνει το πρότυπο της ανάπτυξης που θα επιδιωχθεί ή την επιθυμητή κατάσταση στην οποία τα ενδιαφερόμενα μέρη θέλουν να βρίσκεται ο τόπος τους μετά από δέκα χρόνια. Ο θεσμικός τρόπος για να γίνει αυτή η συζήτηση είναι μέσα από την **Τοπική Επιτροπή Διαβούλευσης (ΤΕΔ)** στην οποία εκπροσωπούνται οι τοπικοί φορείς και οι ενδιαφερόμενοι πολίτες.⁶⁴

Από τη στιγμή που γίνεται αποδεκτό πως το όραμα είναι σημαντικό να προέρχεται από την τοπική κοινωνία ώστε να είναι αυθεντικό και αντιπροσωπευτικό, τότε προκύπτει η ανάγκη να οργανωθεί η διαδικασία που θα παρέχει τη δυνατότητα στην τοπική κοινωνία να συνεργασθεί για να το αναδείξει. Γι’ αυτό το λόγο οι συναντήσεις της ΤΕΔ (οι οποίες μπορεί και να είναι ανοιχτές σε όσους ενδιαφέρονται) αποτελούν τον ενδεδειγμένο τρόπο επεξεργασίας του οράματος.

Στο επίπεδο του branding και του storytelling για έναν τόπο (place) αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει μόνο μία «οδός» και ότι πρέπει σε πρώτο επίπεδο να διερευνηθεί ποια είναι η παρούσα προσλαμβάνουσα εικόνα ανάλογα με το εκάστοτε κοινό αναφοράς.

Η διάσταση του χρόνου στην παραγωγή περιεχόμενου προς αφήγηση (προσαρμογή από Μ. Μπριάννα, σελ. 72, συλλογικό έργο «Με αφορμή την Κρήτη: από το Place Branding στην Ταξιδιωτική Δημοσιογραφία», Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις)			
		Αφηγήσεις του παρόντος	
		Θετικές	Αρνητικές
Αφηγήσεις του παρελθόντος	Θετικές	Πλούσιο τοπικό σήμα (local place brand)	Αναξιόπιστο τοπικό σήμα (local place brand)
	Αρνητικές	Αναπτυσσόμενο τοπικό σήμα (local place brand)	Φτωχό εθνικό σήμα (local place brand)

Στις διαδικασίες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα πιο γνωστά από τα εργαλεία που αφορούν τη διαδικασία για δημιουργική παραγωγή ιδεών (όπως π.χ. ο «καταιγισμός ιδεών» (brainstorming), το «world café», “Imagine” και άλλα) που βασίζεται στην ικανότητα του συντονιστή και του εισηγητή της διαδικασίας να παρουσιάσουν την κεντρική ιδέα γύρω από τις εναλλακτικές πορείες που μπορεί να έχει ο τόπος/νησί καθώς και τη μεθοδολογία με την οποία οι πορείες αυτές μπορούν να εμπλουτιστούν ή/και να διαφοροποιηθούν, να αναλυθούν και να συγκεκριμενοποιηθούν ώστε να οδηγήσουν στην επιθυμητή μέγιστη συναίνεση.

⁶³ Πολύ συχνά στα νησιά, όπως και σε ορεινά χωριά με υψηλό ποσοστό μόνιμων παραθεριστών, υπάρχουν ομάδες μη μόνιμων κατοίκων που έχουν ισχυρή παρέμβαση

⁶⁴ Οι ΤΕΔ που συστάθηκαν με τον Ν.3852/2010 ελάχιστα έπαιξαν τον ρόλο που προέβλεπε ο νομοθέτης

Παρουσιάζονται στη συνέχεια, ενδεικτικές διατυπώσεις εναλλακτικών οραμάτων σε ότι αφορά την επιδιωκόμενη ταυτότητα, στην οποία ο τουρισμός κατέχει σημαντική θέση (λόγω της βαρύτητας του στη μεγάλη πλειοψηφία των νησιών):

- ⇒ Να αναδείξουμε και να αξιοποιήσουμε την ταυτότητα μας, τον πολιτισμό μας, τα προϊόντα μας, το δομημένο και το φυσικό περιβάλλον μας μέσα από τη παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας σε έναν προορισμό με φιλόξενη κοινωνία και ήπιο τρόπο ζωής, με υψηλό πνεύμα συνεργασίας και υψηλή αίσθηση της κοινότητας
- ⇒ Προτεραιότητα να δοθεί στην αύξηση της ανθεκτικότητας του τόπου μας στις εξωτερικές πιέσεις και μεταβολές όπως είναι η κλιματική αλλαγή, η ευαισθησία του τουρισμού στις γεωπολιτικές ανακατατάξεις, η εξάρτηση από βασικές πρώτες ύλες (πχ. νερό, ενέργεια κ.λπ.) κ.λπ.
- ⇒ Να μεγιστοποιήσουμε τη δυνατότητα φιλοξενίας μέσα στα όρια της φέρουσας ικανότητας του τόπου μας
- ⇒ Να διατηρήσουμε αναλλοίωτο τον πολιτισμό μας, τον τρόπο ζωής μας και το περιβάλλον μας σε έναν προορισμό με φιλόξενη κοινωνία και ήπιο τρόπο ζωής και υψηλό αίσθημα του ανήκειν
- ⇒ Ο τόπος μας μπορεί να παράγει αγρο-κτηνοτροφικά και αλιευτικά προϊόντα σε επάρκεια για να θρέψει τον πληθυσμό του και να εξάγει
- ⇒ Θέλουμε να είμαστε ένα πραγματικά πράσινο νησί με μηδενική εξάρτηση από ορυκτά καύσιμα
- ⇒ Το νησί μας μπορεί να γίνει το παγκόσμιο κέντρο της νεολαίας, της πολιτιστικής παραγωγής, της αλληλεγγύης, κλπ
- ⇒ Ο τόπος μας να γίνει προορισμός χαλάρωσης και ευεξίας μακριά από το στρες της καθημερινότητας
- ⇒ Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην μερική αυτάρκεια του νησιού σε τρόφιμα μέσα από την αναζωογόνηση της πρωτογενούς παραγωγής με δεδομένη την αστάθεια του παγκόσμιου περιβάλλοντος
- ⇒ Ο τόπος μας να προσφέρει θέσεις ποιοτικές, μόνιμες και ασφαλείς θέσεις εργασίας με ικανοποιητικές αμοιβές με αυξημένο πνεύμα συνεργασίας.
- ⇒ Ο τόπος μας να γίνει προορισμός ικανός να υποδεχτεί τουρίστες υψηλού οικονομικού επιπέδου που να αφήνουν τα χρήματά τους
- ⇒ Ο τόπος μας να έχει πολύ κόσμο, όλο το χρόνο και να αποκτήσουμε πολλά εισοδήματα και θέσεις εργασίας
- ⇒ Ο τόπος μας να έχει πολλούς τουρίστες για 8 μήνες το πολύ και αυτό να μας επιτρέπει να ζούμε καλά όλο το χρόνο
- ⇒ Ο τόπος μας να αποκτήσει την ανάπτυξη που χρειάζεται για να αξιοποιήσουμε τις περιουσίες μας
- ⇒ Η ποιότητα της ζωής μας είναι αδιαπραγμάτευτη προτεραιότητα
- ⇒ Ο τόπος μας να είναι προορισμός ήλιου και θάλασσας με μεγάλο αριθμό τουριστών με στόχο την μεγιστοποίηση του βραχυπρόθεσμου οικονομικού αποτελέσματος
- ⇒ Ο τόπος μας να είναι βιώσιμος προορισμός με σεβασμό στη φέρουσα ικανότητα τουριστικής του ανάπτυξης που θα ικανοποιεί την τουριστική ζήτηση χωρίς να αγνοεί τις ανάγκες των κατοίκων
- ⇒ Ο τόπος μας να είναι προορισμός με έμφαση στην ανάδειξη και διατήρηση της τοπικής ταυτότητας

Από τις παραπάνω διατυπώσεις γίνεται προφανές ότι η επιλογή του οράματος δεν είναι ουδέτερη σε ότι αφορά την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, αφού είναι ξεκάθαρο ότι κάποια οράματα δίνουν προτεραιότητα στην μεγιστοποίηση του οικονομικού οφέλους, άλλα στην πρόταξη των στόχων της κοινωνικής ισότητας και άλλα δίνουν προτεραιότητα στο περιβάλλον. Με βάση τις απαντήσεις στην ερώτηση 5, οι δήμαρχοι δίνουν προτεραιότητα, έστω

και μικρή, στην επίτευξη του στόχου της περιβαλλοντικής διαχείρισης, έναντι της κοινωνικής δικαιοσύνης, ενώ ο στόχος της οικονομικής αποτελεσματικότητας είναι στην τρίτη θέση.

Τέλος, κάποιες διατυπώσεις προσπαθούν να ισορροπήσουν και μεταξύ των τριών συνιστωσών της βιώσιμης ανάπτυξης. Αξίζει να σημειωθεί ότι, με βάση τα ερωτηματολόγια (ερώτηση 4), η πλειοψηφία (το 54%) των τοπικών αρχών πιστεύει ότι το νησί τους βρίσκεται «ούτε μακριά ούτε κοντά» στους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, το 25% ότι βρίσκεται πολύ μακριά και μόλις το 21% ότι βρίσκεται κοντά. Επομένως, υπάρχει αναγκαιότητα προτεραιοποίησης των δράσεων που θα οδηγήσουν σε αυτό το στόχο.

Όσον αφορά τη διάσταση του τουρισμού και τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται στο όραμα η επιθυμητή μελλοντική εικόνα σε σχέση με αυτόν, επισημαίνονται στη συνέχεια ορισμένες βασικές και κρίσιμες έννοιες που πρέπει να γνωρίζουν οι αρμόδιοι χάραξης πολιτικής.

Οι έννοιες brand και branding έχουν έρθει μαζί με άλλες έννοιες (πχ. στρατηγικός σχεδιασμός, SWOT analysis κ.λπ.) από τον κόσμο των επιχειρήσεων, τον κόσμο του ανταγωνισμού, ο οποίος έχει πλέον εισχωρήσει και στους τόπους ως προς τη διεκδίκηση επιχειρήσεων και πληθυσμού. Ποιος ο στόχος των επιχειρήσεων; Όταν ακούγεται το όνομα ή όταν εμφανίζεται το logo μιας επιχείρησης ή ενός προϊόντος της, να δημιουργείται στο μυαλό του καταναλωτή μια θετική εικόνα βασισμένη στα χαρακτηριστικά του προϊόντος, έτσι ώστε αυτός να αναζητήσει να το αγοράσει ή να το προτιμήσει μεταξύ ανταγωνιστικών προϊόντων, ακόμη και αν τα τελευταία έχουν χαμηλότερη τιμή. Έτσι το COCA-COLA, το ΓΙΩΤΗΣ, το TIDE, το PEUGEOT, το NESCAFE, το ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ, το MALBORO, το ΠΑΠΟΥΤΣΑΝΗΣ, το DOVE κλπ από επιχειρηματικό σήμα (trade mark) έγινε brand βασισμένο στις εξαιρετικές και σταθερές ιδιότητες του ίδιου του προϊόντος και δεν χρειάζεται να εξηγήσεις τι σημαίνει, ποιό προϊόν αφορά, ποια είναι τα χαρακτηριστικά του.⁶⁵ Βέβαια αυτό δεν συμβαίνει σε όλες τις αγορές: πχ το ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ είναι αναγνωρίσιμο στην ελληνική αγορά αλλά το MALBORO στη παγκόσμια. Το brand, όταν είναι ισχυρό, ακολουθεί (για καλό ή για κακό) το προϊόν, ακόμη και αν τα χαρακτηριστικά του έχουν αλλάξει για κάποιους λόγους (πχ. νομοθεσία, αλλαγή πρώτης ύλης).

Τι συμβαίνει με τους τουριστικούς προορισμούς και ευρύτερα με τους τόπους; Κάτι παρόμοιο. Όταν θα αναφερθούμε στο Παρίσι δεν χρειάζεται να εξηγήσουμε τα χαρακτηριστικά του που είναι διαφορετικά από αυτά του Λονδίνου, του Βερολίνου, της Ρώμης, ή της Αθήνας, αν και όλες οι πόλεις αυτές είναι μεγάλες ευρωπαϊκές μητροπόλεις-πρωτεύουσες. Ακόμη brands είναι το Λούβρο και το Μουσείο Πομπιντού, το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Ν.Υόρκης αλλά και το Μουσείο της Ακρόπολης. Μουσεία είναι όλα αλλά με γνωστό (σε ποιούς άραγε;⁶⁶) διαφορετικό περιεχόμενο. Brands είναι ακόμη η Γλυφάδα, το Κολωνάκι, το Θησείο, τα Εξάρχεια, το Μοναστηράκι, το Τουρκολίμανο και δεν χρειάζεται να εξηγήσεις τι και γιατί. Όπως και στα προϊόντα το ισχυρό brand ακολουθεί έναν τόπο για χρόνια ακόμη και αν τα πράγματα έχουν αλλάξει. Έτσι, π.χ. δύσκολα θα πείσει κάποιος ότι στο Κολωνάκι ή στη Σαντορίνη και στη Μύκονο υπάρχουν χαμηλές τιμές για αγορές, διασκέδαση, κατοικία. Όπως και δύσκολα θα πείσει κανείς ότι Ρόδος, Ζάκυνθος, Άνδρος, Κουφονήσια, Λέσβος, Ικαρία σημαίνουν το ίδιο, με ότι θετικό και αρνητικό συμπεριλαμβάνει το άκουσμα του ονόματος τους στα διαφορετικά κοινά.

Τι διαφορά έχει το marketing από το brand; Το πρώτο είναι οι ενέργειες προώθησης είτε για να χτιστεί ή για να διατηρηθεί η φήμη και η αναγνωρισιμότητα του προϊόντος ή του τόπου, δηλαδή το brand. Προφανώς δεν θα χρησιμοποιηθούν τα ίδια εργαλεία για να χτιστεί ή να αλλάξει

---

⁶⁵ Σε ορισμένες περιπτώσεις το brand γίνεται τόσο ισχυρό που χρησιμοποιείται αντι της κατηγορίας προϊόντος όπως το NESCAFE αντί του «στιγμιαίος καφές» για οποιαδήποτε μάρκα αλλά και το «ΕΛΒΙΕΛΑ» αντί του αθλητικού παπουτσιού και μάλιστα αφορά brand που δεν υπάρχει στην αγορά εδώ και αρκετές δεκαετίες

⁶⁶ Είναι κρίσιμο στοιχείο η ευρύτερη δυνατή αναγνωρισιμότητα του όποιου «προϊόντος» αφού αυτή καθορίζει και τη ζήτηση του. Προφανώς δεν αρκεί να το αναγνωρίζουν μόνο οι παραγωγοί και οι διαχειριστές του, όπως συχνά συμβαίνει.

ένα brand, με αυτά που θα χρησιμοποιηθούν όταν το brand είναι υπαρκτό και ο στόχος είναι η ενίσχυση του ή απλά η διατήρηση και ανανέωση του. **Όταν το "προϊόν" υπάρχει με επιτυχία στην αγορά και δεν είναι «υπό κατασκευή»,** σημαίνει ότι η εταιρεία έχει ξεκινήσει από το προϊόν, το έχει σχεδιάσει ώστε να καλύψει μια καταναλωτική ανάγκη και αν είναι δυνατόν ένα κενό στην αγορά ή έχοντας δημιουργήσει μια νέα ανάγκη. **Η διαφοροποίηση από παρόμοια προϊόντα -και στην περίπτωση μας νησιά- είναι βασικός κανόνας της οικονομίας ώστε να υπάρχει υψηλή ζήτηση για το παρεχόμενο προϊόν/προορισμό και σημαντικό οικονομικό αποτέλεσμα ανά μονάδα πωλούμενου προϊόντος.**

Τι συμβαίνει όταν μια τοπική αρχή πρέπει να εργαστεί πάνω σε έναν "άγνωστο" τόπο - τουριστικό προορισμό ή να επανακαθορίσει το brand ενός τόπου; Από που να ξεκινήσει; Μα προφανώς από τα χαρακτηριστικά (πολιτιστικά - με την ευρεία έννοια- περιβαλλοντικά και παραγωγικά) του τόπου. Και μετά να διερευνήσει σταδιακά το τί είναι σημαντικό (και στη συλλογική μνήμη των κατοίκων του), τι είναι ξεχωριστό, τι είναι μοναδικό (αν υπάρχει) και τέλος τι είναι αναγνωρίσιμο από τους υποψήφιους «αγοραστές» (ντόπιους και ξένους) των προϊόντων και των υπηρεσιών που θα προσφέρει. Μπορεί ακόμη και να δημιουργηθεί κάτι από την αρχή (πχ. ένα μουσείο, ένα μεγάλο γεγονός, μια Disneyland) ή να αξιοποιηθεί κάτι που συνέβη, ίσως τυχαία (πχ. η ταινία "Ζορμπάς") αλλά είναι γνωστό. Όμως δεν αρκεί να φτιαχτεί και να πλασαριστεί στην αγορά η εικόνα. Θα πρέπει ο καταναλωτής να βρει αυτό που του "υποσχέθηκε" ο προορισμός (από τοπικά προϊόντα ποιότητας, ορθά διατηρημένο περιβάλλον και αυθεντικές πολιτιστικές εμπειρίες, ποιότητα ζωής ή απλά συνωστισμό και ξέφρενη διασκέδαση σε ένα διεθνές περιβάλλον) και να μείνει ικανοποιημένος ώστε να αναμεταδώσει τη θετική του εντύπωση, συμβάλλοντας με τον τρόπο του στο χτίσιμο ή στη διατήρηση της καλής φήμης, του brand. **Και εδώ έρχεται ο προορισμός και οι άνθρωποί του που πρέπει να επιλέξουν τι θέλουν και να το υποστηρίξουν με τις επιλογές τους και τις καθημερινές πράξεις τους ώστε το brand να είναι βιώσιμο.**

Η Ελλάδα είναι ένα θετικό τουριστικό brand. Ξεκίνησε ως ο τόπος του πολιτισμού (κυρίως του αρχαίου που όμως γρήγορα ενσωμάτωσε και τον τρόπο ζωής των σύγχρονων Ελλήνων) και εξελίχθηκε σε τόπος του ήλιου και της θάλασσας με τα νησιά στην αιχμή του δόρατος. Έχει επί μέρους τουριστικά brands με ξεχωριστά χαρακτηριστικά όπως η ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ, η ΜΥΚΟΝΟΣ, η ΡΟΔΟΣ, η ΥΔΡΑ, οι ΚΥΚΛΑΔΕΣ στο σύνολο τους, η ΚΡΗΤΗ (που πολλές φορές εμφανίζεται σαν να είναι κάτι ξεχωριστό από την Ελλάδα), η ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ κλπ. Και όλα αυτά έγιναν χωρίς ουσιαστικό σχεδιασμό από την Ελλάδα και τους επί μέρους προορισμούς, αλλά «επιβλήθηκε» από την αγορά που «έπρεπε» να κατευθύνει κάπου την υπάρχουσα ζήτηση και αξιοποίησε ευκαιρίες που δόθηκαν μέσα στο χρόνο.

Και βέβαια είναι δύσκολο να πείσει κανείς να έρθουν τουρίστες για να κάνουν χειμερινό σκι στην Ελλάδα, αφού μεγάλο μέρος των κατοίκων του πλανήτη (ακόμη και της Ευρώπης) νομίζει ότι στην Ελλάδα έχει μονίμως καλοκαιρία και προφανώς (κατά την αντίληψη πολλών) δεν χιονίζει καν, ειδικά στα νησιά. Όμως ποια άλλα χαρακτηριστικά διαθέτει η χώρα και οι επί μέρους προορισμοί της που είναι επιθυμητά από τους τουρίστες-καταναλωτές; Υπάρχουν προϊόντα που να συνδέονται με αυτά ώστε να προσφέρουν την όλο και περισσότερο αναζητούμενη «εμπειρία»; Και μάλιστα την εξειδικευμένη με βάση τις προτιμήσεις-κίνητρα τους;

Η σταδιακή «διολίσθηση» της Ελλάδας προς το προϊόν του «ήλιου και της θάλασσας» που συνέπεσε με την ανάδυση και άλλων προορισμών σε παγκόσμιο επίπεδο με το ίδιο προϊόν, αύξησε τον ανταγωνισμό προσέλκυσης της ίδια πελατείας⁶⁷ και δημιούργησε αναμφισβήτητα προβλήματα που αποτυπώνονται ξεκάθαρα στην ημερήσια δαπάνη αλλά και στη συρρίκνωση της

⁶⁷ Οι Σκανδιναβοί που «άνοιγαν τη σαιζόν» στη Ρόδο αρχές Μαρτίου (ακόμη και τέλη Φεβρουαρίου), στις δεκαετίες του 60-80, μετακινήθηκαν προς τον Ινδικό Ωκεανό όπου και την περίοδο των Χριστουγέννων έχει πολύ καλές κλιματολογικές συνθήκες. Η διεκδίκηση τους απαιτεί είτε μείωση των τιμών, ή ανανέωση και ισχυροποίηση του δικού μας brand που δεν μπορεί να βασίζεται απλά στις καιρικές συνθήκες, στον ήλιο και τη θάλασσα όπως πριν 50 χρόνια.

διάρκειας της τουριστικής περιόδου. Η αναντιστοιχία τιμής-ποιότητας σε σχέση με τους ανταγωνιστές συνέβαλε στην εμφάνιση του προβλήματος σε όλη τη περίοδο από το 2000 και μετά με διαφορετική ένταση από χρονιά σε χρονιά. Η οικονομική κρίση της χώρας (παραδόξως θα πουν κάποιιοι, αλλά θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι και η «αρνητική» διαφήμιση δεν έχει πάντα .....αρνητικές συνέπειες) και κυρίως η κρίση ασφάλειας των ανταγωνιστικών προορισμών της Μεσογείου, ενίσχυσαν την εικόνα της.

Ταυτόχρονα για μια μικρότερη ομάδα ανθρώπων η Ελλάδα και ειδικά τα νησιά της είναι ένας τόπος με «διαφορετική» ενέργεια, με ένα μοναδικό φως, είναι πηγή καλλιτεχνικής έμπνευσης και μοναδικός τόπος για να ζει κανείς και να δημιουργεί. Πάνω σε αυτή τη διάσταση η αείμνηστη Μελίνα Μερκούρη εμπνεύστηκε και προώθησε τότε στην UNESCO το πρόγραμμα «Αιγαίο Αρχιπέλαγος» που όμως δεν είχε ανάλογη συνέχεια, παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία πολιτικών και πολιτών ομνύουν στη μοναδικότητα των πολιτιστικών και των περιβαλλοντικών στοιχείων που θα μπορούσαν με την κατάλληλη ανάδειξη τους να διαμορφώσουν ένα μοναδικό σε παγκόσμιο επίπεδο «πάρκο».

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η αλλαγή του περιεχόμενου ενός brand αλλά και η ενίσχυση των λιγότερο γνωστών προορισμών δεν είναι εύκολη υπόθεση. Ειδικά στη δεύτερη περίπτωση, όπου η ίδια η αγορά τους έχει αφήσει «εκτός ζήτησης» και οι ίδιοι οι προορισμοί έχουν μείνει στην εποχή της περιόδου 1960-90 έχοντας επαναπαυθεί με την αυτόματη ζήτηση (δηλαδή τότε που οι προορισμοί δεν έπρεπε να κάνουν κάτι, αφού η ζήτηση ήταν μεγαλύτερη από τη προσφορά). Πόσο μάλλον να γίνουν brand σήμερα, ώστε και μόνο η χρήση του ονόματος του προορισμού να δημιουργεί αναγνωρισιμότητα στους καταναλωτές.

Κατά συνέπεια οι προορισμοί αυτοί οφείλουν να (ξανά)ξεκινήσουν να διαμορφώνουν το τουριστικό τους προϊόν από την αρχή της παραγωγικής διαδικασίας και συγκεκριμένα:

- ⇒ να εντοπίσουν τις πρώτες ύλες (περιβαλλοντικές, πολιτιστικές, παραγωγικές) που διαθέτουν⁶⁸ και να δημιουργήσουν τις απαραίτητες υποδομές για την ανάδειξη τους
- ⇒ να βελτιώσουν τις υπηρεσίες που παρέχει ο δημόσιος τομέας,
- ⇒ να δημιουργήσουν ή/και να βελτιώσουν τις ανωδομές ώστε να αναβαθμίσουν τις υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα,
- ⇒ να εκπαιδεύσουν το ανθρώπινο δυναμικό (εργοδότες και εργαζόμενους),
- ⇒ να δημιουργήσουν δίκτυα συνεργασίας επιχειρήσεων μεταξύ τους αλλά και επιχειρήσεων και δημόσιου τομέα,
- ⇒ να εκπονήσουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο προβολής.

Αν όλα πάνε καλά, ίσως να «χτιστεί» το brand που δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χτιστεί πάνω «στον ήλιο, στη θάλασσα και στις παραλίες», αλλά σε κάτι «ξεχωριστό», «μοναδικό» χαρακτηριστικό ή γεγονός που το αναγνωρίζει «η αγορά» ή που εμείς με τη δική μας προσπάθεια θα πετύχουμε να το αναγνωρίσει.

Είναι κρίσιμο, στο σημείο αυτό, να σημειωθεί ότι **το branding δεν μπορεί να συμβεί ανεξάρτητα από όλα τα υπόλοιπα στάδια και τομείς σχεδιασμού και τους άλλους κλάδους παραγωγής**. Ειδικά στην περίπτωση του τουρισμού -όπου το προϊόν είναι συλλογικό- δεν μπορεί να στηρίζεται σε αποφάσεις ενός επιχειρηματία, αλλά ενός ολόκληρου τόπου που περιλαμβάνει τόσο τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα, τους συλλογικούς φορείς αλλά και την κοινωνία, αφού όλοι συμμετέχουν στη «δημιουργία» του προορισμού. **Και όλα αυτά δεν μπορούν να γίνουν παρά μέσα από ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξης** που θα οδηγήσει, εφόσον πετύχει, σε ένα brand και θα αφορά το νησί στο σύνολο του.

Έτσι ως branding ενός νησιού, μπορεί να οριστεί η πρακτική ανάπτυξης μιας στρατηγικής που υπογραμμίζει την αξία που ο τόπος (εδώ το νησί ως γεωγραφική οντότητα) προσφέρει στους

---

⁶⁸ στον τουρισμό η τοπικότητα των πρώτων υλών είναι πρακτικά μονόδρομος, ειδικά στα νησιά, ενώ με τις αλλαγές που σημειώνονται στο παγκόσμιο περιβάλλον και στις προτιμήσεις των ανθρώπων κάποια χαρακτηριστικά πχ. απομόνωση μπορεί να μεταβληθούν από μειονέκτημα σε πλεονέκτημα.

κατοίκους, τους εργαζόμενους, τους εργοδότες, τους επενδυτές, τους τουρίστες και ούτω καθεξής (Gelder and Allan, 2006). Το branding των νησιών προσπαθεί να δημιουργήσει συναισθηματικές, διανοητικές και ψυχολογικές ενώσεις με το νησί, καθώς είναι ουσιαστικό το χτίσιμο του brand να στηρίζεται στις υπάρχουσες δυνάμεις (παραγωγικές δυνάμεις και ανθρώπινο δυναμικό) και στα δυνατά σημεία ενός νησιού.

Ως εκ τούτου, με την παρούσα εμπειρογνωμοσύνη επιδιώκεται, επίσης, η υποστήριξη των νησιωτικών Δήμων στον σχεδιασμό της ταυτότητάς του.

Για παράδειγμα, αν η υπάρχουσα τουριστική κατάσταση σε ένα νησί θεωρείται με βάση τα δεδομένα ως «υπερτουρισμός», η άποψη των επιμέρους ομάδων ενδιαφερόμενων και εν τέλει η συναίνεση θα είναι καθοριστική στη στρατηγική που θα υιοθετηθεί τελικά, αφού είναι αυτοί οι ίδιοι (είτε ως επιχειρηματίες, είτε ως εργαζόμενοι, είτε ως απλοί κάτοικοι) που θα υλοποιήσουν τις δράσεις που θα υιοθετηθούν τελικά και θα «προβάλουν» προς τα έξω την ανάλογη εικόνα του τόπου. Αν αυτά δεν γίνουν, υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθεί απόσταση μεταξύ προβαλλόμενης και αντιλαμβανόμενης εικόνας (από κατοίκους και μη), με αρνητικές συνέπειες στο brand.

Ακολούθως παρουσιάζονται συνοπτικά τα πέντε (5) βασικά βήματα που περιλαμβάνει η υιοθέτηση της φιλοσοφίας του «χτισίματος ενός νησιωτικού brand» που ξεκινά από την αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης και φτάνει μέχρι και στη συνεχή παρακολούθηση της νέας κατάστασης ώστε να γίνουν διορθωτικές κινήσεις εάν πχ. η αναγνωρισιμότητα δεν είναι ικανοποιητική γιατί η προβαλλόμενη εικόνα είναι προβληματική.

Πίνακας 3: Βήματα δημιουργίας τοπικού οράματος και brand

Βήμα 1°	Βήμα 2°	Βήμα 3°	Βήμα 4°	Βήμα 5°
Διαμόρφωση της στοχοθεσίας	Ανάλυση του brand του νησιού όπως αυτό ισχύει σήμερα	Σχεδιασμός της ουσίας του brand του νησιού	Εφαρμογή της νέας στρατηγικής του brand του νησιού	Παρακολούθηση του brand του νησιού
Όραμα (vision)	Αντιλαμβανόμενη Ταυτότητα (perceived identity)	Ταυτότητα της Μάρκας (brand identity)	Κατασκευή (construction)	Αναγνωρισιμότητα (awareness)
Αποστολή (mission)	Αντιλαμβανόμενη Εικόνα (perceived image)	Αντιστοιχία Αξίας (value match)	Συνεργασία (cooperation)	Αντιλαμβανόμενη Εικόνα /Πιστότητα (perceived image/loyalty)
Στόχοι (objectives)	Προβαλλόμενη Εικόνα (projected image)	Η έννοια της εμπειρίας (experience concept)	Επικοινωνία (communication)	Προβαλλόμενη εικόνα (projected image)

2.2 Διαμόρφωση στρατηγικών και ειδικών στόχων

Η διαμόρφωση των στρατηγικών στόχων αποτελεί το απόσταγμα της διαδικασίας του σχεδιασμού. Μέσω αυτών γίνονται συγκεκριμένες επιλογές για την ανάπτυξη των προορισμών με βάση το όραμα που έχει επιλεγεί και «αναλύεται και διευκρινίζεται» το τι θέλουμε να πετύχουμε ή τι αποτελέσματα θέλουμε να δημιουργήσουμε. Ένας στρατηγικός στόχος, δηλαδή, εξειδικεύει στοιχεία του οράματος που έχει ήδη διατυπωθεί και δίνει σαφή εικόνα ως προς το περιεχόμενο της βιώσιμης ανάπτυξης που προωθείται.

Από τη στιγμή που οι πόροι είναι πεπερασμένοι και δεν μπορούν να υλοποιηθούν όλα όσα θα ήταν επιθυμητά -ενώ ταυτόχρονα τόσο το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό περιβάλλον θέτουν

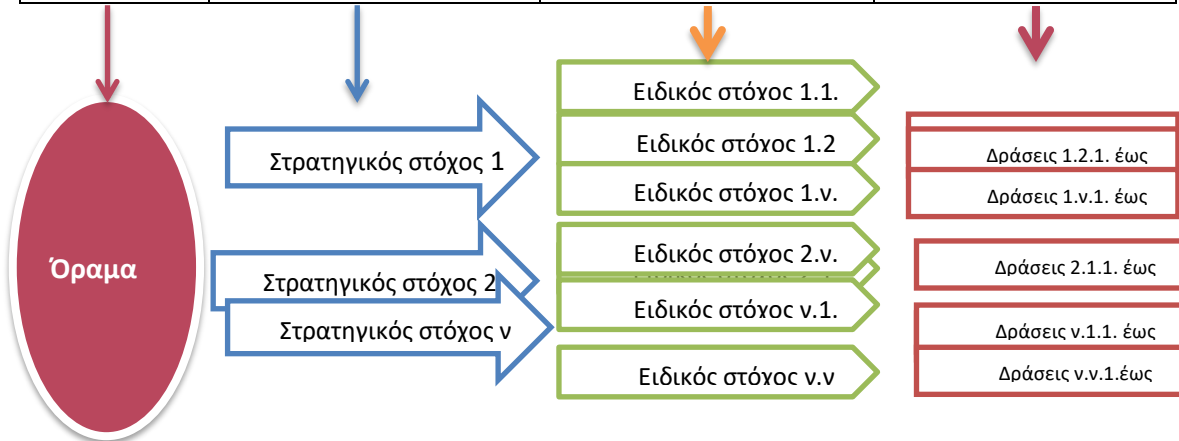
περιορισμούς- το να σχεδιάζει κανείς με στρατηγική, σημαίνει να κατευθύνει τους διαθέσιμους πόρους του στους τομείς/σκοπούς εκείνους που θα του αποδώσουν τη μέγιστη δυνατή ωφέλεια στην προσπάθεια υλοποίησης του οράματος που έχει επιλεγεί. Συνεπώς οι στρατηγικοί στόχοι δεν αποτελούν το σύνολο των δυνητικά ωφέλιμων στόχων του προορισμού (εφόσον υπάρχουν πολλοί) αλλά εκείνους στους οποίους πρέπει να δοθεί προτεραιότητα για την επίτευξή του οράματος. Επομένως, **οι στρατηγικοί στόχοι προκύπτουν από το όραμα και συνδέονται με τα τελικά αποτελέσματα.**

Οι ειδικοί στόχοι είναι το αμέσως επόμενο επίπεδο, όπου οι στρατηγικοί στόχοι εξειδικεύονται περαιτέρω. Οι ειδικοί στόχοι συνδέονται με τα σημαντικά στοιχεία της SWOT (προβλήματα για επίλυση και κινδύνους για διαχείριση, ισχυρά σημεία και ευκαιρίες για αξιοποίηση) και απαντούν στο πώς θα επιτευχθεί ένας στρατηγικός στόχος. Με την έννοια αυτή προκύπτουν από τους στρατηγικούς στόχους και συνδέονται με ενδιάμεσα αποτελέσματα. **Οι δράσεις αποτελούν τη λογική συνέχεια των ειδικών στόχων και συνδέονται με τις εκροές που θα δημιουργηθούν.**

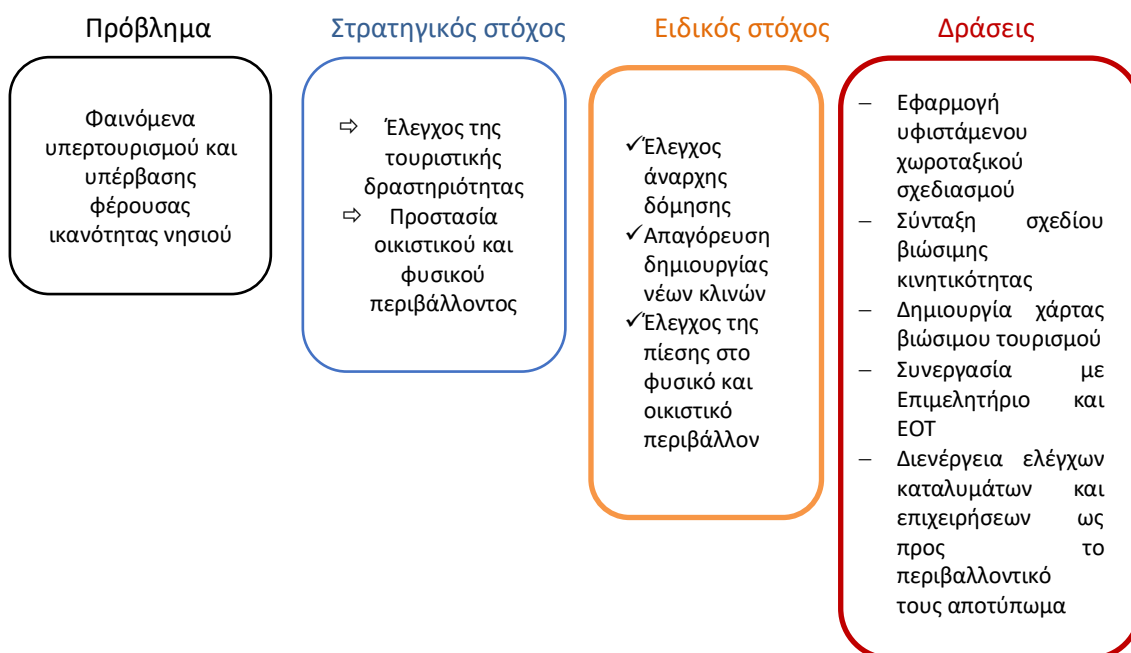
Κατά συνέπεια, δημιουργείται μια λογική σειρά βημάτων που από το όραμα οδηγεί στις δράσεις, έχοντας λάβει υπόψη τα προβλήματα και τις ανάγκες της περιοχής. Σχηματικά, σε κάθε βήμα απαντώνται οι ακόλουθες ερωτήσεις:

Πώς θέλουμε να είναι η περιοχή μας μετά από <i>n</i> χρόνια;	Τι πρέπει να κάνουμε για να υλοποιήσουμε το όραμα και να πετύχουμε τα αποτελέσματα που επιδιώκονται μέσω αυτού;	Πώς θα υλοποιήσουμε κάθε ένα στρατηγικό στόχο και θα πετύχουμε τα ειδικότερα αποτελέσματα κάθε ενός;	Με ποια έργα, ενέργειες, παρεμβάσεις θα πετύχουμε τον κάθε ειδικό στόχο;
--	---	--	--

Παράδειγμα μιας λογικής συσχέτισης «προβλήματος», «στρατηγικού στόχου», «ειδικού στόχου» και «δράσεων».

2.3. Παραδείγματα δράσεων και πηγές χρηματοδότησης ανά κατηγορία νησιών

Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται παραδείγματα δράσεων που απαντούν σε συγκεκριμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα ελληνικά νησιά, σύμφωνα με τα όσα αναλύθηκαν στην α' φάση της μελέτης αλλά και σύμφωνα με τις απόψεις των δημάρχων που κατατέθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου. Γίνεται προσπάθεια να καλυφθούν όλοι οι πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης, περιβαλλοντικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί, μέσω δράσεων που μπορούν να συμβάλλουν σε έναν ή περισσότερους τομείς.

Στους τρεις πρώτους πίνακες παρουσιάζονται παραδείγματα δράσεων που απαντούν σε ειδικότερα προβλήματα, χαρακτηριστικά της κάθε ξεχωριστής ομάδας νησιών, ενώ στον τέταρτο πίνακα παρουσιάζονται παραδείγματα δράσεων που απαντούν σε προβλήματα που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως κοινά μεταξύ και των τριών ομάδων. Οι πίνακες περιλαμβάνουν πέντε στήλες: στην πρώτη καταγράφεται το πρόβλημα ή η ανάγκη, στη δεύτερη καταγράφονται ενδεικτικοί στρατηγικοί στόχοι, στην τρίτη ειδικοί στόχοι, στην τέταρτη ενδεικτικές δράσεις και στην τελευταία δυνητικές πηγές χρηματοδότησης των δράσεων από εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα.

Στόχος των πινάκων είναι αφενός μεν να υποστηρίξουν τους νησιωτικούς Δήμους στον επιχειρησιακό τους προγραμματισμό και στον προγραμματισμό των ΟΧΕ, αναλύοντας τη λογική ενός ολοκληρωμένου προγραμματισμού, αφετέρου δε να προτείνουν μια εργαλειοθήκη καινοτόμων δράσεων που μπορούν να χρηματοδοτηθούν από τα Προγράμματα της περιόδου 2021-2027.

Πριν την παρουσίαση των πινάκων είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι:

- i. Η διάκριση των προβλημάτων (κι επομένως των προτεινόμενων δράσεων) μεταξύ των κατηγοριών νησιών δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως μοναδική και κλειστή. Μπορεί, με διαφορετική ένταση, το ίδιο πρόβλημα να παρουσιάζεται σε περισσότερες από μία κατηγορία νησιών. Στα παραδείγματα επιλέγεται να παρουσιαστούν τα σημαντικότερα προβλήματα ανά κατηγορία, με βάση την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης και τις απόψεις της ομάδας – μελέτης.
- ii. Από την άλλη πλευρά, μπορεί, το ίδιο πρόβλημα να αντιμετωπισθεί διαφορετικά από Δήμο σε Δήμο. Τα σχέδια δράσης διαφορετικών Δήμων, ακόμη και αν έχουν κοινό κύριο στρατηγικό στόχο, π.χ. την «επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου» θα πρέπει να διατυπώνουν το πως θα συμβεί αυτό στο συγκεκριμένο προορισμό (που μπορεί να είναι αναπτυγμένος, υπό ανάπτυξη ή χαμηλής ανάπτυξης) και επομένως μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους, ανάλογα με τα αίτια στα οποία οφείλεται η σύντομη τουριστική περίοδος. Για παράδειγμα, μπορεί να προβλέπονται, αναλόγως νέες επενδύσεις σε καταλύματα, δημιουργία νέας τουριστικής εικόνας και στρατηγικής προβολής ή δημιουργία νέων τουριστικών προϊόντων, με αξιοποίηση φυσικών και πολιτιστικών πόρων ή βελτίωση της εσωτερικής και εξωτερικής προσπελασιμότητας ή βελτίωση της παροχής πόσιμου νερού ή, το πιθανότερο, συνδυασμός των παραπάνω.
- iii. Επίσης, μία δράση/έργο μπορεί να αντιμετωπίζει περισσότερα από ένα προβλήματα, πχ. δράσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής ενός νησιού μπορεί να αμβλύνουν έμμεσα και τα θέματα στελέχωσης των υπηρεσιών υγείας και γενικότερα της εγκατάστασης ανθρώπων σε ένα νησί που δεν θα θεωρείται «εξορία ή κόλαση», αλλά θα έχει ένα θετικό brand. Προφανώς οι επιλογές που θα γίνουν από τα νησιά που βρίσκονται σε διαφορετική κατάσταση ή/και υιοθετούν διαφορετικό όραμα και διαφορετικούς στρατηγικούς και ειδικούς στόχους, δεν θα ταυτίζονται.

Κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού, η σύνδεση προβλημάτων με αιτίες που επηρεάζουν την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα είναι απαραίτητη ώστε να προσδιοριστούν με μεγαλύτερη ευστοχία οι δράσεις που θα πρέπει να υλοποιηθούν κατά προτεραιότητα, ώστε αυτά να επιλυθούν ή τουλάχιστον να αμβλυνθούν. **Η ανάγκη αυτή τονίζεται με ιδιαίτερη έμφαση**

δεδομένου ότι παρατηρείται διαχρονικά μεγάλη απόσταση στα έργα που προχωρούν σε υλοποίηση μέσα από τα διαφορετικά προγράμματα χρηματοδότησης, σε σχέση με τα διαπιστωμένα προβλήματα ελκυστικότητας και ανθεκτικότητας των νησιών, τόσο από οικονομικής όσο και από κοινωνικής και περιβαλλοντικής σκοπιάς.

Σε ότι αφορά τις δυνητικές πηγές χρηματοδότησης, καταγράφονται όσες έχουν προσδιορίσει με αρκετή σαφήνεια το τί είναι επιλέξιμο και τί όχι (με αναλυτική παρουσίαση στο παράρτημα 4), ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι επιλεξιμότητες είναι από «ελαστικές» μέχρι εντελώς απροσδιόριστες, με ότι θετικό ή αρνητικό μπορεί αυτό να έχει ως συνέπεια. Για παράδειγμα:

- στα Περιφερειακά Προγράμματα Ανάπτυξης (πρώην ΠΔΕ Περιφερειών) αλλά και στα αντίστοιχα προγράμματα του Υπουργείου που χρηματοδοτούνται με εθνικούς πόρους, πρακτικά δεν υπάρχουν περιορισμοί στην ένταξη έργων, πέρα από τους διαθέσιμους πόρους, ενώ μπορούν να χρηματοδοτήσουν ακόμη και μελέτες ωρίμανσης που είναι απαραίτητες για την ένταξη έργων σε ευρωπαϊκά προγράμματα
- σε προγράμματα όπως το «Αντώνης Τρίτσης» και το «Πράσινο Ταμείο» η επιλεξιμότητα προσδιορίζεται από την προκήρυξη που γίνεται κάθε φορά
- στο Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας υπάρχουν δράσεις ενδιαφέροντος των ΟΤΑ όπως οι «έξυπνες Πόλεις» και τα «Έργα Οδικής Ασφάλειας», ενώ εντάσσονται και μεμονωμένα μεγάλα έργα χωρίς σαφή κριτήρια. Στο μέλλον μπορεί να προκύψουν και νέες ευκαιρίες
- στα Προγράμματα Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΒΑΑ), Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων (ΟΧΕ) και Τοπικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ) που αφορούν τον οριζόντιο Στρατηγικό Στόχο 5 όλων των ΠΕΠ, οι επιλεξιμότητες είναι αρκετά ευρείες και θα προσδιοριστούν εκ νέου με την κατάρτιση των επί μέρους επιχειρησιακών προγραμμάτων που θα γίνει στο επόμενο διάστημα από τις επιμέρους αρχές και θα εγκριθούν από τις αντίστοιχες Διαχειριστικές Αρχές (Παράρτημα 3).

Σημειώνεται και πάλι ότι οι ομαδοποιήσεις έχουν πάντα ένα βαθμό «αυθαιρεσίας», αφού όσα κριτήρια και αν ληφθούν υπόψη, πάντα κάποιο ιδιαίτερο στοιχείο ενός νησιού θα το διαφοροποιεί. Το σημαντικό είναι κάθε νησί να αξιολογήσει τα προβλήματα του και να ιεραρχήσει τους στρατηγικούς στόχους και τον τρόπο που θα τους πετύχει.

Πίνακας 1: Νησιά υψηλής ελκυστικότητας (κρίσιμα προβλήματα και ανάγκες)				
Κρίσιμο πρόβλημα / ανάγκη	Στρατηγικοί Στόχοι	Ειδικοί Στόχοι	Ενδεικτικές δράσεις	Δυνητικές Πηγές Χρηματοδότησης ⁶⁹
Τάση για Υπερτουρισμό & υπέρβαση Φέρουσας Ικανότητας	<ul style="list-style-type: none"> Έλεγχος της τουριστικής ανάπτυξης Διαφοροποίηση οικονομίας Βελτίωση ανθεκτικότητας του νησιού 	<ul style="list-style-type: none"> Έλεγχος άναρχης δόμησης Απαγόρευση δημιουργίας νέων κτινών Στρατηγική για τη μετατροπή του προορισμού σε βιώσιμο» Ανάπτυξη συστήματος τουριστικής διακυβέρνησης 	<ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία Παρατηρητηρίου Τουρισμού για τη καταγραφή της κατάστασης, τη παρακολούθηση υλοποίησης του προγράμματος και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων Δημιουργία Χάρτας Βιώσιμου Τουρισμού Εφαρμογή του υφιστάμενου χωροταξικού σχεδίου και σύνταξη ολοκληρωμένου χωρικού σχεδιασμού με αυστηρότερες διατάξεις (πχ. πλήρη απαγόρευση δόμησης εκτός οικισμού Δημόσια λογοδοσία για τα αποτελέσματα του σχεδιασμού Βελτίωση των δημόσιων υποδομών και υπηρεσιών για τη μείωση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών πιέσεων - Πιστοποίηση προορισμού Καθιέρωση Σήματος Ποιότητας και Υπευθυνότητας Τοπικών Επιχειρήσεων Πολιτική εξασφάλισης κατοικίας για δημόσιους λειτουργούς και νέους – Έλεγχος βραχυχρόνιων μισθώσεων Συμμετοχή του προορισμού σε ανάλογα δίκτυα για τη μεταφορά καλών πρακτικών (πχ. προγράμματα INTERREG-MED) 	<ul style="list-style-type: none"> Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027 Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027 Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Interreg)

⁶⁹ Βλ. ΕΣΠΑ και Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΕΕΤΑΑ, 2022, <https://www.eetaa.gr/ekdoseis/pdf/173.pdf>

<p>Υποβάθμιση του δομημένου και του φυσικού περιβάλλοντος (συμπεριλαμβανόμενου και του τοπίου) από την άναρχη ανάπτυξη δραστηριοτήτων και δόμηση</p>	<p>Προστασία δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Έλεγχος της πίεσης στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον • Επανακαθαρισμός χρήσεων γης και γενικών πολεοδομικών ρυθμίσεων • Επεξεργασία σχεδίου για την ανάπτυξη υπεύθυνων κατοίκων και επιχειρηματιών • Μείωση του αποτυπώματος των επιχειρήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Εποπτεία για την τήρηση των υφιστάμενων κανόνων χωροταξίας και χρήσης των δημόσιων χώρων, ειδικά του παραλιακού μετώπου • Διαχείριση αναβαθμίδων • Αξιοποίηση κτιρίων εντός και εκτός οικισμού με νέες χρήσεις που συνάδουν στις σημερινές ανάγκες • Δράσεις ενημέρωσης των επισκεπτών για ανάπτυξη φιλικής προς το περιβάλλον συμπεριφοράς • Αλλαγή συμπεριφοράς παραγωγών για τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» • Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027
<p>Κυκλοφοριακή συμφόρηση, θόρυβος, προσπελασιμότητα</p>	<p>Βελτίωση συνθηκών κυκλοφορίας για επισκέπτες και κατοίκους</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Σχεδιασμός μεσοπρόθεσμων παρεμβάσεων • Άμεση λήψη μέτρων ανακούφισης της κυκλοφορίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Εκπόνηση σχεδίου βιώσιμης νησιωτικής κινητικότητας • Πρόβλεψη για δράσεις όπως: <ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη μέσων μαζικής μεταφοράς με μέγεθος προσαρμοσμένο στις τοπικές ανάγκες - Δημιουργία χώρων στάθμευσης, πεζοδρόμων, ποδηλατοδρόμων και οδών ήπιας κυκλοφορίας, - ρυθμίσεις κυκλοφορίας και στάθμευσης ΔΧ και ΙΧ, - προώθηση ηλεκτροκίνησης με χρήση δημόσιας χρήσης μέσων • Δράσεις ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης κατοίκων και επισκεπτών σχετικά με τη μετακίνηση τους με ενεργούς τρόπους μετακίνησης 	<p>Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0»</p> <p>Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027</p> <p>Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025</p> <p>Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027</p> <p>Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027</p>

Πίνακας 2: Νησιά με χαμηλή γενική αλλά υψηλή τουριστική ελκυστικότητα

Κρίσιμο πρόβλημα / ανάγκη	Στρατηγικός στόχος	Ειδικοί στόχοι	Ενδεικτικές δράσεις	Δυνητικές πηγές χρηματοδότησης
Κυριαρχία τουρισμού 3S, υψηλή εποχικότητα	Διαφοροποίηση τουριστικού προϊόντος με αξιοποίηση τοπικού φυσικού, πολιτιστικού και παραγωγικού κεφαλαίου	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάδειξη των φυσικών πόρων • Εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος με εμπειρίες της πολιτιστικής κληρονομιάς • Ανάδειξη και αναβάθμιση των παραγωγικών δραστηριοτήτων • Αναβάθμιση και διαφοροποίηση λειτουργίας επιχειρήσεων για την υποδοχή επισκεπτών εκτός τουριστικής περιόδου • Ανάπτυξη συστήματος τουριστικής διακυβέρνησης 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη δραστηριοτήτων σχετικών με τη φύση, τον πολιτισμό για την άμεση εμπλοκή των τουριστών (τουρισμός ευεξίας και εμπειρίας) • Προώθηση καινοτόμων δραστηριοτήτων σε σχέση με τη θάλασσα όπως του αλιευτικού τουρισμού με ενημέρωση των επαγγελματιών αλιέων και προώθηση του προϊόντος, την ανάδειξη θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και δραστηριοτήτων οικοτουρισμού εντός αυτών, τις καταδυτικές δραστηριότητες ή τις οργανωμένες επισκέψεις εντός πάρκων ιχθυοκαλλιέργειας, είτε πιο κλασικής μορφής, με τη κατασκευή υποδομών και δραστηριοτήτων θαλάσσιων αθλημάτων, τη κατασκευή υποδομών θαλάσσιου τουρισμού, την αξιοποίηση ναυαγίων για καταδύσεις κ.λπ. αξιοποιώντας τη σχετική παράδοση ειδικά στα μικρά νησιά • Αναπαλαίωση-επανάχρηση υφιστάμενων ή/και δημιουργία χώρων παρουσίασης της παραγωγικής διαδικασίας εμβληματικών προϊόντων των νησιών (μεταλλεία, τυροκομεία, βυρσοδεψεία, ελαιοτριβεία, οινοποιεία, αλυκές κ.λπ.) με πιθανή παραγωγή προϊόντων σε συλλεκτικές συσκευασίες • Ανάδειξη φυσικών πόρων με δημιουργία, συντήρηση, σήμανση και προβολή περιπατητικών διαδρομών, προστασία και ανάδειξη προστατευόμενων περιοχών, αξιοποίηση θερμών/ιαματικών νερών κ.λπ. και ανάπτυξη οικοτουρισμού • Ανάδειξη των άυλων πολιτιστικών πόρων (πχ. μυθικά και ιστορικά πρόσωπα, μουσική, χορός, 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027 – ΣΠ 5 Ολοκληρωμένες χωρικές παρεμβάσεις και ΣΠ 4 • Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης – Leader • Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Interreg) • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» - έξυπνες πόλεις • Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027 • Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός (ΠΨηΜετ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021 – 2027» • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027

			<p>τέχνες) και της ιστορίας παλαιότερης και πρόσφατης (αξιοποιώντας και δημόσια αρχεία) με κατάλληλες διαδραστικές δραστηριότητες,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη επιστημονικού, εκπαιδευτικού και συνεδριακού τουρισμού σε σχέση με μοναδικούς /σημαντικούς πόρους (υλικούς και άυλους) που έχουν αναδειχθεί • Προγράμματα τουριστικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, επανακατάρτισης και αναβάθμισης δεξιοτήτων εργοδοτών, εργαζομένων και νέων στα νέα προϊόντα και στις νέες οριζόντιες δεξιότητες (βιωσιμότητα, προσβασιμότητα, ψηφιοποίηση) • Δημιουργία σε κάθε νησί πολυχώρου για την προβολή της τοπικής ιστορίας & ταυτότητας (κέντρο αυτογνωσίας) και της σύνδεσης της με υλικούς και άυλους πόρους και τη σημερινή πραγματικότητα • Εκπόνηση στρατηγικού σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης • Δημιουργία DMMO και Τουριστικού Παρατηρητηρίου για τη διαχείριση και τη προβολή του προορισμού • Συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα με αντίστοιχους στόχους για άντληση εμπειριών • Δημιουργία Χάρτας Βιώσιμου Τουρισμού • Εκπόνηση τοπικού χωρικού σχεδίου 	
--	--	--	---	--

<p>Οικονομική Μονοκαλλιέργεια</p>	<p>Διαφοροποίηση οικονομίας με υιοθέτηση στρατηγικής ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών βασισμένων στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων και της υπάρχουσας παραγωγικής παράδοσης</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Στήριξη της αγροτικής παραγωγής προϊόντων ποιότητας και σύνδεση με τουρισμό με έργα υποδομής, εκπαίδευσης, δικτύωσης • Στήριξη της τυποποίησης/μεταποίησης αγροτικών προϊόντων ποιότητας, σύνδεση με τουρισμό και προώθηση εξαγωγών • Ενίσχυση της εισαγωγής καινοτομίας στις επιχειρήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία δομής στήριξης μεταφοράς τεχνολογίας και καινοτομιών στις τοπικές επιχειρήσεις • Ενίσχυση και προώθηση οικοτεχνίας • Σύνδεση των παραγωγικών δραστηριοτήτων με τον τουρισμό • Δημιουργία προγραμμάτων επαγγελματικής επιμόρφωσης σε τέχνες που αξιοποιούν τοπικούς πόρους (πχ. χρήση πέτρας, πηλού, μαλλί προβάτων) ή/και άυλες παραδόσεις • Δημιουργία εικόνας προορισμού και μηχανισμού προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών • Βελτίωση δημόσιων υποδομών απαραίτητων για την εγκατάσταση επιχειρήσεων • Χωροθέτηση οχλουσών επιχειρήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» • Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός (ΠΨηΜετ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021 – 2027» • Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Interreg)
<p>Διαφοροποίηση της απασχόλησης</p>	<p>Βελτίωση της ελκυστικότητας για την εγκατάσταση δραστηριοτήτων εκτός τουρισμού</p> <p>Στήριξη της επιχειρηματικότητας, της αυτό-απασχόλησης, της καινοτόμου επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής οικονομίας</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση ανθρώπινου δυναμικού – ενίσχυση εργασιακών προσόντων • Προσέλκυση τουριστικών νομάδων με το σκεπτικό της μόνιμης παραμονής τους • Ανάπτυξη κοινωνικής κατοικίας για «νέους» κατοίκους 	<ul style="list-style-type: none"> • Υποστήριξη της επαγγελματικής εκπαίδευσης και της δια βίου μάθησης (κυρίως των γυναικών) • Υποστήριξη ομάδων του πληθυσμού να αναλάβουν επιχειρηματική δραστηριότητα αξιοποιώντας τοπικούς πόρους αλλά και «απόβλητα» μέσα από την προσέγγιση της κυκλικής οικονομίας • Δημιουργία δομής στήριξης της επιχειρηματικότητας σε συνεργασία με το Επιμελητήριο • Αξιοποίηση ακίνητης περιουσίας του Δήμου • Βελτίωση υποδομών και ψηφιακών συνδέσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός (ΠΨηΜετ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027

Πίνακας 3: Νησιά με χαμηλή γενική και τουριστική ελκυστικότητα

Προβλήματα / ανάγκες	Στρατηγικοί Στόχοι	Ειδικοί Στόχοι	Κατηγορίες δράσεων (ενδεικτικές)	Δυνητικές Πηγές Χρηματοδότησης
Χαμηλή ανταγωνιστικότητα του τουρισμού και των επιχειρήσεων	<ul style="list-style-type: none"> • Διαφοροποίηση του παρεχόμενου προϊόντος • Δημιουργία ταυτότητας της περιοχής • Στήριξη της επιχειρηματικότητας • Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις • Βελτίωση της ευχαρίστησης των επισκεπτών και ευημερίας των κατοίκων 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανάδειξη των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων • Αξιοποίηση της υπάρχουσας παραγωγικής παράδοσης • Βελτίωση της προσβασιμότητας της περιοχής • Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τον δημόσιο τομέα • Βελτίωση των δημόσιων υποδομών • Εισαγωγή καινοτομίας στις επιχειρήσεις • Προώθηση της κυκλικής οικονομίας • Υιοθέτηση στρατηγικής ποιοτικών προϊόντων και υπηρεσιών • Μείωση του ενεργειακού κόστους και του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των επιχειρήσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • Καθιέρωση Σήματος Ποιότητας και Υπευθυνότητας Τοπικών Επιχειρήσεων • Δικτύωση επιχειρήσεων του τουριστικού τομέα με τις επιχειρήσεις άλλων τομέων • Δημιουργία δομής τουριστικής εκπαίδευσης με στόχο την υλοποίηση προγραμμάτων αρχικής κατάρτισης, επανακατάρτισης και επανεκπαίδευσης εργοδοτών, εργαζόμενων και νέο-εισερχόμενων στον τουρισμό • Υποδομές για την υποστήριξη της πρόσβασης σε τουριστικούς χώρους και εγκαταστάσεις (θάλασσα, περιβαλλοντικά και πολιτιστικά αξιοθέατα, τουριστικές εγκαταστάσεις) • Δημιουργία δομής στήριξης της επιχειρηματικότητας σε συνεργασία με το Επιμελητήριο • Ανάπτυξη συστήματος τουριστικής διακυβέρνησης • Δημιουργία Φορέα Διαχείρισης και Προβολής Προορισμού (ΦΔΠΠ) • Εκπόνηση Σχεδίου Βιώσιμου Τουρισμού με πολιτική δέσμευση για την εφαρμογή του • Δημιουργία ενεργειακών κοινοτήτων • Συμμετοχή του προορισμού σε ανάλογα δίκτυα για τη μεταφορά καλών πρακτικών (πχ. προγράμματα INTERREG-MED) • Έρευνες ικανοποίησης τουριστών, επιχειρηματιών, κατοίκων, εργαζόμενων • Δημιουργία brand και σύνταξη marketing plan 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0» • Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027 • Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός (ΠΨΗΜετ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021 – 2027» • Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης – Leader • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027 • Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Interreg)

<p>Χαμηλή ποιότητα και προσβασιμότητα σε υπηρεσίες δημοσίου συμφέροντος</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Αναβάθμιση προσφερομένων υπηρεσιών του Δήμου • Συμμετοχή όλων στις υπηρεσίες 	<ul style="list-style-type: none"> • Βελτίωση και επέκταση προσφερομένων υπηρεσιών στους τομείς της εκπαίδευσης, υγείας, αθλητισμού, πολιτισμού • Σχέδιο βελτίωσης προσπελασιμότητας στις ΥΔΣ • Βελτίωση των μεταφορών - Σχέδιο βιώσιμης κινητικότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • Βελτίωση υποδομών και παρεχόμενων υπηρεσιών στους κατοίκους όπως παιδικός σταθμός, ΚΔΑΠ, νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο, ΓΕΛ/ΤΕΛ, κοινωνικό φροντιστήριο, προγράμματα επιμόρφωσης • Βελτίωση των υποδομών και στήριξη του ανθρώπινου δυναμικού των δημόσιων δομών υγείας • Βελτίωση και συμπλήρωση των υποδομών αθλητισμού – Αθλητισμός για όλους με στόχο τη βελτίωση της δημόσιας υγείας • Δημιουργία και λειτουργία δομών πολιτισμού σε συνεργασία με νομικά πρόσωπα, συλλόγους και πολίτες • Προγράμματα για τη προστασία και ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (τραγούδι, μουσική, χειροτεχνία, χορός κλπ) 	<ul style="list-style-type: none"> • Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0», • Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025 • Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός Μετασχηματισμός (ΠΨΗΜετ) 2021 – 2027 • Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027
<p>Δημογραφική συρρίκνωση</p>	<p>Βελτίωση της ελκυστικότητας για την εγκατάσταση κατοίκων</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Υποστήριξη της κοινωνικής κατοικίας για άπορα και νέα ζευγάρια • Σχέδιο προσέλκυσης τουριστικών νομάδων με το σκεπτικό της μόνιμης παραμονής τους • Υποστήριξη των κοινωνικών, πολιτιστικών, αθλητικών κλπ υπηρεσιών • Σχέδιο δημιουργίας θέσεων εργασίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Καταγραφή και δημιουργία σχεδίου αξιοποίησης της σχολάζουσας περιουσίας με στόχους αναπτυξιακούς και κοινωνικούς • Σχέδιο αξιοποίησης κλειστών και εγκαταλελειμμένων ιδιωτικών κατοικιών για χρήση από «νέους» κατοίκους • Υποστήριξη ομάδων του πληθυσμού να αναλάβουν επιχειρηματική δραστηριότητα αξιοποιώντας τοπικούς πόρους αλλά και «απόβλητα» μέσα από τη προσέγγιση της κυκλικής οικονομίας • Δημιουργία δομής στήριξης της επιχειρηματικότητας σε συνεργασία με το Επιμελητήριο 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) 2021 – 2027

Πίνακας 4: Οριζόντιες δράσεις ανά τομέα αρμοδιότητας (και πρόβλημα ή ανάγκη) των νησιωτικών Δήμων

Τομέας / πρόβλημα ή ανάγκη	Κατηγορίες δράσεων (ενδεικτικές)	Δυνητικές πηγές χρηματοδότησης ⁷⁰
Υποδομές μεταφορών	<ul style="list-style-type: none"> • Λιμάνια περιφερειακής, τοπικής σημασίας, πύλες εισόδου – εξόδου • Τουριστικά λιμάνια • Θαλάσσιες μεταφορές με χρήση “πράσινων” πλοίων για διασφάλιση νησιωτικής συνδεσιμότητας και διασυνδεσιμότητας • Βιώσιμες πράσινες αστικές μεταφορές σε μητροπολιτικές και περιφερειακές πόλεις • Κατασκευή κρίσιμων ελλειπόντων τμημάτων του ΔΟΔ σε νησιωτικές Περιφέρειες όπου δεν υπάρχει ανάπτυξη σιδηροδρομικού δικτύου • Τοπικό οδικό δίκτυο 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ ΠΕΠ ΣΠ 3 – ΥΝΑΙΝΠ Πρόγραμμα Νέαρχος ⇒ Πρόγραμμα Μεταφορές - ΥΝΑΙΝΠ ⇒ Ταμείο Ανάκαμψης ⇒ ΕΠ Μεταφορές – Ταμείο Συνοχής ⇒ ΠΕΠ ΣΠ 3
Διαχείριση νερού Έλλειψη ή παροχή ακατάλληλου πόσιμου νερού)	<ul style="list-style-type: none"> • Ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης υδατικών πόρων • Διαχείριση πόσιμου & ακάθαρτου νερού (ανακύκλωση γκρίζου νερού, μείωση διαρροών δικτύου) – Σύστημα παρακολούθησης της ποιότητας πόσιμου και θαλασσινού νερού • Μείωση κατανάλωσης πόσιμου νερού • Εμπλουτισμός υδροφόρου ορίζοντα με μείωση απώλειας του βρόχινου νερού που πηγαίνει στη θάλασσα • Διατήρηση των παράκτιων μεγάλων και μικρών υδροβιοτόπων • Μείωση απωλειών εσωτερικού και εξωτερικού δικτύου • Δράσεις ενημέρωσης επιχειρηματιών, κατοίκων και επισκεπτών για μείωση κατανάλωσης νερού • Δράσεις βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις (ειδικά του τουρισμού) με βελτίωση του οικολογικού τους αποτυπώματος • Επανάχρηση επεξεργασμένου νερού • Δημιουργία μικρών φραγμάτων και αναβαθμίδων ανάσχεσης για εμπλουτισμό του υδροφόρου ορίζοντα • Αφαλατώσεις 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027 ⇒ Πρόγραμμα «Νέαρχος» ⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025 ⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα (ΠεΠ) 2021 – 2027 (ΣΠ 2) ⇒ Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027
Φυσικό περιβάλλον - κλιματική αλλαγή	<ul style="list-style-type: none"> • Σχέδια διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών • Εκπόνηση σχεδίου πρόληψης φυσικών καταστροφών από έντονα καιρικά φαινόμενα (φωτιά, βροχή, ανέμους κλπ) • Σχέδιο πρόληψης ή και ανάταξης ερημοποίησης • Παρεμβάσεις για τη μείωση κινδύνων ερημοποίησης • Αντυλημμυρικά έργα, έργα προστασίας διάβρωσης ακτών, διαχείριση δασών και δασικών 	<ul style="list-style-type: none"> ⇒ Ταμείο Ανάκαμψης ⇒ Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027 ⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025 (ΣΠ 2) ⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα (ΠεΠ) 2021 –

⁷⁰ Τα Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα, οι ειδικοί στόχοι και ενδεικτικές δράσεις παρουσιάζονται στο παράρτημα 4

<p>Υποβάθμιση του περιβάλλοντος από την άναρχη ανάπτυξη- ανάγκη προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και πρόληψης κινδύνων</p>	<p>εκτάσεων κλπ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εφαρμογή χωροταξικών ρυθμίσεων και σύνταξη νέου εφόσον κρίνεται απαραίτητο • Εκπόνηση σχεδίου ενεργειακής μετάβασης • Δράσεις προώθησης κυκλικής οικονομίας με βάση τις δραστηριότητες του νησιού • Δράσεις παραγωγής καθαρής ενέργειας και μείωσης κατανάλωσης ενέργειας – ενεργειακή αυτονομία (ενεργειακές κοινότητες) • Δράσεις σήμανσης φορέων, επιχειρήσεων και κατοικιών για το οικολογικό αποτύπωμα (Εξοικονομώ, ...) • Αξιοποίηση και αναβάθμιση του οικιστικού αποθέματος «που αργεί» αντί επέκτασης της δόμησης 	<p>2027 (ΣΠ 2)</p> <p>⇒ Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021 – 2027»</p> <p>⇒ Πρόγραμμα Πολιτική Προστασία 2021 – 2027</p> <p>⇒ Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027 (RS 02.7)</p>
<p>Αστικό περιβάλλον – απορρίμματα – ενέργεια</p> <p>Υποβάθμιση δημόσιου χώρου</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Αστικές αναπλάσεις • Παρεμβάσεις αναβάθμισης δημόσιων χώρων • Ομογενοποίηση πινακίδων πληροφόρησης • Απομάκρυνση άχρηστων αυτοκινήτων και άλλων αντικειμένων • Επισκευές πλακόστρωτων • Φυτεύσεις • Εκπόνηση σχεδίου διαχείρισης στερεών αποβλήτων, με εφαρμογή των αρχών της κυκλικής οικονομίας (διαχωρισμός, ανακύκλωση, κομποστοποίηση) • Κατασκευή Σταθμών Μεταφόρτωσης Αποβλήτων • Μονάδες επεξεργασίας βιολογικών αποβλήτων • Μονάδες ανάκτησης – ανακύκλωσης (RRF) και εξοπλισμός • Δημιουργία ενεργειακής κοινότητας • Ενεργειακή αποδοτικότητα κτιρίων • Μείωση του ενεργειακού κόστους και του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των επιχειρήσεων 	<p>⇒ Ταμείο Ανάκαμψης</p> <p>⇒ Πρόγραμμα Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης 2021 – 2027</p> <p>⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα (ΠεΠ) 2021 – 2027 – ΣΠ 2</p> <p>⇒ Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027 (RS 02.7)</p> <p>⇒ «Εξοικονομώ» - Ταμείο Ανάκαμψης</p>
<p>Ανταγωνιστικότητα επιχειρήσεων</p> <p>Ανάγκη στήριξης της επιχειρηματικότητας</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Σχέδιο βελτίωσης παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις • Δράσεις στήριξης της επιχειρηματικότητας, της αυτοαπασχόλησης και της κοινωνικής οικονομίας • Ενίσχυση της εισαγωγής καινοτομίας στις επιχειρήσεις • Επεξεργασία σχεδίου κυκλικής οικονομίας • Εκπαίδευση ανθρώπινου δυναμικού (εργοδοτών και εργαζόμενων) • Προώθηση σήματος υπευθυνότητας των επιχειρήσεων με στόχο τη βελτίωση του οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού τους αποτυπώματος • Δημιουργία δομής στήριξης μεταφοράς τεχνογνωσίας και καινοτομιών στις τοπικές επιχειρήσεις σε συνεργασία με το Επιμελητήριο 	<p>⇒ Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0»</p> <p>⇒ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα 2021 – 2027»</p> <p>⇒ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Κλιματική Αλλαγή 2021 – 2027</p> <p>⇒ Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας (Interreg)</p>
<p>Κοινωνική πολιτική (υποδομές και δράσεις) - απασχόληση</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ενίσχυση των δράσεων υπέρ των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικό αποκλεισμό (κοινωνικό παντοπωλείο, φαρμακείο, ιατρείο, φροντιστήριο κλπ) • Λειτουργία Παρατηρητηρίου Κοινωνικού Αποκλεισμού 	<p>⇒ Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠεΠ) 2021 – 2027</p> <p>⇒ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ψηφιακός</p>

<p>Ανεπάρκεια δομών και δράσεων – κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Λειτουργία δομής πληροφόρησης πολιτών • Κοινωνική κατοικία για δημόσιους λειτουργούς και νέους που θέλουν να εγκατασταθούν • Αποτελεσματικές υπηρεσίες στο γενικό πληθυσμό και ειδικά στα άτομα με κίνδυνο αποκλεισμού (3^η ηλικία, ΑΜΕΑ, μονογονεϊκές οικογένειες, άποροι, αλλοδαποί) • Δημιουργία δομής ή ΚΟΙΝΣΕΠ Κοινωνικού σκοπού για παροχή κοινωνικών υπηρεσιών στους πολίτες (πχ. ΚΑΠΗ, βοήθεια στο σπίτι) • Προγράμματα ηλεκτρονικού αλφαριθμητισμού και υποστήριξη ατόμων χωρίς τέτοιες δυνατότητες • Βελτίωση και επέκταση υποδομών και υπηρεσιών παιδείας και επαγγελματικής κατάρτισης • Βελτίωση υποδομών και παρεχόμενων υπηρεσιών στους κατοίκους όπως παιδικός σταθμός, ΚΔΑΠ, νηπιαγωγείο, κοινωνικό φροντιστήριο, προγράμματα επιμόρφωσης • Στήριξη δημιουργίας ΚΟΙΝΣΕΠ για την αξιοποίηση κοινών πόρων • Υποστήριξη ομάδων του πληθυσμού να αναλάβουν επιχειρηματική δραστηριότητα αξιοποιώντας τοπικούς πόρους αλλά και «απόβλητα» μέσα από τη προσέγγιση της κυκλικής οικονομίας • Προώθηση πράσινων επαγγελμάτων και πρακτικών μέσα από σχετική εκπαίδευση, κατάρτιση και επανακατάρτιση 	<p>Μετασχηματισμός (ΠΨΗΜετ) 2021 – 2027</p> <p>⇒ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή 2021 – 2027</p> <p>⇒ Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας «Ελλάδα 2.0»,</p> <p>⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 – 2025</p>
<p>Πολιτισμός – Αθλητισμός</p> <p>Ανεπάρκεια υπηρεσιών</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Βελτίωση και συμπλήρωση των υποδομών αθλητισμού – Αθλητισμός για όλους με στόχο τη βελτίωση της δημόσιας υγείας • Καταγραφή και αξιοποίηση πολιτιστικών & φυσικών πόρων • Δημιουργία και λειτουργία δομών πολιτισμού σε συνεργασία με νομικά πρόσωπα, συλλόγους και πολίτες • Προγράμματα για την προστασία και ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (τραγούδι, μουσική, χειροτεχνία, χορός κλπ) 	<p>⇒</p>
<p>Υγεία – Πρόνοια</p> <p>Έλλειψη δομών και υπηρεσιών</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Κατασκευή / επισκευή αγροτικών ιατρείων • Κατασκευή / επισκευή Κέντρων Υγείας • Κατασκευή / επισκευή νοσοκομείων 	<p>⇒ Ίδιοι πόροι</p> <p>⇒ Περιφερειακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2021 -2025</p> <p>⇒ ΠεΠ ΣΠ4</p>
<p>Διοικητική ικανότητα Δήμων</p> <p>Ανεπάρκεια υπηρεσιών λόγω υψηλής ζήτησης</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Σύμβαση στρατηγικού σχεδίου για την ανάπτυξη της περιοχής • Συνεργασία με άλλους Δήμους και θεσμικούς φορείς της περιφέρειας για την ανάπτυξη κοινών δραστηριοτήτων που βελτιώνουν την ελκυστικότητα για επιχειρήσεις και κατοίκους • Δημιουργία αναπτυξιακών δομών ή αναμόρφωση των υπαρχουσών • Καταγραφή και δημιουργία σχεδίου αξιοποίησης της σχολάζουσας δημοτικής περιουσίας με στόχους αναπτυξιακούς και κοινωνικούς • Βελτίωση γνώσεων και δεξιοτήτων ανθρώπινου δυναμικού των Δήμων • Νέοι ΟΕΥ, προσαρμοσμένοι στις σύγχρονες απαιτήσεις του ολοκληρωμένου σχεδιασμού 	<p>⇒ ίδιοι πόροι</p> <p>⇒ ΠεΠ 2021-2027</p>

Όπως έχουμε αναλύσει διεξοδικά, η προσέγγιση του πίνακα είναι με βάση τα προβλήματα που συνήθως αντιμετωπίζουν τα νησιά και προφανώς δεν μπορεί να καλύψει όλες τις πιθανές περιπτώσεις που υπάρχουν στα 80 νησιά-διοικητικές οντότητες, που έχουν ληφθεί υπόψη στην ανάλυση, και στα επιπλέον 35 κατοικημένα. Ο τρόπος που προτείνεται για να αντιμετωπιστούν δεν είναι μονό αυτός των «κλασσικών» έργων υποδομής, αλλά ένας συνδυασμός δράσεων που λαμβάνει υπόψη τις σύγχρονες προσεγγίσεις διαχείρισης τους. Άλλωστε με δεδομένο ότι η προσέγγιση της εμπειρογνωμοσύνης είναι αυτή της ελκυστικότητας για εγκατάσταση ανθρώπων και δραστηριοτήτων σε ένα νησί, έπρεπε να διερευνηθεί το πώς αντιμετωπίζονται τα προβλήματα της υψηλής και της χαμηλής ελκυστικότητας.

Ένα έμπειρο μάτι μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στις προτεινόμενες δράσεις και τις «κλασσικές» δράσεις, αλλά προφανώς και να προσθέσει άλλες με βάση τα συγκεκριμένα προβλήματα που έχει ένα νησί, που δεν μπορεί να είναι γνωστά στην ομάδα έργου. Παρ' όλα αυτά δημιουργήθηκε ένας πίνακας με τους «τομείς πολιτικής» που αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης των ΟΤΑ και ενδεικτικά έργα για διευκόλυνση των χρηστών. Να υπογραμμίσουμε ότι οι «τομείς πολιτικής» όπως αναφέρονται ως τομείς δράσης των ΟΤΑ, δεν μπορούν πλέον να καλύψουν τη σύγχρονη σύνθετη πραγματικότητα στην οποία είναι αντιμέτωπες οι τοπικές κοινωνίες και οι ΟΤΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΩΝ ΔΡΑΣΕΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΗΣΙΩΝ

Η ομάδα έργου επέλεξε, στην προηγούμενη ενότητα, να παρουσιάσει όχι «παραδοσιακά» έργα υποδομών (πχ. έργα οδοποιίας, λιμενικών εγκαταστάσεων, ύδρευσης-αποχέτευσης) για τα οποία υπάρχει τεχνογνωσία στον υπάρχοντα μηχανισμό σχεδιασμού και εκτέλεσης έργων (ακόμη και αν υπάρχουν ελλείψεις σε προσωπικό) αλλά να δώσει βάρος σε περισσότερο ή λιγότερο καινοτόμες και άυλες παρεμβάσεις που «βλέπουν» την αντιμετώπιση υφιστάμενων προβλημάτων από άλλη οπτική γωνιά, με ενεργή συμμετοχή των εμπλεκόμενων. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται ορισμένες «καλές πρακτικές» που συμπληρώνουν αυτού του είδους τις παρεμβάσεις. Προφανώς οι «καλές πρακτικές» χρειάζεται να προσαρμοστούν στην ιδιαίτερη κατάσταση και χαρακτηριστικά του κάθε νησιού.

3.1. Σχέδιο Βιώσιμης Νησιωτικής Κινητικότητας (ΣΒΝΚ-SIMP)

Το κυκλοφοριακό απασχολεί χρόνια τις μεγάλες και μεσαίες πόλεις του πλανήτη που προσπάθησαν να το λύσουν με διάφορους τρόπους όπως αύξηση των υποδομών για ΙΧ, ενίσχυση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς υπέργειων και υπόγειων, πεζοδρομήσεις, χώροι στάθμευσης, ποδηλατόδρομοι, ηλεκτροκίνηση, ηλεκτρικά πατίνια κλπ. Τα τελευταία χρόνια, με την συνεχώς αυξανόμενη διεύθυνση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης και της ανάγκης μείωσης των καυσαερίων και ειδικά του διοξειδίου του άνθρακα, έγινε κατανοητό ότι οι μεμονωμένες παρεμβάσεις δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και ότι χρειάζεται ολοκληρωμένο σχέδιο. Έτσι προέκυψαν τα Σχέδια Βιώσιμης Αστικής Κινητικότητας (ΣΒΑΚ-SUMP) που αποτελούν πλέον προϋπόθεση για να χρηματοδοτηθούν τα αντίστοιχα έργα από τους πόρους της ΕΕ.

Στα νησιά, το πρόβλημα αυτό έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά, επηρεαζόμενο από τα χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας. Παρουσιάζεται σε όλα τα νησιά με διαφορετική ένταση και εξαρτάται τόσο από το μέγεθος και τη γεωμορφολογία του νησιού και των οικισμών του, όσο και από την ένταση του τουρισμού. Νησιωτική ιδιαιτερότητα αποτελεί επίσης η ύπαρξη συγκεκριμένων και περιορισμένων σε αριθμό πυλών εισόδου (συνήα μόλις μια), η ταυτόχρονη άφιξη μεγάλου αριθμού επισκεπτών και παράλληλα η υψηλή εποχικότητα της κινητικότητας.

Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων έχουν υλοποιηθεί επιμέρους δράσεις που χρηματοδοτήθηκαν από ευρωπαϊκά προγράμματα (π.χ. ηλεκτρικά αυτοκίνητα, κοινόχρηστα ποδήλατα), εφαρμόστηκαν περιορισμοί στη χρήση αυτοκινήτου (π.χ. Ύδρα, Σπέτσες, Χάλκη, Σύμη, Νίσυρος), έγιναν μόνιμες και προσωρινές πεζοδρομήσεις (κυρίως στο λιμάνι και την ευρύτερη παράλια περιοχή), δημιουργήθηκαν χώροι στάθμευσης, πεζοπορικές διαδρομές και οργανώθηκε σύγχρονη δημόσια συγκοινωνία. Τα ΣΒΝΚ απευθύνονται τόσο στους μόνιμους κατοίκους που καλούνται τουλάχιστον κατά τη τουριστική περίοδο να αλλάξουν τις συνήθειες τους, όσο και στους επισκέπτες που θα πρέπει για τις λίγες οι πολλές μέρες που θα μείνουν στο νησί να προσαρμοστούν. Ακόμη σημαντικότερο θα είναι, όπως και σε ότι αφορά τις άλλες προτάσεις, το ΣΒΝΚ να ενσωματωθεί στη τουριστική εικόνα του νησιού και να αποτελέσει ένα από τα κίνητρα για την επίσκεψή του.

Πρωτοπόρος φορέας στην εκπόνηση ΣΒΝΚ στη χώρα μας είναι το δίκτυο CIVITAS που ιδρύθηκε στο πλαίσιο του Δικτύου Αειφόρων Νησιών «ΔΑΦΝΗ». Μέχρι σήμερα έχει

εκπονήσει σχέδια για τα νησιά της Κέας, της Σίφνου, της Κύθνου και της Νάξου που όμως δεν έχουν ολοκληρωθεί λόγω έλλειψης πόρων. Το δίκτυο CIVITAS έχει εκπονήσει, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, μια προμελέτη για την προσέγγιση που πρέπει να έχουν τα ΣΒΝΚ από την οποία μπορούν να αντληθούν ιδέες για παρεμβάσεις.

3.2. Βιώσιμος Τουρισμός: Τουριστικό Παρατηρητήριο και Φορέας Διαχείρισης και Προβολής Προορισμού

Με βάση τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (ΠΟΤ – UNWTO) η αναγκαιότητα για να προχωρήσουν οι προορισμοί σε βιώσιμα μονοπάτια οδηγεί υποχρεωτικά μέσα από τη δημιουργία Τουριστικών Παρατηρητηρίων, που έχουν ως αντικείμενο την καταγραφή και την αξιολόγηση της τουριστικής δραστηριότητας ενός τόπου. Στόχος των ΤΟ είναι να τροφοδοτούν τον φορέα που ασκεί τουριστική πολιτική με δεδομένα, ώστε ο σχεδιασμός πολιτικών να γίνεται με βάση αυτά (evidence based policies).

Για να ενισχύσει αυτή την προσπάθεια, ο ΠΟΤ έχει δημιουργήσει ένα παγκόσμιο δίκτυο Παρατηρητηρίων,⁷¹ το INSTO (<https://www.unwto.org/sustainable-development/unwto-international-network-of-sustainable-tourism-observatories>). Ο ΠΟΤ σε συνεργασία με το Παγκόσμιο Συμβούλιο Βιώσιμου Τουρισμού (GSTC) έχουν ορίσει μια σειρά από κριτήρια-προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται ώστε ένας προορισμός να θεωρείται βιώσιμος:

1. Βιώσιμη Διαχείριση
2. Κοινωνικο-οικονομική Βιωσιμότητα
3. Πολιτιστική Βιωσιμότητα
4. Περιβαλλοντική βιωσιμότητα

(<https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf>)

Τα Παρατηρητήρια του δικτύου είναι υποχρεωμένα να συλλέγουν δεδομένα σε μια σειρά από κοινούς παράγοντες, ενώ είναι ελεύθερα να συμπληρώνουν το σύστημα τους με στοιχεία που αφορούν τον ιδιαίτερο προορισμό. Οι τομείς για τους οποίους υπάρχει υποχρέωση να συγκεντρώνονται δεδομένα είναι:

- Εποχικότητα
- Απασχόληση
- Οικονομικά Οφέλη Προορισμού
- Διαχείριση Ενέργειας
- Διαχείριση Νερού
- Διαχείριση Υγρών Αποβλήτων
- Διαχείριση Στερεών Αποβλήτων
- Δράση για τη Κλιματική Αλλαγή
- Προσβασιμότητα
- Ικανοποίηση κατοίκων
- Διακυβέρνηση

Στη Ελλάδα, η δημιουργία Παρατηρητηρίων και Φορέων Διαχείρισης και Προώθησης Προορισμού θεσμοθετήθηκε με τον Ν.4875/21 όπου προβλέπεται και η θεσμοθέτηση των «Πρότυπων Τουριστικών Προορισμών Ολοκληρωμένης Διαχείρισης», αναγνωρίζοντας και επίσημα ότι η τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί να συνεχίζει χωρίς ολοκληρωμένη

---

⁷¹ Ένα από τα Παρατηρητήρια αυτά είναι το Παρατηρητήριο Βιώσιμου Τουρισμού Αιγαίου (<http://tourismobservatory.ba.aegean.gr/>) που μεταξύ άλλων έχει αναπτύξει ένα σύνολο βασικών μεταβλητών και δεικτών που μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για τη δημιουργία ενός Παρατηρητηρίου νησιωτικού προορισμού.

προσέγγιση. Αν και δυστυχώς αυτές οι διατάξεις δεν ενεργοποιήθηκαν από το Υπουργείο Τουρισμού μέχρι σήμερα, προσφέρουν ένα πλαίσιο που οι προορισμοί και ειδικά οι νησιωτικοί που εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, μπορούν να αξιοποιήσουν από μόνοι τους, συνδεδεμένοι με το παγκόσμιο γίνεσθαι.

3.3. Καλές Πρακτικές στο Βιώσιμο Τουρισμό

Τα τελευταία χρόνια έχουν πολλαπλασιαστεί οι προσπάθειες προορισμών να διαχειριστούν τον τουρισμό τους ώστε να αποκτήσει βιώσιμα χαρακτηριστικά. Ειδικά στις εύκρατες περιοχές, όπου επικρατεί ο εποχιακός ηλιοτροπικός τουρισμός, δημιουργούνται πολλά προβλήματα που συνδέονται με τον μεγάλο αριθμό επισκεπτών που δημιουργεί ανεπιθύμητες καταστάσεις οδηγώντας σε μείωση τόσο της τουριστικής εμπειρίας όσο και της ικανοποίησης των μόνιμων κατοίκων (υπερτουρισμός), ενώ παράλληλα δημιουργεί υπερβολικά πρόσθετα φανερά και κρυφά κόστη⁷² για την κατασκευή, συντήρηση και λειτουργία υποδομών που πρέπει να επωμιστεί η σχετικά μικρή τοπική κοινωνία.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν χρηματοδοτηθεί πολλά δίκτυα συνεργασίας μεταξύ φορέων της Μεσογείου που αναζητούν λύσεις στα προβλήματα που τους απασχολούν μέσω του INTERREG-MED (<https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/about-us/our-community/>)⁷³ που έχουν ευρύτερο ενδιαφέρον ακόμη και όταν δεν αφορούν νησιωτικές περιοχές. Τα προγράμματα του INTERREG MED εκτός από τη θεματική του «βιώσιμου τουρισμού» αφορούν τομείς όπως τη «γαλάζια ανάπτυξη», τη «πράσινη ανάπτυξη», την «δημιουργική και κοινωνική ανάπτυξη», τα «αποδοτικά κτίρια», τις «ανανεώσιμες πηγές ενέργειας», τις «αστικές μεταφορές» και τη «διακυβέρνηση», τομείς που συνδέονται άμεσα και έμμεσα με τον βιώσιμο τουρισμό. Τα προγράμματα αυτά, χωρίς να είναι στοχευμένα αποκλειστικά για νησιωτικές περιοχές, έχουν τύχει εφαρμογής σε κάποιες από αυτές.

3.4. Ανάδειξη και χρήση τοπικών πόρων – βελτίωση της αποτελεσματικότητας (βιωσιμότητας) λειτουργίας των επιχειρήσεων: οι υπεύθυνες επιχειρήσεις

Η συνήθης πρακτική που ακολουθείται, ειδικά στη χώρα μας, για τη διαχείριση προβλημάτων είναι αυτή της εκ των υστέρων παρέμβασης και ζητείται από το κράτος ή/και την αυτοδιοίκηση να λύσουν το πρόβλημα που μπορεί να είναι από τη διαχείριση αποβλήτων μέχρι την ελκυστικότητα ενός τουριστικού προορισμού αλλά και την προώθηση των τοπικών προϊόντων. Σε επίπεδο ΕΕ έχει επιλεγεί ως αποτελεσματικότερη μέθοδος επίλυσης τέτοιας φύσης θεμάτων η συμμετοχική διαδικασία, με έμφαση στην πρόληψη και έχουν αναπτυχθεί διάφορα «εθελοντικά εργαλεία» προς την κατεύθυνση αυτή.

Με την έννοια του εθελοντικού εργαλείου, νοείται η λήψη μέτρων, που δεν είναι υποχρεωτικά από τη νομοθεσία, αλλά συμβάλουν ώστε οι επιχειρήσεις και οι τόποι που τα χρησιμοποιούν να αποκτούν ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό που τις διαφοροποιεί από τον

---

⁷² https://www.researchgate.net/publication/42763315_The_Hidden_Cost_of_Tourism_Detecting_Long-Term_Effects_of_Tourism_Using_Behavioral_Information

⁷³ Μια συνοπτική παρουσίαση των βασικότερων προγραμμάτων υπάρχει στο:

<http://tourismobservatory.ba.aegean.gr/wp-content/uploads/2021/11/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-Interreg-MED-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%B2%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C.pdf>

ανταγωνισμό. Τέτοια εργαλεία που έχουν εφαρμογή σε επιχειρήσεις είναι τα διαφορετικά ISO, που καλύπτουν θέματα ποιότητας με την ευρεία έννοια του όρου με παγκόσμια εμβέλεια, διάφορα σήματα που εστιάζονται σε περιβαλλοντικά θέματα σε μια σειρά παραγωγικών κλάδων όπως το ECOLEBEL και το EMAS, άλλα εστιασμένα σε συγκεκριμένο κλάδο όπως ο τουρισμός (πχ. GREEN KEY, GREEN GLOBE, ECO CAMPING, BIO HOTELS κλπ.).

Αντίστοιχα εργαλεία αναπτύχθηκαν και για προορισμούς όπως είναι GREEN DESTINATIONS, DESTINATIONS OF EXCELLENCE, Πρόγραμμα προορισμών αριστείας – SMED και BEST VILLAGES που υλοποιούνται υπό την αιγίδα του ΠΟΤ, προορισμοί bike friendly, accessible cities και destinations κλπ. Στην Ελλάδα υπήρξαν και υπάρχουν ακόμη αντίστοιχες προσπάθειες που βασίστηκαν στην ίδια λογική, όπως παλαιότερα το Σήμα «Πίνδος» και πιο πρόσφατα το τοπικό σύμφωνο ποιότητας της ΗΠΕΙΡΟΥ που υλοποιείται από την Αναπτυξιακή Εταιρεία της Περιφέρειας ΗΠΕΙΡΟΥ (<https://www.epirusa.gr/index.php/home/k2-item/politiki-poiotitas>), αλλά και το Κρητικό Σύμφωνο Ποιότητας (<https://www.crete.gov.gr/kritiko-sumfwno-poiotitas/>).

Το τελευταίο «είναι μια αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία της Περιφέρειας Κρήτης, η οποία δημιουργήθηκε με σκοπό την διάσωση, προβολή και διάδοση του προτύπου της Κρητικής Διατροφής αλλά και την πιστοποίηση χώρων εστίασης που προσφέρουν Κρητική Κουζίνα. Η δημιουργία της εταιρείας έρχεται να καλύψει την ανάγκη για συντονισμένη προβολή και προώθηση της Κρητικής Διατροφής και την προαγωγή των τοπικών προϊόντων, τόσο σε επίπεδο νησιού, όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα και διεθνώς. Ο στρατηγικός στόχος του Κρητικού Συμφώνου Ποιότητας είναι η ισόρροπη και αειφόρος ανάπτυξη της Κρήτης μέσω της συνεργασίας με τους τοπικούς φορείς, τις επιχειρήσεις και την κοινωνία των πολιτών». Κάτω από αυτή την ομπρέλα αναπτύχθηκαν επιμέρους σήματα όπως το «Κρήτη», το «κρητική κουζίνα» το «επισκέψιμα οινοποιεία» μέσα στη λογική της προώθησης τόσο του αγροδιατροφικού κλάδου, όσο και αυτού του τουρισμού, προσδίδοντας ένα label βασισμένο στη γνωστή κρητική ή και μεσογειακή διατροφή.

Τα Επιμελητήρια Κυκλάδων και Δωδεκανήσου λειτουργούν με επιτυχία εδώ και χρόνια το σχήμα «Aegean cuisine» (<http://www.aegeancuisine.gr/>) που αποτελεί ένα εργαλείο προώθησης των τοπικών προϊόντων, μέσα από ένα δίκτυο παραγωγών και πιστοποιημένων επιχειρήσεων εστίασης, που χρησιμοποιούν τοπικές πρώτες ύλες. Η επέκταση του σχήματος αυτού σε όλα τα νησιά και σε μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων θα αποτελέσει εργαλείο για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών εστίασης αλλά και τη στήριξη της βιωσιμότητας του αγροδιατροφικού τομέα.

Μια άλλη καλή πρακτική σε ότι αφορά την χρήση των τοπικών πόρων αφορά το δίκτυο «**We do local**». Είναι μια πιστοποίηση για επιχειρήσεις που υποστηρίζουν την παραγωγή, την οικονομία και τους ανθρώπινους πόρους ενός τόπου, προωθώντας παράλληλα την μοναδικότητα αλλά και την υπευθυνότητα της φιλοξενίας, με παράλληλη προώθηση της τοπικής κουζίνας και γαστρονομίας, σεβόμενες το περιβάλλον και την βιωσιμότητα του τόπου αυτού. <https://www.wedolocal.gr/>⁷⁴

Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου έχει αναπτύξει ένα παρόμοιο σχήμα βασισμένο στην έννοια της υπευθυνότητας και προσαρμοσμένο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νησιών όπου κυριαρχούν οι πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις. Το βασικό σκεπτικό είναι ότι μια επιχείρηση πρέπει να λειτουργεί υπεύθυνα σε 5 άξονες:

- Ως προς τον ιδιοκτήτη της, ώστε να είναι οικονομικά βιώσιμη με τον επιχειρηματία ικανοποιημένο
- Ως προς τους πελάτες της ώστε να είναι ικανοποιημένοι

---

⁷⁴ Αν και είναι προτιμότερη η ανάπτυξη τοπικών σημάτων που αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου, η παρότρυνση των επιχειρήσεων για υιοθέτηση εθνικών σχημάτων όπως αυτό του «ελληνικού πρωινού» (<https://www.greekbreakfast.gr/>) δεν πρέπει να αποκλειστεί.

- Ως προς τους εργαζόμενους σε θέματα εργασιακών σχέσεων και κατάρτισης ώστε να είναι επίσης ικανοποιημένοι ώστε να αποδίδουν καλύτερα
- Ως προς την κοινωνία βρισκόμενη σε συνεχή αλληλεπίδραση και χρησιμοποιώντας τοπικά προϊόντα, υπηρεσίες και εργαζόμενους
- Ως προς το περιβάλλον προσπαθώντας να μειώσει το οικολογικό της αποτύπωμα.

Αντίστοιχο σήμα έχει ετοιμαστεί και για τη λειτουργία των ΟΤΑ όπου για την επιτυχία του χρειάζεται και η ενεργή συμμετοχή των πολιτών, ενώ στο «στόχαστρο» θα πρέπει να μπου και οι επισκέπτες ώστε να ευαισθητοποιηθούν για να υιοθετήσουν περισσότερο υπεύθυνη συμπεριφορά στον προορισμό.

3.5. Η θάλασσα ως πηγή πλούτου. Οι ευκαιρίες από τη Γαλάζια Οικονομία

Αν και τα νησιά έχουν «ζήσει από τη θάλασσα», που έχει προσφέρει τροφή και απασχόληση, τα τελευταία χρόνια η σχέση αυτή έχει ατονήσει. Αυτό οφείλεται στο ότι τα παραδοσιακά επαγγέλματα έχουν αλλάξει μορφή, ενώ οι νέες ευκαιρίες δεν έχουν αξιοποιηθεί ιδιαίτερα. Έτσι σήμερα όταν αναφερόμαστε στη θάλασσα υπονοούμε τον θαλάσσιο τουρισμό και δραστηριότητες όπως το yatching, η κρουαζιέρα, τα θαλάσσια σπορ, οι καταδύσεις, και οι θαλάσσιες εκδρομές αλλά και τις υδατοκαλλιέργειες που είναι κυρίως εξωγενείς δραστηριότητες και ελάχιστα διασυνδεδεμένες με τον τοπικό πληθυσμό (κυρίως αλιείς και νέους). Αντίθετα, περιορισμένες είναι οι προσπάθειες για εμπλουτισμό και αξιοποίηση του θαλάσσιου πλούτου (με εξαίρεση την Αλόνησο όπου έχει δημιουργηθεί υποθαλάσσιο Μουσείο) με καταδυτικά πάρκα διαφόρων θεματικών, την ανάδειξη αλυκών και παράκτιων οικοσυστημάτων, την ανάπτυξη των θαλάσσιων αθλημάτων μετά από εκπαίδευση, με ερασιτεχνικούς και επαγγελματικούς αγώνες, τη θαλάσσια αλιεία, την ανάδειξη ναυαγίων, την ανάδειξη της ναυτοσύνης και των θαλάσσιων επαγγελμάτων γενικότερα κλπ.

Πρόκειται ιδίως για ενεργές και όχι παθητικές μορφές τουρισμού ψυχαγωγίας, που καλύπτουν από τον εκπαιδευτικό, τον ενάλιο και ερευνητικό τουρισμό μέχρι κάθε μορφής εμπειρία που συνδέεται με τη θάλασσα, συμπεριλαμβανόμενης και της διατροφής με πρώτες ύλες που προέρχονται από τη θάλασσα. Άλλωστε ένα σημαντικό τμήμα του brand της χώρας συνδέεται με το ότι είναι θαλάσσια χώρα με τεράστια σε μήκος, για το μέγεθος της, ακτογραμμή που δεν έχει τσιμεντοποιηθεί παρά ελάχιστα και φυσικά το αρχιπελαγικό νησιωτικό σύστημά της με τα δεκάδες κατοικημένα νησιά, τις εκατοντάδες νησίδες και τις χιλιάδες βραχονησίδες, μερικές από τις οποίες είναι παγκόσμια γνωστές όπως οι Καλόγεροι στο κεντρικό Αιγαίο.

Ειδικά στα μικρότερα νησιά, όπου η ξηρά ήταν πάντα περιορισμένη και ανεπαρκής για να ζήσει τον πολύ μεγαλύτερο πληθυσμό των παλαιότερων εποχών και εξακολουθεί να έχει – κυρίως λόγω μεγέθους - περιορισμένους πόρους, η θάλασσα δεν έχει όρια και πολλά σχέδια μπορούν να αναπτυχθούν (και οι βραχονησίδες μπορεί και πρέπει να εναχθούν σε τέτοια σχέδια). Είναι σκόπιμη η αξιοποίηση του νέου νομοθετικού πλαισίου που επιτρέπει την ανάδειξη της ενάλιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς από τα νησιά, έχοντας ως παραδείγματα την Αλόνησο, τη Λέρο αλλά και τους Φούρνους που προχωρούν στην ανάπτυξη αρχαιολογικού και καταδυτικού τουρισμού αξιοποιώντας τα πάρα πολλά ναυάγια που έχουν βρεθεί στην περιμέτρο τους.

Για την ανάπτυξη και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και βιωσιμότητας της παράκτιας αλιείας μικρής κλίμακας, θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν και μέτρα διαφοροποίησης του εισοδήματος των αλιέων, μέσω της ανάπτυξης συμπληρωματικών δραστηριοτήτων που συνδέονται με την αλιεία, όπως είναι ο αλιευτικός τουρισμός, αλλά και οι παραδοσιακές τεχνικές μεταποίησης προϊόντων.

Επίσης απαιτείται βελτίωση του μορφωτικού τους επιπέδου, εκπαίδευση στις νέες τεχνολογίες, αλλά και στις παραδοσιακές τεχνικές αλιείας. Μετάδοση της εμπειρικής γνώσης από τους μεγαλύτερους στους νεότερους. Ανταλλαγή εμπειρικών και όχι μόνο γνώσεων με αλιείς άλλων περιοχών.

Ενδυνάμωση της γνώσης για την κατάσταση των θαλάσσιων οικοσυστημάτων και των θαλάσσιων πόρων που αποτελούν στόχο της παράκτιας αλιείας μικρής κλίμακας. Ανάπτυξη συνεργασιών με επιστήμονες και λοιπούς φορείς. Σχεδιασμός και υλοποίηση πιλοτικών και καινοτόμων προγραμμάτων που αφορούν τον κλάδο.

Ένα παράδειγμα συνδυασμού δράσεων είναι και το πρόγραμμα «Αμοργόραμα» (<https://amorgorama.com/el/>), που περιλαμβάνει την αποχή των τοπικών αλιέων από την αλιευτική δραστηριότητα τους μήνες αναπαραγωγής και τη συμμετοχή του στόλου τους σε παράκτιους θαλάσσιους καθαρισμούς. Για το σκοπό αυτό, απαιτείται η παύση της αλιείας τους μήνες Απρίλιο και Μάιο από όλα τα επαγγελματικά και ερασιτεχνικά αλιευτικά σκάφη.

Η δράση αυτή όμως γίνεται εθελοντικά, χωρίς να θεσμοθετηθούν απαγορεύσεις, ή να οριοθετηθεί συγκεκριμένη θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή.

Παρά την ολοκλήρωση του Νομικού Πλαισίου του Αλιευτικού Τουρισμού στην Ελλάδα από το 2015, δεν είναι πολλά τα επαγγελματικά σκάφη που έχουν ενταχθεί. Περιορισμένα, αλλά επιτυχημένα παραδείγματα υπάρχουν σε πολλά νησιά της χώρας όπως η Σαλαμίνα, το Αγκίστρι, ο Πόρος, η Κρήτη, η Σάμος, η Λήμνος, η Μύκονος, η Κεφαλλονιά, η Ζάκυνθος, τα Κύθηρα, η Μήλος, η Πάρος, η Αμοργός, η Αντιπαρος (<https://www.fishingtrips.gr/>). Ιδιαίτερα στα μικρά νησιά όπου ο αριθμός σκαφών παραμένει σημαντικός και καθοριστικός για την κοινωνικο-οικονομική ισορροπία τους, η οργανωμένη προώθηση των σχετικών επενδύσεων, της κατάρτισης των αλιέων στην υποδοχή τουριστών και η οργανωμένη προώθηση θα βελτιώσει τη μέχρι σήμερα κατάσταση που βασίζεται σε προσωπικές πρωτοβουλίες.

Τα νησιά Mendes κοντά στη Βαρκελώνη είναι παγκόσμια γνωστά σαν ένα παράδειγμα όπου μια κατεστραμμένη λόγω υπεραλίευσης περιοχή αναπτύχθηκε και σήμερα αποτελεί έναν υποβρύχιο παράδεισο με τα είδη χλωρίδας και πανίδας να ξεπερνούν τα 1350. Για να υλοποιηθεί αυτό χρειάστηκε να εκπονηθούν διαχειριστικά σχέδια (ανάλογα με αυτά των χερσαίων περιοχών) που προβλέπουν μέτρα παρακολούθησης και περιορισμού της επιβάρυνσης της περιοχής όπως πχ. ο αριθμός των επιτρεπόμενων καταδύσεων ημερήσια. Τα έσοδα εκτιμώνται σε 10εκ € ετήσια, χωρίς να υπολογίζονται τα οφέλη για τους αλιείς από την αναζωογόνηση των αποθεμάτων.

Αύξηση των αποθεμάτων έχει παρατηρηθεί και στις δύο γνωστές προστατευόμενες θαλάσσιες περιοχές της Ελλάδας, την Αλόνησο και τον Λαγανά στη Ζάκυνθο, πέρα από το γεγονός ότι οι συστηματικές προσπάθειες διαχείρισης που έγιναν από τη δεκαετία του 1990 με πολλά εμπόδια από τις τοπικές κοινωνίες που δεν έβλεπαν θετικά τις όποιες απαγορεύσεις, δημιούργησαν ένα brand name στα νησιά αυτά, που δεν έχει αξιοποιηθεί ιδιαίτερα.

Ο Καταδυτικός Τουρισμός συνδέεται σε έναν βαθμό με τα προηγούμενα αφού η άριστη κατάσταση του θαλάσσιου περιβάλλοντος σε συνδυασμό με ενδιαφέροντα θαλάσσια τοπία και πλούσια θαλάσσια χλωρίδα και πανίδα αποτελούν τις Προϋποθέσεις ανάπτυξη του. Η αλλαγή της νομοθεσίας και η δυνατότητα οριοθέτησης Περιοχών Οργανωμένης Ανάπτυξης Καταδυτικών Πάρκων έχουν βελτιώσει κατά πολύ τη κατάσταση. Όμως χρειάζεται σχεδιασμός για την ανάπτυξη περισσότερων αξιοποιώντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας είτε σε ότι αφορά στη χλωρίδα και τη πανίδα, είτε σε ότι αφορά στην ιστορία. Η περίπτωση των Φούρνων με τα δεκάδες ναυάγια αποτελεί μια σημαντική ευκαιρία μιας

ολοκληρωμένης παρέμβασης. Στην Ελλάδα λειτουργούν περισσότερα από 250 πιστοποιημένα καταδυτικά κέντρα που έχουν επιτρέψει τη διαφοροποίηση των τουριστικών δραστηριοτήτων τοπικά χωρίς όμως να έχει μετατρέψει τη χώρα σε καταδυτικό προορισμό με φήμη αντίστοιχη αυτή της Αιγύπτου.

Οι θαλάσσιες δραστηριότητες, περίπατοι ή μεγαλύτερης απόστασης εκδρομές με καγιάκ αποτελούν μια άλλη δραστηριότητα που αναπτύσσεται είτε σε παράκτιες (www.exploremessinia.com), είτε σε νησιωτικές περιοχές (πχ. www.trekking.gr) με δεδομένες τις δυνατότητες που προσφέρουν τα χιλιάδες χιλιόμετρα των ελληνικών ακτών που έχουν το συγκριτικό πλεονέκτημα της, σχετικής πάντα, ασφάλειας σε συνδυασμό με το πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της παράκτιας χερσαίας ζώνης που έχει σίγουρα επηρεαστεί από τη διεπαφή με τη θάλασσα, αφού σε πολλές περιπτώσεις μέχρι πριν μερικές δεκαετίες η σύνδεση των περιοχών αυτών με άλλες περιοχές γινόταν μόνο από τη θάλασσα. Όμως οι καλές αυτές πρακτικές δεν έχουν την εξάπλωση που μπορεί να εξασφαλίσει ο θαλάσσιος πλούτος της χώρας.

Η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού/yachting συνεχίζεται μέσα από την αυτόνομη ζήτηση που έχει η χώρα μας λόγω της πολυνησιωτικότητας της και της ενεργοποίησης των επιχειρήσεων ενοικίασης σκαφών. Ζητούμενο παραμένει πως τα νησιά (και αναφερόμαστε κυρίως στα μικρότερα από αυτά ή στα μικρά λιμάνια των μεγάλων νησιών που πολλά παραμένουν «αδέσποτα» και «παράνομα» θα πετύχουν το καλύτερο αποτέλεσμα εσόδων και απασχόλησης με τα χαμηλότερα κατασκευαστικά και περιβαλλοντικά κόστη, καλύπτοντας ταυτόχρονα τις τοπικές ανάγκες (ακτοπλοΐα, εμπορευματική κίνηση, αλιεία κλπ). Η άριστη αξιοποίηση και κυρίως διαχείριση των όποιων λιμενικών εγκαταστάσεων με τις μικρότερες δυνατές παρεμβάσεις είναι σημείο κλειδί. Το λιμάνι της Λιναριάς στη Σκύρο είναι μία καλή πρακτική αξιοποίησης μιας πολύ μικρής λιμενολεκάνης και ελάχιστης χερσαίας ζώνης στη καρδιά του οικισμού όπου έχουν αναπτυχθεί όλες οι δραστηριότητες από το Δημοτικό Λιμενικό Ταμείο Σκύρου μαζί με περιβαλλοντικές δράσεις και δράσεις πληροφόρησης (<https://www.linariaport.gr/el/>).

3.6. Κέντρα διήγησης της τοπικής ιστορίας

Η συντριπτική πλειοψηφία των επισκεπτών ενός τόπου και δυστυχώς, όλο και μεγαλύτερη μερίδα των κατοίκων του αγνοεί σημαντικά στοιχεία της ιστορίας του. Ειδικά όταν αναφερόμαστε σε νησιά, αγνοεί όλα αυτά που προκάλεσαν τη δημιουργία τους και σμίλεψαν τη μορφή τους, αλλά και τις ανθρώπινες παρεμβάσεις δια μέσου των αιώνων. Θεωρείται φυσικό ο επισκέπτης να μην γνωρίζει τη σημασία και την προέλευση των γεωλογικών σχηματισμών, την ιστορία και σημασία των αρχαιολογικών χώρων, των μνημείων ή άλλων λιγότερο εντυπωσιακών ευρημάτων, αλλά και το πώς και γιατί έχουν διαμορφωθεί συγκεκριμένες καλλιέργειες, οικισμοί, τοπίο και φυτοκάλυψη. Το ίδιο για το ανθρώπινο δυναμικό, τα επαγγέλματα, τις εξωτερικές επιδράσεις που έχει δεχθεί (μεταναστεύσεις, πόλεμοι κλπ), τις νοοτροπίες και όποια άλλα στοιχεία επηρεάζουν και συνθέτουν έναν τόπο.

Όλα αυτά αποτελούν πόρους που μπορούν να αναδειχτούν αξιοποιώντας και τις σύγχρονες τεχνολογίες π.χ. εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας για την ανασύσταση ενός αρχαιολογικού τόπου, ενός σπιτιού, ενός μύθου, ενός γεγονότος, ενός εθίμου, μιας παραγωγικής διαδικασίας, μιας ιστορίας κλπ. Στόχος είναι να γίνουν γνωστά στους επισκέπτες στοιχεία που δεν είναι προσβάσιμα διαφορετικά και να παρακινηθούν να επισκεφθούν μνημεία, τόπους, παραγωγικές μονάδες κ.λπ. τα οποία θα συμπληρώσουν την εικόνα του προορισμού.

Το κέντρο Madeira Story Telling⁷⁵ αποτελεί ένα από τα καλύτερα δομημένα τέτοια κέντρα αφήγησης της τοπικής ιστορικής διαδρομής (με περιορισμένη χρήση των νέων τεχνολογιών λόγω του έτους δημιουργίας του) που ξεκινά από την γεωλογική γένεση του νησιού, τον εποικισμό του, την ιστορική του διαδρομή με έμφαση κρίσιμα γεγονότα και τη σύνδεση τους με σημεία ενδιαφέροντος του νησιού.

Η δημιουργία ενός ανάλογου κέντρου σε κάθε νησί θα βοηθούσε τη σύνδεσή του με όλες τις επιμέρους προσπάθειες που γίνονται από το επίσημο κράτος, συλλόγους και ιδιώτες να αναδείξουν πτυχές της ιστορίας του τόπου τους.

Το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου έχει κατά καιρούς χρησιμοποιήσει αυτή την προσέγγιση, όχι συνολικά για έναν τόπο αλλά για επιμέρους θεματικές, όπως για παράδειγμα τη δημιουργία του αρχιπελάγους του Αιγαίου και των νησιών του⁷⁶ ή την καλλιέργεια και την επεξεργασία της ελιάς, διασυνδεδεμένης όμως με τα ήθη και έθιμα, την αρχιτεκτονική, τη γαστρονομία κλπ.⁷⁷

3.7. Ενεργειακή πολιτική: Από την αύξηση παραγωγής και κατανάλωσης στην εξοικονόμηση ενέργειας, τις ενεργειακές κοινότητες & τα πράσινα νησιά

Η ενεργειακή πολιτική μέχρι σήμερα ελάχιστα αφορούσε τους δήμους αφού ήταν αντικείμενο της εθνικής πολιτικής. Το άνοιγμα των αγορών, η ιδιωτικοποίηση της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και κυρίως η αποκέντρωση των αποφάσεων σε μια σειρά από θέματα (πχ. εξοικονόμηση ενέργειας δημόσιων κτιρίων, ηλεκτροκίνηση, μετατροπή νησιών σε πράσινα κλπ) έχει βάλει τους δήμους σε μια διαδικασία ενεργού συμμετοχής.

Το θέμα της αλλαγής του συστήματος ενεργειακής παραγωγής και κατανάλωσης στα νησιά έχει τεθεί εδώ και πολλά χρόνια με το νησί Samsø (Δανία)⁷⁸ να είναι πρωτοπόρο. Ακολούθησαν πολλές δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συμμετοχή από ελληνικής πλευράς του Δικτύου Αειφόρων Νήσων – Δάφνη (<https://dafninetwerk.gr/>) και πολλών δήμων αλλά και περιφερειών. Ένα από τα προγράμματα αυτά ήταν το ISLE-PACT (2010-12), το οποίο είχε ως στόχο τη μείωση των εκπομπών CO₂ κατά 20% (<https://dafninetwerk.gr/portfolio/isle-pact/>), ενώ το Σύμφωνο των Νήσων, στο οποίο κλήθηκαν να συμμετάσχουν όλα τα νησιά περιλάμβανε την εφαρμογή προγραμμάτων, δράσεων και επενδύσεων για την επίτευξη των στόχων 20-20-20 του Πακέτου Μέτρων για την Κλιματική Αλλαγή.

Μια εμβληματική-πilotική δράση σε ότι αφορά και πάλι την ενεργειακή αυτονομία μη διασυνδεδεμένων νησιών αφορά το έργο «Αη Στράτης – Πράσινο Νησί». Είναι ένα ερευνητικό-επιδεικτικό έργο που έχει ως στόχο να συμβάλλει στη σταδιακή μείωση των αυτόνομων σταθμών ηλεκτροπαραγωγής στα Ελληνικά νησιά, οι οποίοι δημιουργούν μεγάλη περιβαλλοντική και οικονομική επιβάρυνση, αλλά και να συμβάλλει, μέσω υλοποίησης παρεμβάσεων στους τομείς της ηλεκτροπαραγωγής, των μεταφορών και της εξοικονόμησης ενέργειας στα κτίρια, στην ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού και την αξιοποίηση των ΑΠΕ για τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η καινοτομία του έργου αφορά κυρίως τη μεγάλη διείσδυση των ΑΠΕ (>85% με τελικό στόχο το 100%). Στα πλαίσια του έργου, θα εφαρμοστούν ώριμες τεχνολογίες ΑΠΕ καθώς και τεχνολογίες ΕΕ στον κτιριακό τομέα, προκειμένου οι ενεργειακές ανάγκες του νησιού να καλύπτονται σε υψηλό ποσοστό από φιλικές προς το περιβάλλον μορφές ενέργειας. Κύρια

⁷⁵ <https://www.madeirastorycentre.com/en/museum-madeira-story-centre>

⁷⁶ <https://www.lesvosmuseum.gr/exhibitions/aigaion-i-gennisi-enos-arhipelagoy>

⁷⁷ <https://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/moyseio-sigri-geoparko/i-elia-sti-lesbo-anaparastasi-diahronikon-0>

⁷⁸ <https://unfccc.int/climate-action/un-global-climate-action-awards/climate-leaders/samsø>

συνιστώσα των δράσεων του έργου αποτελεί η εγκατάσταση και λειτουργία ενός Υβριδικού Σταθμού Ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ, σε συνδυασμό με συστήματα μακροχρόνιας αποθήκευσης ενέργειας.

Οι παρεμβάσεις αφορούν το σύνολο των ενεργειακών αναγκών του νησιού και συγκεκριμένα: α) την ηλεκτρική ενέργεια β) τη θέρμανση γ) τις μεταφορές και τέλος δ) την εξοικονόμηση ενέργειας στον κτιριακό τομέα.

Το πρόγραμμα «Κύθνος - έξυπνο Νησί» είναι το μεγαλύτερο έργο έρευνας και ανάπτυξης που έχει εφαρμοστεί ποτέ στον Ελληνικό νησιωτικό χώρο και ως τέτοιο θα αποτελέσει έργο ορόσημο για τη χώρα και την διεθνή κοινότητα. Απώτερος σκοπός του έργου είναι να αξιοποιηθεί το μοναδικό φυσικό και πολιτισμικό κεφάλαιο της Κύθνου προς όφελος μιας ισόρροπης τοπικής ανάπτυξης, που μακροπρόθεσμα θα παράγει πλούτο και θα εξασφαλίζει βέλτιστη ποιότητα ζωής στους κατοίκους και τους επισκέπτες του νησιού.

Για τα επόμενα χρόνια, η Κύθνος θα αποτελέσει ένα «ζωντανό εργαστήριο» σχεδιασμού και υλοποίησης καινοτόμων τεχνολογικών λύσεων για την αναβάθμιση και ολοκληρωμένη διαχείριση των τοπικών υποδομών ενέργειας, υδατικών πόρων, αποβλήτων, μεταφορών και οδο φωτισμού. Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις θα συμβάλουν στην ανάδειξη της Κύθνου ως προορισμό εναλλακτικού τουρισμού, θα διευρύνουν την τουριστική περίοδο και θα στηρίξουν τη λειτουργική διασύνδεση πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα στο πλαίσιο μετάβασης της τοπικής οικονομίας σε ένα έξυπνο, βιώσιμο, και φιλικό προς το περιβάλλον παραγωγικό μοντέλο (<https://dafninetwork.gr/portfolio/kythnos-eksyprno-nhsi/>).

Η καθαρή ενεργειακή μετάβαση των νησιών αποτελεί πλέον μια από τις κεντρικές ευρωπαϊκές πολιτικές. Συγκεκριμένα, σε Ευρωπαϊκό επίπεδο στις 18 Μαΐου 2017 στην Βαλέτα, στο πλαίσιο της προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου από τη Μάλτα, υπεγράφη μεταξύ 14 κρατών μελών με νησιά, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η **Πολιτική Διακήρυξη της Βαλέτα «Καθαρή Ενέργεια για τα Ευρωπαϊκά Νησιά»**. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ξεκίνησε την **Πρωτοβουλία «Καθαρή Ενέργεια για τα Ευρωπαϊκά Νησιά»** μέσω δημόσιας εκδήλωσης στα Χανιά, ενώ σύντομα συστάθηκε **Γραμματεία για την υποστήριξη της Πρωτοβουλίας** (<https://dafninetwork.gr/prwtovoulies/>).

Στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης με στόχο τη στήριξη των εργαζομένων που πλήττονται από την εφαρμογή πολιτικών προστασίας του περιβάλλοντος και ειδικά της μείωσης χρήσης ορυκτών καυσίμων για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αλλά και για τις μεταφορές και τη θέρμανση με βάση την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, εκπονήθηκε το ειδικό σχέδιο για τη Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου που μπαίνει σταδιακά σε εφαρμογή. Το Εδαφικό Σχέδιο (ΕΣΕΚ Νήσων Αιγαίου – Κρήτης) εστιάζει στην πράσινη ενέργεια και στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων, με στόχο τη διαφύλαξη των ευαίσθητων νησιωτικών οικοσυστημάτων, ενώ συμπεριέλαβε τις Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ) με συγκεκριμένη αναπτυξιακή κατεύθυνση, σε σαφώς προσδιορισμένο χωρικό επίπεδο (βλ. Greco Islands B – Ν Αιγαίο). Έχει ως στόχο τη μετατροπή των μικρών, μη διασυνδεδεμένων νησιών της χώρας σε πρότυπα πράσινης οικονομίας, ενεργειακής αυτονομίας και ψηφιακής καινοτομίας. Στο πλαίσιο της μελέτης προσδιορίζονται επίσης τύποι παρέμβασης για την ενίσχυση της **θαλάσσιας διασύνδεσης** των νησιών και την **τουριστική αξιοποίηση** της μοναδικής τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και για την προώθηση των **τοπικών προϊόντων** διατροφής. Επιπλέον, η μελέτη της Deloitte θα προσδιορίζει τους τύπους παρέμβασης στον κρίσιμο τομέα του **ψηφιακού μετασχηματισμού**, με πρωτοβουλίες για την προώθηση εξαιρετικά γρήγορης **ευρυζωνικής σύνδεσης** και ψηφιακών υπηρεσιών (π.χ. τηλεκαίδευση, τηλεϊατρική). Άλλος ένας τύπος παρεμβάσεων στο πεδίο

της **συνδεσιμότητας** (θα αφορά στην ενίσχυση της βιώσιμης θαλάσσιας διασύνδεσης -και ιδιαίτερως μεταξύ τους- μέσω ηλεκτροκίνητων/υβριδικών ferry boats).

Από τη μελέτη θα προκύψουν **προτάσεις για τη δημιουργία υποδομών και καινοτομιών** που πρόκειται να αναβαθμίσουν σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων, θα βελτιώσουν την καθημερινότητα κατοίκων και επισκεπτών και θα διευκολύνουν την ανάπτυξη της βιώσιμης επιχειρηματικότητας. Η πρωτοβουλία “GReco Islands” σε πρώτη φάση θα δώσει προτεραιότητα στα μικρότερα, μη διασυνδεδεμένα και απομακρυσμένα νησιά, ενώ σε επόμενη φάση η πρωτοβουλία αναμένεται να επεκταθεί και στα υπόλοιπα νησιά στη βάση της ολοκληρωμένης στρατηγικής που θα συντάξει η Deloitte. Η Αστυπάλαια και η Χάλκη είναι τα πρώτα νησιά στα οποία αναπτύχθηκαν δράσεις του Σχεδίου που αφορούσαν κύρια την ηλεκτροκίνηση των αυτοκινήτων με επενδύσεις σε ΑΠΕ μέσα από την εμπλοκή πολυεθνικών εταιρειών.

Ενώ έχουν πληθύνει οι δράσεις που όμως δεν έχουν την ίδια φιλοσοφία: άλλες εστιάζονται στην αύξηση της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμους πόρους με τη παρέμβαση μεγάλων εταιρειών και άλλες στην εξοικονόμηση ενέργειας και στην αποκεντρωμένη παραγωγή μέσα από ενεργειακές κοινότητες με συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών (<https://koinitasi.greenpeace.gr/>). Κατά συνέπεια είναι σημαντική η κατεύθυνση που θα πάρει ο τοπικός δήμος σε συνεργασία με τη τοπική κοινωνία και τους εμπειρογνώμονες.

3.8. Κυκλική Οικονομία

Σε πολλά νησιά δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη ο σχεδιασμός διαχείρισης στερεών αποβλήτων με βάση τα περιφερειακά και τοπικά σχέδια του 2016, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ακόμη ΧΥΤΑ και να υπάρχουν πολύ χαμηλά ποσοστά ανακύκλωσης και κομποστοποίησης. Αυτό εξηγείται σε ένα βαθμό από την καθυστέρηση της κατασκευής των υποδομών, αλλά κυρίως από την χαμηλή έως ανύπαρκτη εμπλοκή των ενδιαφερομένων, δηλαδή των επιχειρηματικών και των κατοίκων.

Βασική αρχή της κυκλικής οικονομίας αποτελεί η μείωση των στερεών αποβλήτων που αποτίθενται στο έδαφος παρεμβαίνοντας όχι απλά στο σύστημα διαχείρισης αποβλήτων όπως γίνεται μέχρι τώρα, αλλά στην καρδιά του παραγωγικού και καταναλωτικού πρότυπου, αφού δίνει έμφαση στην πρόληψη: τα κατάλοιπα μιας παραγωγικής διαδικασίας δεν θεωρούνται απόβλητα αλλά υλικά για μια άλλη παραγωγή. Με την έννοια αυτή παραπέμπει σε κάποιο βαθμό στον τρόπο που λειτουργούσαν οι αγροτικές κοινωνίες μέχρι μερικές δεκαετίες πριν.

Το Samsøe της Δανίας, γνωστό για τη πρωτοπορία του σε θέματα ενεργειακής μετάβασης, αποφάσισε το 2015 να προχωρήσει σε ένα περισσότερο φιλόδοξο σχέδιο ώστε να μετασχηματιστεί σε «full circle Island».

Στην Ελλάδα, ανάλογες προσπάθειες ξεκίνησαν εδώ και δύο χρόνια με 5 νησιά (η Σαντορίνη, η Πάρος, η Αντίπαρος, η Αλόνησος και η Τήνος) συμμετέχουν στο έργο LIFE-IP CEI που συντονίζει το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας⁷⁹ με στόχο την εφαρμογή των ευρωπαϊκών στόχων όπως έχουν καταγραφεί στις εθνικές στρατηγικές διαχείρισης αποβλήτων, πρόληψης δημιουργίας αποβλήτων και κυκλικής οικονομίας.

Παράλληλα το Πανεπιστήμιο Αιγαίου υλοποιεί δύο προγράμματα αποκλειστικά στα νησιά του Αιγαίου:

---

⁷⁹ <https://www.koinignomi.gr/news/politiki/politiki-kyklades/2022/09/21/i-kykliki-oikonomia-stis-kyklades.html> και <https://circulargreece.gr/el/>

Το πρώτο αφορά στη ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΑΠΟΒΛΗΤΩΝ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ. Περιλαμβάνει τη διαχείριση απορριμμάτων ελαιοτριβείων, γαλακτοκομείων, οινοποιείων, υπολειμμάτων σφαγείων, υπολειμμάτων ζώων και υπολειμμάτων επεξεργασίας φρούτων. Κύριο πρόβλημα προς επίλυση: η εποχική ποικιλία και τα ειδικά χαρακτηριστικά των αποβλήτων.⁸⁰ Ο κύριος στόχος της έρευνας που ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο 2022 είναι η μεγιστοποίηση της παραγόμενης ποσότητας βιοαερίου κατά την αναερόβια χώνευση αγροκτηνοτροφικών αποβλήτων με τη μελέτη και βελτιστοποίηση των παραμέτρων που επηρεάζουν τη διεργασία της χώνευσης. Η παραγωγή βιοαερίου αυξάνεται σημαντικά όταν η εισροή είναι μίγμα διαφορετικών ειδών αποβλήτων και όχι από μία μόνο πηγή. Η ανάμειξη αποβλήτων από διαφορετικές πηγές (πχ ελαιοτριβεία, τυροκομεία, εργοστάσια χυμών κα) αποτελεί ταυτόχρονα και λύση στο πρόβλημα της εποχιακής διακύμανσης των ποσοτήτων ή της μειωμένης παραγωγής από κάποιες πηγές.

Το δεύτερο αφορά στη δημιουργία του «Κέντρου Βιώσιμης και Κυκλικής Βιοοικονομίας» που έχει στόχο την υποστήριξη της Βιώσιμης και Κυκλικής Βιοοικονομίας στις νησιωτικές περιφέρειες του Βόρειου και Νότιου Αιγαίου⁸¹ στα θέματα:

- Βιώσιμη διαχείριση και παραγωγή βιομάζας
- Ανακύκλωση υλικών και παραγωγή νέων προϊόντων
- Βιώσιμη διαχείριση υδατικών πόρων και εδάφους με λύσεις βασισμένες στη φύση
- Μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των τουριστικών επιχειρήσεων

Με δεδομένο ότι έχουν αυξηθεί τα «τέλη ταφής» αλλά και συνεχίζεται η οπτική ρύπανση και η θαλάσσια ρύπανση που προκαλεί η ατελής διαχείριση των αποβλήτων, είναι απαραίτητο να επιταχυνθούν οι διαδικασίες μετάβασης στην κυκλική οικονομία μέσα από την αξιοποίηση κάθε πιλοτικής δράσης, ενώ είναι σκόπιμο να υπάρξει άμεσα υιοθέτηση της υπεύθυνης συμπεριφοράς από όλους τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό που θα έχει υποχρεωτικά και επιπτώσεις στη διαχείριση στερεών αποβλήτων.

3.9. Ανθρώπινο Δυναμικό και κατάρτιση σε νέα επαγγέλματα με σύγχρονες δεξιότητες

Η δημιουργία πράσινων επαγγελμάτων στα νησιά αποτελεί προϋπόθεση για τη μετατροπή των νησιών σε περιοχές χαμηλού αποτυπώματος και υψηλής βιωσιμότητας. Το πρόγραμμα YENESIS (<https://dafninetwork.gr/portfolio/yenesis/>) που προωθεί την απασχόληση νέων NEETs (NEET: Νέοι εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης) ηλικίας 25-29 ετών από διαφορετικά νησιά της Ευρώπης, στους τομείς της ενεργειακής απόδοσης, των ΑΠΕ, του βιώσιμου τουρισμού και των βιώσιμων μεταφορών, είναι μια καλή πρακτική που μπορεί να διευρυνθεί ώστε να αποτελέσει συστατικό στοιχείο της επαγγελματικής κατάρτισης στα νησιά.

Το δίκτυο «ΔΑΦΝΗ» είναι υπεύθυνο για την επίβλεψη όλων των δράσεων που εντάσσονται στο κομμάτι της Εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένων της συλλογής διδακτικού υλικού για τις τέσσερις (4) θεματικές, ενός εκπαιδευτικού ταξιδιού για επίδειξη καλών πρακτικών και ανάπτυξη πλατφόρμας e-course για διάθεση του παραχθέντος υλικού σε εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ως Expert Partner στον τομέα του Βιώσιμου Τουρισμού, το ΔΑΦΝΗ θα αναλάβει επίσης την συγκέντρωση υλικού και καλών παραδειγμάτων γι' αυτή την θεματική.

Η καινοτομία του YENESIS έγκειται στο γεγονός ότι με την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης θα

⁸⁰ [Agrowaste - WML ENV of Aegean](#)

⁸¹ [Αρχική - Κέντρο Βιώσιμης και Κυκλικής Βιοοικονομίας \(aegean.gr\)](#)

ακολουθήσει βμνηη απασχόληση των νέων σε project της θεματικής που τους ενδιαφέρει. Παράλληλα, οι νέοι θα λάβουν κατάρτιση από ειδικούς σχετικά με την υλοποίηση δικών τους επιχειρηματικών ιδεών στο νησί τους.

Το YENESIS φιλοδοξεί έτσι να στηρίξει ουσιαστικά τη νεανική επιχειρηματικότητα, κατευθύνοντάς την προς τα επαγγέλματα του μέλλοντος, που αφενός μεν διασφαλίζουν τη σταδιοδρομία των νέων ανθρώπων αφετέρου δε τη βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών.

3.10. Ολοκληρωμένες Προσεγγίσεις Βιώσιμων Νησιών

Μετά από τη Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο, όπου καθιερώθηκε ο όρος της βιώσιμης ανάπτυξης, ξεκίνησαν διάφορες προσπάθειες εφαρμογής τους σε νησιά λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί το Samsø ήταν ένα από τα πρωτοπόρα νησιά που έχουν προχωρήσει προς την ολοκληρωμένη προσέγγιση ξεκινώντας από τα θέματα ενέργειας.

Το Bornholm (Δανία) ξεκίνησε το 2008 την προσπάθεια να μετατραπεί σε ένα νησί με μέλλον (βιώσιμο) για τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες, με τη συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων (επιχειρηματιών, κατοίκων, κα),

(<https://visitbornholm.com/en/blog/bornholm-bright-green-island>) με αποτέλεσμα να βραβευτεί ως «υπεύθυνο νησί» το 2019 από την ΕΕ (https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/research_and_innovation/funding/documents/ec_rtd_responsible-island-bornholm.pdf).

Η Σίφνος συμμετέχει σε ένα παγκόσμιο δίκτυο για ολοκληρωμένη διαχείριση φυσικών πόρων σε μικρά νησιά (<https://smilo-program.org/>) ενώ εφαρμόζει μαζί με άλλα 3 νησιά της Μεσογείου το πρόγραμμα SMILO-MED (<https://anemosananeosis.gr/el/smilo-med-sifnos22/>).

Καθοριστικό κοινό στοιχείο στην επιτυχία των εγχειρημάτων αυτών είναι η εμπλοκή όλων των μερών (stakeholders) της τοπικής κοινωνίας (αυτοδιοίκηση, δημόσιοι φορείς, επιστημονική κοινότητα, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές ΜΚΟ και ευρύτερη κοινωνία) σε ένα οραματικό σχέδιο δράσης όπου το κάθε μέρος έχει τον ρόλο του ανάλογα με τις αρμοδιότητες και τα ενδιαφέροντα του. Αυτό αποτελεί μια «επιστροφή στο μέλλον» για την ελληνική πραγματικότητα, όπου, την αδύναμη αυτοδιοίκηση συνεπικουρούσε, είτε εθελοντικά, είτε υποχρεωτικά, η τοπική κοινωνία σε μια σειρά από δράσεις. Στη συνέχεια, η ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων οδήγησε στην «ανάθεση» σ'αυτές την εκτέλεση όλων των δράσεων διαχείρισης της καθημερινότητας. Τα επιτυχημένα παραδείγματα στηρίζονται σε έναν συμμετοχικό σχεδιασμό και σε συνεργατική υλοποίηση του, αφού χρειάζεται το κάθε μέλος της κοινωνίας να υλοποιήσει αυτό που του αναλογεί. Η ενεργή συνεργασία και η συν-δημιουργία αξίας μεταξύ όλων των μερών αποτελεί ένα σημείο κλειδί κάθε πρωτοβουλίας με στόχο τη βιωσιμότητα, αλλά και τη κυκλική οικονομία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Νησιά και Διοικητική Διαίρεση

α/α	Νησί	Διοικητικό Επίπεδο	Όνομα Δήμου/Δημοτικής Ενότητας	Περιφερειακή Ενότητα	Περιφέρεια
1	Σαμοθράκη	Δήμος	Σαμοθράκης	Έβρου	Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης
2	Θάσος	Δήμος	Θάσου	Θάσου	Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης
3	Αλόνησος	Δήμος	Αλονήσου	Σποράδων	Θεσσαλίας
4	Σκιάθος	Δήμος	Σκιάθου	Σποράδων	Θεσσαλίας
5	Σκόπελος	Δήμος	Σκοπέλου	Σποράδων	Θεσσαλίας
6	Ζάκυνθος	Δήμος	Ζακύνθου	Ζακύνθου	Ιονίων Νήσων
7	Ιθάκη	Δήμος	Ιθάκης	Ιθάκης	Ιονίων Νήσων
8	Κεφαλληνία	3 Δήμοι	Δήμος Αργοστολίου	Κεφαλληνίας	Ιονίων Νήσων
			Δήμος Ληξουρίου	Κεφαλληνίας	Ιονίων Νήσων
			Δήμος Σάμης	Κεφαλληνίας	Ιονίων Νήσων
9	Κέρκυρα	3 Δήμοι	Δήμος Βόρειας Κέρκυρας	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
			Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
			Δήμος Νότιας Κέρκυρας	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
10	Μαθράκι	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Μαθρακίου, Δήμου Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
11	Οθωνοί	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Οθωνών, Δήμου Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
12	Ερεϊκούσσα	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Ερεϊκούσσης, Δήμου Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
13	Παξοί	Δήμος	Παξών	Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
14	Κάλαμος	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Καλάμου, Δήμου Λευκάδας	Λευκάδας	Ιονίων Νήσων
15	Καστός	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Καστού, Δήμου Λευκάδας	Λευκάδας	Ιονίων Νήσων

16	Λευκάδα	Δήμος	Λευκάδας	Λευκάδας	Ιονίων Νήσων
17	Μεγανήσι	Δήμος	Μεγανησίου	Λευκάδας	Ιονίων Νήσων
18	Σκύρος	Δήμος	Σκύρου	Εύβοιας	Στερεάς Ελλάδας
19	Ελαφώνησος	Δήμος	Ελαφονήσου	Λακωνίας	Πελοποννήσου
20	Αγκίστρι	Δήμος	Αγκιστρίου	Νήσων	Αττικής
21	Αίγινα	Δήμος	Αίγινας	Νήσων	Αττικής
22	Αντικύθηρα	Τοπική Κοινότητα	Τοπική Κοινότητα Αντικυθήρων , Δήμου Κυθήρων	Νήσων	Αττικής
23	Κύθηρα	Δήμος	Κυθήρων	Νήσων	Αττικής
24	Πόρος	Δήμος	Πόρου	Νήσων	Αττικής
25	Σαλαμίνα	Δήμος	Σαλαμίνας	Νήσων	Αττικής
26	Σπέτσες	Δήμος	Σπετσών	Νήσων	Αττικής
27	Ύδρα	Δήμος	Ύδρας	Νήσων	Αττικής
28	Αγ.Ευστρατίος	Δήμος	Αγίου Ευστρατίου	Λήμνου	Βορείου Αιγαίου
29	Λέσβος	2 Δήμοι	Δήμος Μυτιλήνης	Λέσβου	Βορείου Αιγαίου
30	Λέσβος		Δήμος Δυτικής Λέσβου	Λέσβου	Βορείου Αιγαίου
31	Λήμνος	Δήμος	Λήμνου	Λήμνου	Βορείου Αιγαίου
32	Ικαρία	Δήμος	Ικαρίας	Ικαρίας	Βορείου Αιγαίου
33	Φούρνοι	Δήμος	Φούρνων Κορσεών	Ικαρίας	Βορείου Αιγαίου
34	Σάμος	2 Δήμοι	Δήμος Ανατολικής Σάμου	Σάμου	Βορείου Αιγαίου
			Δήμος Δυτικής Σάμου	Σάμου	Βορείου Αιγαίου
35	Χίος	Δήμος	Χίου	Χίου	Βορείου Αιγαίου
36	Οινούσες	Δήμος	Οινουσσών	Χίου	Βορείου Αιγαίου
37	Ψαρά	Δήμος	Ηρωικής Νήσου Ψαρών	Χίου	Βορείου Αιγαίου
38	Αγαθονήσι	Δήμος	Αγαθονησίου	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
39	Αστυπάλαια	Δήμος	Αστυπάλαιας	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
40	Κάλυμνος	Δήμος	Καλυμνίων	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
41	Κάρπαθος	Δήμος	Καρπάθου	Καρπάθου	Νοτίου Αιγαίου
42	Κάσος	Δήμος	Ηρωικής Νήσου Κάσου	Καρπάθου	Νοτίου Αιγαίου
43	Κως	Δήμος	Κω	Κω	Νοτίου Αιγαίου
44	Λειψοί	Δήμος	Λειψών	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
45	Λέρος	Δήμος	Λέρου	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου

46	Μεγίστη / Καστελλόριζο	Δήμος	Μεγίστης	Ρόδου	Νοτίου Αιγαίου
47	Νίσυρος	Δήμος	Νισύρου	Κω	Νοτίου Αιγαίου
48	Πάτμος	Δήμος	Πάτμου	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
49	Ρόδος	Δήμος	Ρόδου	Ρόδου	Νοτίου Αιγαίου
50	Σύμη	Δήμος	Σύμης	Ρόδου	Νοτίου Αιγαίου
51	Τήλος	Δήμος	Τήλου	Ρόδου	Νοτίου Αιγαίου
52	Χάλκη	Δήμος	Χάλκης	Ρόδου	Νοτίου Αιγαίου
53	Αμοργός	Δήμος	Αμοργού	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
54	Ανάφη	Δήμος	Ανάφης	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
55	Άνδρος	Δήμος	Άνδρου	Άνδρου	Νοτίου Αιγαίου
56	Αντίπαρος	Δήμος	Αντιπάρου	Πάρου	Νοτίου Αιγαίου
57	Δονούσα	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Δονούσης, Δήμου Νάξου Και Μικρών Κυκλάδων	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
58	Ηράκλεια	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Ηρακλείας, Δήμου Νάξου Και Μικρών Κυκλάδων	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
59	Θήρα	Δήμος	Θήρας	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
60	Θηρασιά	Τοπική Κοινότητα	Τοπική Κοινότητα Θηρασιάς, Δημοτικής Ενότητας Οίας, Δήμου Θήρας	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
61	Ίος	Δήμος	Ιητών	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
62	Κέα	Δήμος	Κέας	Κέας - Κύθνου	Νοτίου Αιγαίου
63	Κίμωλος	Δήμος	Κιμώλου	Μήλου	Νοτίου Αιγαίου
64	Κουφονήσι	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Κουφονησίων, Δήμου Νάξου Και Μικρών Κυκλάδων	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
65	Κύθνος	Δήμος	Κύθνου	Κέας - Κύθνου	Νοτίου Αιγαίου
66	Μήλος	Δήμος	Μήλου	Μήλου	Νοτίου Αιγαίου
67	Μύκονος	Δήμος	Μυκόνου	Μυκόνου	Νοτίου Αιγαίου
68	Νάξος	Δήμος	Νάξου Και Μικρών Κυκλάδων	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
69	Πάρος	Δήμος	Πάρου	Πάρου	Νοτίου Αιγαίου

70	Σέριφος	Δήμος	Σέριφου	Μήλου	Νοτίου Αιγαίου
71	Σχοινούσα	Δημοτική Ενότητα	Δημοτική Ενότητα Σχοινούσας, Δήμου Νάξου Και Μικρών Κυκλάδων	Νάξου	Νοτίου Αιγαίου
72	Σίκινος	Δήμος	Σικίνου	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
73	Σίφνος	Δήμος	Σίφνου	Μήλου	Νοτίου Αιγαίου
74	Σύρος	Δήμος	Σύρου - Ερμούπολης	Σύρου	Νοτίου Αιγαίου
75	Τήνος	Δήμος	Τήνου	Τήνου	Νοτίου Αιγαίου
76	Φολέγανδρος	Δήμος	Φολέγανδρου	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου

Παράρτημα 2: Μεταβλητές και χωρικό επίπεδο διαθεσιμότητας

Μεταβλητή	Χωρική διαθεσιμότητα
Πληθυσμός	Δημοτική Ενότητα
Χαρακτηριστικά Πληθυσμού	Δημοτική ενότητα
Φυσική κίνηση	Δήμος
ΑΕΠ	Νομαρχία
Οικονομική δραστηριότητα	Νομαρχία
Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου	Περιφέρεια
Στοιχεία Επιχειρήσεων (αριθμός, εργαζόμενοι, τζίρος)	Περιφερειακή Ενότητα
Ξενοδοχειακές κλίνες	Δήμος
Κλίνες σε συμπληρωματικά καταλύματα (ή καταλύματα σύντομης παραμονής)	Νησί ή ΠΕ
Απογραφή κατοικιών	Δημοτική Ενότητα
Αφίξεις – διανυκτερεύσεις τουριστών σε ξενοδοχεία	Δήμος
Αφίξεις – διανυκτερεύσεις τουριστών σε καταλύματα σύντομης παραμονής	Περιφέρεια
Στοιχεία Απασχόλησης και Ανεργίας	Απογραφής/Νησί – Ετήσια/Περιφέρεια
Περιβαλλοντικά δεδομένα	Νησί

Παράρτημα 3. Πίνακας δεδομένων ανά νησί: Βασικά πληθυσμιακά και τουριστικά δεδομένα και δείκτες

	Εκτίμηση πληθυσμού 2019	Φυσική κίνηση/πληθυσμ 2011-2019	Επαγγελματικές τουριστικές κλίνες	Τουριστικές κλίνες/κάτοικοι	Παραθεριστικές κατοικίες (κλίνες)	Παραθεριστικ. κλίνες/κάτοικο	Συνολικές τουριστικές κλίνες	Συνολικές τουριστικές κλίνες/κάτοικο	Σχέση τουριστικών/παραθεριστικ κλινών
Σαμοθράκη	2759	-3.50	2331	0.84	4,182	1.52	6,513	2.36	0.56
Θάσος	13051	-5.22	27764	2.13	17,349	1.33	45,113	3.46	1.60
Αμμουλιανή	547	0.00	527	0.96	951	1.74	1,478	2.70	0.55
Αλόνησος	2680	-2.55	4025	1.50	3,234	1.21	7,259	2.71	1.24
Σκιάθος	6117	0.48	15452	2.53	5,463	0.89	20,915	3.42	2.83
Σκόπελος	4803	-3.17	7386	1.54	9,006	1.88	16,392	3.41	0.82
Ζάκυνθος	40454	-0.75	56540	1.40	28,371	0.70	84,911	2.10	1.99
Ιθάκη	3002	-7.09	2104	0.70	4,407	1.47	6,511	2.17	0.48
Κεφαλληνία	34847	-2.66	30999	0.89	46,164	1.32	77,163	2.21	0.67
Ερεϊκούσσα	470	-5.24	18	0.04	264	0.56	282	0.60	0.07
Κέρκυρα	97043	-3.78	75845	0.78	124,476	1.28	200,321	2.06	0.61
Μαθράκι	313	-4.86	0	0.00	165	0.53	165	0.53	0.00
Οθωνοί	363	-7.40	21	0.06	492	1.36	513	1.41	0.04
Παξοί	2267	-1.43	1558	0.69	4,968	2.19	6,526	2.88	0.31
Κάλαμος	456	-8.06	16	0.04	759	1.66	775	1.70	0.02
Καστός	72	-10.00	0	0.00	240	3.33	240	3.33	0.00
Λευκάδα	21334	-3.36	20788	0.97	26,787	1.26	47,575	2.23	0.78
Μεγανήσι	923	-11.34	764	0.83	1,680	1.82	2,444	2.65	0.45
Σκύρος	2941	-1.77	2329	0.79	6,090	2.07	8,419	2.86	0.38
Ελαφώνησος	1001	-3.84	1756	1.75	987	0.99	2,743	2.74	1.78
Αγκίστρι	1084	-5.08	1868	1.72	489	0.45	2,357	2.17	3.82
Αίγινα	12296	-5.82	5116	0.42	24,657	2.01	29,773	2.42	0.21

Αντικύθηρα	62	-8.82	0	0.00	129	2.08	129	2.08	0.00
Κύθηρα	3739	-5.89	2915	0.78	10,413	2.78	13,328	3.56	0.28
Πόρος	3736	-6.44	3491	0.93	5,556	1.49	9,047	2.42	0.63
Σαλαμίνα	37528	-4.47	94	0.00	63,561	1.69	63,655	1.70	0.00
Σπέτσες	3865	-4.02	2609	0.68	8,157	2.11	10,766	2.79	0.32
Ύδρα	1868	-4.98	1753	0.94	3,054	1.63	4,807	2.57	0.57
Αγ. Ευστράτιος	245	-9.26	44	0.18	489	2.00	533	2.18	0.09
Λέσβος	83669	-3.20	12697	0.15	87,567	1.05	100,264	1.20	0.14
Λήμνος	16512	-2.82	3526	0.21	20,796	1.26	24,322	1.47	0.17
Ικαρία	8054	-4.38	2248	0.28	13,341	1.66	15,589	1.94	0.17
Φούρνοι	1380	-5.41	286	0.21	2,037	1.48	2,323	1.68	0.14
Σάμος	32031	-2.87	14517	0.45	39,180	1.22	53,697	1.68	0.37
Χίος	50353	-2.02	5538	0.11	50,328	1.00	55,866	1.11	0.11
Οινούσες	799	-3.27	0	0.00	783	0.98	783	0.98	0.00
Ψαρά	429	-6.33	53	0.12	408	0.95	461	1.07	0.13
Αγαθονήσι	177	-4.32	40	0.23	105	0.59	145	0.82	0.38
Αστυπάλαια	1303	-2.32	1746	1.34	2,262	1.74	4,008	3.08	0.77
Κάλυμνος	16388	1.29	2929	0.18	12,291	0.75	15,220	0.93	0.24
Κάρπαθος	6081	-2.33	7918	1.30	12,546	2.06	20,464	3.37	0.63
Κάσος	1040	-4.06	224	0.22	2,550	2.45	2,774	2.67	0.09
Κως	34834	4.33	61407	1.76	17,484	0.50	78,891	2.26	3.51
Λειψοί	781	-1.14	572	0.73	1,158	1.48	1,730	2.22	0.49
Λέρος	7732	-2.34	2162	0.28	6,975	0.90	9,137	1.18	0.31
Μεγίστη	507	3.05	323	0.64	900	1.78	1,223	2.41	0.36
Νίσυρος	990	-1.79	363	0.37	4,590	4.64	4,953	5.00	0.08
Πάτμος	3034	-0.43	3524	1.16	1,974	0.65	5,498	1.81	1.79
Ρόδος	118726	2.80	115152	0.97	65,886	0.55	181,038	1.52	1.75
Σύμη	2566	-0.93	1203	0.47	3,489	1.36	4,692	1.83	0.34
Τήλος	774	-0.77	994	1.28	2,466	3.19	3,460	4.47	0.40
Χάλκη	481	0.63	425	0.88	1,491	3.10	1,916	3.98	0.29

Αμοργός	1932	-2.08	4277	2.21	3,291	1.70	7,568	3.92	1.30
Ανάφη	246	-9.23	255	1.04	1,005	4.09	1,260	5.12	0.25
Άνδρος	8885	-3.64	5920	0.67	16,413	1.85	22,333	2.51	0.36
Αντίπαρος	1253	3.47	3323	2.65	3,576	2.85	6,899	5.51	0.93
Δονούσα	161	-3.59	252	1.57	375	2.33	627	3.89	0.67
Ηράκλεια	131	-7.09	389	2.97	375	2.86	764	5.83	1.04
Θήρα	16793	7.99	41396	2.47	23,562	1.40	64,958	3.87	1.76
Θηρασιά	317	-0.63	0	0.00	813	2.56	813	2.56	0.00
Ίος	2053	1.43	6327	3.08	2,778	1.35	9,105	4.43	2.28
Κέα	2483	1.14	3180	1.28	8,229	3.31	11,409	4.59	0.39
Κίμωλος	832	-8.57	389	0.47	2,634	3.17	3,023	3.63	0.15
Κουφονήσι	392	-1.75	1414	3.61	423	1.08	1,837	4.69	3.34
Κύθνος	1405	-3.50	1889	1.34	6,231	4.43	8,120	5.78	0.30
Μήλος	4821	-3.13	6540	1.36	7,395	1.53	13,935	2.89	0.88
Μύκονος	10821	6.78	30398	2.81	17,295	1.60	47,693	4.41	1.76
Νάξος	18087	0.88	18985	1.05	30,120	1.67	49,105	2.71	0.63
Πάρος	13882	1.22	26363	1.90	21,885	1.58	48,248	3.48	1.20
Σέριφος	1341	-5.56	2584	1.93	6,255	4.66	8,839	6.59	0.41
Σχοινούσα	227	0.00	278	1.22	384	1.69	662	2.92	0.72
Σίκινος	255	-6.59	483	1.89	867	3.40	1,350	5.29	0.56
Σίφνος	2594	-1.18	5925	2.28	6,093	2.35	12,018	4.63	0.97
Σύρος	20638	-4.04	8248	0.40	21,735	1.05	29,983	1.45	0.38
Τήνος	8323	-3.62	7356	0.88	20,541	2.47	27,897	3.35	0.36
Φολέγανδρος	728	-4.84	2042	2.80	1,428	1.96	3,470	4.77	1.43
Γαύδος	147	-3.29	61	0.41	204	1.39	265	1.80	0.30

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία μελετητών

Παράρτημα 4 Ομαδοποίηση νησιών με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους

		N	Mean	Minimum	Maximum
Φυσική κίνηση/κάτοικο	<81	18	-5,3039	-10,00	-,77
	81-134	19	-2,9826	-8,57	1,43
	134-259	20	-2,3795	-11,34	3,47
	>259	19	-1,3342	-7,09	7,99
	Total	76	-2,9616	-11,34	7,99
Πληθυσμός	<81	18	984,0000	62,00	3739,00
	81-134	19	11809,1053	227,00	83669,00
	134-259	20	11655,8000	313,00	118726,00
	>259	19	17468,7368	392,00	97043,00
	Total	76	10619,8289	62,00	118726,00

		N	Mean	Minimum	Maximum
Φυσική κίνηση/κάτοικο	<1.000 κατοίκους	26	-4,6619	-11,34	3,05
	1.000 - 3.500 κάτοικοι	18	-2,4289	-5,56	3,47
	> 3.500 κατ., χωρίς διοικητικό κέντρο	6	-2,5017	-6,44	6,78
	> 3.500 κατ., με διοικητικό κέντρο	15	-1,6747	-7,09	7,99
	> 20.000 κατ.	11	-1,8200	-4,47	4,33
	Total	76	-2,9616	-11,34	7,99
Πληθυσμός	<1.000 κατοίκους	26	449,1538	62,00	990,00
	1.000 - 3.500 κάτοικοι	18	1916,7222	1001,00	3034,00
	> 3.500 κατ., χωρίς διοικητικό κέντρο	6	7208,8333	3736,00	12296,00
	> 3.500 κατ., με διοικητικό κέντρο	15	9747,8667	2483,00	18087,00

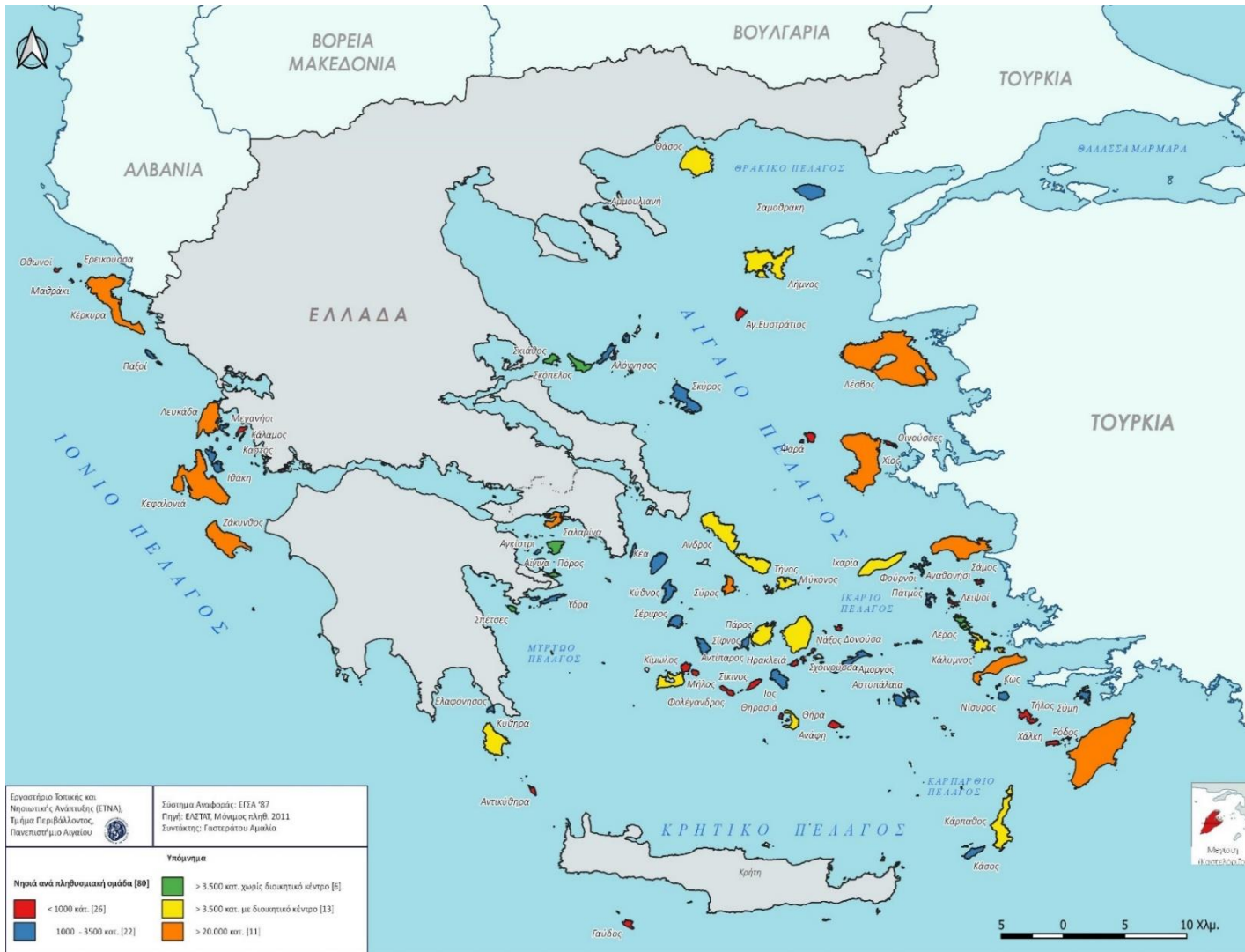
	> 20.000 κατ.	11	51950,6364	20638,00	118726,00
	Total	76	10619,8289	62,00	118726,00
Συνολικές κλίνες ανά κάτοικο	<1.000 κατοίκους	26	104,5248	9,53	391,05
	1.000 - 3.500 κάτοικοι	18	164,4714	50,74	410,09
	> 3.500 κατ., χωρίς διοικητικό κέντρο	6	498,2382	228,15	684,53
	> 3.500 κατ., με διοικητικό κέντρο	15	264,8451	65,51	1081,78
	> 20.000 κατ.	11	345,6476	90,44	1033,07
	Total	76	216,3468	9,53	1081,78

Συνολικές κλίνες ανά επιφάνεια (τχ2)

	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
Παράκτια	16	316,5077	284,57958	9,53	1033,07
Ιόνιο	12	231,5600	172,64033	49,48	543,11
Κυκλάδες	25	214,7750	243,38851	39,12	1081,78
Δωδεκάνησα	14	169,0813	121,18116	23,85	391,69
Β. Αιγαίο	9	95,8891	51,01578	18,00	179,27
Total	76	216,3468	216,06453	9,53	1081,78

ΣΠΕΤΣΕΣ	3865	-4.02	ΣΠΕΤΣΕΣ	3.680	4.027	-8.6
ΥΔΡΑ	1868	-4.98	ΥΔΡΑ	2.011	1.966	2.3
ΑΓ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	245	-9.26	ΑΓ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ	257	270	-4.8
ΛΕΣΒΟΣ	83669	-3.2	ΛΕΣΒΟΣ	83.068	86.436	-3.9
ΛΗΜΝΟΣ	16512	-2.82	ΛΗΜΝΟΣ	16.458	16.992	-3.1
ΙΚΑΡΙΑ	8054	-4.38	ΙΚΑΡΙΑ	8.555	8.423	1.6
ΦΟΥΡΝΟΙ	1380	-5.41	ΦΟΥΡΝΟΙ	1.346	1.459	-7.7
ΣΑΜΟΣ	32031	-2.87	ΣΑΜΟΣ	32.633	32.977	-1.0
ΧΙΟΣ	50353	-2.02	ΧΙΟΣ	50.483	51.390	-1.8
ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ	799	-3.27	ΟΙΝΟΥΣΣΕΣ	916	826	10.9
ΨΑΡΑ	429	-6.33	ΨΑΡΑ	420	458	-8.3
ΑΓΑΘΟΝΗΣΙ	177	-4.32	ΑΓΑΘΟΝΗΣΙ	203	185	9.7
ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑ	1303	-2.32	ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑ	1.399	1.334	4.9
ΚΑΛΥΜΝΟΣ	16388	1.29	ΚΑΛΥΜΝΟΣ	17.797	16.179	10.0
ΚΑΡΠΑΘΟΣ	6081	-2.33	ΚΑΡΠΑΘΟΣ	6.416	6.226	3.1
ΚΑΣΟΣ	1040	-4.06	ΗΡΩΙΚΗ ΝΗΣΟΣ ΚΑΣΟΥ	1.224	1.084	12.9
ΚΩΣ	34834	4.33	ΚΩΣ	36.986	33.388	10.8
ΛΕΙΨΟΙ	781	-1.14	ΛΕΙΨΟΙ	778	790	-1.5
ΛΕΡΟΣ	7732	-2.34	ΛΕΡΟΣ	7.988	7.917	0.9
ΜΕΓΙΣΤΗ	507	3.05	ΜΕΓΙΣΤΗ	584	492	18.7
ΝΙΣΥΡΟΣ	990	-1.79	ΝΙΣΥΡΟΣ	1.043	1.008	3.5
ΠΑΤΜΟΣ	3034	-0.43	ΠΑΤΜΟΣ	3.217	3.047	5.6
ΡΟΔΟΣ	118726	2.8	ΡΟΔΟΣ	124.851	115.490	8.1
ΣΥΜΗ	2566	-0.93	ΣΥΜΗ	2.495	2.590	-3.7
ΤΗΛΟΣ	774	-0.77	ΤΗΛΟΣ	745	780	-4.5
ΧΑΛΚΗ	481	0.63	ΧΑΛΚΗ	476	478	-0.4
ΑΜΟΡΓΟΣ	1932	-2.08	ΑΜΟΡΓΟΣ	1.965	1.973	-0.4
ΑΝΑΦΗ	246	-9.23	ΑΝΑΦΗ	291	271	7.4
ΆΝΔΡΟΣ	8885	-3.64	ΑΝΔΡΟΣ	8.883	9.221	-3.7
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	1253	3.47	ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ	1.264	1.211	4.4
ΔΟΝΟΥΣΑ	161	-3.59				
ΗΡΑΚΛΕΙΑ	131	-7.09				

ΘΗΡΑ	16793	7.99	ΘΗΡΑ	15.457	15.550	-0.6
ΘΗΡΑΣΙΑ	317	-0.63				
ΪΟΣ	2053	1.43	ΙΟΣ	2.297	2.024	13.5
ΚΕΑ	2483	1.14	ΚΕΑ	2.394	2.455	-2.5
ΚΙΜΩΛΟΣ	832	-8.57	ΚΙΜΩΛΟΣ	817	910	-10.2
ΚΟΥΦΟΝΗΣΙ	392	-1.75				
ΚΥΘΝΟΣ	1405	-3.5	ΚΥΘΝΟΣ	1.492	1.456	2.5
ΜΗΛΟΣ	4821	-3.13	ΜΗΛΟΣ	5.193	4.977	4.3
ΜΥΚΟΝΟΣ	10821	6.78	ΜΥΚΟΝΟΣ	9.802	10.134	-3.3
ΝΑΞΟΣ	18087	0.88	ΝΑΞΟΣ ΚΑΙ ΜΙΚΡΕΣ ΚΥΚΛΑΔΕΣ	19.812	18.904	4.8
ΠΑΡΟΣ	13882	1.22	ΠΑΡΟΣ	14.290	13.715	4.2
ΣΕΡΙΦΟΣ	1341	-5.56	ΣΕΡΙΦΟΣ	1.258	1.420	-11.4
ΣΧΟΙΝΟΥΣΣΑ	227	0				
ΣΙΚΙΝΟΣ	255	-6.59	ΣΙΚΙΝΟΣ	253	273	-7.3
ΣΙΦΝΟΣ	2594	-1.18	ΣΙΦΝΟΣ	2.755	2.625	5.0
ΣΥΡΟΣ	20638	-4.04	ΣΥΡΟΣ - ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	20.791	21.507	-3.3
ΤΗΝΟΣ	8323	-3.62	ΤΗΝΟΣ	8.611	8.636	-0.3
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	728	-4.84	ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ	715	765	-6.5
ΓΑΥΔΟΣ	147	-3.29	ΓΑΥΔΟΣ	151	152	-0.7

Παράρτημα 6 –
Χάρτες

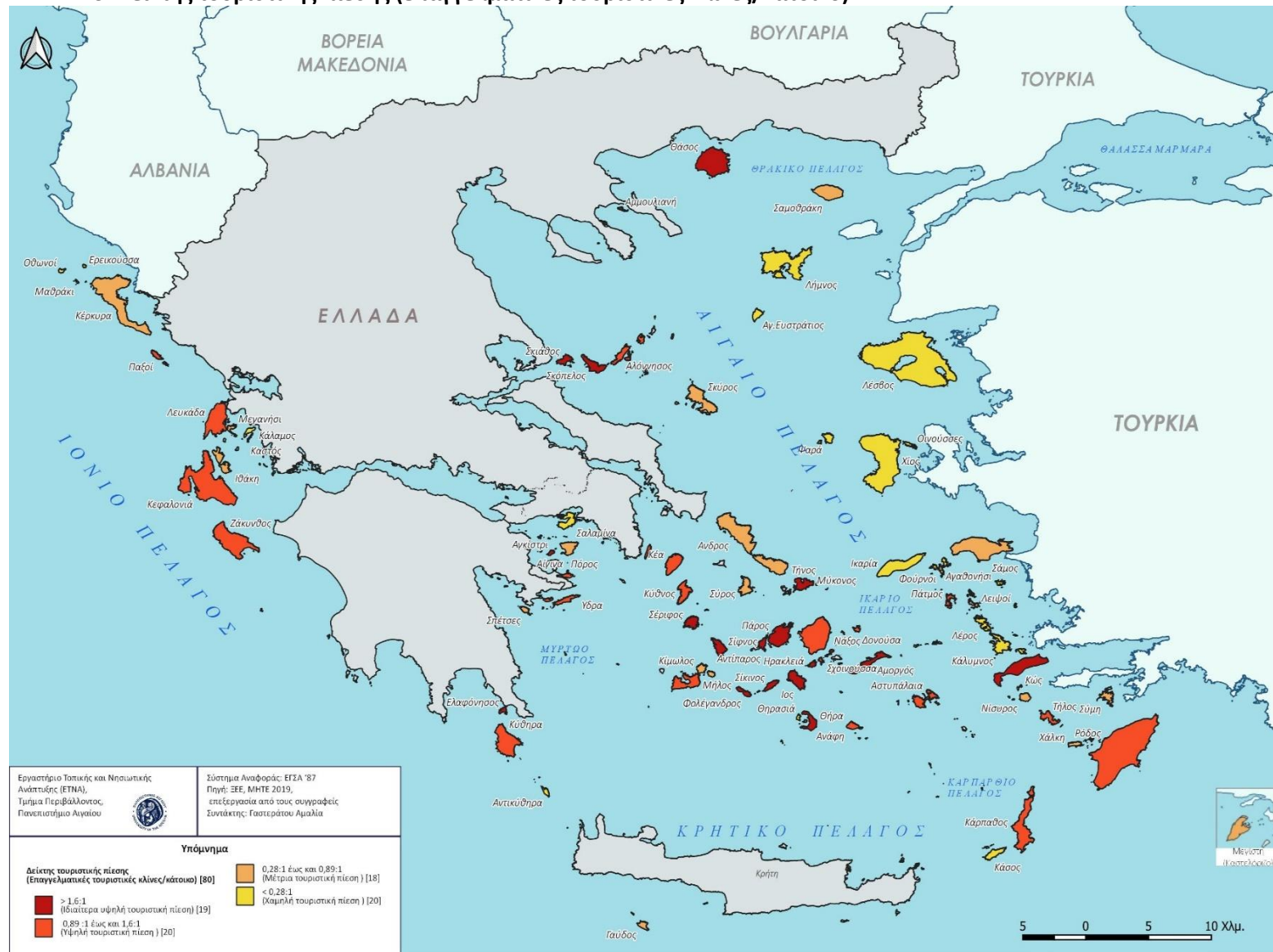
ΧΑΡΤΗΣ 1: Νησιά
ανά πληθυσμιακή
ομάδα

ΧΑΡΤΗΣ 2: Φυσική κίνηση 2011-2019

ΧΑΡΤΗΣ 3: Δείκτης τουριστικής πίεσης (επαγγελματικές τουριστικές κλίνες/κάτοικο)

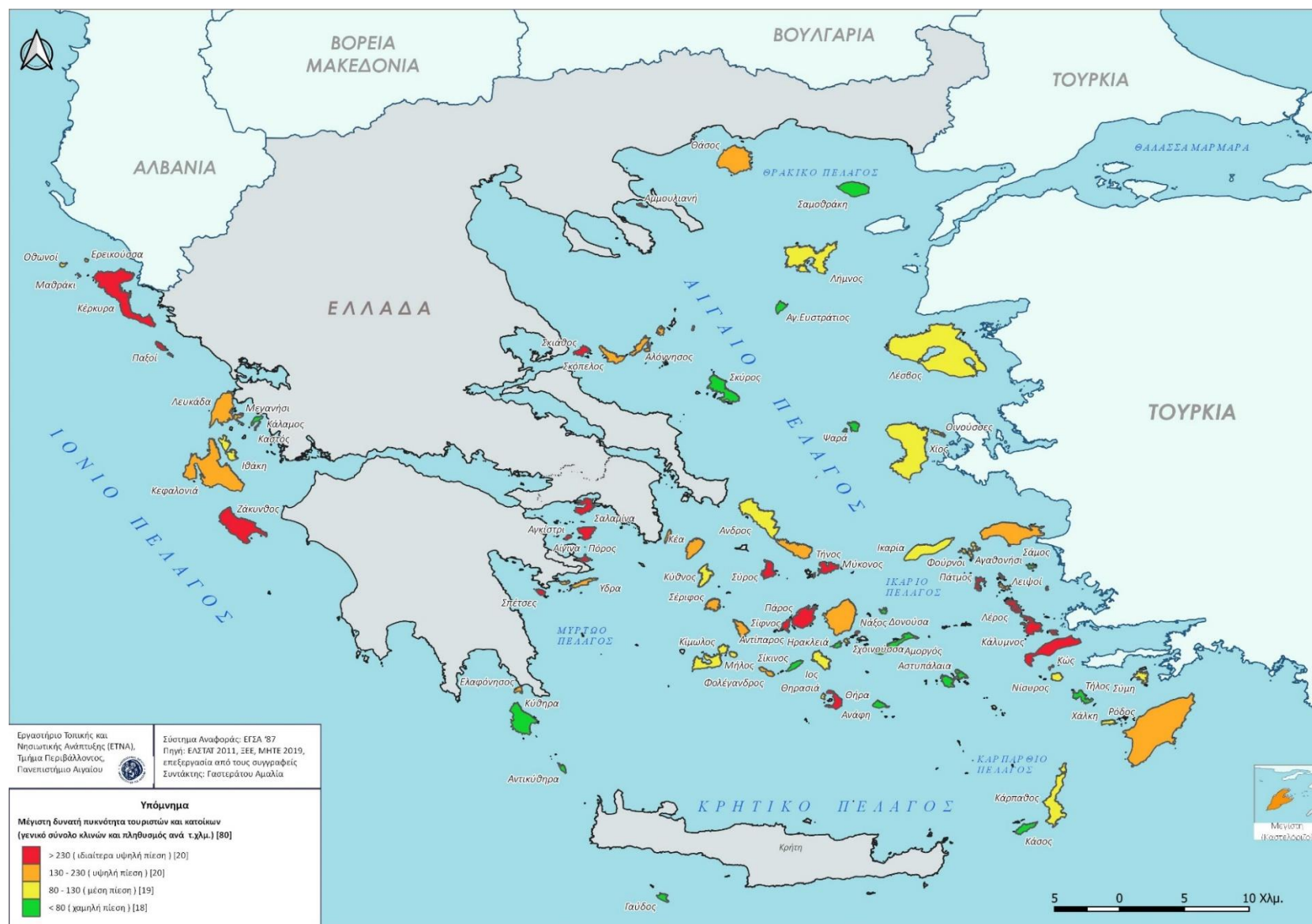

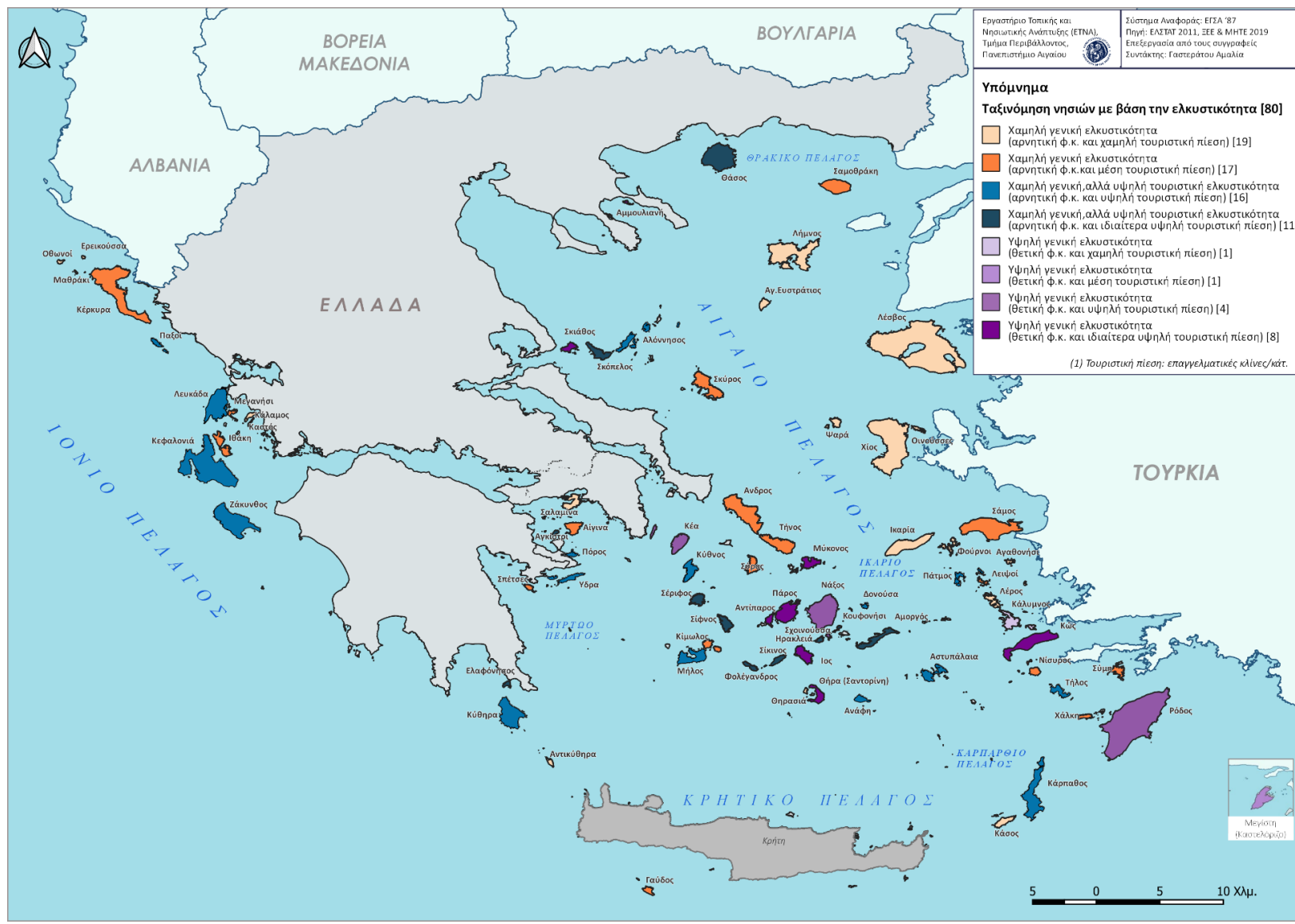
ΧΑΡΤΗΣ 4: Δείκτης τουριστικής Πίεσης (Επαγγελματικές και ιδιωτικές κλίνες ανά κάτοικο)

ΧΑΡΤΗΣ 5 Συνολική (τουριστική και πληθυσμιακή) πυκνότητα (άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο)

ΧΑΡΤΗΣ 6: Ταξινόμηση νησιών με βάση την ελκυστικότητα

Παράρτημα 7 Δήμοι που απάντησαν στο Ερωτηματολόγιο

α/α	Γεωγρ.Κωδ Περιφ.	Νησί	Όνομα Δήμου/Δημοτικής Ενότητας	Περιφέρεια
1	22	Ζάκυνθος	Ζακύνθου	Ιονίων Νήσων
2	22	Ιθάκη	Ιθάκης	Ιονίων Νήσων
3	22	Κεφαλληνία	Δήμος Αργοστολίου	Ιονίων Νήσων
4	22	Κεφαλληνία	Δήμος Ληξουρίου	Ιονίων Νήσων
5	22	Κεφαλληνία	Δήμος Σάμης	Ιονίων Νήσων
6	22	Κέρκυρα	Δήμος Βόρειας Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
7	22	Κέρκυρα	Δήμος Κεντρικής Κέρκυρας και Διαποντίων Νήσων	Ιονίων Νήσων
8	22	Κέρκυρα	Δήμος Νότιας Κέρκυρας	Ιονίων Νήσων
9	22	Παξοί	Παξών	Ιονίων Νήσων
10	22	Λευκάδα	Λευκάδας	Ιονίων Νήσων
11	22	Μεγανήσι	Μεγανησίου	Ιονίων Νήσων
12	41	Αγ.Ευστράτιος	Αγίου Ευστρατίου	Βορείου Αιγαίου
13	41	Λέσβος	Δήμος Μυτιλήνης	Βορείου Αιγαίου
14	41	Λήμνος	Λήμνου	Βορείου Αιγαίου
15	42	Καλύμνου	Καλύμνου	Νοτίου Αιγαίου
16	42	Κάσος	Ηρωικής Νήσου Κάσου	Νοτίου Αιγαίου
17	42	Νίσυρος	Νισύρου	Νοτίου Αιγαίου
18	42	Άνδρος	Άνδρου	Νοτίου Αιγαίου
19	42	Αντίπαρος	Αντιπάρου	Νοτίου Αιγαίου
20	42	Θήρα	Θήρας	Νοτίου Αιγαίου
21	42	Κέα	Κέας	Νοτίου Αιγαίου
22	42	Μήλος	Μήλου	Νοτίου Αιγαίου
23	42	Πάρος	Πάρου	Νοτίου Αιγαίου
24	42	Σέριφος	Σέριφου	Νοτίου Αιγαίου